

**Київський національний торговельно-економічний
університет**

**ІНТЕГРОВАНА СИСТЕМА
УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ БАНКУ**

Монографія

*За загальною редакцією доктора економічних наук,
професора Н.П. Шульги*

Київ 2018

**Розповсюдження і тиражування без офіційного дозволу КНТЕУ
заборонено**

УДК 336.71:005.334
I-73

Автори: Н.П. Шульга, д-р екон. наук, проф.; В.І. Міщенко, д-р екон. наук, проф.;
Л.Л. Анісімова, асп.; К.А. Бусько, канд. екон. наук; В.І. Бура, асп.;
Л.А. Гербич, канд. екон. наук, доц.; Т.М. Гордієнко, канд. екон. наук;
С.О. Колодізева, канд. екон. наук, ст. викл.; Л.О. Нетребчук, ст. викл.;
О.Ю. Фуксман, асп.; О.А. Шаповал, канд. екон. наук; Д.Г. Хоружий, асп.

Рецензенти: З.М. Васильченко, д-р екон. наук, проф. кафедри страхування,
банківської справи та ризик-менеджменту Київського
національного університету ім. Тараса Шевченка;
Л.О. Примостка, д-р екон. наук, проф. кафедри менеджменту
банківської діяльності Київського національного економічного
університету ім. Вадима Гетьмана;
С.В. Волосович, д-р екон. наук, проф. кафедри фінансів Київського
національного торговельно-економічного університету

*Рекомендовано до друку вченою радою
Київського національного торговельно-економічного університету
(протокол № 4 від 30 грудня 2017 р.)*

Інтегрована система управління ризиками банку :
I-73 монографія / Н.П. Шульга, В.І. Міщенко, Л.Л. Анісімова та
ін. ; за заг. ред. Н.П. Шульги. – Київ : Київ. нац. торг.-екон.
ун-т, 2018. – 440 с.

ISBN 978-966-629-886-0

DOI: 10.31617/m.knute.2018-774

У монографії здійснено комплексне обґрунтування теоретичних і прикладних засад формування та функціонування інтегрованої системи управління ризиками банку, висвітлено результати комплексного аналізу умов та тенденцій розвитку стресостійкості банківської системи України, проведено оцінку стану й детермінантів її кризогенності. Розкрито економічний зміст і механізми застосування зовнішніх та внутрішніх методів управління ризиками банків. Особливу увагу приділено діагностиці ризиків системно важливих банків та науковому обґрунтуванню концептуальних засад управління ними на міжнародному і національному рівнях. Розкрито вплив екзогенних та ендогенних стрес-факторів на рівень чутливості банків до ключових ризиків – кредитного та ліквідності. Надано рекомендації щодо удосконалення транспарентності інформації в інтегрованій системі управління ризиками банку.

Розраховано на науковців, викладачів і студентів вищих навчальних закладів, фахівців-практиків і всіх, кого цікавлять проблеми управління ризиками банку.

УДК 336.71:005.334

ISBN 978-966-629-886-0

© Шульга Н.П., Міщенко В.І., Анісімова Л.Л.,
Бусько К.А., Бура В.І., Гербич Л.А.,
Гордієнко Т.М., Колодізева С.О.,
Нетребчук Л.О., Фуксман О.Ю., Шаповал О.А.,
Хоружий Д.Г., 2018

© Київський національний торговельно-
економічний університет, 2018

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ІНТЕГРОВАНОЇ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ БАНКІВ	7
1.1. Дослідження природи та ознак ризиків.....	7
1.2. Сутність та особливості ІСУР	25
1.3. Концепція ІСУР та етапи її впровадження	40
1.4. Розвиток ІСУР у контексті рекомендацій Базельського комітету (Базеля III).....	65
1.5. Оцінка результативності ІСУР	77
РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДЖЕННЯ МЕХАНІЗМУ ЗАПОБІГАННЯ ФІНАНСОВИМ КРИЗАМ У БАНКІВСЬКОМУ СЕКТОРІ УКРАЇНИ	90
2.1. Ключові тенденції розвитку та загрози стресостійкості банківській системі України	90
2.2. Оцінка стану кризогенності банківської системи та можливості його ранньої діагностики.....	111
2.3. Механізм перешкоджання розвитку кризових процесів у банківському секторі України	145
РОЗДІЛ 3. МЕТОДИ ІНТЕГРОВАНОГО УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ БАНКІВ	170
3.1. Методичні підходи до системної класифікації методів управління ризиками банків	170
3.2. Особливості методів інтегрованого управління ризиками банків	185
РОЗДІЛ 4. ІНТЕГРОВАНЕ УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ СИСТЕМНО ВАЖЛИВИХ БАНКІВ	219
4.1. Глобальні та національні системно важливі банки як носії системного ризику	219

4.2. Діагностика ризиків системно важливих банків як ключовий елемент інтегрованої системи управління ризиками банківської системи.....	230
4.3. Міжнародна практика управління ризиками системно важливих банків.....	248
РОЗДІЛ 5. СТРЕС-ТЕСТУВАННЯ РИЗИКІВ БАНКУ	267
5.1. Методичні положення стрес-тестування ризиків банку	267
5.2. Стрес-тестування кредитного ризику	286
5.3. Стрес-тестування ризику ліквідності.....	304
РОЗДІЛ 6. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТРАНСПАРЕНТНОСТІ ІНФОРМАЦІЇ ПРО РИЗИКИ БАНКУ	326
6.1. Сутність та принципи транспарентності інформації у системі ризик-менеджменту банку	326
6.2. Вплив рівня транспарентності діяльності банків на вірогідність їхнього банкрутства	333
6.3. Напрями підвищення транспарентності ризиків банків України	351
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	361
ДОДАТКИ	388

ПЕРЕДМОВА

У зв'язку з розвитком процесів глобалізації та концентрації банківського капіталу, появою складних фінансових інструментів, активним розвитком банківських інформаційних технологій, ускладненням архітектури ринку банківських послуг та дією інших чинників, однією з найбільш актуальних і таких, що викликає дослідницький інтерес, є проблема підвищення ефективності управління ризиками банків. Особливо гостро ця проблема постала внаслідок світової фінансової кризи, за підсумками аналізу якої з'ясовано причини її виникнення. Проведені наукові дослідження зарубіжними і вітчизняними вченими дозволи дійти висновку: на рівні регуляторів та банків недостатня увага приділялася ризик-менеджменту, що призвело до фінансового колапсу.

Розкриттю нових векторів розвитку системи управління ризиками банків у контексті подолання наслідків світової фінансової кризи та урахування сучасних тенденцій функціонування глобальних та національних фінансових ринків і банківських систем присвячено монографію «Інтегрована система управління ризиками банку».

Монографія складається із шести розділів. У першому з них висвітлено результати дослідження сутності й еволюції поглядів на ризики та систему управління ними; доведено необхідність переходу банків до інтегрованої системи управління ризиками (ІСУР) і доцільність її розвитку у контексті рекомендацій Базельського комітету (Базеля III); визначено принципові відмінності ІСУР від традиційної системи. Значну увагу приділено викладенню змісту та етапів впровадження концепції ІСУР у банках України, а також методичних засад щодо оцінки її результативності.

У другому розділі розкрито основні тенденції розвитку та загрози стресостійкості банківської системи України; проведено оцінку стану кризогенності банківської системи на основі трьох груп показників: «збудників», «каталізаторів», «сигналізаторів». Проаналізовано сукупність стабілізаційних заходів, використаних НБУ протягом 2014–2017 років та спрямованих на відновлення рівноваги у банківській системі, а саме: миттєвого реагування на втрату банками ліквідності;

виведення із ринку фінансово неплатоспроможних банків за результатами стрес-тестування та «схемних» банків; посилення вимог до їхнього капіталу; формування нових філософії та підходів до ведення банківської діяльності в Україні.

У третьому розділі йдеться про зовнішні та внутрішні методи управління ризиками, окреслено перспективи їхнього подальшого удосконалення у вітчизняних банках.

У четвертому розділі розглянуто методичні підходи до ідентифікації глобальних і національних системно важливих банків, а також міжнародну практику їх регулювання й нагляду; викладено результати діагностики ризиків системно важливих банків України.

П'ятий розділ стосується інтерпретації сутності, еволюції, цілей, завдань, принципів та інструментарію стрес-тестування ризиків банків. На прикладі найсуттєвіших банківських ризиків – кредитного та ліквідності – проілюстровано авторський підхід до їхнього стрес-тестування у банках України.

Забезпеченню транспарентності ризиків банків присвячено шостий розділ, у якому зазначено зміст і принципи транспарентності; доведено за допомогою статистичної моделі наявність зв'язку між рівнем транспарентності та ймовірністю банкрутства банків; визначено напрями підвищення рівня транспарентності ризиків банків України.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ІНТЕГРОВАНОЇ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ БАНКІВ

1.1. Дослідження природи та ознак ризиків

Ризик є багатогранним поняттям, що пов'язане з різними аспектами людського життя, які вивчаються історією, математикою, статистикою, страховою справою та психологією. Історія вивчення ризиків на різних етапах розвитку суспільства є необхідною умовою осмислення цього поняття.

Перший етап розвитку науки про ризик розпочався ще в античні часи, коли людина залежала від природи, а тому, на її думку, усі примхи природи були «волею богів» або чимось, що не відрізняється від випадковості. Тодішня людина не бачила можливості вплинути на майбутнє. Не можна стверджувати, що народи античності, особливо греки, не розмірковували над природою ймовірності, адже древньогрецьке слово εἶκός (eikos), котре означає «правдоподібний», має подібне значення із сучасним терміном «ймовірність». Однак навіть найбільш цивілізований народ того часу не зміг наблизитися до теоретичного осмислення ймовірності, для чого необхідною умовою була можливість розрахунків. Греки ж використовували буквенну систему числення. Ця система числення допомагала фіксувати час, подорожувати на великі відстані, тобто була придатною для запису результатів, зроблених переважно за допомогою рахівниці, проте була надто складною для операцій додавання, віднімання, множення та ділення. Рахівниці були незамінними, доки таку систему розрахунків не витіснила індо-арабська система числення, на якій базується сучасна концепція ризику.

Відкриття індусами нової системи числення припало приблизно на 500 рік до нашої ери, а ще через 200 років араби вперше ознайомилися з нею. З того часу арабський світ став центром математичних досліджень, поширюючи знання про нову систему числення до країн заходу.

Головним нововведенням індо-арабської системи числення стало поняття нуля – показником більш високого рівня мислення, переходом від фіксації результатів до розвитку математики як науки. Арабськими математиками були розроблені правила додавання, віднімання, множення й ділення нових чисел; розроблені алгебраїчні рівняння та започаткований новий розділ математики – алгебра. Такі досягнення мали б відкрити дорогу до теорії ймовірностей та розуміння поняття ризику, проте цього не відбулося. Можливо, люди ще не розуміли, що мають свободу дій та управляють своїм життям.

Перехід до нової системи числення, розвиток математики і відсутність усвідомлення свободи ознаменували кінець першого етапу шляху людства до розуміння поняття «ризик».

Другий етап розвитку науки про ризик починається з періоду Ренесансу, коли люди почали вести вільний спосіб життя, поважаючи при цьому усе божественне, але не були подавлені ним. На відміну від античності, у часи Ренесансу практично кожну людину цікавили дослідження, експерименти та демонстрація результатів. У цій інтелектуальній атмосфері хтось із гравців повинен був звернути увагу на регулярності, які проявляються при так званій «грі у довгу». Таким азартним гравцем став Джироламо Кардано – італійський математик, інженер, філософ, медик і астролог. У трактаті «*Liber de Ludo Aleae*» («Книга про випадкові ігри»), написаному у 1525 р. та доопрацьованому у 1565 р., Дж. Кардано розглядає питання комбінації чисел при грі у кості, що стало першою серйозною спробою розробити статистичні принципи теорії ймовірностей.

Але саме слово «вірогідність» (ймовірність) у тексті *Liber de Ludo Aleae* не зустрічається. У переважній частині тексту використовується слово «шанси». Латинське коріння слова *probability* (ймовірність, правдоподібність) представлене комбінацією *probare*, що означає «відчувати», «пробувати» або «проявляти себе», і *His* – «здатність бути». Ймовірністю можна вважати ступінь можливості настання певної події.

Гра стала першим полігоном для проведення випробувань з квантифікації ризику. Ідеї Дж. Кардано розвив Галілео Галілей, який у 1612 р. описав загальні висновки про частоту різних комбінацій та типів результатів гри у кості. Однак, ні Дж. Кардано, ні Г. Галілей не помітили, що підійшли до формулювання законів ймовірності. Основним поштовхом до вивчення теорії ймовірностей можна вважати задачу про розподіл виграшу при грі у м'яч (balla), сформульовану ще Лукою Пачолі, яку намагався розв'язати Шевальє де Мере (Антуан Гомбо). Питання поділу виграшу Шевальє де Мере обговорював з багатьма французькими математиками того часу, проте ніхто не зміг дати обґрунтовану відповідь. Ця задача зацікавила математика Блеза Паскаля, який вирішив звернутися за допомогою до адвоката П'єра Ферма. Для розв'язання поставленої задачі у 1654 р. Б. Паскаль та П. Ферма створили систематичний метод аналізу очікуваних результатів, а оскільки відбутися може більше подій, ніж відбувається насправді, вони запропонували процедуру визначення ймовірності кожного з можливих результатів при допущенні, що результати можуть бути оцінені математично. Цим було закладено теоретичні основи вимірювання ймовірності та відкрито шлях для подальших досліджень у сфері невизначеності.

Уже в 1657 р. голландець Християн Гюйгенс опублікував підручник з теорії ймовірностей, котрий став дуже популярним і отримав схвальні відгуки від Ісаака Ньютона у 1664 р.; приблизно у цей же час Готфрід Вільгельм Лейбніц розмірковував над можливістю застосування теорії ймовірностей для вирішення юридичних проблем; а у 1662 р. ченці паризького монастиря Пор-Рояль випустили новаторську працю з філософії та ймовірності під назвою *La logique* («Логіка»). У 1660 р. англієць Джон Грант опублікував результати свого аналізу демографічних даних на основі статистики смертності, взятої ним із записів у церковно-парафіяльних реєстраційних книгах. До кінця 1660 р. у голландських містах, які традиційно фінансували міські потреби за

рахунок продажу довічної ренти, була створена дієва система страхування. З 1700 р. англійський уряд став покривати свій бюджетний дефіцит за рахунок продажу полісів довічної ренти.

Характерним для *третього етапу* стало усвідомлення ролі людини у процесі прийняття ризику. З того часу, коли почали вимірювати ризик, загальноприйнятим стало положення: очікуване значення випадкової величини обчислюється множенням усіх можливих значень на число випадків, в яких ці значення можуть мати місце, і діленням суми їх добутку на загальне число випадків. Швейцарський математик Даніель Бернуллі, розглядаючи це твердження, дійшов висновку, що воно враховує лише факти, не розглядаючи при цьому відношення до ризику людини, яка приймає рішення. Кожен оцінює ризик по-своєму – суб'єктивно, враховуючи корисність, а, отже, прийняття відповідного рішення та його результат будуть унікальними. Фактично, він вказав на новий предмет вивчення і заклав інтелектуальні основи того, що пізніше знайшло застосування не тільки в економічній теорії, але і в загальній теорії прийняття рішень у різних життєвих ситуаціях.

Математик Якоб Бернуллі вніс свій вклад у вирішення проблеми визначення ймовірності на основі обмеженого обсягу інформації про реальні події. Ймовірність двояка – це прагнення зазирнути у майбутнє, спираючись на події минулого, тобто, з одного боку, це наші припущення, здогадки, а з іншого – констатація уже відомих нам фактів. Я. Бернуллі стверджував, що оцінка ймовірностей постфактум неможлива, поки ми не приймемо припущення, що минуле є прообразом майбутнього. Реальність представляє собою серію взаємопов'язаних подій, на відміну від гри у кості, де результат минулої гри не впливає на результат наступної. Людина ніколи не може зібрати усю необхідну інформацію минулого для формування картини майбутнього, хоча б тому, що не знає, які події минулого вплинуть на майбутнє.

Я. Бернуллі також розробив теорію обчислення ймовірності, відому як закон великих чисел. Закон стверджує, що середнє значення при великій кількості подій буде з більшою, ніж при малому числі подій, ймовірністю відрізнятись від істинного середнього на величину, меншу наперед заданої. Але це не означає, що при нескінченному числі подій відхилень не буде. І завжди залишається можливість того, що результат буде відрізнятись від істинного середнього на величину, більшу якоїсь заданої. Дослідження Я. Бернуллі стали відправною точкою у спробі виміряти невизначеність і обчислити вірогідність того, що визначене емпірично.

До вирішення питання обчислення невизначеності впритул наблизився англійський математик Абрахам де Муавр у своїй праці *De Mensura Sortis* («Про вимір випадкових величин»). Цей твір, можливо, став першим, у якому ризик визначався як можливість програшу: «Ризик програти якусь суму обернений очікуванню виграшу, а істинною мірою його є добуток поставленої на кон суми на ймовірність програшу». Однією з головних заслуг А. де Муавра є крива нормального розподілу показника, також відома як нормальна або дзвоноподібна крива. Ця крива показує, що найбільше число спостережень групується у центрі, поблизу загального значення, обчисленого для сумарного числа спостережень. Вона симетрично спускається по обидва боки від середнього значення. Іншими словами, результати спостережень, які далекі від середнього значення, менш вірогідні, аніж ті, що ближче до нього. Форма кривої А. де Муавра дозволила йому обчислити статистичну міру її дисперсії щодо середнього значення. Ця міра, відома як середнє квадратичне відхилення, надзвичайно важлива для вирішення питання про те, чи включає у себе сукупність спостережень досить репрезентативну для досліджуваної сукупності вибірку. Це схиляє до думки, що за правильно обраних умов вимірювання можна справді подолати невизначеність і приручити ризик.

Важливий внесок у питання виміру невизначеності зробив пастор Томас Байєс, який розробив теорему, що стала однією з основних у теорії ймовірностей і дістала його ім'я. Теорема дозволяє визначити ймовірність того, що подія сталася (гіпотеза) за наявності лише непрямих підтверджень (даних), які можуть бути неточні. Отриману за формулою ймовірність можна далі уточнювати, беручи до уваги дані нових спостережень.

Френсісом Гальтоном були відкриті статистичні закономірності, що мають відношення до багатьох аспектів управління ризиком і розроблені нові засоби, які допомагають відрізнити ситуації з вимірним ризиком від ситуацій настільки невизначених, що про рівень ризику у них можна лише здогадуватися [16].

Особливістю цього етапу стали дослідження, результати яких дозволили виміряти невизначеність і дали потужний поштовх для розвитку науки про ризик у майбутньому.

Четвертий етап ознаменувався переходом від вимірювання ризику до управління ним. Управління ризиком є процесом накопичення необхідної для розуміння ризиковості ситуації інформації, максимізації подій, невизначеність при управлінні якими є вимірною, а, отже, якими можна управляти, та мінімізації подій, управляти якими неможливо через відсутність причинно-наслідкових зв'язків і, як результат, неможливість отримання необхідної для аналізу інформації.

Розглядаючи шляхи управління ризиком, Кеннет Джозеф Ерроу повернувся до закладеного ще Д. Бернуллі розуміння взаємозв'язку людської психології та ризику. К.Д. Ерроу встановив, що людина схильна змиритися з великою ймовірністю незначного програшу у надії на малу ймовірність великого виграшу, тобто людина перед невизначеністю обирає визначеність, за яку треба платити. Страх втрати часто змінює наш вибір, тому К.Д. Ерроу є прибічником використання інструментів розподілу ризиків (страхування, торгові ф'ючерсні контракти тощо). Ці інструменти дозволяють інвесторам мати диверсифіковані портфелі, проте застрахувати усі ризики неможливо, оскільки про

існування більшості з них ми не знаємо. К.Д. Ерроу можна вважати розробником концепції управління ризиком як усвідомленої форми мистецтва життя.

Ризик став невід'ємною складовою економічної системи. До останнього часу представники класичної економічної науки розглядали економіку як вільну від ризику систему, функціонування якої передбачає автоматичне досягнення оптимальних результатів. Вони були переконані, що її стабільність гарантована. У такій економіці, за винятком, можливо, короткочасних періодів пристосування, не могло бути тривалого безробіття або недостатніх прибутків. Окремим інвесторам і фірмам доводилося, звичайно, ризикувати, але економіка у цілому була вільна від ризику.

Перша світова війна чітко дала зрозуміти неможливість вирішення усіх проблем за допомогою законів ймовірності та аналізу статистичних спостережень. Науковцям довелося визнати, що в реальному світі існують ризики і проблеми, які людство навіть не усвідомлює. У результаті постало питання: чи завжди минуле має вплив на події майбутнього? Першими, хто поставив перед собою це питання були Френк Найт і Джон Мейнард Кейнс.

Ф. Найт приділив увагу цьому питанню у своїй дисертації «Ризик, невизначеність і прибуток», опублікованій у 1921 р. Ф. Найт ґрунтує свій аналіз на розрізненні ризику та невизначеності, стверджуючи, що ризиком є невизначеність, яку можна виміряти, а невизначеність, яку виміряти не можна, за своєю суттю не є невизначеністю.

Люди не часто можуть помітити перехід ситуації від несприятливої до сприятливої та навпаки, фіксуючи тільки основні події, які уже відбулися. Несподівані повороти подій у бізнесі свідчать про превалювання невизначеності над математичною ймовірністю. Ф. Найт пояснює таку ситуацію унікальністю окремих випадків, аналогів яких немає або недостатньо для складання статистичних таблиць.

На противагу Ф. Найту, Дж.М. Кейнс категорично не розмежовує невизначеність і ризик, але теж відкидає

прогнозування на основі подій та віддає перевагу прогнозам на основі припущень. Потреба у ліквідності та прагнення закріпити майбутні операції за допомогою контрактів, які мають юридичну силу, свідчать про те, що в ухваленні рішень панує невизначеність. Ми більше не хочемо керуватися математичною ймовірністю минулих подій. Дж. М. Кейнс не бачив сенсу у розгляді гіпотетичної економіки, в якій минуле, сьогодення та майбутнє зливаються в єдиний момент.

Упродовж чверті сторіччя від часу досліджень Ф. Найта і Дж. М. Кейнса серйозний прогрес у розумінні ризику та невизначеності був досягнутий у рамках теорії стратегічних ігор, розробленій Джоном фон Нейманом. Теорія ігор зосередила свої зусилля на аналізі прийняття рішень і мало схожа на інші теорії, які раніше виникали на основі аналізу випадкових ігор. Якщо в інших теоріях людина приймала рішення в ізольованому середовищі, то у теорії ігор рішення, які приймаються людиною, розглядаються з урахуванням середовища її існування. Тобто допускається існування людей, що намагаються максимізувати свої вигоди, знаючи про цілі, вигоди та можливі дії інших людей.

Таким чином, теорія ігор принесла принципово новий аспект у розуміння невизначеності. Попередні теорії приймали невизначеність як життєву даність і мало займалися її походженням. Теорія ігор показала, що джерелом невизначеності є наміри інших. З цієї точки зору майже будь-яке прийняте нами рішення є результатом низки переговорів, у яких ми намагаємося знизити невизначеність, даючи іншим те, що вони хочуть, у обмін на те, чого хочемо ми. Реальне життя є стратегічною грою, яка підкріплюється контрактами для захисту від шахраїв. Треба розуміти, що найбільш виграшний варіант несе найбільший ризик, оскільки є програшним для наших партнерів і може спровокувати захист з їхнього боку. Саме з цієї причини ми обираємо не кращий варіант, а компромісний. Ця теорія піддалася різкій критиці з боку економістів і психологів, але, не дивлячись на це, вона дала поштовх розвитку на її основі інших теорій.

Розроблення поняття раціональності та його визнання у наукових колах стало причиною перетворення його у набір правил управління ризиком і максимізації корисності, що не могло не вплинути на світ інвестицій та управління ресурсами.

Вагомий внесок у теорію управління портфелем інвестицій зробили праці Гаррі Марковіца, які набули подальшого розвитку завдяки Джеймсу Тобіну та Вільяму Форсайту Шарпу. Методологія Г. Марковіца ґрунтується на теорії ймовірностей, вибірці, дзвоноподібній кривій та дисперсії до середнього, регресії до середнього й теорії корисності.

Г. Марковіц стверджував, що інвестор має піклуватися про характеристики портфеля у цілому, а не про деякі окремі його компоненти або про якийсь один актив. Актив, який ризиковий сам по собі, може бути досить надійним у портфелі з іншими активами, які компенсують його ризик. Модель портфеля з критеріями прибутковості та ризику була запропонована Г. Марковіцем у 1951 р. Її найбільш важливе положення полягає у тому, що оптимальна інвестиційна стратегія має передбачати диверсифікацію портфеля, тобто володіння портфелем, який об'єднував би певні кількості різних фінансових активів з їхнього широкого набору [159, с. 374].

Недоліком моделей раціональної поведінки, до яких належать теорія ігор та концепції Г. Марковіца, є визначення правильної поведінки людини в умовах ризику та відсутність правил для дій у ситуаціях, котрі відхиляються від моделі.

Вагомі дослідження поведінки людей в умовах ризику та невизначеності були проведені ізраїльськими психологами Деніелом Канеманом і Еймосом Тверські. Розроблена ними теорія перспективи відкрила стереотипи поведінки, які ніколи не помічали прихильники моделі раціонального прийняття рішень. Д. Канеман і Е. Тверські приписали ці стереотипи двом людським слабкостям. По-перше, емоції часто заважають самоконтролю, який необхідний для раціонального підходу для прийняття рішень. По-друге, люди часто не здатні ясно зрозуміти, з чим мають справу. Вони відчують те, що

психологи називають трудностю усвідомлення. Дослідження також показали: люди не стільки уникають невизначеності, скільки не сприймають втрат – розміри втрат завжди здаються більше розмірів придбань.

Дослідження шляхів мінімізації ризиків набули нових обертів з початком ґрунтовного використання похідних фінансових інструментів – деривативів, які використовуються для хеджування ризику. Похідні інструменти були відомі ще до нашої ери. Ними були договори з умовою постачання у майбутньому. У наші дні похідні інструменти відрізняються від тих, що використовувалися у минулому лише окремими особливостями: вони оцінюються математично, а не довільно; стали складнішими ризики, від яких вони повинні захищати; їх конструюють і ними керують за допомогою комп'ютерів; їх використовують для вирішення нових завдань. Але причини їх стрімко зростаючої популярності пояснюються умовами нестабільності, для яких вони й створені. Деривативи – яскравий приклад того, як благо можна перетворити на зло. У 90-х рр. ХХ ст. ці інструменти почали використовувати не для хеджування ризиків, а для їхнього нарощення. Компанії, що укладали договори за допомогою похідних фінансових інструментів, почали сприймати малоймовірні події як зовсім неможливі, збільшуючи тим самим ризиковість портфеля цінних паперів.

Розглядаючи четвертий етап, не можна стверджувати ані про його закінчення, ані про його продовження. Адже, з одного боку, набувають подальшого розвитку теорії минулих років, з іншого – технічні досягнення останніх десятиріч відкрили дорогу до нових методів контролю за ризиками, що потребують неабияких обчислювальних можливостей.

Отже, історія вивчення ризику пройшла шлях від розуміння людиною спроможності впливати на майбутнє своїми діями до складних методів управління ризиком. Однак, за увесь час дослідження цього питання, науковцями не було дано такого визначення цього поняття, яке б стало універсальним і загальноприйнятим, могло використовуватися у різні часи розвитку

суспільства та було доречним при використанні у різних сферах життя. Усе це свідчить про складність такої категорії як «ризик». Навіть на етимологію слова «ризик» не має єдиного погляду.

Існує версія, що слово походить від арабського *risq* – щось дане тобі [Аллахом] і з чого ти отримуєш прибуток. Це може пояснювати використання даного терміна відносно долі та можливості. Інші дослідники прослідковують походження цього слова з латинської мови – від слова *rescum*, що означає «те, що може поранити», і потім змінило значення на уступ або круту скелю.

Пітер Бернстайн дотримується погляду, що слово «ризик» походить від староіталійського слова *risicare*, що означає «наважуватися», тобто є присутність вибору [16]. У подальшому це слово видозмінилося до сучасного італійського *rischiare*. Вважають, що слово *risico* бере походження від грецького *ρίζικόν*, яке, у свою чергу, походить від *ρίζα*. Приписуючи значення цим словам, відповідно, «скеля» та «підніжжя гори». Однак реальними їх значеннями є: *ρίζα* (*ridsa*) – корінь, *ρίζικόν* (*ridsikon*) – корінний, радикальний, екстремальний. При чому, значення цих слів з часом не змінилися.

Серед дослідників немає єдиного погляду на форму латинського слова, від якого походить ризик: *risicum*, *rescum*, *resicum*, *riscus*. За результатами проведеного дослідження вважаємо за неможливе точно встановити походження слова ризик.

Не дивлячись на походження слова, у мовах європейських народів слово «ризик» є співзвучним і має подібне значення. Виключення становлять лише морфологічне звучання ризику у грецькій (*κίνδυνος*), ісландській (*hætta*) та у словенській (*tveganje*) мовах.

Історія дослідження поняття ризик окреслюється наступними напрямками:

I. Ризик розглядається з точки зору трьох підходів:

1.1. Песимістичний підхід визначає ризик як характеристику діяльності людини, яка приймає рішення у

середовищі невизначеності з можливим несприятливим розвитком подій: шляхом втрати або шляхом негативного відхилення від запланованого результату.

1.2. Оптимістичний підхід, котрий вивчає ризик з точки зору можливого позитивного відхилення результату від запланованого.

1.3. Підхід альтернатив, що розглядає ризик як ситуацію вибору з альтернативних варіантів дій, або ситуацію, результатами якої можуть бути три варіанти: негативний (програш), запланований та позитивний (виграш).

II. Ризик ототожнюється з невизначеністю, яку можна виміряти.

III. Ризиком є ймовірнісна оцінка ситуації, тобто існує можливість вирахувати ймовірність здійснення кожного з можливих сценаріїв.

IV. Ризик ототожнюється з небезпекою.

V. Напря́м вивчає взаємозв'язок індивідуума із соціумом у процесі прийняття рішення, враховуючи формування ситуації невизначеності самим соціумом (напря́м базується на теорії стратегічних ігор, розглянутій раніше).

Переважа́на більшість науковців розглядають ризик як міру очікуваної невдачі (песимістичний підхід). Однак розу́міння ризику змінюється на кожному етапі розвитку суспільства. Представники класичної економічної теорії пов'язували це поняття зі збитками. Недоліками такого трактування є ускладнення можливості кількісно його оцінити. Усуненням цього недоліку стало виокремлення підходу, що полягає у врахуванні ймовірнісної природи ризику. Так, прихильники неокласичної теорії пов'язують ризик з можливим відхиленням поточного результату від запланованого. І хоча у масовій свідомості ризик асоціюється з можливістю зазнати втрати/поразки/збитків, можливим є й розвиток подій, за яким отриманий результат буде відповідати запланованому.

Оптимістичний підхід є доволі суперечним. Варіант позитивного розвитку подій означає виграш, тобто шанс, ризикуючи, отримати більше. Саме шансом, на наш погляд,

доречно називати можливість позитивного відхилення. Вираз «ризикую отримати більше, ніж очікував» є абсурдним, за виключенням іронічного контексту. На противагу цьому, «маю шанс отримати більше, ніж очікував» не викликає внутрішнього дисонансу.

Альтернативний підхід ґрунтується на оптимістичному та песимістичному сценаріях розвитку подій. Проте, тут слід звернути увагу на визначення, що доволі популярні у літературі. У них серед результатів фігурують наступні: негативний, нульовий та позитивний. Негативний варіант не викликає заперечень, позитивний має право на існування у рамках поняття шанс, а зміст, який вкладається у нульовий результат, є незрозумілим. Коректніше тлумачити його як очікуваний результат.

Ризик виражає оцінку розвитку ситуації, тобто ризик є характеристикою, що не описує, а оцінює ситуацію. Ситуацією є поєднання різних обставин і умов, котрі створюють певну обстановку для того чи іншого виду діяльності, причому обставини можуть бути як сприятливі, так і несприятливі. Серед різноманітних ситуацій у людському житті окреме місце посідає ситуація ризику, яка безпосередньо пов'язана з оцінкою людиною обставин і прийнятими нею рішеннями. Виходячи з такого трактування, усі ситуації ризику можуть розглядатися як ситуації прийняття рішення в умовах невизначеності. Таке розуміння ситуації ризику, очевидно, підштовхнуло дослідників до ототожнення понять ризику та небезпеки. На наш погляд, це не є коректним. Небезпека – це об'єктивно оцінене людиною становище загрози, незалежно від наявності взаємодії із ситуацією самого оцінювача. Іншими словами, небезпекою є загроза пошкоджень, яка залежить від самої ситуації, а не від дій людини, направлених на їх мінімізацію чи уникнення. У ситуації ризику результат залежить від рішень і дій людини у цій ситуації. При цьому ситуація ризику може бути небезпечною, якщо у ній діє людина, а небезпечна ситуація не завжди є ризиковою, оскільки ризик це поняття, величина якого встановлюється суб'єктивно. Отже, у психологічному

плані ризиком є прогнозна оцінка можливого несприятливого розвитку ситуації.

Ризикових ситуацій не існувало б, коли б можна було абсолютно точно знати або визначати усі фактори, що впливають на кожну конкретну ситуацію, а, отже, і на її результат. Таким чином, ми перебуваємо у ситуації невизначеності, яку часто ототожнюють із ситуацією ризику. У таких ситуаціях людина намагається передбачити майбутній результат за рахунок минулих подій. За наявності подій, що можуть бути співставлені з нинішньою ситуацією, може бути розрахована ймовірність отримання позитивного результату або можливих результатів. Проте, навіть знаючи ймовірність отримання кожного з можливих результатів, неможливо напевне знати кінцевий результат. Такою ситуацією є ризикова ситуація, що відбувається в умовах невизначеності. Якщо ситуація є унікальною, а подібні їй ситуації відсутні, людина приймає рішення в умовах істинної невизначеності. Вимірювання невизначеності, на думку Ф. Найта, може проводитися наступними шляхами:

1. Априорна ймовірність. Абсолютно однорідна класифікація випадків, у всьому ідентичних (за винятком дійсно випадкових факторів). Ймовірні судження цього типу знаходяться на тому самому логічному рівні, що й математичні теореми.

2. Статистична ймовірність. Емпірична оцінка частоти прояву зв'язку між твердженнями. Цей вид ймовірності ґрунтується на твердженні, що кількісні відносини, які спостерігалися у минулому, збережуть свою силу також і в майбутньому. Характерною рисою цього виду ймовірності є те, що вона заснована на емпіричній класифікації випадків.

3. Оцінки. Характерна особливість даного типу полягає у тому, що тут не існує ніякого обґрунтованого критерію для класифікації випадків. Ця форма ймовірності пов'язана з найбільшими логічними складнощами та використовується при відсутності математико-статистичної інформації. У основі її лежить експертна оцінка, що ґрунтується на досвіді особи, яка проводить оцінку [78, с. 21–22].

Ситуації майбутнього залежать від значної кількості об'єктивних та суб'єктивних факторів. Настільки значної, що більшість із них ми навіть не намагаємося розпізнати, не кажучи про їх аналіз. Саме з цієї причини більшість суджень зводиться до ймовірнісних. У процесі здійснення ймовірнісних розрахунків аналізується необхідна інформація. Інформація за своєю суттю є невизначеністю, точніше її зовнішнім джерелом. Інформаційна невизначеність проявляється у вигляді надлишку або нестачі інформації. Нестача інформації не дозволяє суб'єкту зробити виважене рішення, оскільки така інформація може виявитися недостовірною та суперечливою (складно відтворити повну картину ситуації для аналізу). Труднощі, які несе у собі надлишок інформації, проявляються у нездатності людини проаналізувати та порівняти велику кількість схожих варіантів розвитку подій.

Через суб'єктивність суджень у повсякденному житті ймовірність сприймається виключно у математичному аспекті, проте це не так. Приймаючи рішення, людина, не усвідомлюючи того, керується числами. Таку ймовірність, на думку Ф. Найта [78, с. 27], можна назвати суб'єктивною: якщо ризик відсутній, людина оцінює його за 0, а ймовірність успіху за 1; якщо ймовірність успіху незначна (близько 0), людина не буде ризикувати; якщо можливість отримати бажаний результат приблизно дорівнює можливості зазнати збитки, отримуємо 50/50. Варто також зазначити, що людині притаманне бажання осмислення своїх дій, а значення 0,5 вказує на невизначеність і не враховує психологію поведінки людини. Таке значення проявляється у ситуації, коли людина повинна приймати рішення, не маючи ані інтуїтивного розуміння, ані попереднього досвіду. Розглядаючи таку проблему прийняття рішення, В.О. Лафевр вводить поняття індексу віри. Значення індексу є рівноважним, якщо зовнішнє середовище не чинить тиск на людину, і може зміщуватися у тому чи іншому напрямі, якщо суб'єкт знаходиться у зоні інформаційного впливу. В.О. Лафевр доводить, що при рівноважному значенні індексу

готовність суб'єкта виконати дію дорівнює значенню золотого перетину (0,618). Іншими словами, значення 0,618 є медіаною розподілу «не виконати дію – виконати дію» [62, с. 39, 44].

Поведінка людини у ризиковій ситуації ілюструє двоїстий характер усього, що пов'язане із ймовірністю: частота події у минулому вступає в конфлікт з емоційною оцінкою дійсності та впливає на вибір поведінки в умовах ризику [16]. Кожна людина в однакових ризикових ситуаціях поводить себе по-різному, оскільки кожній людині притаманне власне бачення ризику та, найголовніше, схильність до нього. Схильними до ризику є азартні гравці, котрі, попри правильну оцінку ризику, воліють ризикувати. Інші – обачні, вважають за краще ретельно все обдумати, перш ніж ризикувати. Окрім схильності до ризику, важливими факторами є значимість події та ціна помилки. Подія, котра є значимою, має значимий результат, що змушує суб'єкта зменшити межу прийняття рішення, тобто рішення буде прийняте за ймовірності позитивного результату меншій, ніж 0,618. Готовність людини втратити небагато заради великого виграшу ілюструє ціну ризику. У таких випадках межа прийняття рішення буде зменшуватися зі зменшенням ціни ризику.

Ймовірність є не тільки математичною величиною, яка потребує наявності схожих ситуацій для складання на їх основі статистичних таблиць, але й суб'єктивною, що спирається на судження людей на основі їхнього досвіду. Спираючись на ймовірнісні погляди щодо природи ризику, можемо визначити ризик як ймовірність реалізації певного сценарію розвитку подій в умовах невизначеності.

Реальна логіка чи психологія поведінки залишається досить неопрацьованою сферою досліджень. Інтуїція та процес вироблення суджень кожної окремої людини, будучи підсвідомими, недоступні вивченню. Джон фон Нейман та Оскар Моргенштерн відкинули як «цілком помилковий» аргумент, ніби людські та психологічні аспекти економіки перешкоджають використанню математичного аналізу. Вони казали: «Щоб перетворити фізику в науку, тепло та світло

потрібно було виміряти. Внаслідок цього, прямо чи опосередковано, люди почали використовувати результати таких вимірювань навіть у повсякденному житті. Те саме може трапитися у майбутньому і в економіці, коли за допомогою теорії, що використовує вимірювання, вдасться досягти більш повного розуміння людської поведінки» [16].

У наш час актуальною для впровадження у технічних системах стала властивість людського інтелекту приймати рішення в умовах невизначеності або неповної інформації. Перші спроби у цій сфері були зроблені близько 40 років тому професором Каліфорнійського університету (Берклі) Лотфі А. Заде. У подальшому теорію розвивали Р. Ягер, Д. Дюбуа, А. Прад, Г. Шоке, Р. Ларсен, Я. Цукамото та М. Сугено.

Розглядаючи математичний опис суджень людини, Л. Заде писав: «Я вважаю, що зайве прагнення до точності зводить нанівець теорію управління та теорію систем, оскільки воно призводить до того, що дослідження у цій царині зосереджуються на тих і тільки тих проблемах, які піддаються точному рішення. У результаті багато важливих проблем, які не допускають точного математичного аналізу, залишалися і залишаються осторонь з тієї причини, що вони не піддаються математичному трактуванню. Для того, щоб сказати що-небудь істотне для проблем подібного роду, ми повинні відмовитися від наших вимог точності та допустити результати, які є дещо розмитими або невизначеними» [54, с. 157].

Основна ідея Л. Заде полягає у тому, що людський спосіб міркування не може бути описаний у рамках традиційних математичних формалізмів. Цим формалізмам властива строга однозначність інтерпретації, а все, що пов'язане з використанням природної мови, має багатозначну інтерпретацію. Теорія нечітких множин (Fuzzy Sets, «fuzzy» означає «нечіткий, розмитий, пухнастий») готова надати необхідний апарат, аби допомогти вирішенню цього складного завдання. Ідеї Л. Заде та його послідовників знаходять застосування при створенні систем, які розуміють тексти на природній мові,

при створенні плануючих систем, що спираються на неповну інформацію, при обробці зорових сигналів, при розпізнаванні образів, при управлінні технічними, соціальними та економічними системами, у системах штучного інтелекту та робототехнічних системах [102, с. 3]. Особливістю методу є введення лінгвістичних змінних – змінних, значеннями яких можуть бути слова або словосполучення природної чи штучної мови. Наприклад, лінгвістичні оцінки «низька», «середня», «висока» та «дуже висока». Сукупність усіх можливих значень лінгвістичних змінних називається терм-множиною. Для перекладу лінгвістичних змінних на математичну мову та подальшого застосування методу нечітких множин використовується функція приналежності.

Одним із важливих наслідків теорії нечітких мір у формулюваннях М. Сугено та Я. Цукамото є те, що ймовірність являє собою нечітку міру, яка перебуває «на стику» нечітких мір правдоподібності та довір. Перевагою даного підходу є можливість його використання при інтервальній невизначеності, тобто коли про результат прийнятого рішення відомі лише нижня (несприятливий результат) і верхня (сприятливий результат) межі значень; або у «проміжних» випадках, коли розподіл ймовірностей задати важко, але все-таки, окрім інтервалу значень, є додаткова інформація про результати, їх можливості, значущість [54, с. 157]. Як бачимо, нечіткі обчислення відрізняються від імовірнісних математично та концептуально.

Отже, ризикові ситуації, котрі відбуваються в умовах вимірюваної невизначеності, можуть бути визначені за допомогою ймовірнісних методів, ситуацій, які розвиваються в умовах істинної невизначеності та вважалися раніше такими, що не можуть бути визначені – за допомогою теорії нечітких мір.

Враховуючи думки провідних економістів, вважаємо за доцільне визначити ризик як категорію, котра має суб'єктивно-об'єктивну природу, яка проявляється в умовах невизначеності та відображає можливість (ймовірність) реалізації несприятливого розвитку подій або відхилення від запланованого результату.

1.2. Сутність та особливості ІСУР

Впровадження ІСУР у банку є надзвичайно складним завданням, яке потребує вагомого наукового обґрунтування та кропіткої підготовки і передбачає:

- визначення передумов виникнення;
- характеристики ІСУР;
- окреслення принципів відмінностей інтегрованої системи управління ризиками від традиційної.

При побудові ІСУР необхідно враховувати внутрішнє та зовнішнє середовище банку. Внутрішнє середовище визначається факторами, обумовленими діяльністю конкретного банку (організаційною структурою, принципами управління тощо), зовнішнє – факторами, що мають економічний, соціальний, демографічний, політичний характер тощо. Фактори зовнішнього середовища, які обумовлюють необхідність переходу до ІСУР у банках, на наш погляд, можна поділити на дві групи: фактори ринку та фактори, пов'язані із впливом учасників ринку (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Фактори зовнішнього середовища, що обумовлюють необхідність переходу до ІСУР

Група факторів ринку	Група факторів, обумовлених впливом учасників ринку
Глобалізація та пов'язана з нею транснаціоналізація банківського бізнесу, різке нарощування обсягу різноманітних трансграничних операцій сучасних банків	Підвищення регуляторного впливу з боку органів нагляду (як на національному рівні, так і скоординованих у міжнародному масштабі регуляторних заходів)
Зростання невизначеності у глобальному економічному середовищі, що відображається у волатильності на товарних та фінансових ринках і суттєво підвищує рівень ризиків для банків	Зростання вимог з боку власників та інших стейкхолдерів щодо критеріїв ефективності управління банками

Закінчення табл. 1.1

Група факторів ринку	Група факторів, обумовлених впливом учасників ринку
Загострення конкуренції між банками та небанківськими фінансовими інституціями, у тому числі у сфері «традиційної» банківської діяльності	Посилення вимог до банків з боку суб'єктів фінансової інфраструктури
Розширення спектру високоризикових послуг та операцій, що надаються банками у відповідь на загострення конкуренції	
Інформатизація і технологічні нововведення, які обумовили зростання частки бізнесу, що здійснюється у віртуальному середовищі, з високим рівнем ризику	
Фінансові інновації, які призвели до появи нових високоризикових фінансових інструментів та послуг банків	

Складено на основі [7, 49, 66, 136]

Насамперед, з погляду впровадження ІСУР у банках, необхідно звернути увагу на процеси глобалізації. Так, У. Бек запропонував наступне визначення глобалізації: «...необмежені повсякденні дії в різних вимірах економіки, інформації, екології, техніки, транскультурних конфліктів і цивільного суспільства...» [185].

Виходячи з такої позиції, вкрай складно чітко детермінувати множину «глобальних» факторів і їхній вплив на банківський бізнес. З іншого боку, серед фахівців зустрічаються також інші думки, які полягають у тому, що в умовах глобалізації конкурентні стратегії зазнають наступних змін: відбувається поділ видів діяльності за країнами, світова інтеграція і пріоритет зв'язків між країнами, конкурентна позиція у певній країні залежить від позиції в інших країнах, конкурентна перевага залежить від потенціалу інтегрувати діяльність у світовому масштабі, глобальний маркетинг [218]. Вважаємо, значним чином такі трансформації відображаються, насамперед, у діяльності транснаціональних корпорацій взагалі та транснаціональних банків зокрема. Беззаперечним є той факт, що протягом 90-х рр. ХХ ст.

та першого десятиліття ХХІ ст. міжнародна фінансова діяльність ТНК та ТНБ (у вигляді, зокрема, прямих іноземних інвестицій, фінансових послуг, що надаються іноземними філіями та представництвами) значно перевищила світові потоки товарів і динаміку світового ВВП [152].

ТНБ, відповідно, перетворилися на надзвичайно потужні фінансові установи, які діють у масштабах глобальної фінансової системи фактично безперервно, одночасно на багатьох національних ринках. Ці трансформації суттєво видозмінили ризики банківської діяльності, надали їм трансграничного статусу, зменшили ефективність традиційних підходів до управління ризиками, орієнтованих на стандартні процедури.

Таким чином, глобалізація економіки відкрила шлях не лише до трансграничного «переливу» капіталів з одних країн в інші, але й призвела до міграції ризиків, що поставило банки перед необхідністю управляти не тільки внутрішніми, а й зовнішніми ризиками. Це обумовило необхідність формування ефективної та гнучкої системи ризик-менеджменту. Окрім того, зважаючи на зростання масштабів операцій, пропорційно до них підвищився рівень ризиків для банків.

Ще одним наслідком глобалізації стала волатильність глобального економічного середовища, яка виявилася, насамперед, у появі так званих «глобальних шоків» [199], тобто ризиків (системних), котрі мають масштабний характер. За визначенням ОЕСР, системний ризик – це подія, яка може порушити нормальне функціонування комплексних та взаємопов'язаних систем, провокуючи при цьому масштабні зміни [199]. Тобто системні ризики спричиняють подію чи сукупність подій, у результаті яких колапсу зазнає уся система, а не окремий її елемент чи сегмент. Залежно від джерела походження виділяють фінансові, природні, технологічні, соціальні та політичні системні ризики.

Посилення конкуренції спочатку всередині банківської системи, а згодом з боку небанківських фінансово-кредитних інститутів призвело до того, що з кінця 80-х рр. ХХ ст. прибутковість традиційних видів банківського бізнесу почала

зменшуватися. Це змусило банки, з одного боку, переглянути основні підходи до процесу управління ризиками з метою оптимізації ключового співвідношення «дохідність-ризик», а з іншого – почати оперативне та енергійне проникнення у нові сфери діяльності. Загострення конкуренції об'єктивно призвело до зниження маржі за більшістю операцій, а відтак банки були вимушені наражатися на вищі ризики задля підтримки бажаного рівня дохідності.

Періодичні фінансові кризи та масштабність їхніх наслідків часто ставали першопричиною для переосмислення регуляторних підходів щодо управління банківськими ризиками. В окремих працях провідних вчених детально проаналізовано причини банківських криз [188]. У результаті виявилося, що основними факторами розвитку кризових явищ у банківському секторі є: по-перше, недоліки у системах регулювання та нагляду (90% випадків); по-друге, неефективний банківський менеджмент (69% випадків).

Разом з тим, усе більша частина традиційних банківських операцій проводиться за допомогою сучасних інноваційних технологій, а небанківські інституції за їх допомогою перебирають функції банків [8, 69]. У свою чергу, фінансові інновації призвели до появи різноманітних нових «позабалансових» фінансових інструментів (гарантій, акредитивів, ф'ючерсів, опціонів тощо), які не фігурують серед активів чи пасивів, не зважаючи на те, що наражають банки на високі ризики. Крім цього, значно зросла кореляція між окремими типами ризиків як у межах окремого банку, так і в масштабах усієї банківської системи [202].

Отже, фактори ринку суттєво вплинули на систему ризик-менеджменту у банках, яка під впливом змін в економічному середовищі пройшла шлях у напрямі від локального управління окремими видами ризиків до впровадження інтегрованого підходу до управління усім спектром банківських ризиків.

Як прояв наслідків глобалізації та посилення регуляторного впливу на ризик-менеджмент у банківському секторі,

відбувається впровадження різноманітних стандартів управління ризиками, у яких наголошується на використанні ІСУР. Регуляторні зміни у світовому банківському бізнесі свідчать про те, що здійснюються спроби підвищити його ефективність, у тому числі за допомогою обмежень рівня ризику. Такі процеси у цілому відображають інтереси не тільки держави, але й акціонерів та інших стейкхолдерів, з якими взаємодіє банк.

Останнім часом також відбувається посилення вимог до систем управління ризиками банків з боку рейтингових агентств: під час встановлення рейтингів перш за все оцінюється здатність банку адекватно ідентифікувати наявні ризики та ефективно протистояти ним, застосовуючи найпрогресивніші методи й підходи. Позитивний репутаційний ефект з боку міжнародних рейтингових компаній може у перспективі сприяти зниженню вартості позик на ринках капіталу.

В умовах посилення впливу інформаційних технологій на банківський бізнес питання щодо рейтингових агентств набуває особливого значення. У цьому контексті слід виділяти дві практичні проблеми посилення вимог з боку: по-перше, регуляторних органів до самих рейтингових агентств; по-друге, рейтингових агентств до банків, їхніх фінансових інструментів і продуктів.

Банкрутство провідних банків у багатьох країнах свідчить про низьку ефективність банківської діяльності з позиції акціонерів та ставить під загрозу отримання економічних вигод від взаємодії з банком інших стейкхолдерів – зокрема, менеджменту, працівників, контрагентів тощо. У той же час, не в останню чергу це є наслідком використання традиційних підходів до управління ризиками, які суттєво втратили свою ефективність в існуючих макроекономічних тенденціях.

Аналогічні вимоги щодо банків формуються також з боку суб'єктів інфраструктури – насамперед, рейтингових агентств, фондових бірж, консалтингових компаній. Ці процеси загалом визначаються зростанням ролі інформації в сучасному глобальному середовищі.

Отже, збільшення кількості зовнішніх ризик-факторів у банківській діяльності, посилення ступеня їхнього впливу на діяльність банку є об'єктивною ознакою сьогодення. В таких умовах збереження традиційного підходу до управління ризиками суттєво знижує конкурентні можливості банку. У підсумку, розвиток вказаних процесів визначатиме необхідність впровадження інтегрованої системи управління ризиком у банківському середовищі.

У нормативних документах НБУ та сучасній економічній літературі зустрічаються різні терміни: «комплексне», «інтегроване», «стратегічне» управління ризиками, які є по суті ідентичними, але по різному трактуються. Зокрема, у «Методичних вказівках Національного банку України щодо організації та функціонування системи ризик-менеджменту в банках України», затверджених постановою НБУ № 361 від 2 серпня 2004 року, визначено, що банки повинні намагатися створити комплексну систему ризик-менеджменту, яка забезпечувала б надійний процес виявлення, оцінки, контролю та моніторингу усіх видів ризику на всіх рівнях організації, у тому числі з урахуванням взаємного впливу різних категорій ризиків, а також сприяла вирішенню питання конфлікту завдань між необхідністю отримання доходу та мінімізацією ризиків [72]. У даному визначенні регулятор акцентує увагу на наявність взаємозв'язків між окремими видами ризиків; необхідність встановлення оптимального співвідношення між ризиками й доходами банківських операцій та налагодження управління ризиками банку на усіх його організаційних рівнях.

Російський вчений Н. Адамчук розуміє інтегроване управління ризиками як стратегічне управління банком, котре, з одного боку, передбачає ймовірність криз і катастроф, а з іншого – оперує конкретними ризиками та реалізує такі стадії управління ризиками як ідентифікацію ризиків, прийняття рішень та проведення певних заходів [1]. На наш погляд, незважаючи на певну логічну побудову визначення ІСУР вказаним автором, воно має певні суперечності.

Зокрема, Н. Адамчук цілком правильно розглядає інтегроване управління ризиками у контексті стратегічного управління банком, підкреслюючи таким чином роль ІСУР у забезпеченні його ефективної діяльності. У той же час виникає питання щодо відмінностей ІСУР в інтерпретації від традиційної системи управління ризиками. Адже науковець фактично обмежився стандартним переліком етапів управління ризиком – ідентифікація, прийняття рішень, проведення певних заходів.

Такий підхід має своїх прихильників. Зокрема, російські дослідники Є. Єгорова [37] та В. Гранатуров [28] розглядають інтегроване управління ризиками як сукупність методів, прийомів, заходів, що дозволяють певним чином прогнозувати появу ризикових подій та приймати заходи щодо виключення або зниження їхніх негативних наслідків. Проте ще раз зазначимо: при такому підході не виокремлюються змістовні відмінності інтегрованої від традиційної системи управління ризиками.

До того ж окремі науковці не вважають за необхідне розглядати ІСУР у контексті ризикології як науки. Так, група російських учених стверджує, що інтегроване управління ризиками є синтетичною науковою дисципліною, котра вивчає вплив випадкових подій, які наносять фізичні та матеріальні збитки різним сферам діяльності людини [127].

Виходячи з аргументованого положення щодо еволюції системи управління ризиками в банку у процесі виокремлення та розвитку ризикології як мета-науки, згаданий вище підхід є об'єктивно неправильним і штучно звужує роль ІСУР з погляду забезпечення ефективності діяльності банку.

Протилежну точку зору на зміст інтегрованого управління ризиком відстоює російський вчений Г. Чернова, на думку якої, у широкому розумінні інтегроване управління ризиком – це мистецтво й наука щодо забезпечення умов успішного функціонування будь-якої виробничо-господарської або фінансової одиниці в умовах ризику [157]. У контексті аналізу наведеного визначення зазначимо: якщо

попередні визначення (в авторстві В. Вяткіна та інших) значним чином нівелювали роль ІСУР у розвитку банку, то Г. Чернова – навпаки, визначила її в якості окремої науки.

На наш погляд, такий підхід дає можливість доволі вільно трактувати низку важливих дефініцій: по-перше, ІСУР ніяким чином не можна розглядати як науку, оскільки вона не має відповідних характеристик; по-друге, мету функціонування ІСУР аж ніяк не можна зводити до «успішного функціонування виробничо-господарської або фінансової одиниці».

Загалом зазначимо: незважаючи на певні розбіжності щодо виділення змістовних характеристик поняття «інтегрована система управління ризиками» та «інтегроване управління ризиками» абсолютна більшість авторів обмежуються виключно виділенням тих характеристик, які описують безпосередньо ризик-менеджмент, не окреслюючи при цьому відмінності ІСУР від традиційної системи управління ризиками.

Зокрема, розглянемо визначення ІСУР, що наводяться у сучасній фаховій літературі:

- розробка і реалізація економічно обґрунтованих для даної організації рекомендацій та заходів, спрямованих на зменшення початкового рівня ризику до прийняттого рівня [125];

- сукупність дій щодо зниження витрат, пов'язаних з ризиками [10, 104];

- управління ймовірністю настання несприятливих подій і сукупністю дій, направлених на мінімізацію збитків, викликаних ризиками [28].

На наш погляд, спільним у виділених трактуваннях є те, що перевага надається заходам щодо мінімізації ризику і вибору найкращої з альтернатив для банку за принципом ризик-дохідність на основі оцінки, прогнозу та страхування. Слід зазначити, що таке трактування управління ризиками значним чином є вузьким і характеризує лише один бік процесу управління банківськими ризиками, який пов'язаний з їхньою оцінкою та вибором найкращого варіанта з кількох альтернативних рішень.

Доволі поширеними є визначення сутності ІСУР, що базуються на її характеристиці як певного процесу. Автори, що відстоюють таку позицію, у цілому розглядають ІСУР як невід'ємну складову ризик-менеджменту у банку. Так, А. Порох вважає, що інтегрована система управління ризиками – це процес визначення, оцінки, контролю ефекту внутрішніх та зовнішніх факторів, що можуть негативно впливати на вартість компанії [109].

Інші автори вбачають необхідність підкреслити не тільки те, що ІСУР є процесом, але й виділити певні характеристики цього процесу. Так, В. Корчунов визначає: інтегрована система управління банківськими ризиками – це безперервний взаємопов'язаний процес, який базується на єдиній методології оцінки та управління ризиками і до якого мають бути залучені усі ключові підрозділи банку [53].

Таким чином, цей науковець звертає увагу на наступні важливі аспекти ІСУР, а саме:

- ✓ використанні єдиного інструментарію для виміру як величини окремих ризиків, так і загальної ризикової позиції;
- ✓ забезпеченні участі кожного співробітника банку у процесі ризик-менеджменту;
- ✓ безперервності процесу управління ризиками у банку.

Існують у фаховій літературі також трактування, які можна охарактеризувати як універсальні, зважаючи на той факт, що їх автори намагаються виділити максимально можливу кількість характеристик ІСУР. Зокрема, О. Пилєв, надаючи найбільш загальне визначення ІСУР, трактує її як чіткий структурований підхід, що об'єднує стратегію, процеси, персонал, технології, досвід та знання і направлений на оцінку та управління ризиками, котрі виникають у процесі роботи банку [125].

На наш погляд, при визначенні поняття «інтегрована система ризик-менеджменту» варто використовувати поняття «система» та «інтегрований» як вираз її властивості. Як цілком правильно зазначає Л. Примостка, «система

складається з множини елементів, які утворюють її структуру та формують поведінку за певних умов» [144]. Від простої сукупності або множини елементів систему відрізняють наявність емерджентних властивостей, а цілісність розглядається як основна системна ознака [144]. Концепція системного підходу, відповідно, побудована на вивченні елементів та зв'язків (відносин) між ними.

У той же час, на думку В.В. Глущенко, в управлінні ризиками системний підхід ґрунтується на тому, що усі явища й процеси розглядаються у їх системному зв'язку, враховується вплив окремих елементів і рішень на систему у цілому [26].

Відповідно, можна зробити висновок: системний характер управління ризиками у банку визначається наявністю сукупності взаємопов'язаних елементів, які мають здатність видозмінюватися та розвиватися. Окрім того, ознака «системності» дає нам можливість зробити висновок, що між усіма елементами є прямий і зворотний зв'язок, який виявляється і з погляду управлінської складової, і з позиції впливу системи ризик-менеджменту на стійкість та надійність функціонування кожного банку.

Саме «системний» характер ІСУР пояснює, з нашої точки зору, той факт, що доволі часто поняття «корпоративний ризик-менеджмент» застосовується як аналог поняття «інтегрована система управління ризиками». Так, на думку окремих авторів, корпоративний ризик-менеджмент – сукупність прийомів та методів управління ризиками на усіх ієрархічних рівнях менеджменту згідно із розробленою корпоративною системою управління [21]. Подібний підхід прослідковується у працях Н. Соколінської, Л. Бондаренко, Т. Осіпенко та інших науковців.

Думаємо, не варто повністю ототожнювати поняття «інтегрована система управління ризиками» та «корпоративний ризик-менеджмент», оскільки перше з наведених понять є ширшим за своїм змістом порівняно з другим. Разом з тим, наукова полеміка з цього приводу дає позитивні

**Розділ 1. Теоретико-методологічні основи інтегрованої системи
управління ризиками банків**

результати, зокрема, з огляду на те, що система ризик-менеджменту розглядається у контексті загальної стратегії організації (у тому числі – з позиції цілеутворення). Фактично йдеться про органічну взаємодію стратегії, процесів, індивідуумів тощо для оцінки та управління факторами невизначеності з метою досягнення організацією своєї місії і цілей.

ІСУР є єдиною організаційно-інформаційною та аналітичною системою, інтегрованою у корпоративний менеджмент, яка включає інструменти розробки й реалізації збалансованих та зважених на ризик управлінських рішень, які охоплюють різні рівні управління банком на усіх фазах його життєвого циклу, що дозволяє забезпечити ефективність управління та координацію його поточної діяльності.

Найбільш суттєво характеристики ІСУР банку виявляються при порівнянні її з традиційною системою управління ризиком (табл. 1.2).

Таблиця 1.2

**Відмінності ІСУР від традиційної системи управління
ризиками в банку**

№ пор.	Ознака	Традиційна	ІСУР
1	Ідентифікація ризику	Відсутність єдиного розуміння співробітниками видів та змісту ризиків	Формування матриці ризиків. Єдине розуміння сутності ризиків, на які наражається банк
2	Вимір	Кожен ризик вимірюється окремо	Ризики вимірюються у зв'язку один з одним. Розраховується сукупний ризик
3	Оцінка	Кожен ризик оцінюється без урахування прийнятного рівня дохідності на вкладений акціонерний капітал	Кожна операція оцінюється з позиції максимально можливого ризику та прийнятного рівня дохідності на вкладений акціонерний капітал

Інтегрована система управління ризиками банків

Продовження табл. 1.2

№ пор.	Ознака	Традиційна	ІСУР
4	Організація управління	Ліміти розраховуються окремо по кожному ризику	Визначається сукупний ліміт ризику, який розраховується на основі величини економічного капіталу. Виходячи із сукупного ліміту, визначаються індивідуальні ліміти по ризикових позиціях банку
5	Контроль	Здійснюється по окремих ризиках без зворотного зв'язку	Наскрізний контроль з організацією зворотного зв'язку
6	Розмежування повноважень між підрозділами фронт-, мідл-, бек-офісу	Відсутнє	Чітке
7	Відповідальність	Відповідальність за управління ризиками несе підрозділ ризик-менеджменту	Усі співробітники банку задіяні в управління ризиками
8	Розподіл функцій між спостережною радою, правлінням та профільними комітетами	Не чітке	Жорстко регламентоване: спостережна рада відповідає за розробку стратегії управління ризиками; правління – за реалізацію стратегії; профільні комітети – за реалізацію політик управління окремими ризиками
9	Інформаційне забезпечення	Наявність окремих управлінських звітів, які базуються на децентралізованій базі даних	Наявність інтегрованої системи інформаційного забезпечення управління ризиками на основі централізованої бази даних
10	Методичне забезпечення	Відсутність стратегії управління ризиками або неузгодженість її із загальною корпоративною стратегією управління банком	Наявність стратегії управління ризиками, яка імплементована у загальну корпоративну стратегію управління банком

Розділ 1. Теоретико-методологічні основи інтегрованої системи управління ризиками банків

Закінчення табл. 1.2

№ пор.	Ознака	Традиційна	ІСУР
11	Інструментальне забезпечення	Використання переважно системи показників та окремих моделей для оцінки рівня ризику. Неможливість співставлення результатів виміру різних видів ризику	Використання широкого спектра методів, моделей, взаємопов'язаних показників, стрес-тестування та бек-тестування, сценарного моделювання, прогнозування тощо. Співставлення результатів виміру різних видів ризику на основі VAR та Stress-VAR методів
12	Програмне забезпечення	Відсутність спеціального програмного модуля «ризик-менеджмент»	Наявність спеціального програмного забезпечення – модуля «ризик-менеджмент»
13	Стимулювання	Відсутність зв'язку між розміром винагороди персоналу та рівнем ризиків	Встановлення чіткої залежності між величиною винагороди топ-менеджерів та рівнем ризику
14	Зацікавленість у надійній системі управління ризиками	Переважно наглядових органів	Усіх стейкхолдерів
15	Транспарентність	Відсутність транспарентності ризиків	Високі вимоги до забезпечення транспарентності ризиків
16	Регулювання	Управління ризиками здійснюється переважно до регулятивних вимог центрального банку	Управління ризиками здійснюється відповідно до регулятивних вимог центрального банку та внутрішніх положень банку

Отже, проведені наукові дослідження дозволили ідентифікувати наступні особливості ІСУР:

- *ІСУР є ефективною формою управління, яка дає можливість визначити масштаби і пріоритети діяльності банку та дозволяє адаптувати банк до функціонування в умовах невизначеності і ризику, трансформувати його діяльність відповідно до постійних змін умов зовнішнього середовища.*

- Єдине розуміння усіма фахівцями банку видів ризиків та факторів, що обумовлюють їх появу. Це забезпечується завдяки побудові матриці банківських ризиків, яка може визначатися за різними методичними підходами і слугувати важливим інформаційним джерелом для формулювання виважених керівництвом рішень. Банки України, як правило, розробляють лише агреговану матрицю ризиків або матрицю ризиків на основі лише якісної їх оцінки, що значно звужує їхні аналітичні можливості.
- Розрахунок сукупного ризику на основі *VaR*-методології з урахуванням кореляційного зв'язку між окремими його видами та визначається величина економічного капіталу, необхідна банку для покриття неочікуваних втрат. До того ж економічний капітал алокується поміж: бізнес-напрямами, регіональними установами, банківськими продуктами та каналами їх збуту, проектами, портфелями тощо. Базуючись на даних щодо сукупної величини ризику, доцільно встановити глобальний ліміт ризику, на основі якого мають визначатися локальні ліміти на окремі ризикові позиції. Світова фінансова криза викликала об'єктивну необхідність розрахунку неочікуваних втрат також при порушенні нормального розподілу випадкових величин. Для вирішення цієї проблеми виявляється доречним використання інструмента – *Stress-VaR*. Банки України поки що не використовують *Stress-VaR*, а розрахунки *VaR* проводять переважно лише по валютному ризику, що не надає їм змоги визначити сукупну величину ризику. Інші інструменти оцінки ризиків, зокрема сценарне моделювання, мають обмежену сферу використання у банках України.

- *Оцінка кожної банківської операції не тільки з точки зору прибутку, але й ризику, на який наражається банк при її проведенні. Світова фінансова криза продемонструвала недоліки орієнтації банків лише на показники прибутковості, що обумовило потребу у зміні її вектора – на мінімізацію втрат внаслідок настання ризиків. Доречно наголосити, що ключовим показником оцінки результативності діяльності банків в Україні має стати дохідність, зважена на ризик. Цей показник зарубіжні банки використовують при порівнянні діяльності дилерів, трейдерів, результативності діяльності регіональних установ, банківських продуктів та проектів.*
- *Наявність єдиної централізованої бази даних, яка дозволяє формувати у режимі он-лайн управлінські звіти різного порядку. Це стає можливим завдяки налагодженню управлінського обліку, розробці та впровадженню спеціального програмного модуля «Ризик-менеджмент».*
- *Усвідомлення усіма спеціалістами банку необхідності формування ефективної системи управління ризиками, що забезпечує йому конкурентоспроможність на ринку, високий рейтинг і довіру наглядових органів, рейтингових агентств, клієнтів, контрагентів, партнерів. Усі співробітники задіяні у процес управління ризиками, включаючи членів спостережної ради, правління, профільних комітетів і рядових фахівців. Причому передбачається чіткий розподіл повноважень та відповідальності співробітників на кожному рівні управління банком. Зокрема, спостережна рада відповідальна за розробку та прийняття стратегії управління ризиками, яка обов'язково має бути узгоджена з бізнес-стратегією; правління – за реалізацію стратегії управління ризиками; профільні комітети – за впровадження політик управління окремими фінансовими й нефінансовими ризиками.*

- У посткризовий період посилюється статус керівника блоку ризик-менеджера, який в окремих банках отримав право «вето» на прийняття управлінських рішень.

Отже, ІСУР – це нова філософія управління ризиками банків, спрямована на врахування впливу зовнішніх і внутрішніх чинників на їхні ризикові позиції, формування достатнього обсягу статичних і динамічних резервів, а також економічного капіталу для їхнього покриття.

1.3. Концепція ІСУР та етапи її впровадження

Інтегроване управління ризиками банку може бути представлено з точки зору процесу та системи (рис. 1.1).

Процес управління ризиками банку включає п'ять послідовних логічно взаємопов'язаних етапів – ідентифікацію, вимір, організацію управління, моніторинг та контроль ризиків.

Ідентифікація ризиків передбачає виявлення всіх ризиків, на які наражається банк, у результаті якого формується відповідна матриця. Залежно від мети, інформаційно-аналітичного забезпечення матриця ризиків може бути побудована за одним із чотирьох підходів.

Відповідно до першого методичного підходу матриця банківських ризиків не передбачає їх якісної та/або кількісної оцінки. Така матриця складається задля систематизації усіх ризиків і виявлення найбільш значущих ризик-факторів або підрозділів, що задіяні у процес управління ризиками. З метою виявлення та керування ризиками банку доцільно складати, насамперед, агреговану матрицю, в якій зазначаються усі їхні категорії і види, а також керовані й некеровані ризик-фактори. Чітке розмежування ризик-факторів дозволить правильно обрати метод управління ризиками (за керованими) та визначити можливі заходи щодо пом'якшення їх настання (за некерованими).

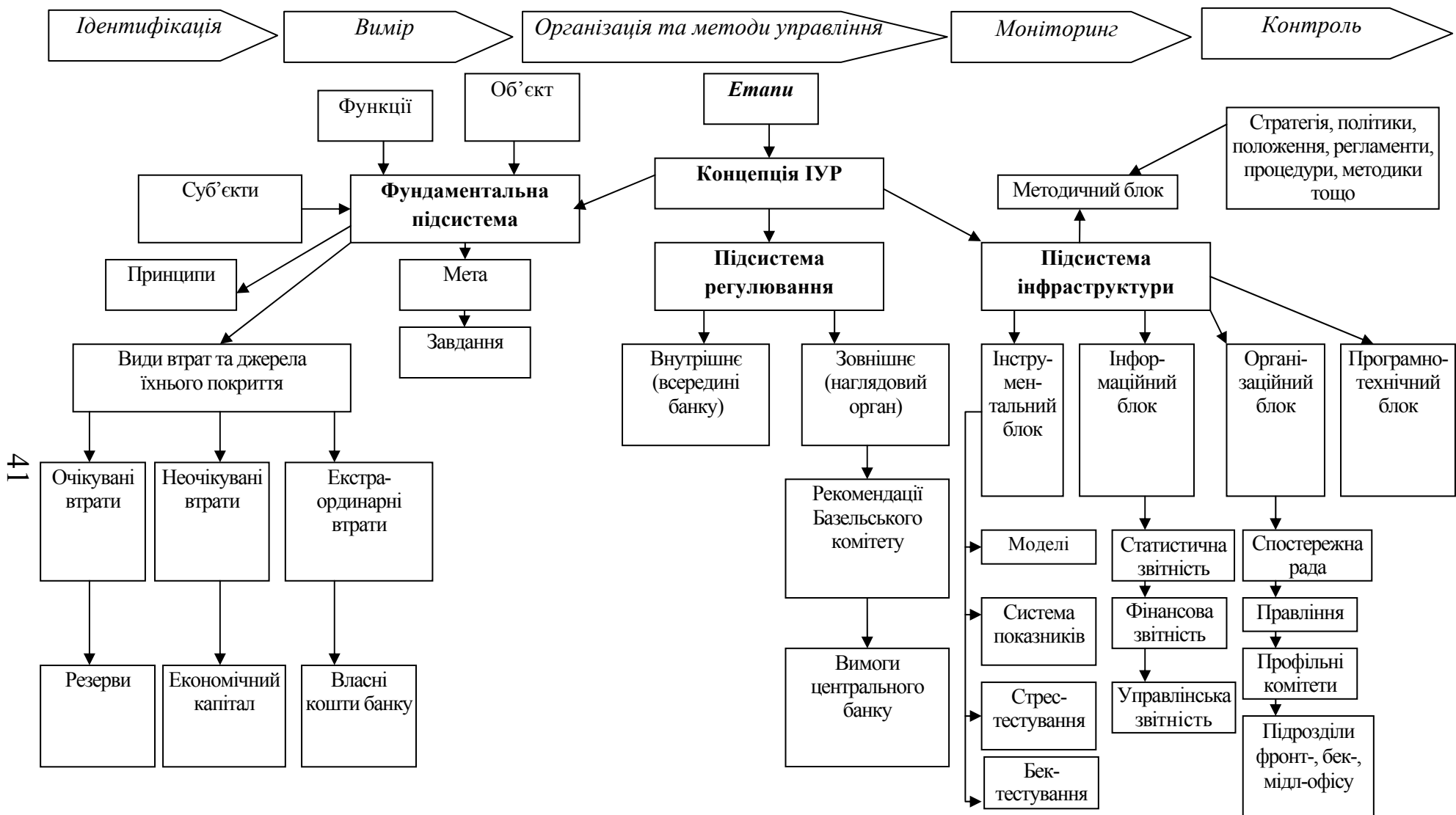

Рис. 1.1. Концепція інтегрованого управління ризиками у банку

Другий методичний підхід ґрунтується на якісній оцінці ризиків банків, яка є суб'єктивною, оскільки базується на експертних судженнях, а відтак неточною; не дозволяє порівнювати наслідки настання різних їх видів та приймати управлінські рішення щодо їх пріоритетності. Разом з тим якісна оцінка ризиків є простою у користуванні і не вимагає значних витрат від банків. Найчастіше матрицю за цим підходом представляють у вигляді аналітичної таблиці, по вертикалі якої зазначається імовірність настання ризиків (висока, середня та низька), а по горизонталі – величина потенційних втрат (несуттєві, суттєві, катастрофічні). За таким підходом оцінюються як фінансові, так і нефінансові ризики банку.

За третім методичним підходом у матриці відображаються результати кількісної оцінки ризиків банків, яка є об'єктивною і більш точною, аніж якісна оцінка. До того ж матриця, в основу якої покладено результати кількісної оцінки банківських ризиків, має ширші аналітичні можливості для прийняття управлінських рішень. Разом з тим, формування такої матриці пов'язане зі значними затратами часу і є можливим лише за умови наявності у банку спеціального аналітичного модуля «Ризик-менеджмент», централізованої бази даних та висококваліфікованих спеціалістів з управління ризиками. За цим підходом матриця може набувати вигляд таблиці, у якій зазначатиметься по кожному виду ризику сума фактичних або потенційних втрат, розрахованих із заданою імовірністю їхнього виникнення.

Згідно з четвертим методичним підходом побудова матриці банківських ризиків здійснюється на основі поєднання як якісних, так і кількісних методів їхньої оцінки. Комбінована матриця банківських ризиків має як переваги (гнучка, базується на обширній інформації), так і недоліки (дещо складна, вимагає чіткої інтерпретації кожного кількісного і якісного параметру, а відтак певним чином є трудомісткою).

У теорії та на практиці у межах кожного з методичних підходів зустрічаються різні типи (формати) матриці банківських ризиків, які доречно обирати залежно від цілей управління ризиками банку. Тип матриці банківських ризиків, на нашу думку, залежить від кількох чинників:

- виду ризику та можливостей використання кількісних методів для оцінки його рівня;
- мети, яку ставить перед собою менеджмент;
- ступеня інформаційного та програмного забезпечення управління ризиками, а також рівня кваліфікації ризик-менеджерів банку.

Вимір ризиків при інтегрованому управлінні передбачає проведення постійного аналізу індивідуальних і портфельного ризиків банку, оцінки премії, закладеної у ціну банківських продуктів. Банк має аналізувати, чи достатня премія за ризик, який приймає на себе банк для компенсації потенційних втрат внаслідок настання ризикової ситуації.

При інтегрованій системі управління *вимір ризиків* здійснюється з огляду наявності кореляційного зв'язку між ними, що дозволяє розраховувати сукупний ризик, який має узгоджуватися з «апетитом» банку до ризику. Внаслідок цього сума втрат за окремими кількісно вимірними ризиками не адекватна величині втрат банку у цілому. Кожна банківська операція оцінюється з позиції максимально можливого ризику та прийняттого рівня дохідності на вкладений акціонерний капітал. Виходячи з величини очікуваних та неочікуваних втрат банку, визначається ліміт сукупного ризику, джерелами покриття якого є резерви за активними операціями та економічний капітал.

На основі результатів виміру ризиків, з урахуванням ймовірності їхнього виникнення і впливу, банки формують стрес-сценарії виникнення екстремальних обставин та розробляють план дій у кризових ситуаціях. До того ж вимір ризику передбачає проведення детального аналізу кожної ризикової позиції, її порівняння зі встановленим лімітом, визначення необхідності внесення коригувань у затверджені ліміти з огляду сучасних тенденцій на фінансовому ринку.

При інтегрованому підході визначається, як перевищення ліміту впливає на загальну ризикову позицію банку, а відтак на його фінансову стійкість та надійність.

Банк самостійно обирає моделі та інструменти виміру ризиків, базуючись на: бізнес-моделі та профілі ризику, бізнес-потребах, базових припущеннях, наявності коректних і повних даних, можливостях інформаційної системи.

Вхідні дані для проведення виміру ризиків мають відповідати ринковим значенням, а також отримуватися з незалежних джерел або підрозділів банку, діяльність яких не залежить від результатів оцінки ризиків.

Ефективність моделей та інструментів виміру ризиків мають переглядатися не рідше одного разу на рік. Перегляд ефективності моделей здійснюється шляхом бек-тестування на основі фактичних даних та шляхом валідації моделі. За результатами перегляду банк приймає рішення про необхідність коригування окремих параметрів діючих моделей або заміну діючих моделей/інструментів через їх неефективність на нові.

При *організації* інтегрованого управління ризиками здійснюється:

- поширення у банку єдиного розуміння його корпоративної культури щодо управління ризиками;
- чітке формулювання політики банку щодо контролю ризиків і ведення справ відповідно до критеріїв надійності банківських операцій;
- формування дієвої інфраструктури ІСУР;
- створення незалежного підрозділу з управління ризиками;
- відображення у документальній формі організаційної структури ризик-менеджменту;
- регламентація доступу до внутрішніх документів учасників процесу управління ризиками у банку;
- узгодження організаційної структури та систем контролю бізнес-процесів банку з відповідними системами дочірніх структур та інших підконтрольних організацій таким чином, аби не зашкодити контрольованій і стабільній діяльності банку;

- запровадження процедур і заходів запобігання стресовим ситуаціям;
- започаткування ефективного механізму прийняття рішень щодо адекватної капіталізації банку для покриття неочікуваних втрат, обумовлених настанням ризикових подій;
- розширення диверсифікації банківських операцій та регіонів їх здійснення, що можуть генерувати ризики;
- встановлення більш жорстких лімітів, котрі обмежують величину ризикових позицій;
- застосування консервативного підходу до формування резервів на покриття можливих втрат за активними операціями банку;
- виділення необхідних ресурсів на формування й підтримку ІСУР.

Наскрізний *моніторинг та контроль* за принципом зворотного зв'язку дозволяє ретельно відслідковувати не тільки глобальну та локальні ризикові позиції, але й контролювати реалізацію системи заходів, спрямованих на уникнення ризикових ситуацій, що можуть призвести до порушення фінансової рівноваги банку.

Моніторинг ризику передбачає аналіз ризикових позицій у динаміці, виявлення причин змін та розробку превентивних заходів на випадок підвищення їхнього рівня.

Внутрішній контроль полягає у перевірці відповідності прийнятого рівня ризику встановленим значенням, дотримання вимог законодавства і нормативно-правових актів, виконання договірних та інших зобов'язань, дотримання положень і процедур, правил і норм, а також відповідної ділової поведінки. У процесі внутрішнього контролю проводиться перевірка достовірності даних, а також незалежна оцінка й експертиза системи управління ризиками тощо.

Внутрішній контроль за ризиком включає контроль за:

- дотриманням встановлених лімітів;
- розподіленням повноважень в управлінні ризиками тощо.

Завданням ризик-менеджменту є забезпечення адекватного внутрішнього контролю, включаючи організацію аудиту. Внутрішній аудит допомагає менеджменту виявляти і, як наслідок, керувати ризиками.

У процесі моніторингу й контролю за ризиками налагоджується ефективний обмін інформацією між співробітниками, задіяними у відповідний процес. Цілком очевидно, що для виконання функцій ризик-менеджменту необхідно мати якісну інформацію і комунікації, які, у свою чергу, сприяють прийняттю дієвих управлінських рішень.

Інтегрована система управління ризиками складається з трьох підсистем – регулювання, фундаментальної та інфраструктури.

Підсистема регулювання поділяється на внутрішню й зовнішню, при цьому ключову роль, на відміну від традиційної системи управління ризиками, відіграє саме внутрішнє регулювання ризик-менеджменту, що формується у гармонійному поєднанні з нормативними законодавчими вимогами.

Перехід до нової концепції ризико-орієнтованого нагляду спонукав Національний банк України затвердити нову процедуру інспектування та оцінки банків. Своїм рішенням № 393-рш [121] НБУ змінив порядок організації, планування, проведення та оформлення результатів інспекційної перевірки, а також порядок визначення й затвердження рейтингової оцінки банку за рейтинговою системою CAMELSO.

Система CAMELSO офіційно визнана системою рейтингової оцінки банків, яку широко використовують наглядові органи багатьох країн світу. Вона є баловою та ґрунтується на поєднанні оцінки кількісних і якісних показників, бухгалтерського підходу та професійного судження. Нагляд за банками, що ґрунтується на оцінках ризиків за цією рейтинговою системою, полягає у визначенні загального стану банку на підставі стандартизованих критеріїв, що охоплюють усі напрями його діяльності [133].

Метою оцінки банків за рейтинговою системою CAMELSO є визначення їхнього фінансового стану, якості менеджменту і

корпоративного управління, прозорості операцій та ефективності внутрішнього контролю, управління ризиками; виявлення недоліків, що можуть призвести до банкрутства банку та вимагають посиленого контролю з боку органів банківського нагляду, а також вжиття відповідних заходів для виправлення недоліків і стабілізації фінансового стану банку [121].

Відмінністю нової рейтингової системи CAMELSO стало впровадження додаткової компоненти для оцінки ризиків та визначення рейтингових оцінок банків, а саме операційного ризику – Operational Risk (O), здатності банку ефективно управляти операційним та інформаційним ризиком з метою недопущення/мінімізації фінансових втрат внаслідок реалізації ризиків [133].

До того ж, у CAMELSO більш детально прописані кількісні та якісні показники роботи банків і кожен компонент оцінювання має свою питому вагу у рейтинговій системі. Якщо хоча б по одному з компонентів банк отримує низьку оцінку, це відображається на загальному результаті.

При перевірці якості системи ризик-менеджменту банку інспекторами НБУ оцінюється:

- якість побудованого у банку корпоративного управління й системи внутрішнього контролю;
- рівень системи управління ризиками, реагування керівництва банку на ризики, властиві його діяльності, і своєчасне вжиття заходів щодо їхньої мінімізації;
- якість внутрішнього аудиту банку, адекватність результатів зовнішнього аудиту банку за результатами інспектування;
- виконання рекомендацій НБУ;
- кадрова політика та управління персоналом (навчання, плинність кадрів, механізми мотивації, наявність кадрового резерву);
- плани з розвитку банку (стратегічне і короткострокове планування); наявність процесу бюджетування, фінансового планування; контроль за реалістичністю й досягненням запланованих показників, частоту їх коригувань; проведення стрес-тестування;

– достатність та адекватність статистичної і внутрішньої управлінської звітності, коректність ведення бухгалтерського обліку;

– ризики внутрішньобанківської діяльності.

До того ж, нововведення передбачають активну участь інспекторів у підготовці планів заходів щодо усунення виявлених у результаті перевірки недоліків ще до завершення процесу інспектування. Зокрема, інспектори узгоджують разом керівництвом банків рекомендації щодо усунення недоліків і терміни виконання цих рекомендацій. Раніше такі плани розроблялися співробітниками банків уже після завершення перевірки на підставі рекомендацій інспекторів.

Система оцінки CAMELSO покликана поставити усіх учасників ринку в однакові умови ведення бізнесу. При новому підході до інспектування впроваджується документування й подвійний контроль на кожному етапі перевірки, що повністю виключає одноосібний вплив на оцінку співробітника НБУ.

Окрім зазначених вище змін, виникла необхідність у генерації нового підходу до організації системи управління ризиками у банках України, цілями якого є:

- формування ефективної системи ризик-менеджменту як складової бізнес-моделі, що забезпечує максимізацію дохідності у рамках адекватно оціненої можливості банку приймати ризик;
- впровадження кращих міжнародних практик для підвищення загальної довіри інвесторів, контрагентів і вкладників до банківського сектора;
- підвищення керованості та прозорості управлінських систем як базис для додаткової відповідальності ради банку і бенефіціарів за результати діяльності.

Проект нового Положення про організацію системи управління ризиками у банках України, розробленого НБУ, базується на рекомендаціях Базельського комітету банківського нагляду, досвіді ЕВА та інших регуляторів, а також враховує особливості локального ринку.

Внутрішнє регулювання ризик-менеджменту включає комплекс документів, політик і методик, серед яких чільне місце належить декларації схильності до ризиків, котра визначає:

- загальний рівень ризик-апетиту та ризик-апетит до кожного з видів ризику, що має стати основою для встановлення відповідних лімітів;
- ризики, щодо яких банк визначив нульову толерантність;
- обмеження та економічні обґрунтування, згідно з якими банк має діяти під час впровадження своєї стратегії;
- перелік припущень, що використовуються у процесі розрахунку ризик-апетиту банку.

Регламентує процес інтегрованого управління ризиками банку також кодекс поведінки, який встановлює норми поведінки для усіх співробітників та їхню відповідальність за його порушення.

У межах підсистеми внутрішнього регулювання ІСУР обов'язково розробляються політики управління різними видами ризиків, які визначають підходи до виявлення, вимірювання, моніторингу та контролю за ризиками, у тому числі їхні інструменти/індикатори.

Фундаментальна підсистема інтегрованої системи управління ризиками у банках полягає у розкритті мети, суб'єктів, об'єктів, цілей, завдань, принципів, функцій, джерел покриття втрат внаслідок настання ризикових подій, що розкривають змістовне наповнення цієї системи.

Формування мети ІСУР є вихідним, а її досягнення – кінцевим пунктом управління. До світової фінансової кризи найчастіше мету управління банком визначали як поєднання вартісного мислення та управлінських процесів і систем, які переводять вартісні цілі у конкретні дії. Управління вартістю розглядалося як інтегруючий процес, спрямований на досягнення стратегічних, тактичних та оперативних рішень завдяки концентрації зусиль на факторах формування вартості. З огляду зазначеного головною метою діяльності банку була

максимізація його вартості. Однак уроки цієї кризи довели певну хибність такої думки. Орієнтуючись лише на зростання вартості банку, акціонери та менеджери активно розширювали масштаби високоризикових банківських операцій, що призвело до появи «фінансового бума», який спонукав фінансову кризу.

Мета ІСУР має видозмінюватися відповідно до тенденцій розвитку макро- та мікросередовища банку. Стейкхолдери (зацікавлені особи) мають різнопланові цілі. Однак усі вони зацікавлені у підтримці фінансової стійкості та надійності банку. Цільова орієнтація банку на мінімізацію втрат внаслідок настання ризиків нині відповідає інтересам як акціонерів та менеджменту, так і клієнтів, контрагентів, наглядових органів, рейтингових агентств. Такий підхід сприятиме зменшенню «апетиту» банків до ризиків, забезпеченню його стабільного й довготривалого функціонування на ринку, що призведе до зростання вартості банківського бізнесу у довгостроковій перспективі. З огляду зазначеного, мета ІСУР має бути спрямована на збалансоване досягнення стратегічних, тактичних і поточних цілей усіх зацікавлених осіб при одночасній орієнтації банку на мінімізацію втрат завдяки проведенню інтегрованого управління його ризиками, що сприятиме, у кінцевому підсумку, зростанню вартості банківського бізнесу у майбутньому.

Мета ІСУР конкретизується у *завданнях*, до яких доцільно віднести:

- інтеграція ризик-менеджменту у систему стратегічного управління банком, коли його стратегія виступає як важлива компонента загальної корпоративної стратегії;
- узгодження культури ризик-менеджменту із загальною корпоративною культурою банку;
- забезпечення примату врахування компоненти «ризик» над прибутковістю банківської діяльності при прийнятті управлінського рішення;

- формування «прихованих» та інших додаткових резервів, передбачених для покриття потенційних втрат при виникненні ризиків;
- надання релевантної інформації менеджменту щодо рівня ризикових позицій, достатності резервів на покриття очікуваних втрат та економічного капіталу для фінансування неочікуваних втрат внаслідок настання ризиків;
- оптимізація обсягу ризикового капіталу та раціонального його розподілу, виходячи з рівня ризику й доходності банківських бізнесів, продуктів, клієнтів, проектів, каналів збуту, регіональних установ;
- здійснення наскрізного контролю за усіма ризиковими позиціями;
- створення ефективного механізму мотивації топ-менеджерів залежно не лише від прибутковості банківських операцій, але й рівня ризику, на який наражається банк у процесі їхнього проведення;
- формування «компенсаторного» механізму, за допомогою якого банк спроможний «поглинати» ризики безпосередньо під час нормального режиму функціонування, не відволікаючи при цьому значних ресурсів;
- підтримка готовності банку до небажаних «дефолтно-кризових актів» та реалізації комплексу заходів, направлених на зниження наслідків кризових ситуацій, що уже відбулися.

Об'єктом ІСУР є ризикові позиції, котрі підлягають управлінню.

Суб'єктами ІСУР виступають відповідальні особи або група осіб, задіяних у цей процес. Суб'єкти системи управління ризиками, їх ролі та ієрархія згідно з Проектом нового Положення про організацію системи управління ризиками у банках України, представлені у табл. 1.3.

Таблиця 1.3

**Суб'єкти системи управління ризиками,
їхні ролі та ієрархія [123]**

Рівні	Суб'єкти	Роль та функції	Підзвітність
Керівний орган та його комітети	Рада	<ul style="list-style-type: none"> • Несе кінцеву відповідальність за ризики, здійснює контроль за ефективністю функціонування системи управління ризиками. • Затверджує ключові внутрішні документи СУР 	Акціонери
	Комітет ради з ризиків	<ul style="list-style-type: none"> • Забезпечує підтримку ради у частині прийняття рішень щодо управління ризиками. • Здійснює погодження й перегляд ключових документів СУР та контроль за їх впровадженням і дотриманням. • Виконує функції, делеговані радою банку 	Рада
Третя лінія захисту	Внутрішній аудит	Перевіряє наявність та оцінює ефективність роботи систем управління ризиками банку	Рада
Виконавчий орган та його комітети	Правління	<ul style="list-style-type: none"> • Реалізує визначену радою стратегію управління ризиками, здійснює управління банком з урахуванням встановлених радою ризик-апетиту та лімітів ризику. • Здійснює організацію та забезпечує ефективне функціонування системи управління ризиками 	Рада
	Комітети правління	Виконують функції, делеговані правлінням	Правління
Друга лінія захисту	Підрозділ з управління ризиками	<ul style="list-style-type: none"> • Розробляють, впроваджують і виконують процедури оцінки та управління ризиками. • Здійснюють контроль за дотриманням встановленого ризик-апетиту і лімітів ризику 	Рада або голова правління
	Підрозділ комплаєнс		Рада та комітет ради з ризиків
Перша лінія захисту	Бізнес-підрозділи	Здійснюють управління та поточний контроль за ризиками, надають інформацію щодо ризиків відповідним структурним підрозділам	Правління

Система управління ризиками банку має базуватися на трьох рівнях захисту:

1) структурні підрозділи банку, які здійснюють операції і безпосередньо приймають ризики (фронт-офісів), та структурних підрозділів, що реєструють операції (бек-офісів) – контроль першого рівня або лінійний контроль;

2) підрозділ з управління ризиками – контроль другого рівня;

3) перевірка та оцінка ефективності функціонування системи управління ризиками підрозділом внутрішнього аудиту – контроль третього рівня.

На підставі синтезу різних наукових поглядів та власних напрацювань авторів було сформульовано *принципи*, на яких базується інтегрована система управління банківськими ризиками, а саме:

1) *обережності*, що означає наявність достатнього обсягу резервів на покриття очікуваних втрат внаслідок настання ризиків за активними операціями банку та економічного капіталу, який передбачений на фінансування неочікуваних збитків;

2) *стандартизації*, що полягає у нормативному закріпленні усіх процедур контролю за ризиками. Реалізація цього принципу пов'язана з необхідністю дотримання вимог центрального банку щодо виконання встановлених нормативів ризиків і законодавчих документів з ризик-менеджменту, а також врахування стратегії ризик-менеджменту, внутрішніх положень, правил, процедур, лімітів, які визначає кожен банк самостійно;

3) *повноти* – поєднання попередньої й наступної оцінки ризику усіх проведених операцій;

4) *декомпозиції*, тобто врахування різних комбінацій ризиків, що мають системний і несистемний характер, а також врахування кореляції між ними;

5) *централізації* – налагодження управління ризиків на рівні головного офісу банку та постійне інформування керівництва про рівні ризику;

6) *розмежування та відповідальності*. Фронт-офіс, який відповідає за відносини з клієнтами та приймає рішення щодо укладання угод, проведення операцій. Він не повинен мати можливості здійснювати фінансовий облік та аналіз результативності своїх операцій. У свою чергу, мідл-офіс відповідає за моніторинг, аналіз ризику та розробку заходів проактивного управління, а бек-офіс здійснює операції щодо ведення управлінського й фінансового обліку, а також складання відповідної звітності. Кожен співробітник – це експерт по ризиках відповідних бізнес-процесів і є відповідальним у межах встановлених повноважень та функцій;

7) *повноважень* – вимога щодо надання керівникам підрозділів ризик-менеджменту та контролю за дотриманням норм (комплаєнс) права вето на рішення колегіальних органів (правління й комітетів правління), якщо реалізація таких рішень може призвести до прийняття банком значних ризиків, котрі можуть призвести до порушення затверджених лімітів ризику та встановленого ризик-апетиту;

8) *компетентності* – виконання вимог до керівників підрозділів з управління ризиками та контролю за дотриманням норм (комплаєнс);

9) *ефективності* – витрати на підтримку ризик-менеджменту банку мають повністю компенсуватися вигодами від якісного управління ризиками і не перевищувати суми можливих втрат навіть при самій високій ймовірності настання ризикових подій.

Сутність ІСУР проявляється у її *функціях*. До ключових функцій ІСУР, на наш погляд, можна віднести наступні: методично-аналітичну, інформаційну, комунікаційну та функцію стимулювання.

Методично-аналітична функція забезпечує процес виявлення усієї сукупності ризиків, на які наражається банк у процесі своєї діяльності; розробку системи класифікації та

побудову відповідної матриці ризиків і методики їхнього виміру та оцінки; підготовці форматів управлінської звітності, визначенні відповідальних осіб за підготовку первинної інформації, її узагальнення, а також користувачів звітності та термінів її надання тощо.

Інформаційна функція полягає у наданні службою ризик-менеджменту усім зацікавленим сторонам релевантної, достовірної та надійної інформації з приводу сукупного та основних ризиків банку, результати їх розрахунків, що вказують на дефіцит чи надлишок економічного капіталу банку. Не дивлячись на необхідність чіткого розмежування функцій фронт-, бек-, мідл-офісів, першочерговим завданням правління та спостережної ради банку є забезпечення доступу до інформації для всіх учасників процесу управління ризиками, що гарантує вільний обмін даними, необхідний для аналізу та прийняття рішень на кожному з виконавчих рівнів.

Залучення різних структурних підрозділів у єдиний процес управління ризиками та налагодження й узгодження зворотних зв'язків між ними є одним із завдань ризик-менеджерів, що реалізується за допомогою комунікаційної функції. *Комунікація* – це передача інформації між працівниками банку, осмислення цієї інформації і зміна дій, тісна співпраця з метою досягнення стратегічної мети бізнесу, яка узгоджується з ціллю ризик-менеджменту. Банк забезпечує належну комунікацію між керівниками банку і структурними підрозділами банку за різними напрямками діяльності, а саме:

- вертикально (знизу-вверх) – рада банку й правління знають і усвідомлюють ризики, на які наражається банк, та контролюють його роботу;
- вертикально (зверху-вниз) – інформація про стратегію та політику банку доводиться до всіх управлінських рівнів та інших працівників;
- горизонтально – інформація, якою володіє один підрозділ банку, надається іншому підрозділу, котрому вона необхідна для виконання своїх функцій.

У рамках нового підходу *функції* ризик-менеджменту істотно збагачуються і доповнюються дуже важливою функцією *стимулювання*. Це означає, що винагорода топ-менеджерів банку ставиться у пряму залежність від рівня ризиків, на який наражається банк при здійсненні відповідних операцій.

Дієвість ІСУР значним чином залежить від її інфраструктури, яка представлена такими блоками: інструментальним, організаційним, інформаційним, методичним та програмно-технічним.

Інструментальний блок визначає єдині інструменти оцінки ризиків для усіх учасників процесу управління ними. Він включає різні методи оцінки кредитних, валютних, ринкових та інших ризиків; моделі оцінки сукупного ризику й окремих його видів; методи верифікації моделей, бек-тестування, стрес-тестування, систему показників оцінки ризиків.

Успішне функціонування інтегрованої системи управління ризиками банку у сучасних умовах ринкової економіки неможливе без інформаційного забезпечення.

Інформаційний блок у комплексній системі управління банківськими ризиками відіграє дуже важливу роль. Правильно налагоджений процес розподілу інформаційних потоків та грамотно підібраний набір аналітичних інструментів є запорукою ефективного ризик-менеджменту у банку. Інформація дозволяє орієнтуватися у загальній ситуації, попереджати різні види ризиків зовнішнього середовища, вчасно виявляти зміни ринкової кон'юнктури, оцінювати власну діяльність, розробляти і коригувати стратегію управління. Ефективне інформаційне забезпечення ІСУР передбачає створення єдиної бази даних, щодо якої висуваються наступні вимоги:

- точність, вивіреність і достовірність у відображенні агрегованих ризиків та їх профілю;
- комплексність (охоплення усіх ризиків банку та їх концентрацію);

- забезпечення безперервного систематичного надходження актуальної, об'єктивної, повної та достовірної інформації, її обробки й аналізу для оперативного задоволення інформаційних потреб користувачів;
- консолідація інформації з різних джерел про усі види ризиків банку та встановлення взаємозв'язків між ними;
- індивідуалізація інтерфейсу інформаційної системи залежно від кваліфікації та категорій доступу користувачів;
- архівація результатів аналізу, контролю і моніторингу ризиків, інформації про тенденції та інерційні закономірності розвитку ринкових подій з метою їхнього використання при екстраполяційному прогнозуванні;
- забезпечення проведення багатосценарного прогнозування, у тому числі стрес-тестування, та прийняття гнучких екстрених рішень;
- мінімізація операційних і, зокрема, інформаційних, ризиків.

Системи та процедури агрегування даних мають забезпечити своєчасність виявлення ризиків, їх коректну оцінку, а також адаптивність щодо можливості зміни формату або частоти формування звітності. Інформаційні системи мають дозволяти збір і накопичення даних належної повноти та якості для побудови внутрішніх моделей оцінки ризиків, їх валідації й бек-тестування. Системи звітності мають забезпечувати формування та своєчасне доведення до внутрішніх і зовнішніх користувачів (у тому числі для НБУ) точної й повної інформації як у звичайних, так і в стресових ситуаціях.

Організаційний блок передбачає створення незалежного підрозділу з управління ризиками (незалежного від операційних підрозділів банку і відокремленого від процесів поточного внутрішнього контролю, які входять до складу певних компонентів тих чи інших бізнес-процесів), який повинен мати відповідні повноваження, ресурси, досвід і корпоративний статус, аби не трапилося будь-яких перешкод у формуванні та поданні управлінських звітів за результатами своїх досліджень.

Підрозділ з управління ризиками розробляє й підтримує в актуальному стані методики та моделі, що використовуються банком для аналізу впливу різних факторів ризиків на фінансовий стан і капітал банку та забезпечує належну обізнаність ради банку, комітету ради банку з управління ризиками щодо сильних і слабких місць моделей та інструментів оцінки ризиків з метою їх урахування при розгляді результатів оцінки величини ризиків.

Методичний блок включає внутрішньо-банківські положення з питань управління ризиками, зокрема: стратегію управління ризиками, яка має бути імплементована у загальну корпоративну стратегію управління банком; політики, положення, регламенти, процедури й методики щодо управління кожним видом ризиків, порядок оцінки системи управління ризиками; політики захисту інформаційних систем; правила та процедури, що регламентують здійснення стрес-тестування; процес оцінки достатності капіталу; політики щодо заробітних плат членів ради, правління, працівників банку, задіяних у процесі управління ризиками, встановлення розміру їх винагороди, у тому числі заохочувальних і компенсаційних виплат; програму навчання та підвищення кваліфікації працівників банку, задіяних у процесі управління ризиками.

Програмно-технічний блок передбачає впровадження спеціального програмного забезпечення – модуля «Ризик-менеджмент», а також формування адекватного технічного комплексу.

Таким чином, у процесі побудови ІСУР менеджери мають звертати увагу на кожен із перерахованих вище елементів, поєднання яких у цілісний механізм має допомогти банкам вийти на якісно новий рівень управління ризиками.

Незважаючи на індивідуальний погляд на процес інтегрованого ризик-менеджменту, досвід провідних зарубіжних і вітчизняних банків дозволяє сформулювати алгоритм впровадження ІСУР, який вважаємо за доцільне здійснювати у послідовності, визначеній на рис. 1.2.

**Розділ 1. Теоретико-методологічні основи інтегрованої системи
управління ризиками банків**

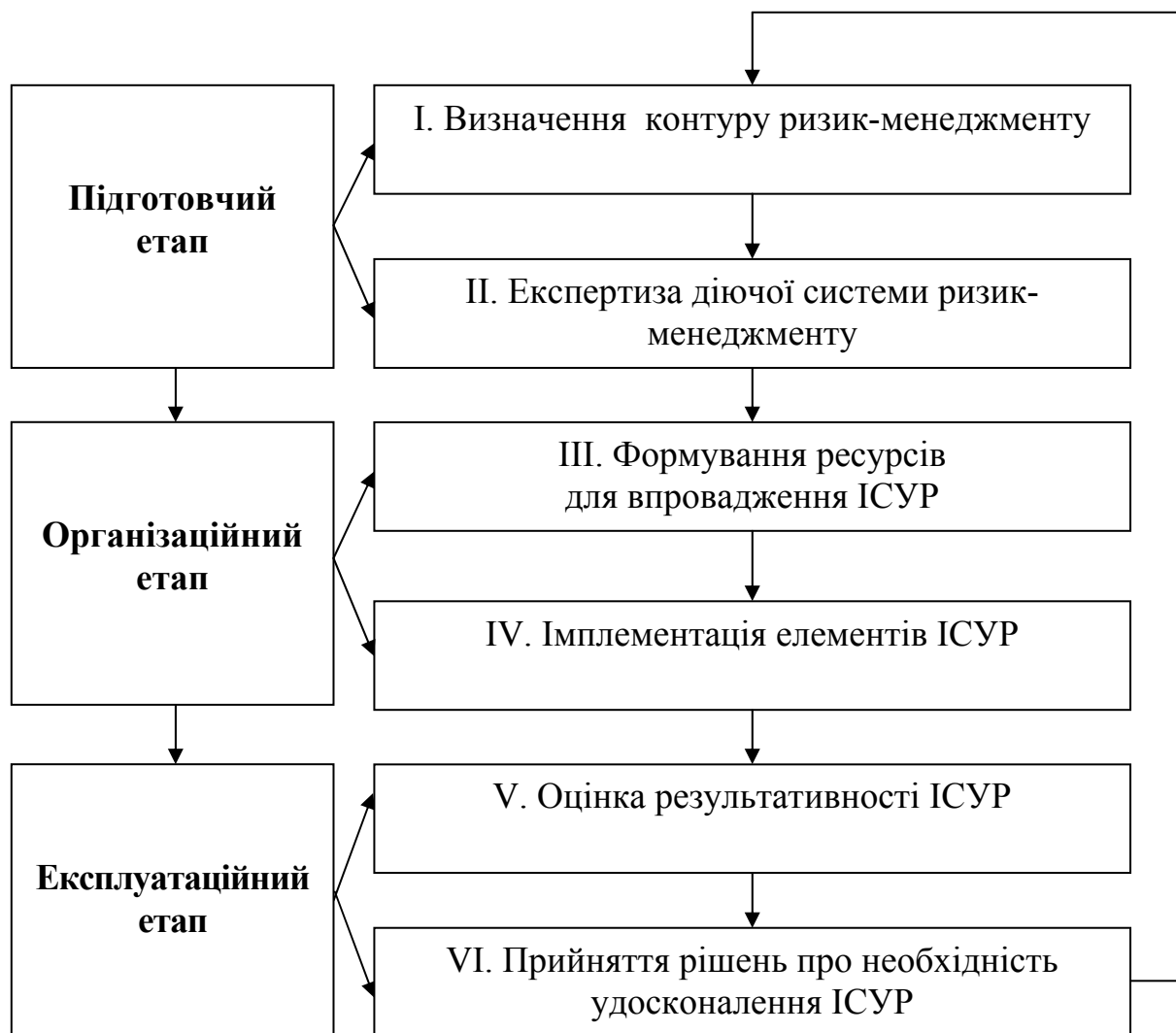

Рис. 1.2. Етапи впровадження інтегрованої системи управління ризиками у банках

Перший етап розпочинається зі стадії визначення контуру ризик-менеджменту, під яким розуміється сукупність внутрішніх і зовнішніх факторів (умов), у рамках яких здійснюється управління ризиками. Розробка контуру пов'язана із визначенням:

- основних параметрів (меж), у рамках яких необхідно управляти ризиками;
- внутрішнього і зовнішнього оточення банку;
- мети ризик-менеджменту, а також її узгодження із загальною метою управління банком;

- завдань ризик-менеджменту, виходячи із ціннісних орієнтирів та пріоритетів діяльності банку;

- принципів ризик-менеджменту.

На *другій стадії першого етапу* пропонується здійснювати експертизу діючої системи управління ризиками на адекватність та необхідність/здатність реформування, що передбачає проведення аналізу:

- 1) виконання нормативно-правових вимог вітчизняного законодавства та рекомендацій міжнародних інститутів щодо організації системи управління ризиками банку;

- 2) відповідності діючої системи ризик-менеджменту її передовій практиці;

- 3) здатності системи ризик-менеджменту протистояти негативному впливу ключових ризик-факторів, які генеруються як внутрішнім, так і зовнішнім середовищем, а також адаптуватися до їхніх нових викликів.

Ефективність викладеної вище діагностики системи управління ризиками банку значно підвищується у разі залучення зовнішніх експертів та консультантів, які мають можливість скласти неупереджену думку про якість системи ризик-менеджменту. Однак необхідно усвідомлювати, що це, у свою чергу, вимагатиме додаткових витрат, приймати які доцільно лише за умови, що ефект від коригувальних заходів, перевищуватиме їх.

На другому етапі впровадження ІСУР здійснюються зміни внутрішнього середовища, які розпочинаються із формування корпоративної культури ризик-менеджменту, якість котрої безпосередньо впливає на роботу банку та його репутацію тощо.

Керівництво з метою дотриманням працівниками банку культури управління ризиками створює необхідну атмосферу:

- визначення й дотримання корпоративних цінностей;
- забезпечення розуміння працівниками банку їх ролі у процесі управління ризиками з метою досягнення цілей його діяльності;

- отримання підтверджень, що працівники банку проінформовані про відповідні дисциплінарні або інші дії, які будуть застосовані до них у разі неприпустимої поведінки або інших порушень;
- просування обізнаності щодо ризиків та відповідальності за порушення встановленого рівня ризик-апетиту.

Для дотримання корпоративних цінностей рада банку затверджує:

- кодекс поведінки;
- політику запобігання конфліктам інтересів;
- процедуру, відповідно до якої працівники банку можуть конфіденційно повідомляти про порушення у його діяльності (whistleblowing policy).

Започаткування корпоративної культури ризик-менеджменту потребує проведення перепідготовки персоналу, яка має здійснюватися комплексно, відповідати вимогам законодавства, міжнародним і національним стандартам у сфері ризик-менеджменту, а також враховувати особливості організаційної структури банку.

Підготовка спеціалістів, на нашу думку, має реалізовуватися по кадрових групах залежно від їхнього ієрархічного рівня, функцій та повноважень:

- перша група – вище керівництво (голова й члени правління, керівники департаментів);
- друга група – керівники середньої керівної ланки (керівники служб);
- третя група – фахівці (виконавці певних видів діяльності) банку;
- четвертий рівень – внутрішні контролери та аудитори.

Програми навчання мають бути індивідуальними для кожного рівня, що дозволить посилити його важливість і корисність, сприятиме зміцненню організаційної дисципліни, кращому розумінню прав та обов'язків кожної групи у системі ризик-менеджменту, подоланню нерозуміння й негативного ставлення фахівців до змін, а також стимулюватиме розвиток творчого і неформального підходів до вирішення завдань ризик-менеджменту.

Удосконалення організаційного забезпечення управління ризиками на даній стадії передбачає обґрунтування вибору моделі для побудови служби ризик-менеджменту, визначення її функцій, завдань, повноважень та відповідальності. а також впровадження чіткого розподілу повноважень і відповідальності між спостережною радою, правлінням, профільними комітетами та різними підрозділами щодо управління ризиками.

До того ж, на цій стадії проводиться порівняльний аналіз і вибір інформаційно-технічних систем, модулів та програмних рішень для автоматизації процесу управління ризиками, збору й аналізу інформації, необхідної для прийняття відповідних рішень.

З метою зниження операційних ризиків розробляються і впроваджуються політики захисту інформаційних систем, які мають включати:

- 1) цілі, принципи та сфери застосування політики захисту інформаційних систем;
- 2) процедури управління інцидентами інформаційної безпеки;
- 3) порядок ідентифікації загроз і вразливостей;
- 4) порядок встановлення пріоритетів виконання дій щодо зниження ризиків;
- 5) порядок делегування повноважень та відповідальність керівників, структурних підрозділів і працівників банку, які залучені до системи управління ризиками щодо захисту інформаційних систем.

Після визначення потреб у вдосконаленні організаційного, програмно-технічного та інформаційного забезпечення управління ризиками розробляється бюджет впровадження ІСУР, який узгоджується зі стратегією розвитку банку та політикою управління витратами. Після калькуляції усіх витрат на впровадження ІСУР приймається рішення щодо оптимізації її вартості, виходячи з очікуваного ефекту від підвищення рівня захищеності банку від ризиків.

Четверта стадія впровадження ІСУР передбачає:

- формування проектної групи, відповідальної за впровадження ІСУР;
- розробку календарного графіка впровадження елементів ІСУР та організацію контролю за його виконанням;
- проектування структури звітів кожного підрозділу, залученого у процес впровадження ІСУР, та забезпечення їх своєчасного складання й подання керівництву;
- заслуховування результатів впровадження ІСУР на профільному комітеті з ризик-менеджменту;
- виявлення причин щодо невиконання календарного графіка впровадження ІСУР та прийняття заходів щодо усунення виявлених відхилень;
- розробку анкети для проведення оцінки результативності впровадження ІСУР, її затвердження, визначення термінів її розсилки, заповнення, опрацювання та представлення результатів для узагальнення підрозділом ризик-менеджменту.

Важливим правилом ефективного впровадження ІСУР є недопущення конфлікту інтересів, тобто будь-якого виду стосунків, який не відповідає інтересам банку або може перешкоджати об'єктивному виконанню обов'язків відповідальної особи. Спостережна рада у змозі подбати про відсутність у банку конфлікту інтересів, який може зашкодити його надійній роботі та подальшому існуванню. Для цього спостережна рада, як мінімум, має:

- забезпечити уникнення будь-якого конфлікту (а також його видимості) між приватними інтересами керівників і працівників банку та його комерційними інтересами, або конфлікту між іншими посадами, які можуть обіймати члени спостережної ради й правління, і комерційними інтересами банку;
- установити норми діяльності та етичної поведінки для членів спостережної ради, правління й персоналу банку, а також отримувати на регулярній основі достатні підтвердження дотримання цих норм.

Оскільки настання конфлікту інтересів є серйозним порушенням системи внутрішнього контролю, що може поставити під загрозу не тільки ефективність роботи банку, але і його існування взагалі, рекомендується:

- запровадити вимоги до працівників банку, у тому числі керівників, щодо самостійного повідомлення про наявність конфлікту інтересів;
- включати питання виявлення конфлікту інтересів до програми перевірок службою внутрішнього аудиту;
- направляти звіти про результати виявлення конфлікту інтересів до спостережної ради з метою вжиття заходів щодо їх уникнення.

На п'ятій стадії «Оцінка результативності ІСУР» проводиться оцінка її якості та економічного ефекту від впровадження.

Прийняття рішень щодо розвитку системи управління ризиками банку неможливе без оцінки її результативності, яка забезпечує зворотний зв'язок між елементами цієї системи. За результатами оцінки результативності ІСУР приймається рішення про необхідність її удосконалення. Залежно від ступеня фактичних відхилень по ІСУР від бажаних або нормативних вимог можна виділити такі види змін:

- повні – суцільний реінжиніринг ІСУР;
- часткові – коригування окремих елементів ІСУР;
- тематичні – удосконалення окремих блоків інфраструктури ІСУР (інструментального, організаційного, інформаційного, методичного та програмно-технічного).

Виходячи із кращої світової та вітчизняної практики організації процесу ризик-менеджменту, додатково рекомендується:

- залучати до процесу розроблення внутрішньо-банківської нормативної бази щодо управління ризиками та розроблення методик кількісної і якісної оцінки відповідних висококваліфікованих працівників підрозділу із ризик-менеджменту, а також зовнішніх експертів;

- залучати до процесу розроблення процедур і заходів контролю та моніторингу процесу управління ризиками як консультантів висококваліфікованих працівників підрозділу внутрішнього аудиту банку, а також зовнішніх експертів;

- сформувавши план на випадок кризових обставин у формі збірника рекомендацій та забезпечити наявність цього збірника у відповідних працівників банку, у тому числі своєчасну заміну старих його варіантів на нові;

- забезпечити постійне підвищення кваліфікації керівного складу та працівників банку щодо ризик-менеджменту.

Особливості сучасного ринку створюють мотивацію для впровадження ІСУР у банках України. Запропонована послідовність впровадження ІСУР спрямована на реалізацію її функціональних можливостей, що сприятиме підвищенню результативності ризик-менеджменту, а, отже, зміцненню фінансової стійкості та надійності банків.

1.4. Розвиток ІСУР у контексті рекомендацій Базельського комітету (Базеля III)

Світова фінансово-економічна криза 2008–2009 років показала неспроможність існуючих інструментів управління банківськими ризиками убезпечити фінансові установи від втрат та банкрутств. Це викликало об'єктивну потребу у прийнятті рекомендацій Базеля III (2010 р.), який доповнив діючий стандарт Базель II.

Структура стандартів Базеля III містить дві основні частини. Перша описує вимоги до структури капіталу у взаємозв'язку з ризиками («Базель III: глобальна нормативна база для більш стійких банків та банківських систем» [182]), друга частина присвячена контролю за ризиком ліквідності банків («Базель III: коефіцієнт покриття ліквідності та інструменти моніторингу ліквідності» [183] та «Базель III: показник чистого стабільного фінансування» [184]). Відповідно до рекомендацій Базеля III посилюються вимоги до капіталу банків і ліквідності, пропонується застосування показника

«леверидж» та формування буферів капіталу. До того ж, Базель III вводить підвищені вимоги до діяльності системно важливих фінансових установ (СВФУ) і рейтингових агентств, прозорості діяльності банків та розширює спектр рекомендацій щодо здійснення стрес-тестування банків. Базель III у частині стандартів капіталу по суті є реформаторським підходом, що удосконалює склад у нормативні вимоги до капіталу. Основні зміни у розрахунку капіталу спрямовані на посилення мінімальних вимог і поліпшення його структури, яка буде складатися з капіталу 1 рівня (базовий капітал 1 рівня + додатковий капітал 1 рівня) та капіталу 2 рівня.

Капітал 1 рівня (Tier 1 Capital, T1) (не менше 6% від величини активів з урахуванням кредитного, ринкового та операційного ризиків, надалі – величини ризиків) необхідний для підтримки нормального функціонування банку і поглинання втрат у момент їх виникнення. У капіталі 1 рівня повинен переважати базовий капітал 1 рівня, Common Equity Tier 1, CET1 (не менше 4,5% величини ризиків), який включає у себе прості акції та їхні еквіваленти. Додатковий капітал 1 рівня Additional Tier 1 (AT1) складається з інструментів, якість яких і здатність поглинати втрати дещо нижча, ніж у елементів базового капіталу.

Капітал 2 рівня (Tier 2 Capital, T2) необхідний для забезпечення поглинання збитків при ліквідації банку, тому вимоги до якості компонентів дещо знижені порівняно з капіталом 1 рівня. Вимоги Базеля II щодо величини капіталу 2 рівня (не більше капіталу 1 рівня); наявності капіталу 3 рівня, призначеного для покриття ринкових ризиків та його інструментів (короткострокового субординованого боргу) відсутні у новому стандарті.

Сукупний капітал (капітал 1-го та 2-го рівнів разом) має становити не менше 8% від величини активів, зважених на ризики. Для забезпечення збереження капіталу і нарощування адекватних подушок безпеки (буферів) понад мінімум, необхідного для покриття основних ризиків, які можуть бути використані у період стресів, до розрахунку капіталу

Базель III додаються буфер консервації капіталу, контрциклічний буфер капіталу та буфер капіталу системно важливих банків. Їхнє створення є складовою частиною процесу планування капіталу банку і здійснюється шляхом: зменшення прибутку на виплату дивідендів на розсуд банку, бонусних виплат персоналу і (або) залучення нового капіталу з приватного сектора; викупу власних акцій.

Буфер консервації капіталу (Capital conservation buffer) є резервним запасом капіталу у розмірі 2,5% величини ризиків, який повинен підтримуватися банком понад мінімальну вимогу щодо базового капіталу 1 рівня. Тобто базовий капітал банку мінімально має становити 7% величини ризиків: вимога до базового капіталу – мін. 4,5% + буфер консервації капіталу – 2,5% і, відповідно, загального капіталу – 10,5% від величини ризиків. Якщо у ході діяльності банку цей буфер стає меншим встановленого мінімального розміру, то на банк накладаються обмеження щодо розподілу прибутку, частина якого буде направлятися на відновлення капіталу, відповідно до встановленої шкали. Так, якщо базовий капітал 1 рівня складає:

– від 4,5 до 5,125%, то банк повинен резервувати 100% прибутку у поточному фінансовому році;

– від 5,125 до 5,75% – 80% прибутку, тобто на виплату дивідендів, бонусів і викуп власних акцій може направлятися не більше 20% прибутку;

– від 5,75 до 6,375% – 60% прибутку;

– від 6,375 до 7,0% – 40% прибутку;

– увесь прибуток може розподілятися за умови, коли базовий капітал 1 рівня складає більше 7% [203].

Якщо банк бажає здійснити виплати понад обмеження, встановлені у межах цієї шкали, йому доведеться додатково залучити капітал.

У разі надмірного зростання обсягу кредитних операцій банків, що може генерувати надмірний системний ризик, передбачена вимога щодо створення *контрциклічного буфера капіталу (Countercyclical buffer)*, який встановлюється наглядовим органом. Вимога до обсягу цього буфера може

варіюватися від 0 до 2,5% залежно від економічної ситуації в країні. Принципи, якими керуються наглядові органи при прийнятті рішення щодо контрциклічного буфера і методологія його розрахунку, викладені у документі Базельського комітету «Керівництво для національних органів по використанню контрциклічного буфера капіталу» [203].

Нові вимоги до стандартів капіталу (Базель III) порівняно з Базель II наведено у табл. 1.4.

Таблиця 1.4

**Порівняння вимог Базеля II та Базеля III
щодо достатності капіталу***

Об'єкт	Базель II	Базель III
Мінімальні вимоги до капіталу	Базовий капітал 1-го рівня $\geq 2\%$. Капітал 1-го рівня $\geq 4\%$. Сукупний капітал $\geq 8\%$	Базовий капітал 1-го рівня $\geq 4,5\%$. Капітал 1-го рівня $\geq 6\%$. Сукупний капітал $\geq 8\%$
Інноваційні інструменти	Враховуються в капітал 1-го рівня (не більше 15% від капіталу 1-го рівня)	Поступове виключення зі складу капіталу
Капітал 3-го рівня	Не повинен перевищувати 250% капіталу 1-го рівня, призначений для покриття ринкових ризиків	Скасовано
Обмеження	Капітал 2-го рівня не більше капіталу 1-го рівня. Субординований капітал не більше 50% капіталу 1-го рівня	Скасовано
Консерваційний буфер	Відсутні	2,5% від величини ризиків до базового капіталу 1-го рівня (4,5%)
Контрциклічний буфер	Відсутні	0–2,5% від величини ризиків
Буфер системної важливості	Відсутні	1–3,5% від величини ризиків

* Складено за джерелом [182]

Задля посилення вимог до капіталу банків незалежно від рівня ризиків та обмеження боргу, що може взяти на себе банк, новим стандартом передбачено введення *коефіцієнту левериджу (Leverage ratio – LR)*, який визначається за формулою:

$$\frac{\text{Капітал 1-го рівня (основний + додатковий)}}{\text{Активи (балансові + позабалансові)}} \geq 3\% \quad (1.1)$$

Доречно зауважити, що значення коефіцієнта левериджу та підходи до його визначення диференційовані по різних країнах (табл. 1.5).

Таблиця 1.5

Імплементация вимоги щодо розрахунку коефіцієнта левериджу у законодавство різних країн [24]

Країна	Leverage ratio (LR),%	При розрахунку LR
ЄС	3	Активи не зменшуються на резерви
Франція	3 (для державних банків – 2)	
Нідерланди	4	
Норвегія	7	
США	6	Активи зменшуються на резерви

Варто зауважити, що у вітчизняній практиці банківського регулювання Національним банком України до 2009 року використовувався дещо подібний показник до коефіцієнта левериджу – норматив достатності капіталу Н4. Він розраховувався як відношення сукупного капіталу банку до загальних активів банку (зменшених на створені відповідні резерви). Нормативне значення Н4 складало не нижче за 4%. Цей норматив використовувався у вітчизняній банківській практиці для посилення контролю за розміром капіталу порівняно з активами.

Базелем III уперше рекомендовано до застосування два регуляторних стандарти (показники) ліквідності: покриття ліквідності (LCR, Liquidity Coverage Ratio) і чистого стабільного фондування (NSFR, Net Stable Funding Ratio).

Показник покриття ліквідності LCR вводиться для підтримки у банку необхідного рівня необтяжених високоліквідних активів, які можуть бути конвертовані у готівкові кошти, для підтримки ліквідності протягом 30 днів з урахуванням умов стресу, визначених сценарієм наглядового органу. Цей показник характеризує короткострокову ліквідність (до 30 днів) і розраховується за формулою:

$$\text{Високоліквідні активи} / \text{Чистий відтік грошових коштів протягом 30 днів} \geq 100\% \quad (1.2)$$

Показник чистого стабільного фондування NSFR передбачений для забезпечення середньострокового і довгострокового фондування активів у діяльності банку в періоді більше одного року. Він характеризує довгострокову ліквідність (більше одного року) та розраховується за формулою:

$$\text{Наявне стабільне фінансування} / \text{Необхідний обсяг стабільного фондування} > 100\% \quad (1.3)$$

Під стабільним фондуванням розуміється сукупність інструментів капіталу й зобов'язань, які є надійними джерелами коштів на термін більше одного року в умовах тривалого стресу (не менше одного року, зі значним зниженням прибутковості або платоспроможності внаслідок підвищеного кредитного, ринкового, операційного ризиків тощо).

Наступним нововведенням Базеля III є виокремлення системно важливих банків (глобальних і національних) та застосування до них жорсткіших вимог регулювання. Основні положення регулювання глобальних системно важливих банків (ГСВБ) зводяться до наступного.

По-перше, формування ними буфера системної важливості (підвищена здатність до поглинання збитків або HLA – higher loss absorbency) залежно від ступеня системної важливості банку. Розмір цього показника варіюється від 1% (для першої групи) до 2,5% (для четвертої) від зважених за ризиком активів. До того ж передбачена група, вимогам якої не відповідає на даний час жоден банк (п'ята з обсягом буфера в 3,5%), з метою стримування процесу зростання системної важливості банків.

По-друге, ГСВБ зобов'язані формувати план відновлення фінансової стійкості банку. У разі порушення ними вимог щодо достатності капіталу здійснюються заходи, передбачені цим планом, а також наглядовими органами накладаються обмеження щодо виплати дивідендів.

По-третє, встановлено підвищені вимоги до розкриття інформації. Усі банки із сукупним обсягом активів більше 200 млрд євро (у тому числі і ГСВБ) зобов'язані публічно розкривати значення 12-ти показників, що передбачені методикою ідентифікації ГСВБ [201].

По-четверте, у 2015 році перелік вимог до діяльності ГСВБ був розширений за рахунок уведення двох показників сумарної здатності до поглинання втрат:

– відношення регулятивного капіталу та довгострокового незабезпеченого боргу до активів, зважених на ризик (Total Loss-absorbing Capacity, TLAC), який до 1 січня 2019 року має складати не менше 16%, а з 1 січня 2020 року – 18%;

– відношення регулятивного капіталу та довгострокового незабезпеченого боргу до знаменника фінансового левелю, тобто балансових і позабалансових активів (Total Loss-absorbing Capacity Leverage Ratio Exposure, TLAC LRE), який до 1 січня 2019 року має складати не менше 6%, а з 1 січня 2022 року – 6,75% [173].

Слід відмітити, що встановлені вимоги до діяльності ГСВБ є досить жорсткими й потребують значних грошових вкладень. Як зазначив голова РФС Марк Карні: «Ці

пропозиції допоможуть змінити систему таким чином, що банки, а також їх інвестори і кредитори будуть нести відповідальність за свої власні дії» [196].

Базель III надає також рекомендації щодо регулювання національних системно важливих банків (НСВБ), що стосуються підходу до їхньої ідентифікації та формування буфера системної важливості на диференційованій основі, що слугуватиме додатковим стимулом до зменшення системної важливості банків, або принаймні утриманні її на сталому рівні. Додатково, на розсуд національних наглядових органів, при здійсненні регулювання та нагляду за НСВБ вони можуть керуватися стандартами, розробленими для ГСВБ [171].

Повне, своєчасне і послідовне прийняття й впровадження стандартів Базеля III має вирішальне значення для підвищення стійкості глобальної банківської системи та забезпечення довіри до неї. Тому з метою моніторингу та оцінки прийняття й реалізації своїх стандартів Базельський комітет у 2012 році заснував комплексну програму оцінки узгодженості регулювання (Regulatory Consistency Assessment Programme, RCAP).

RCAP складається з двох різних, але доповнюючих один одного дій:

1. *Моніторинг*. Імплементация нормативних стандартів Базеля III у внутрішні правила кожної країни – учасника Базельського комітету контролюється кожні півроку на основі наданої ними інформації про досягнуті результати. За підсумками аналізу інформації, отриманої від країн-учасників, Базельський комітет формує звіт про моніторинг.

2. *Оцінка*. Комітет оцінює послідовність та повноту прийнятих стандартів, у тому числі значення будь-яких відхилень від нормативних вимог Базеля III. При цьому оцінки узгодженості проводяться для кожної юрисдикції. Так, національні вимоги країн – учасниць Базельського комітету станом на 2017 рік суттєво не відрізняються від вимог Базеля III [216].

Відповідно до останнього звіту про моніторинг (за результатами 2016 року) було досліджено дані 200 банків, у тому числі 105 банків «Групи 1» (визначаються як великі міжнародні банки, що мають капітал першого рівня понад 3 млрд євро, включають у себе всі 30 банків, які були ідентифіковані як глобальні системно важливі банки) та 95 банків «Групи 2» (тобто банки, котрі мають капітал першого рівня менше 3 млрд євро або не є міжнародно-активними) [181].

Дані станом на 31 грудня 2016 року засвідчили, що усі банки у вибірці відповідають вимогам поетапного дотримання показників мінімального рівня базового капіталу і вимогам капіталу 1-го рівня.

Варто відмітити, що протягом 30 червня – 31 грудня 2016 року банки Групи 1 продовжували скорочувати дефіцит капіталу. Зокрема, дефіцит капіталу другого рівня скоротився з 3,4 млрд євро до 0,3 млрд євро. Сума прибутку після оподаткування за друге півріччя 2016 року склала 239,5 млрд євро.

Коефіцієнт покриття ліквідності Базеля III (LCR) встановлений на рівні 60% у 2015 році, 70% у 2016 році з подальшим пропорційним його зростанням протягом двох років, щоб досягти 100% у 2019 році. За результатами моніторингу середнє значення LCR для банків Групи 1 становило 131% на 31 грудня 2016 року, порівняно з 126% за шість місяців до цього; для банків Групи 2 – 159%, що трохи вище 158% за шість місяців до цього. До того ж, значення LCR 91% банків Групи 1 (включаючи усі G-SIB) і 96% банків Групи 2 перевищувало 100% при мінімальній вимозі у 70% на 2016 рік.

Середнє значення NSFR для банківської вибірки Групи 1 становило 116%, тоді як для банків Групи 2 – 114%. Станом на грудень 2016 року 94% банків Групи 1 (включаючи усі G-SIB) і 88% банків Групи 2 повідомили про значення NSFR більше 100%.

Таким чином, уже нині більшість держав визнала підвищення світових стандартів за необхідне, а найбільші банки не лише дотримуються встановлених вимог, але й перевиконують їх.

Керівництво Національного банку України у 2015 році оголосило про наміри часткової імплементації стандартів Базеля III з 2019 року, зокрема нормативу достатності основного капіталу НЗ, буфера запасу (консервації) та контрциклічного буфера капіталу для усіх банків і буфера системної важливості для системно важливих банків. Нові вимоги до капіталу банків затверджено постановою Правління Національного банку України від 12.05.2015 р. № 312 «Про затвердження Змін до Інструкції про порядок регулювання діяльності банків в Україні» [115].

Норматив достатності основного капіталу для банків планується запровадити на рівні 7% починаючи з 01.01.2019 р. Буфери капіталу формуються понад значення нормативу достатності основного капіталу та плануються до запровадження з 01.01.2020 р. До того ж, відповідно до постанови від 06.08.2014 р. № 464 «Про приведення статутного капіталу банків у відповідність до мінімально встановленого розміру» мінімальний статутний капітал банку має бути збільшений до 500 млн грн. На поповнення власних фінансових ресурсів НБУ дає банкам 10 років (до 11.07.2024 р.) [117].

Розмір буфера запасу (консервації) капіталу буде підвищуватися щорічно протягом 2020–2023 років на 0,625 п.п. (з 0,625% до 2,5%, як визначено документом Базельського комітету з банківського нагляду). Контрциклічний буфер капіталу буде коливатися від 0% до 2,5%. Запровадження конкретного розміру контрциклічного буфера капіталу відбудеться тільки після проведення ретельних розрахунків та в умовах стійкого економічного зростання у країні.

До того ж, Національний банк запроваджує окремі вимоги до діяльності системно важливих банків, зокрема, що стосується буфера системної важливості.

**Розділ 1. Теоретико-методологічні основи інтегрованої системи
управління ризиками банків**

Плани НБУ щодо імплементації основних вимог до капіталу банків в Україні відповідно до Базеля III відображено у табл. 1.6.

Практика засвідчила, що запровадження Базельських угод є складним процесом, особливо у країнах з нестійкими економіками, які не є членами ЄС, потребують значних фінансових ресурсів, а також підготовлених фахівців як у наглядових органах, так і безпосередньо у банках.

Таблиця 1.6

**Імплементація нових вимог до капіталу банків
в Україні [24]**

№ пор.	Показники	Заходи	2015	2016	2017	2018	2019	2020
1	Буфери капіталу	Прийняття НПА						
		Активація буферів						
2	Нова структура капіталу	Розроблення НПА						
		Тестові розрахунки, обговорення з БС						
		Запровадження нових вимог						
3	Вимоги до капіталу для покриття операційного та ринкового ризиків	Розроблення НПА						
		Тестові розрахунки, обговорення з БС						
		Запровадження нових вимог						
4	Показник левериджу	Розроблення НПА						
		Тестові розрахунки, обговорення з БС						
		Запровадження нових вимог						

НПА – нормативно-правовий акт НБУ;

БС – банківська спільнота

Очевидно, що курс на перехід банків України до Базельських стандартів є тривалим. Відтермінування прийняття Базельських вимог надає банкам час для досягнення нормативних значень щодо достатності капіталу. На нашу

думку, Базель III в Україні створить стимули для українських банків глибше аналізувати свої ризики, застосовувати більш чутливі моделі до їх оцінки, що, у свою чергу, сприятиме забезпеченню стабільності банківської системи. Важлива роль у процесі ефективного впровадження Базеля III в Україні належить Національному банку України. У зв'язку з останніми нововведеннями НБУ перед банками України уже постали проблеми пошуку додаткового капіталу та підвищення його якості, суттєвого удосконалення систем управління ризиками, формування адекватної IT-інфраструктури.

Доречно зауважити: вітчизняні банки лише планують впровадити процедури управління ризиками та капіталом відповідно до вимог Базеля II/III, тоді як європейські банки уже звітують про підсумки реалізації положень Базеля III та оцінюють потенційний вплив від його удосконалення, що міжнародною банківською спільнотою розглядається як передумова формування нового стандарту – Базеля IV.

Норми Базеля IV спрямовані на удосконалення розрахунку кредитного ризику контрагента, процентного ризику банківської книги, моделювання кредитного та операційного ризику, зміни коефіцієнтів чутливості ризику у стандартизованому підході.

Найбільші банки світу повинні будуть відповідати новим правилам, що вимагатимуть більш високого рівня капіталу, який можна буде використати у випадку виникнення у них проблем.

Відповідно до результатів дослідження європейським банкам додатково потрібно буде залучити близько 120 млрд євро додаткового капіталу для виконання останніх рекомендацій Базельського комітету. При цьому прогнозується зниження рентабельності власного капіталу банківського сектора на 0,6 процентних пунктів [179].

Існує думка, що останні ініціативи Базельського комітету не потрібні, враховуючи значні зміни, зроблені банками після фінансової кризи. Банки переглянули свої бізнес-моделі та зменшили обсяги ризикових операцій, зокрема, торгівлі з

цінними паперами. З 2007 року європейські банки залучили понад 400 млрд євро капіталу. Найбільші банки США поліпшили свої коефіцієнти достатності капіталу більш ніж наполовину після кризи. Банківська спільнота зазначає, що банківський сектор потребує регулятивної визначеності у період стабільності.

1.5. Оцінка результативності ІСУР

Аналітичні дослідження дозволили дійти висновку, що нині банки можуть використовувати широкий спектр інструментарію оцінки результативності управління ризиками, які поділяються на якісні і кількісні. Причому за допомогою якісних методів виникає можливість у керівництва банку зосередити увагу на різних якісних характеристиках системи ризик-менеджменту.

У процесі дослідження виявлено три підходи до якісної оцінки результативності ІСУР у банках на основі:

- 1) інтегрованої моделі COSO;
- 2) стандартів управління ризиками у фінансових установах Міжнародної фінансової корпорації (IFC);
- 3) побудови відповідної матриці.

Достатньо повно стандарти інтегрованих систем управління ризиками розкрито в COSO (The Committee of Sponsoring Organizations of the Treadway Commission – Комітет спонсорських організацій комісії Тредвея).

Визначення результативності ІСУР згідно з моделлю COSO є предметом суб'єктивного судження, яке формується за результатами аналізу її восьми компонентів (табл. 1.7).

Експерти перевіряють наявність, результативність і відповідність елементів систем управління ризиками «найкращій практиці», а також відповідність фактично досягнутих результатів встановленим цілям.

Якісний метод оцінки ефективності ІСУР банку на базі методології COSO ERM дозволяє виявити проблемні зони, усунути недосконалі процедури та отримати повну характеристику системи управління ризиками.

Таблиця 1.7

Компоненти ІСУР згідно з COSO [91]

№ пор.	Компонент	Характеристика
1	Внутрішнє середовище	Внутрішнє середовище – це атмосфера у банку, котра визначає, яким чином ризик сприймається співробітниками і як вони на нього реагують. Внутрішнє середовище включає філософію управління ризиками і «ризик-апетит», чесність та етичні цінності
2	Постановка цілей	Цілі мають бути визначені до того, як керівництво почне виявляти події, які потенційно можуть вплинути на їх досягнення. Процес управління ризиками має бути організований таким чином, щоб створювати впевненість у керівництва банку щодо правильності організації вибору і формування цілей та відповідності їх місії організації й рівню її «ризик-апетиту»
3	Визначення подій	Внутрішні й зовнішні події, що впливають на досягнення цілей банку, мають визначатися з урахуванням їх поділу на ризики або можливості. Можливості мають враховуватися керівництвом у процесі формування стратегії і постановки цілей
4	Оцінка ризиків	Ризики аналізуються з урахуванням ймовірності їх виникнення та впливу з метою визначення того, які дії відносно них необхідно вжити. Ризики оцінюються з точки зору властивого (виникає за умов, не пов'язаних з особливостями контролю у банку) і залишкового (випадкового) ризику
5	Реагування на ризик	Керівництво вибирає метод реагування на ризик: ухилення, прийняття, скорочення або передача, проводячи заходи, які дозволяють привести виявлений ризик відповідно допустимого його рівня та «ризик-апетиту» банку
6	Засоби контролю	Політики та процедури розроблені і встановлені таким чином, аби гарантувати, що реагування на ризик відбувається своєчасно й ефективно
7	Інформація та комунікації	Необхідна інформація визначається, фіксується і передається у такій формі та строках, які дозволяють співробітникам виконувати їхні функціональні обов'язки. Також здійснюється ефективний обмін інформацією по банку як по вертикалі «зверху-вниз» і «знизу-вгору», так і по горизонталі

**Розділ 1. Теоретико-методологічні основи інтегрованої системи
управління ризиками банків**

Закінчення табл. 1.7

№ пор.	Компонент	Характеристика
8	Моніторинг	Процес управління ризиками банку відстежується і за необхідності коригується. Моніторинг здійснюється у рамках поточної діяльності керівництва або шляхом проведення періодичних оцінок

Міжнародна фінансова корпорація (IFC), що входить до групи Світового банку, розробила критерії оцінки результативності та її інтерпретацію: незадовільно, базовий рівень, покращений рівень, високий рівень.

Оцінка результативності управління ризиками згідно з IFC має відбуватися за:

- основними принципами функціонування системи;
- організаційною структурою;
- організацією процесу.

При оцінці результативності управління ризиками ідентифікуються недоліки та визначаються вектори підвищення його ефективності.

Оцінка результативності системи управління ризиками відповідно до IFC здійснюється за критеріями, наведеними у табл. 1.8.

Таблиця 1.8

**Критерії оцінки результативності системи
управління ризиками згідно IFC [219]**

№ пор.	Критерій	Характеристика
1	Готовність до прийняття ризику	Оцінюється форма обговорення питання щодо: готовності до прийняття ризику, регулярності обговорення, виду шкали при вимірюванні готовності до прийняття ризику, наявності системи оповіщення про готовність до прийняття ризику зверху-вниз
2	Вимірювання ефективності діяльності на основі ризиків	Аналізується чи враховується ризик при: вимірюванні рентабельності бізнес-підрозділів банку, оцінці роботи персоналу та оплаті праці

Закінчення табл. 1.8

№ пор.	Критерій	Характеристика
3	Конфлікт інтересів	Оцінюється присутність незалежних директорів у спостережній раді, а також наявність процедур вжиття заходів на випадок конфлікту інтересів
4	Незалежність, поділ обов'язків	Оцінюється приналежність фронт-офісу до бек-офісу, залежність функцій: внутрішнього аудиту, оцінки кредитного, ринкового та інших видів ризиків від бізнес-підрозділів
5	Зовнішній розгляд	Оцінюється проведення зовнішнього аудиту, іншої зовнішньої незалежної перевірки
6	Рівень функції управління ризиками	Оцінюється наявність директора з управління ризиками, оплата його праці, винагорода співробітникам відділу з управління ризиками
7	Відповідальність, розкриття інформації, прозорість	Оцінюється рівень відповідальності спостережної ради, правління, співробітників банку за управління ризиками
8	Дотримання етичних стандартів	Оцінюється наявність політики, кодексу поведінки, реагування на сумнівну поведінку працівників з етичної точки зору
9	Культура управління ризиками	Оцінюється рівень врахування думки ризик-менеджменту при прийнятті рішень
10	Ефективна комунікація про ризики	Оцінюється регулярність зборів профільних комітетів та фахівців з питань управління ризиками, кількість і якість звітності по ризиках, наявність та ступінь використання у практичній діяльності банку словника термінів про ризики
11	Компетенція ризик-менеджменту	Оцінюється рівень освіти, знань, підготовки, кваліфікації, наявність програм для професійної підготовки співробітників відділу ризик-менеджменту
12	Наявність інших ресурсів	Оцінюється наявність системи управління ризиками, збору даних про ризики

Для оцінювання якості організаційної структури управління ризиками за ІФС виділяються наступні компоненти:

- 1) склад та професіоналізм членів спостережної ради;
- 2) місце в організаційній структурі банку структурного підрозділу з ризик-менеджменту;
- 3) наявність комітету з питань аудиту;
- 4) склад кредитного комітету;
- 5) наявність і діяльність КУАП;
- 6) наявність та участь комітету з ризиків при правлінні;
- 7) забезпечення незалежної функції управління ризиками, що полягає в оцінці підрозділів ризик-менеджменту (кожен підрозділ відповідає за певний вид ризику);
- 8) створення незалежного підрозділу внутрішнього аудиту.

Методикою оцінки результативності заходів щодо управління ризиками за ІФС передбачається виокремлення таких компонентів:

- 1) ідентифікація ризику – оцінюється доступ до внутрішньої інформації, своєчасність ідентифікації ризику, наявність доступу до даних про ринок;
- 2) оцінка ризику – оцінюються елементи і алгоритм оцінки ризику, методики різних видів аналізу та стрес-тестування;
- 3) звітність про ризики – оцінюється рівень висвітлення інформації про ризики у звіті і її періодичність, а також розповсюдження й рівень доступу до звітів;
- 4) контроль/зниження ризиків – оцінюється наявність лімітів ризику, чітких і логічних процедур для запобігання чи мінімізації збитків при настанні ризикової події, відповідної структури для розробки нових процедур, методів, механізмів управління ризиками.

Для оцінки результативності системи управління ризиками банків необхідно вибрати найбільш важливі її елементи. В науковій економічній літературі відсутній єдиний підхід до виокремлення елементів, що пов'язано зі складністю вирішення цієї проблеми.

Під час дослідження було встановлено, що найбільш важливим елементом ІСУР є наявність політики з управління ризиками та процедури прийняття рішень. Політика управління ризиками – це документ, який регламентує основні підходи до управління фінансовими і нефінансовими ризиками. У політиці має бути відображена інформація про:

- цілі та принципи управління ризиками банку;
- організаційні підходи щодо впровадження процесів управління ризиками, включаючи опис процесів з чітким розподілом функцій, обов'язків, повноважень і відповідальності структурних підрозділів та працівників банку, залучених до процесу управління ризиками;
- спектр істотних ризиків, цільових (максимальних) рівнів для всіх істотних ризиків;
- порядок оцінки профілю ризиків банку, визначення величини ризик-апетиту та толерантності до ризику, включаючи процедури виявлення, ідентифікації, оцінки, моніторингу, контролю, звітування та мінімізації ризиків, на які наражається банк як за окремими напрямками діяльності (бізнес-спеціалізації), так і у цілому;
- методологію для оцінки рівня прийняття ризиків;
- перелік показників ризику, алгоритм їхнього розрахунку та прогнозування;
- правила й процедури проведення стрес-тестування;

- технологію аналізу та прогнозування;
- уніфіковані методики та алгоритми управління фінансовими і нефінансовими ризиками;
- підходи до організації, впровадження та функціонування процесу оцінки достатності внутрішнього капіталу, механізм управління банком з урахуванням ризику на основі розподілу економічного капіталу;
- підходи до організації та функціонування інформаційних систем;
- систему багаторівневої звітності про виникаючі ризики, порядок звітування, у тому числі підготовки управлінської звітності та обміну інформацією щодо управління ризиками між структурними підрозділами банку;
- порядок організації та функціонування системи внутрішнього контролю;
- порядок розроблення плану відновлення діяльності банку.

Процес прийняття рішень – це визначення для конкретних операцій цільових значень маржі, дохідності із врахуванням ризиків, інструментів хеджування тощо. Процедура прийняття рішень з проведення банківських операцій, що генерують ризики, має бути багатоступеневою і колегіальною. Це сприятиме уникненню суб'єктивних помилок при оцінці ризику й використанні посадових повноважень для проведення ризикованих операцій.

Ключовим елементом ІСУР є аналіз та оцінка ризиків з урахуванням ймовірності їхнього виникнення і впливу задля визначення дій, які необхідно застосувати до них. Дійсно, у банку без цього елемента, узагальнено назвемо його *бізнес-аналітика (business intelligence)*, неможливо представити систему ризик-менеджменту. Її можна вважати одним з

основних елементів, оскільки банк проводить аналіз ризиків з урахуванням можливості виникнення екстремальних обставин (стрес-сценаріїв), на основі яких розробляється план дій у кризових ситуаціях. Однак тільки цим не можна обмежуватися, оскільки аналітика має охоплювати увесь комплекс заходів та дій з ІСУР. Саме тому при формуванні елементу «Аналітика» необхідно включити до його складу методичне й інформаційне забезпечення, а також аналіз дотримання стратегії і тактики управління ризиками.

Найбільш суперечливим питанням є включення до складу елементів ІСУР: внутрішнього середовища, цілей компанії, інформації та комунікації.

Суттєву роль у внутрішньому середовищі ІСУР банку відіграють спостережна рада та правління. Спостережна рада банку має забезпечувати відповідність політики управління ризиками стратегії управління ризиками і визначеному рівню ризик-апетиту банку, а також ефективне функціонування системи управління ризиками, а правління – затверджувати й реалізовувати політику з управління ризиками, а також рівні толерантності банку до ризиків, які мають доводитися до відповідних структурних підрозділів. Правління банку повинне забезпечувати постійну взаємодію з радою банку з питань функціонування ризик-менеджменту, яка має ґрунтуватися на загальноприйнятих принципах корпоративного управління, враховувати послідовність процесів управління ризиками та передбачати, щонайменше дві складові, а саме: звітування/інформування й надання рекомендацій/пропозицій. З огляду зазначеного вважаємо за необхідне замість внутрішнього середовища використовувати такий елемент ІСУР як «Участь спостережної ради та правління банку в управлінні ризиками».

Не варто виділяти як окремий елемент «цілі банку», які мають бути зафіксовані у політиці управління ризиками та стратегічному плані. Політика управління ризиками є передумовою для побудови ІСУР та формування відповідальності менеджменту банку.

Комунікація й інформація відносяться до управлінських функцій, тому не доцільно виокремлювати їх як елементи ІСУР.

Не викликає сумніву виокремлення такого елемента ІСУР як моніторинг та звітність. У банківській діяльності, особливо в інтегрованій системі управління ризиками, не допустимо нехтувати даним елементом, який є сполучною ланкою, що пронизує усю систему ризик-менеджменту і закладає основу інформаційній складовій формування звітності та моніторингу ключових індикаторів ризиків.

Особливого значення набуває елемент – внутрішній контроль, який виконує два основних завдання: перевірку адекватності систем контролю за ризиками та аналіз відповідності прийнятих регламентів і дотримання принципів управління ризиками. Для проведення внутрішнього контролю доцільно використовувати таблицю, по вертикалі якої розташовано усі бізнес-процеси, а по горизонталі – підрозділи, залучені у той чи інший бізнес-процес.

Таким чином, ІСУР є сукупністю таких елементів як: участь спостережної ради та правління банку в управлінні ризиками, політику управління ризиками, процес прийняття рішень, аналітику, звітність і моніторинг, внутрішній контроль. Саме ці елементи були покладені в основу матричного підходу до оцінки результативності ІСУР, відповідно до якого виділяються основні її елементи й групи ризиків та проводиться оцінка якості елементів по кожному з них (рис. 1.3).

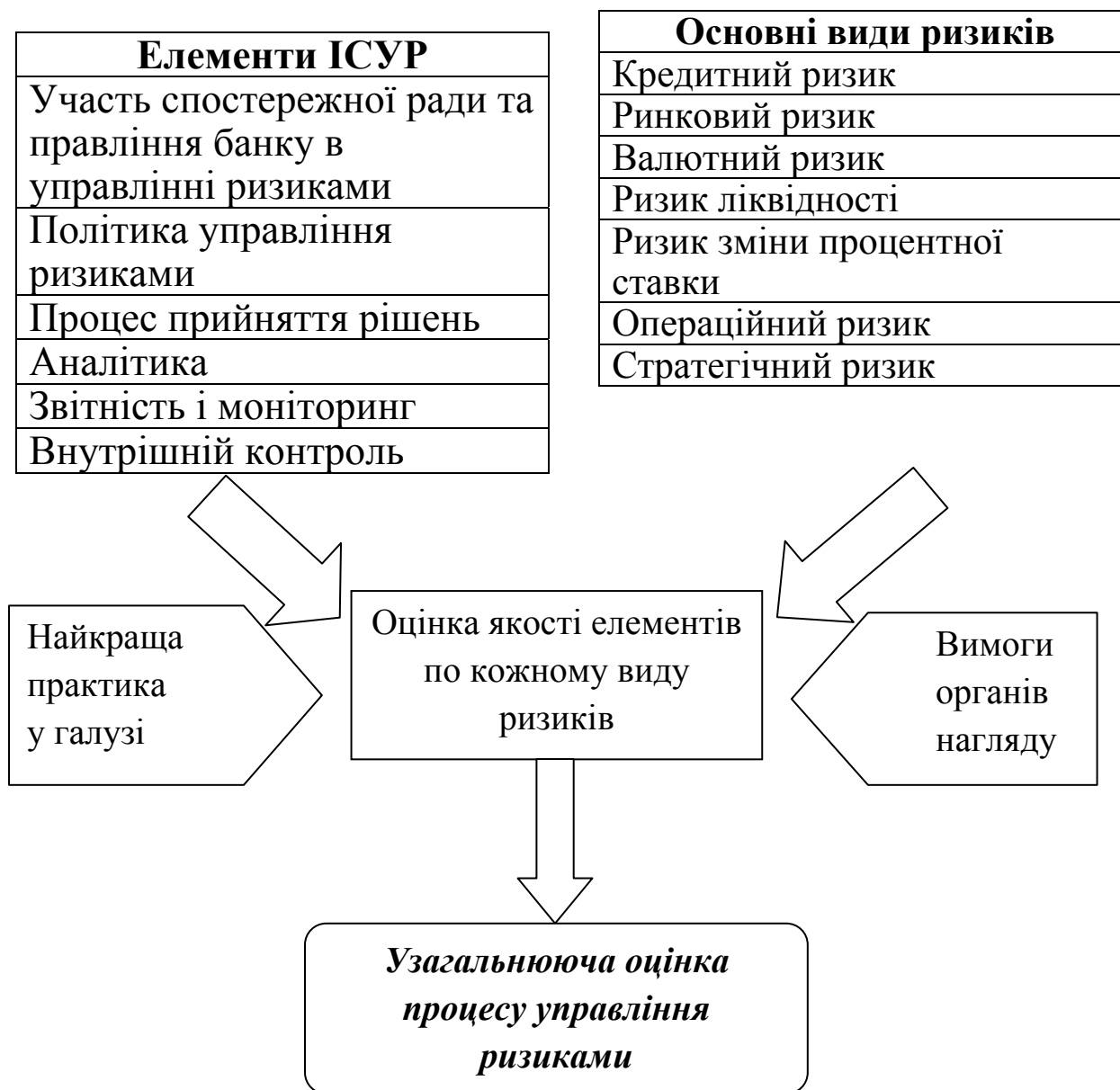

Рис. 1.3. Алгоритм оцінки елементів ІСУР за матричним підходом

За результатами оцінки будується матриця, яка містить інформацію про систему управління ризиками і може бути використана для виявлення системних проблем.

Розділ 1. Теоретико-методологічні основи інтегрованої системи управління ризиками банків

У таблиці 1.9 подано умовний приклад матриці оцінки результативності ІСУР.

Таблиця 1.9

Умовний приклад оцінки якості управління ризиками

Вид ризику	Вага ризику, %	Елементи процесу управління ризиками							Усього
		Участь ради	Участь правління	Політика УР	Процес рішень	Аналітика	Звітність і моніторинг	Внутрішній контроль	
Кредитний ризик	20	3	2	2	3	3	4	2	2,71
Ринковий ризик	13	2	2	2	2	2	2	2	2,00
Валютний ризик	5	4	1	3	2	4	2	2	2,57
Ризик ліквідності	2	3	1	2	1	1	1	1	1,43
Ризик зміни процентної ставки	25	3	2	2	2	3	3	2	2,43
Операційний ризик	30	4	2	2	2	4	2	2	2,57
Стратегічний ризик	5	3	2	2	2	1	4	2	2,29
Усього	100	3,22	1,93	2,05	2,18	3,08	2,73	1,98	2,45

Для розуміння матриці потрібно узагальнити її результати. Згідно з представленим рейтингом тлумачення його результатів подано у табл. 1.10.

Таблиця 1.10

Тлумачення рейтингу оцінки ефективності управління ризиками банку

Оцінка якості ІСУР	Визначення рейтингу	Рейтинг
Відмінна	Практика управління ризиками краща за середні стандарти	1–1,5

Закінчення табл. 1.10

Оцінка якості ІСУР	Визначення рейтингу	Рейтинг
Добра	Практика управління ризиками відповідає загальній передовій практиці у галузі	>1,5–2,5
Задовільна	Практика управління ризиками в основному відповідає мінімальним стандартам ефективного управління, але у деяких сферах могла б бути поліпшена	>2,5–3,5
Потребує покращання	Практика управління ризиками не відповідає мінімальним стандартам ефективного управління ризиками в одній або декількох сферах	>3,5–4,5
Незадовільна	Практика управління ризиками не відповідає мінімальним стандартам ефективного управління ризиками у більшості сфер	>4,5–5

Як видно, за умовним прикладом загальна рейтингова оцінка складає 2,45, тобто управління ризиками потребує покращання.

Наступним кроком є розроблення плану дій. Наприклад, для ризику зміни процентної ставки, оскільки він отримав найгірші бали, умовний план дій може передбачати:

- удосконалення методики виміру й аналізу процентного ризику;
- розробка програмного забезпечення;
- підвищення кваліфікації працівників;
- посилення контролю за процесом управління процентним ризиком.

Кількісно оцінити ефективність управління ризиками банку можна на основі оцінки системи контролю, розробленої Р. Доджем [194, с. 68]. Цей метод дозволяє порівняти суб'єктивні (експертні) оцінки з отриманими результатами, що підвищує ефективність процедур ризик-менеджменту.

Ефективність управління ризиками банку оцінюється як результат дії двох факторів:

- ймовірність того, що у системі ризик-менеджменту будуть мати місце суттєві відхилення – P_{dev} (probability of deviation);
- ймовірність того, що суттєві відхилення залишаться невиявленими після контрольних процедур – P_{nd} (probability of nondetection).

Отже, ефективність управління ризиками банку можна оцінити, використовуючи формулу:

$$E = P_{dev} \cdot P_{nd}. \quad (1.4)$$

Чим нижчим є значення показника, тим вищою можна вважати ефективність управління ризиками банку.

Особливе місце посідає оцінка доцільності витрачання коштів на заходи, пов'язані з ІСУР, яка передбачає, що витрати на її організацію, а саме: на утримання персоналу, збір інформації, впровадження та обслуговування програмно-аналітичного комплексу тощо мають співвідноситися з ефектом від таких заходів. Необхідно встановити зв'язок між заходами ризик-менеджменту та ефектом від їхньої реалізації – зниженням витрат, підвищенням значень показників ефективності управління портфелями банку, показників його дохідності з урахуванням ризиків. Окупність витрат на ІСУР, на нашу думку, може бути обчислена як співвідношення приростів прибутку та витрат від заходів ризик-менеджменту. При цьому, приріст прибутку дорівнює економії, досягнутій у результаті проведення відповідних заходів.

Результати оцінки результативності ІСУР мають бути враховані у процесі прийняття рішень про підвищення її якості, внутрішнього контролю й корпоративного управління, а також нарощення капіталу банку для покриття втрат внаслідок настання ризиків.

РОЗДІЛ 2

ДОСЛІДЖЕННЯ МЕХАНІЗМУ ЗАПОБІГАННЯ ФІНАНСОВИМ КРИЗАМ У БАНКІВСЬКОМУ СЕКТОРІ УКРАЇНИ

2.1. Ключові тенденції розвитку та загрози стресостійкості банківській системі України

Вітчизняна банківська система вдруге протягом останніх десяти років стикається з потужними кризами, які не лише створюють загрозу її функціонуванню, але й порушують питання про можливий колапс та ланцюгову реакцію з банкрутств українських банків, у тому числі системних. При цьому кожна з них мала свою власну природу, в їх основі перебували різні фундаментальні чинники, які, з одного боку, обумовлювали специфічні загрози, з іншого – визначали потенційно доступний НБУ інструментарій нейтралізації кризових ситуацій та стабілізації банківської системи.

Криза у банківській системі України, що припала на 2008–2010 рр., передусім була ініційована глобальною фінансово-економічною рецесією, пов'язаною з погіршенням кон'юнктури світових ринків для вітчизняних експортерів та відтоком іноземного капіталу з України. Фактично, вона закрила доступ банкам до міжнародних фінансових ресурсів, одночасно підвищивши на них боргове навантаження через девальвацію гривні, яка збільшила вартість приватного боргу банківського сектора, номінованого у національній валюті, перед іноземними кредиторами.

Ризики й небезпеки для банківської системи України 2008–2010 рр., ініційовані зовнішніми фінансовими чинниками, поглибилися дією низки внутрішніх фінансових чинників. Так, паніка серед вкладників призвела до стрімкого відтоку коштів із депозитних рахунків фізичних осіб, спричинивши загрозу банківській ліквідності. У свою чергу, девальвація гривні, на тлі високого рівня доларизації кредитів та скорочення доходів домогосподарств і корпоративного сектора, суттєво погіршила якість кредитних портфелів вітчизняних банків [124].

Однак, внутрішні та зовнішні фінансові загрози 2008–2010 рр. лише на певний час порушили стійкість та пропорційність, змусивши НБУ вдатися до низки стабілізаційних заходів. Поступово, по мірі виходу світової економіки з рецесії, покращанням кон'юнктури міжнародних товарних ринків для експортерів та застосуванням НБУ відповідної низки дій (уведення тимчасових адміністрацій у проблемних банках, активна підтримка ліквідності через рефінансування, збільшення розміру ФГВФО до більш ніж 16 млрд грн, стабілізація ситуації на валютному ринку тощо) дозволили стабілізувати вітчизняну банківську систему й поступово відновити її повноцінну роботу.

На сучасному етапі розвитку банківська система України знову піддається впливу дестабілізаційних чинників, які, на наш погляд, мають набагато більш сильний деструктивний прояв. Передусім слід сказати про те, що за своїм походженням нинішня криза є внутрішньою – її ключовими передумовами стали військові дії на Сході, втрата частини промислового потенціалу країни, порушення нормального функціонування економіки і стрімке зниження обсягів експорту. З огляду на те, що основні причини нинішньої кризи мають внутрішній характер, відносної стабілізації ситуації у зовнішній сфері недостатньо задля того, аби припинився розвиток деструктивних процесів у банківському секторі.

До того ж, більшість чинників негативного впливу на ситуацію (міра девальвації національної валюти, число і категорія проблемних банків, величина зобов'язань ФГВФО перед вкладниками неплатоспроможних банків, обсяг золотовалютних резервів тощо) досягли більш загрозливих значень, аніж це було під час попередньої кризи, що додатково загострює ситуацію та ускладнює дії НБУ зі стабілізації банківської системи.

Досліджуючи розвиток банківської системи протягом останніх 7–8 років, констатуємо: на нинішньому етапі свого існування вона рухається низхідною траєкторією, йдучи шляхом скорочення загальної чисельності банків, консолідації та концентрації активів і капіталу.

Інтегрована система управління ризиками банків

Рис. 2.1. Динаміка діючих банків та частка іноземного капіталу у структурі банківської системи в Україні протягом 2009–2016 рр., %

Джерело: побудовано на основі даних статистики НБУ [95]

Так, протягом 2009–2016 рр. загальна чисельність банків знизилася із 182 до 96 установ – фактично удвічі (рис. 2.1). Основною причиною скорочення стала ліквідація і виведення з ринку понад 60-ти банків зі 100-відсотковим українським капіталом протягом 2015–2016 рр. Число банків зі 100-відсотковим іноземним капіталом майже не змінилося, при цьому значимість іноземного капіталу для вітчизняної банківської системи зросла до 45% станом на початок 2017 року.

Один з ключових показників, що характеризує номінальний потенціал банківської системи, – обсяг чистих активів – помірно зростав з моменту закінчення минулої кризи 2009–2010 рр. і аж до 2014 р., однак протягом наступних двох років знову зафіксоване його падіння (дод. А).

До основних факторів стиснення активів банківської системи можна віднести: ліквідацію й виведення з ринку неплатоспроможних банків, суттєвий відтік валютних коштів і

Розділ 2. Дослідження механізму запобігання фінансовим кризам у банківському секторі України

систематичне підвищення рівня кредитного ризику. Саме останній чинник зменшив величину чистого кредитного портфеля (через зростання сформованих за кредитними операціями резервів), тим самим спровокувавши масштабні збитки банківської системи, які за підсумками 2016 р. склали 159,4 млрд грн (без урахування збитків неплатоспроможних банків).

Протягом останніх 1,5 років структура чистих активів вітчизняної банківської системи зазнала суттєвих змін (рис. 2.2), адже станом на 01.01.2017 р. більше ніж 50% їх обсягу було зосереджено у банках з державною часткою – ключовим фактором змін стала націоналізація «Приватбанку».

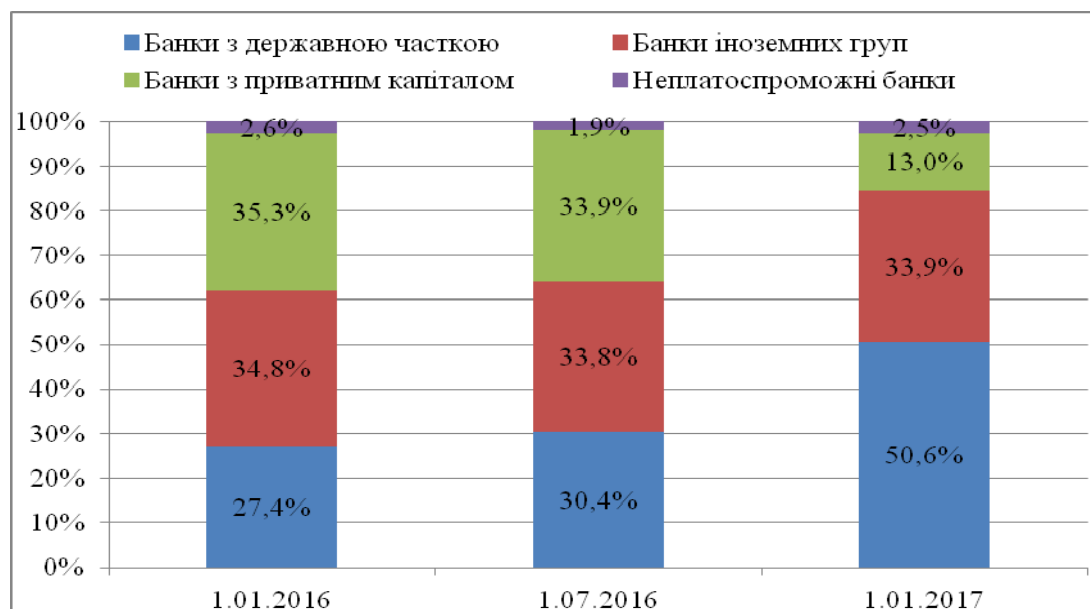

Рис. 2.2. Розподіл чистих активів вітчизняної банківської системи у розрізі стратегічних груп банків упродовж 2016–2017 рр., %*

* Наведена класифікація банків використовується НБУ із 2016 року.

Джерело: побудовано на основі даних статистики НБУ [95]

Частка іноземних банківських груп у структурі активів української банківської системи залишається доволі стабільною (33–34%), тоді як значимість групи банків із приватним капіталом знизилася до 13% (за рахунок переходу «Приват-

банку» у державну власність). Чисті активи банків, віднесені до категорії неплатоспроможних, становлять не більше 2–2,5% загального обсягу та не утворюють суттєвих загроз стресостійкості української банківської системи.

Навіть попри несприятливу економічну ситуацію в Україні протягом 2014–2016 рр., проблеми розвитку банківської системи мали ще більш глибокий характер. Зокрема, протягом останніх років майже згорнуто програми роздрібного кредитування фізичних осіб, у результаті чого зменшився навіть номінальний кредитний портфель (не скоригований на резерв можливих збитків за кредитними операціями) домогосподарств.

Номінальний кредитний портфель корпоративного сектора протягом 2009–2016 рр. демонстрував зростання (рис. 2.3), однак, по-перше – номінальний показник не враховує накопичений ризик; по-друге – причиною номінального зростання портфеля стало не фактичне збільшення кредитних операцій, а перерахунок у 2014–2015 рр. існуючої валютної заборгованості у гривню по новому, суттєво збільшеному курсу.

Рис. 2.3. Секторальна структура валового кредитного портфеля вітчизняних банків у 2009–2016 рр., млн грн

Джерело: побудовано на основі даних статистики НБУ [95]

Розділ 2. Дослідження механізму запобігання фінансовим кризам у банківському секторі України

Серед невирішених системних проблем банківського сектора, як і раніше, залишається переважно короткостроковий, значним чином спекулятивний характер кредитування. Адже у структурі номінального кредитного портфеля протягом 2009–2016 рр. домінували кредити терміном до 1 року, що надавалися підприємствам торгівлі для цілей поповнення оборотних коштів (рис. 2.4).

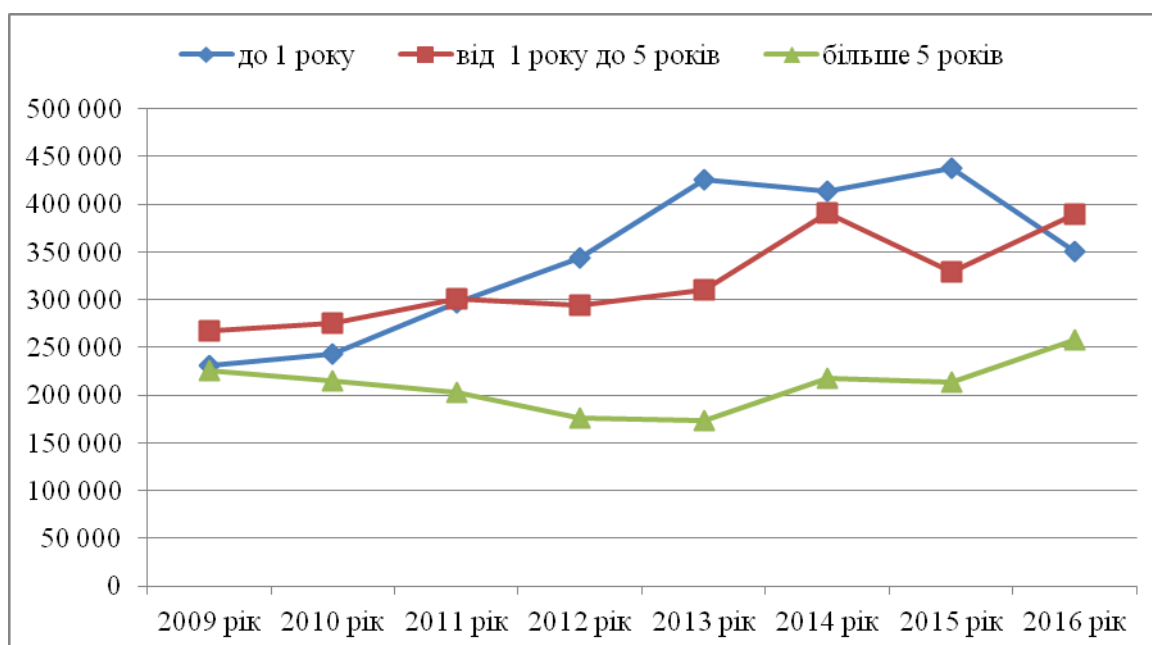

Рис. 2.4. Строкова структура кредитного портфеля банків України у 2009–2016 рр., млн грн

Джерело: побудовано на основі даних статистики НБУ [95]

У той же час довгострокових кредитів інвестиційного спрямування (на 5 і більше років), націлених на фінансування масштабних проектів із розбудови виробничої-технічної бази та логістичної інфраструктури вітчизняних промислових підприємств, не вистачає, а їхня питома вага у кредитному портфелі банків складає не більше 15–17%.

Структура кредитного портфеля банківської системи вказує на домінуючу роль банків, що належать до іноземних банківських груп, у кредитуванні економічного сектора

України (44,5% чистого кредитного портфеля). Це дозволяє стверджувати як про більші ресурсні можливості, так і про ефективніші підходи до управління кредитними операціями з позиції ризик-менеджменту саме іноземних банківських структур, наслідком чого є нижчий рівень накопиченого кредитного ризику, менша сума сформованих резервів та більш якісний кредитний портфель.

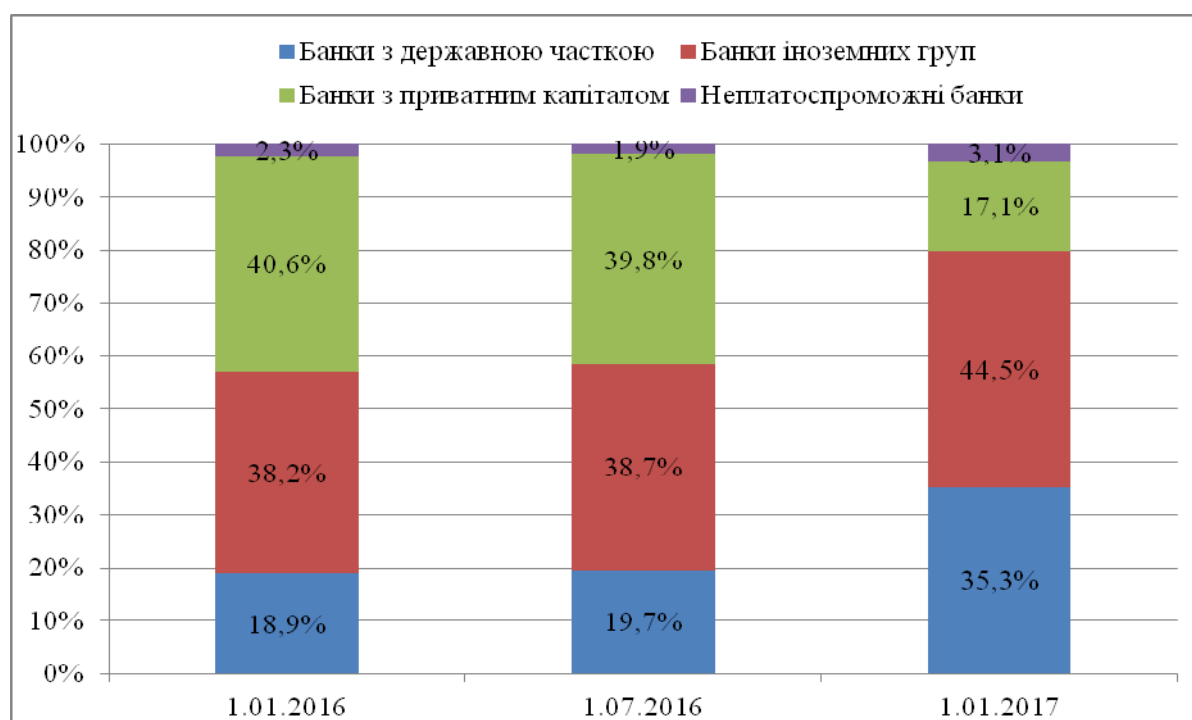

Рис. 2.5. Розподіл чистого кредитного портфеля банків України у розрізі стратегічних груп банків протягом 2016–2017 рр., %

Джерело: побудовано на основі даних статистики НБУ [95]

Ключовим індикатором стресостійкості вітчизняної банківської системи, що безпосереднім чином впливає на ризик виникнення глибокої, довготривалої банківської рецесії, є рівень кредитного ризику або ризику кредитного портфеля. Показник оцінюється як відношення сформованих резервів під можливі збитки за кредитними операціями до початкового (валового) кредитного портфеля і дозволяє оцінити ймовірність непогашення кредитів по системі у цілому.

Розділ 2. Дослідження механізму запобігання фінансовим кризам у банківському секторі України

Як засвідчують аналітичні оцінки, протягом відносно тривалого періоду часу (2009–2013 рр.) сукупний рівень кредитного ризику по банківській системі України тримався у припустимих межах 13–15%, що відбувалося на тлі хоча й повільної, проте позитивної динаміки чистого кредитного портфеля. Починаючи з 2014 р., кредитні ризики суттєво зростають (до 17,6%), протягом 2015 р. їх рівень значно прискорюється (до 29,7%), а на початку 2017 р. він досягає загрозливого для банківської системи значення – 45,1%.

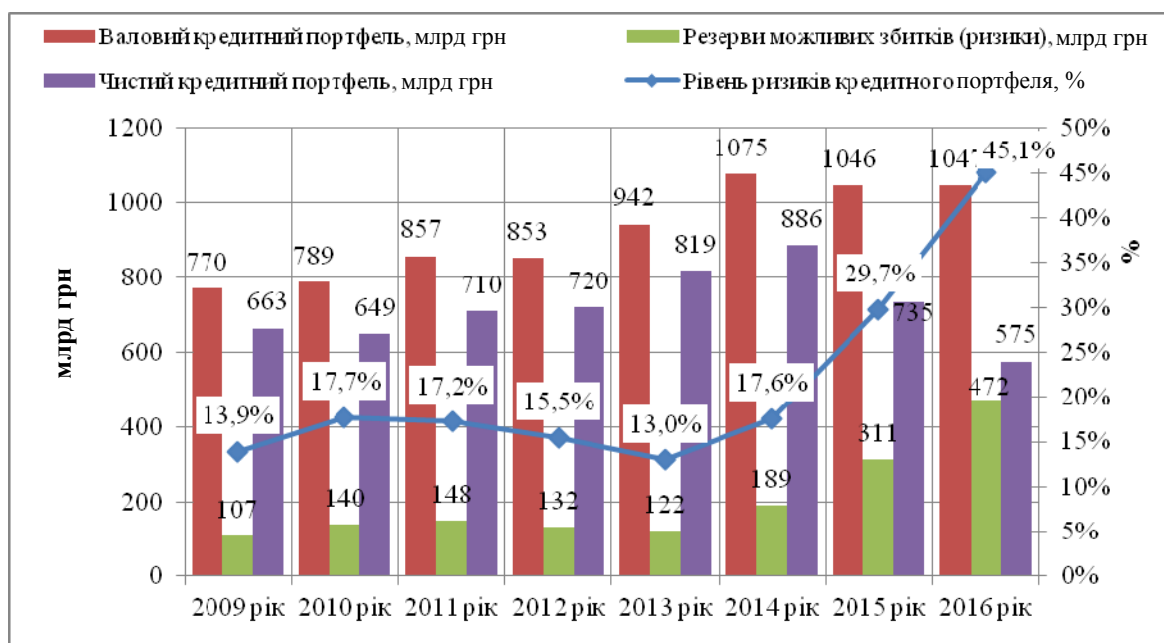

Рис. 2.6. Кредитний портфель, резерви та рівень кредитного ризику по банках України протягом 2009–2016 р. (на кінець періоду)

Джерело: розраховано та побудовано на основі даних статистики НБУ [95]

З огляду на багатовекторність проблеми нарощування кредитного ризику вітчизняною банківською системою, підхід до вирішення цього питання має бути комплексним. Однак, серед першочергових завдань передусім варто виділити її «очищення» та виведення з ринку банків, які по суті не займаються банківською діяльністю. Не менш важливе

значення має реструктуризація та оптимізація кредитного портфеля – зменшення обсягів кредитування пов’язаних осіб, підвищення вимог до надійності позичальників, запровадження у банках більш ефективних систем ризик-менеджменту і, як наслідок, зниження рівня сукупного кредитного ризику.

Проте, у коротко- і середньостроковій перспективі, беручи до уваги вкрай високу питому вагу проблемних (недіючих) кредитів у структурі кредитного портфеля та необхідність сформувати під них додаткові резерви у якості захисного буфера, найбільш гострою й нагальною для вітчизняної банківської системи протягом найближчого часу постане проблема нарощення банками капіталу. Саме тому найбільш важливого значення нині набуває зміцнення капітальної стійкості банківської системи. Вона не лише дозволить створити відповідний буфер надійності, підвищивши стресостійкість банків, але й сприятиме поверненню до банківської системи коштів вкладників, у першу чергу фізичних осіб – через загальне відновлення довіри до банківського сектора.

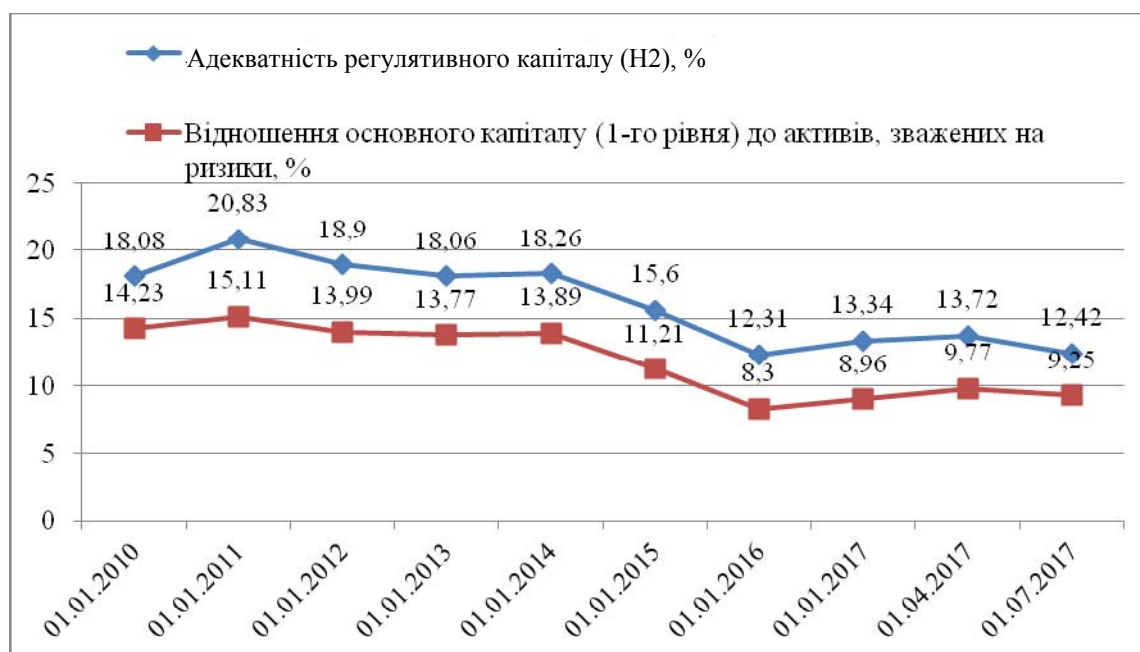

Рис. 2.7. Динаміка нормативів регулятивного капіталу банків в Україні протягом 2009–2016 рр. (на кінець періоду), млрд грн

Джерело: побудовано на основі даних статистики НБУ

Розділ 2. Дослідження механізму запобігання фінансовим кризам у банківському секторі України

Індикатори адекватності капіталу по банківській системі України (рис. 2.7) у 2009–2016 рр. вказують на тривалу наявність недостатності капіталу, при цьому ситуація систематично поглиблюється. Так, якщо у посткризовий 2010 р. норматив адекватності регулятивного капіталу Н2 знаходився на рівні 18–20% від зважених з урахуванням ризику активів, то до середини 2017 р. адекватність регулятивного капіталу знизилася до 12,42% – це історичний мінімум показника, починаючи з 2005 р. (хоча НБУ і встановив припустиме значення показника Н2 на рівні 10%).

На сьогодні лише близько десятої частини банківських ресурсів формується за рахунок власного капіталу, тоді як джерелом майже 90% ресурсів є зобов'язання банків. Як засвідчують дані рис. 2.8, протягом 2009–2016 рр. систематично посилюється ресурсна залежність вітчизняної банківської системи від залучених коштів (депозитів юридичних та фізичних осіб, у тому числі вкладів на вимогу).

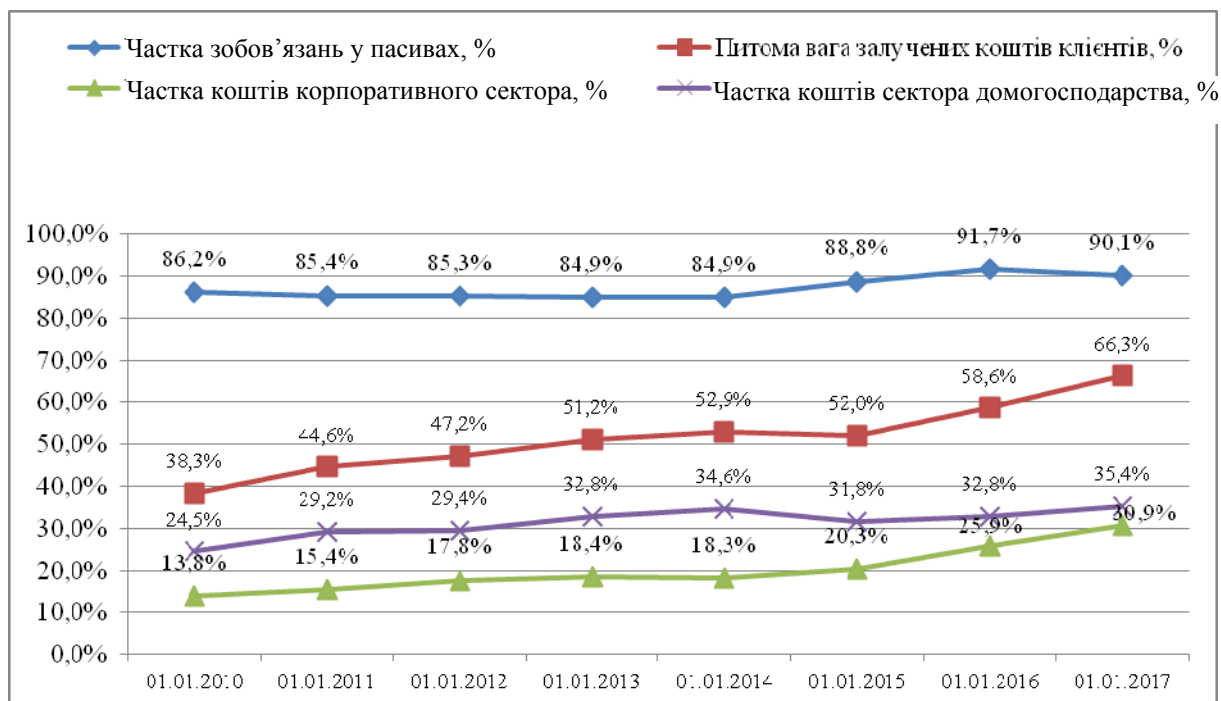

Рис. 2.8. Динаміка та структура джерел формування ресурсів вітчизняних банків протягом 2009–2016 рр., %

Джерело: розраховано та побудовано на основі даних статистики НБУ [95]

Цей факт слід розцінювати як загрозу стресостійкості банківської системи, адже на відміну від запозичених коштів (міжбанківських кредитів, субординованого боргу, у тому числі через облігаційні позички), залучені кошти є менш прогнозованими і нестійкими, а також переважно коротко- й середньостроковим джерелом формування банківських ресурсів. Зазначимо, що останнім часом зростає значимість найменш стабільних і короткострокових джерел формування банківських ресурсів – клієнтських вкладів на вимогу (зросли із 135,4 млрд грн на кінець 2009 р. до 364,5 млрд грн на кінець 2016 р.) та депозитів терміном розміщення до 1 року (збільшилися із 119,8 млрд грн на кінець 2009 р. до 271,8 млрд грн на кінець 2016 р.).

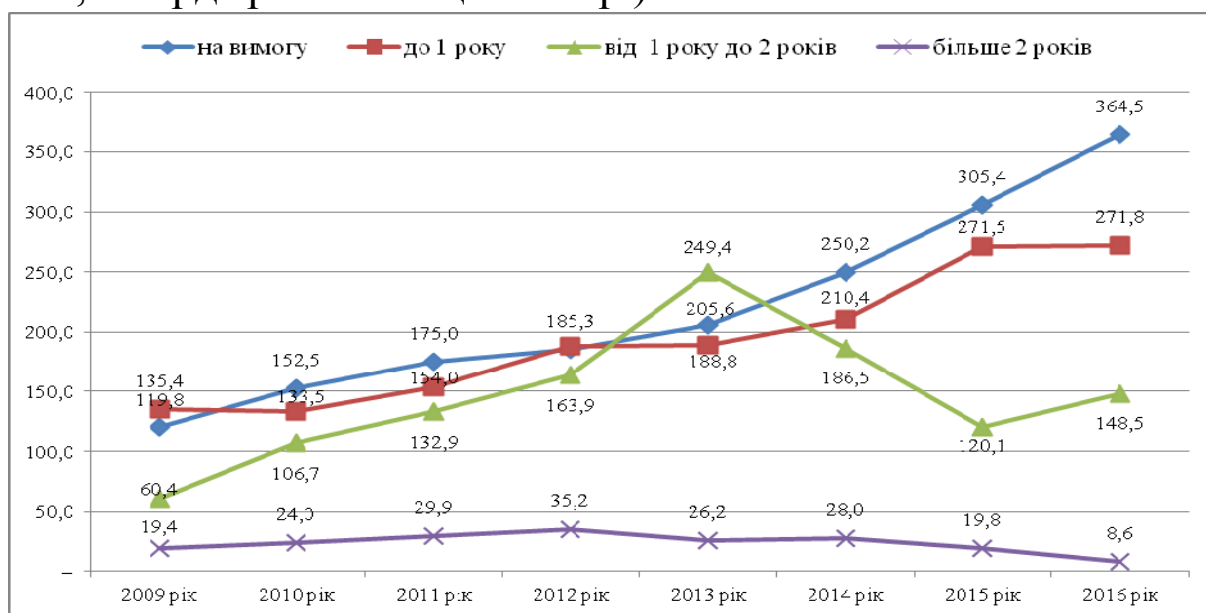

Рис. 2.9. Обсяги депозитів у розрізі термінів дії договорів банків України у 2009–2016 рр., млрд грн

Джерело: побудовано на основі даних статистики НБУ

Виявлена тенденція є свідченням того, що ресурсний потенціал банківської системи України формується на нестійкій, переважно короткотерміновій основі, при цьому питома вага вкладів до запитання у структурі депозитів зросла до 46% до кінця 2016 р., зайнявши частку майже 29% у структурі усіх ресурсів банків.

Розділ 2. Дослідження механізму запобігання фінансовим кризам у банківському секторі України

Фактично це означає, що досягнутий ресурсний потенціал вітчизняної банківської системи не в змозі забезпечити повноцінне виконання покладених на неї функцій і не здатен сприяти досягненню цілей економічного зростання. Нестійкість формування ресурсної бази банків в Україні на сьогодні слід розглядати як одну з основних загроз їхньої стресостійкості. До того ж, останнім часом намітилася тенденція до концентрації депозитних ресурсів фізичних і юридичних осіб у межах групи банків з державною часткою у капіталі – станом на 01.01.2017 р. на них припало 52,9% усіх депозитів банківського сектора. З одного боку, це пов'язане з переходом «Приватбанку» у державну власність; з іншого – в умовах високої нестійкості банківської системи вкладники прагнуть розміщувати кошти у більш надійних, з їх точки зору, банках, віддаючи при цьому перевагу не банкам іноземних банківських груп, а саме державним банкам.

Рис. 2.10. Розподіл депозитів клієнтів у розрізі стратегічних груп банків України протягом 2016–2017 рр., %

Джерело: побудовано на основі даних статистики НБУ [95]

З початку 2015 р. формується низка додаткових несприятливих передумов, що поглиблюють проблему нестійкості і недостатності капіталу вітчизняної банківської системи. Зокрема, протягом останніх 2-х років окреслилась тенденція до зростання «недіючих», згідно з трактуванням НБУ, кредитів. Так, якщо іще на початок 2014 р. їх частка у загальному кредитному портфелі банків України досягла тільки 12,9%, то на початок 2017 р. ця величина склала 30,5%, збільшившись до кінця 1-го кварталу 2017 р. до 55,1%.

Однією з причин стрімкого погіршення якості кредитних портфелів банків в Україні та збільшення частки недіючих кредитів є, у тому числі, недостатньо ефективний контроль НБУ за рівнем кредитних ризиків по ключових позичальниках. Так, протягом останніх років в Україні діє норматив максимального розміру кредитних ризиків у розрахунку на одного контрагента Н7, встановлений з метою обмеження кредитного ризику, що виникає внаслідок невиконання окремими контрагентами своїх зобов'язань. Розмір кредитного ризику на одного контрагента визначається як співвідношення суми усіх вимог банку до цього контрагента до регулятивного капіталу банку. Значення нормативу Н7 складає не більше 25%.

Рис. 2.11. Динаміка обсягів недіючих (згідно з методикою НБУ) кредитів у банках України протягом 2009–2016 рр., млрд грн

Джерело: побудовано на основі даних статистики НБУ [95]

Розділ 2. Дослідження механізму запобігання фінансовим кризам у банківському секторі України

Як засвідчують дані рис. 2.12, номінально протягом 2009–2016 рр. вітчизняна банківська система не тільки забезпечувала неухильне дотримання нормативу Н7, але й утримувала певний запас надійності у межах 2–3%. Проте у банківській системі фактично відбувалося накопичення кредитного ризику, пов'язане з надмірною інсайдеризацією процесів кредитування.

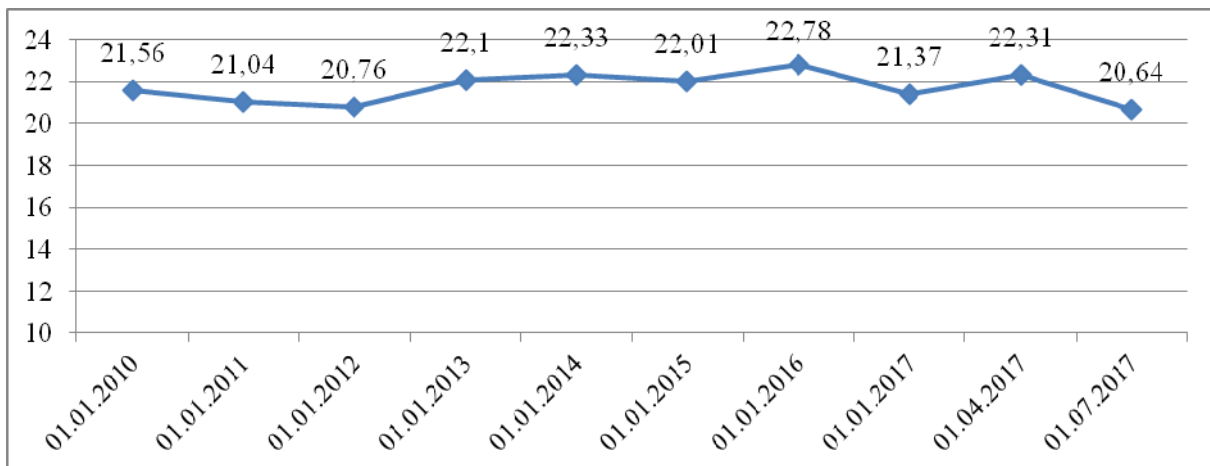

Рис. 2.12. Динаміка нормативу максимального кредитного ризику Н7 у банках України протягом 2009–2016 рр., %

Джерело: побудовано на основі даних статистики НБУ [95]

Для контролю ризиків кредитування пов'язаних осіб, починаючи із 2015 р., постановою Правління Національного банку України від 08.06.2015 р. № 361 «Про схвалення Змін до Методики розрахунку економічних нормативів регулювання діяльності банків в Україні» був уведений норматив максимального розміру кредитного ризику за операціями із пов'язаними з банком особами, який встановлений на рівні не більше 25% від суми регулятивного капіталу.

Відстежуючи динаміку нормативу Н9 упродовж останніх трьох років, констатуємо: проблема концентрації кредитного ризику навколо групи ключових інсайдерів починає поглиблюватися саме з другої половини 2015 р., набувши критичних масштабів на початок 2017 р., коли сукупний обсяг зобов'язань пов'язаних осіб досяг 36,7% регулятивного капіталу банків системи (рис. 2.13).

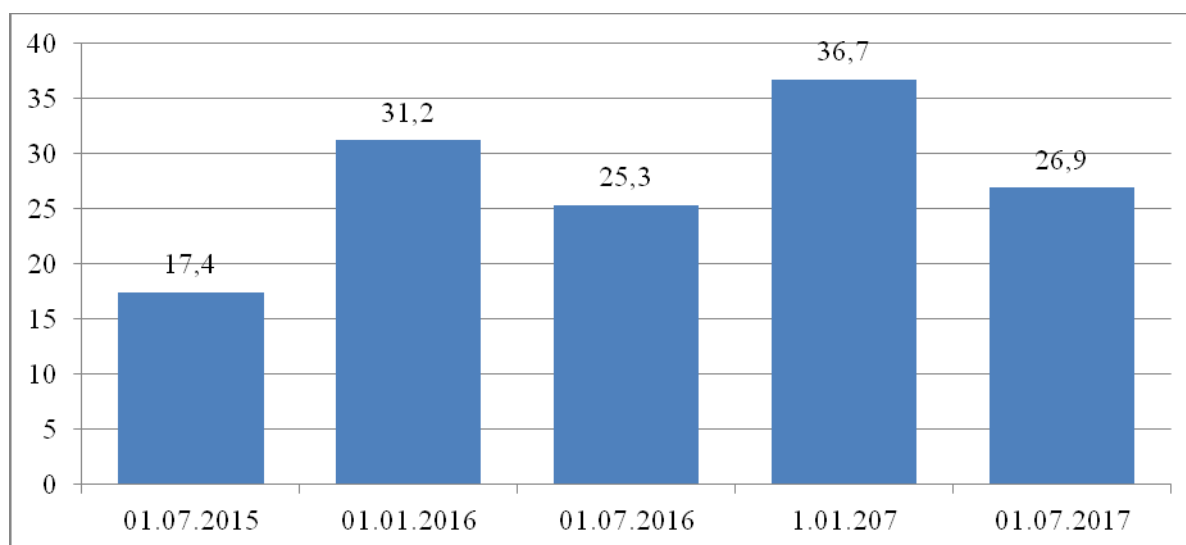

Рис. 2.13. Динаміка нормативу максимального кредитного ризику для операцій з пов'язаними особами (Н9) по банках України у 2009–2016 рр., %

Джерело: побудовано на основі даних статистики НБУ [95]

Подальші дії НБУ, націлені на очищення банківського сектора від неефективних псевдо-банківських утворень, формування більш дієвих захисних систем ризик-менеджменту, а також підвищення якості контрольних і наглядових процедур дозволили зменшити ризикованість кредитних операцій і частково знизити рівень концентрації кредитного ризику. Проте, за станом на 01.07.2017 р., показник нормативу Н9 на рівні 26,9% усе ж перевищує максимально припустимий поріг у 25%. Цей факт дозволяє констатувати, що надмірна концентрація кредитного ризику за операціями з пов'язаними особами залишається однією з ключових загроз стресостійкості вітчизняної банківської системи.

Таким чином, стрімке зростання кредитів пов'язаним особам, концентрація великих кредитних ризиків, недостатня ефективність банківських систем ризик-менеджменту та необґрунтований підхід банків до оцінки кредитоспроможності позичальників призвели до суттєвого погіршення якості обслуговування поточної кредитної заборгованості.

Розділ 2. Дослідження механізму запобігання фінансовим кризам у банківському секторі України

Оскільки ці процеси відбувалися на тлі економічної стагнації, падіння сальдо платіжного балансу і девальвації національної валюти упродовж 2014–2016 рр., вони спровокували розвиток доволі глибокої боргової кризи у банківській системі України, яка, на тлі погіршення якості кредитних портфелів, призвела до масштабних збитків, зумовивши від’ємні показники рентабельності активів (рис. 2.14).

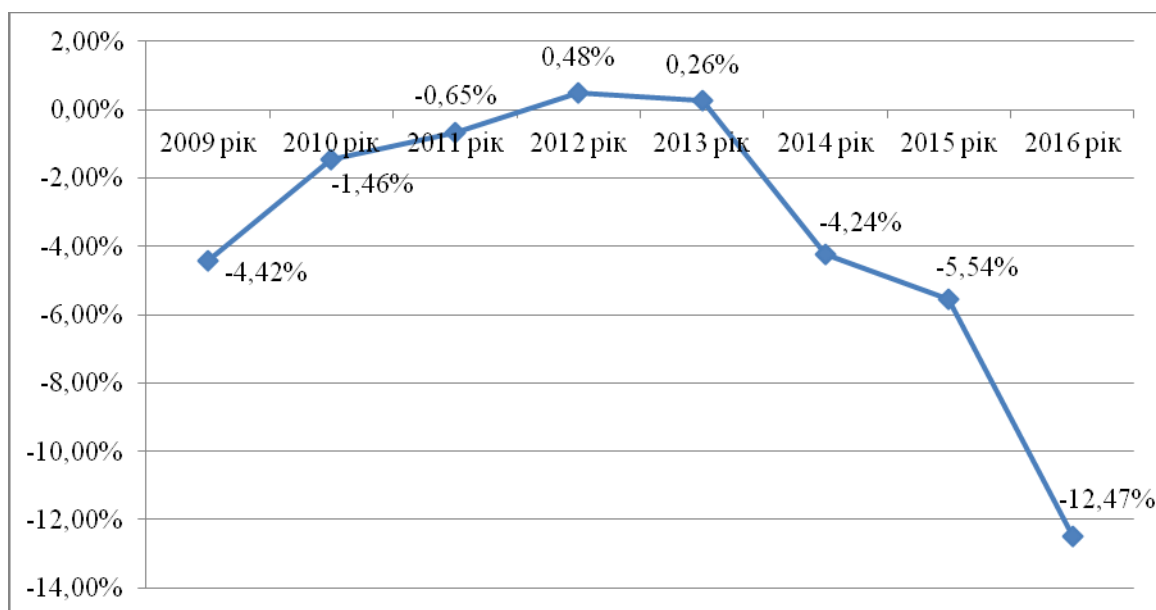

Рис. 2.14. Динаміка прибутковості (рентабельності) активів банків в Україні у 2009–2016 рр., %

Джерело: розраховано та побудовано на основі даних статистики НБУ [95]

Так, за підсумками кризового 2009 р. рівень збитковості банківських активів становив 4,42%, знизившись упродовж 2010 р. до 1,46%. Протягом 2011–2013 рр. банківська система України працювала фактично на рівні нульової рентабельності, зі незначним відхиленням у позитивний і негативний бік.

Починаючи з 2014 р. вітчизняна банківська система увійшла в період стійкого накопичення збитковості, при цьому рівень чистого збитку за 2016 р. досяг максимально загрозливого за останні 10 років значення у 159,4 млрд грн (табл. 2.1), а збитковість активів при цьому склала 12,47%.

Таблиця 2.1

Показники прибутковості активів до формування резервів банків в Україні за 2009–2016 рр., %

Показники	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.
Чистий прибуток/збиток після оподаткування та формування резервів, млрд грн	-38,5	-13	-7,7	4,9	1,43	-52,9	-66,6	-159,4
Відрахування у резерви, млрд грн	75,4	46,2	36,5	23,4	27,9	103,3	114,5	198,3
Чистий прибуток без урахування резервів, млрд грн	36,9	33,2	28,8	28,3	29,33	50,4	47,9	38,9
Чисті активи, млрд грн	873,4	942,1	1054,3	1127,2	1277,5	1316,7	1254,4	1256,3
Прибутковість чистих активів до відрахування у резерви, %	4,2	3,5	2,7	2,5	2,3	3,8	3,8	3,1
ВВП, млрд грн	913,3	1082,6	1302,1	1411,2	1454,9	1566,7	1979,5	2383,2
Зовнішній борг, млрд грн	806,2	930,0	995,3	1078,3	1143,7	1511,2	2585,2	2898,7
Збитки банків відносно ВВП, %	-4,2	-1,2	-0,6	0,3	0,1	-3,4	-3,4	-6,7
Збитки банків до сукупного зовнішнього боргу, %	-4,8	-1,4	-0,8	0,5	0,1	-3,5	-2,6	-5,5

Джерело: розраховано на основі даних статистики НБУ [95]

На масштабність збитків банківського сектора у 2016 р. вказують і відносні показники: так, рівень чистого збитку банків відносно ВВП країни у 2016 р. склав 6,7% – це майже у 1,5 раза більше, ніж під час попередньої кризи 2009 р. Рівень чистих збитків по банківській системі відносно сукупного зовнішнього боргу України 2016 р. становив 5,5%, тоді як під час 2009 р. його значення дорівнювало 4,8%.

Провокуючим чинником збитковості активів по банківській системі стало погіршення якості кредитного портфеля, що зумовило необхідність формування додаткових резервів під можливі збитки за кредитними операціями. Зокрема, якщо

Розділ 2. Дослідження механізму запобігання фінансовим кризам у банківському секторі України

іще наприкінці 2013 р. сума сформованих по банківській системі резервів становила 27,9 млрд грн, то на кінець 2016 р. їх величина зростає до 198,3 млрд грн.

На відміну від остаточного показника прибутковості банківських активів, при розрахунку якого чистий прибуток оцінюється з урахуванням сформованих резервів, прибутковість чистих активів до відрахування у резерви залишалася позитивною упродовж 2009–2016 рр. Більш того, зазначений показник навіть продемонстрував незначне зростання у 2014–2016 рр. (3,1–3,8%) порівняно з аналогічним періодом 2011–2013 рр. (2,3–2,7%).

Не менш важливими індикаторами стресостійкості банківської системи є індикатори ліквідності (рис. 2.15).

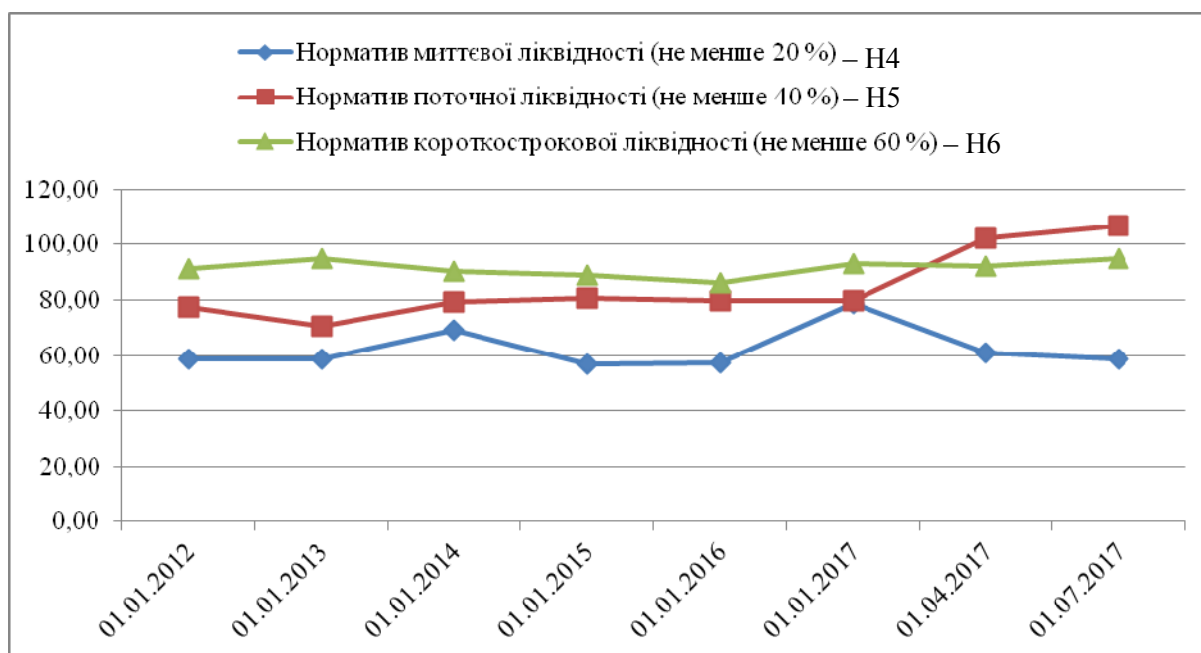

Рис. 2.15. Динаміка нормативів ліквідності банків в Україні протягом 2009–2017 рр., %

Джерело: побудовано на основі даних статистики НБУ [95]

На відміну від показників кредитного ризику, капітальної достатності і прибутковості (збитковості) банківської діяльності з урахуванням сформованих резервів, рівень ліквідності по системі залишається стабільно високим, зберігаючи тенденцію до незначного зростання, починаючи з 2014 р.

При цьому фактичні значення показників ліквідності Н4-Н5-Н6 перевищують встановлені НБУ мінімальні нормативи, вказуючи на достатність у банків ліквідного ресурсу, потрібного для виконання ними своїх поточних зобов'язань. Зокрема, на накопичення вітчизняною банківською системою ліквідних активів у достатньому обсязі свідчить їх питома вага у загальній величині банківських активів (рис. 2.16).

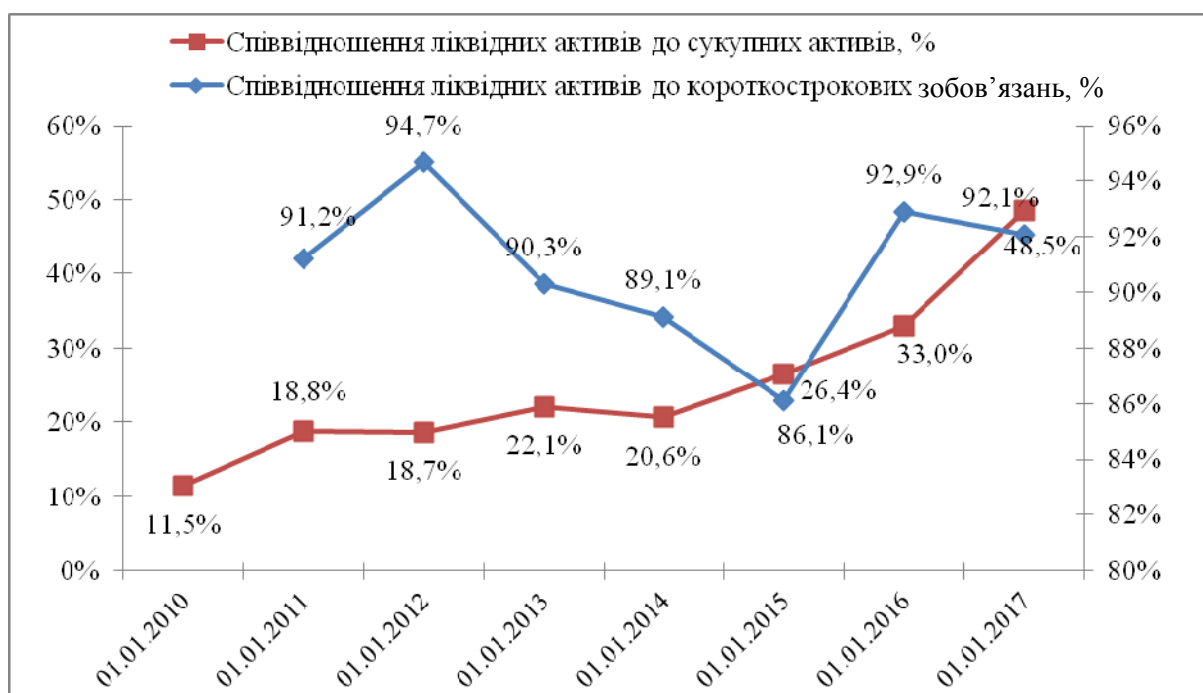

Рис. 2.16. Частка ліквідних активів відносно сукупних активів та короткострокових зобов'язань по банках України протягом 2009–2016 рр., %

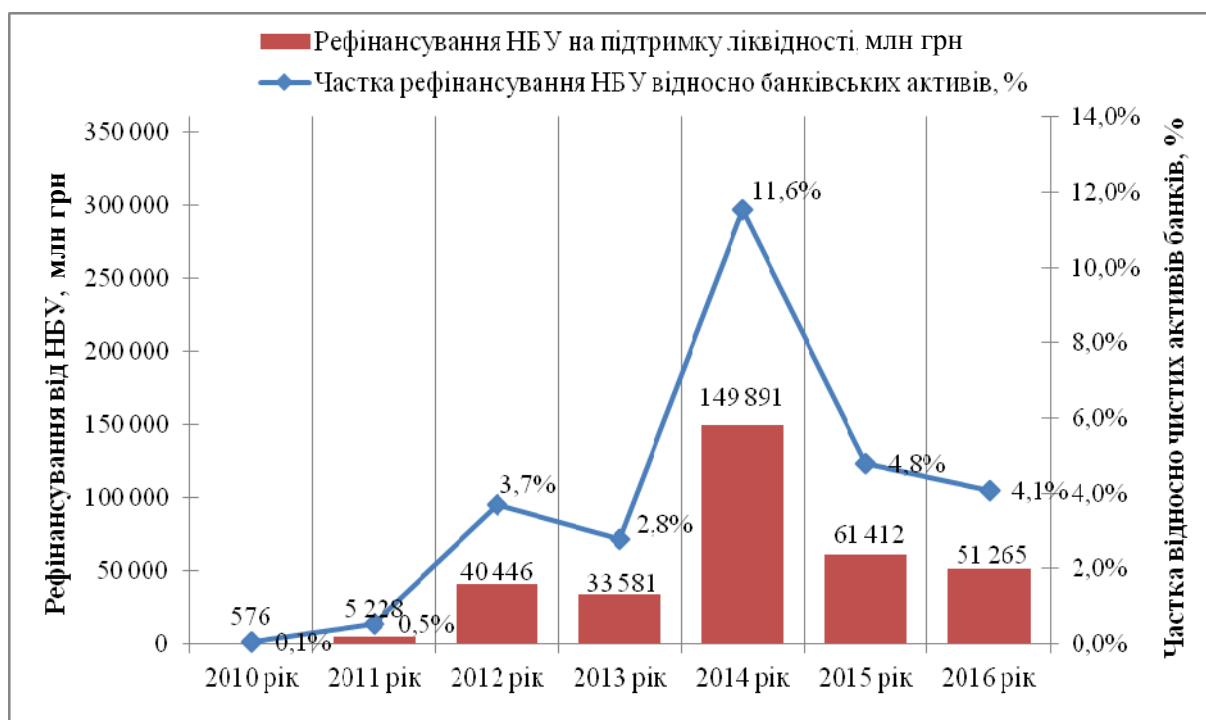
Джерело: розраховано та побудовано на основі даних статистики НБУ [95]

Так, станом на початок 2010 р., частка ліквідних активів складала лише 11,5% від загальної їх величини – у цей період стресостійкість банківської системи зазнавала суттєвих загроз саме через гострий дефіцит ліквідного ресурсу. Протягом 2010–2013 рр. стан ліквідності було стабілізовано, при цьому частка ліквідних активів збільшилася до 18–22% від загального обсягу активів банків. Упродовж наступних 2014–2016 рр. тривало накопичення високоліквідних активів банківською системою, що було обумовлено декількома

Розділ 2. Дослідження механізму запобігання фінансовим кризам у банківському секторі України

чинниками – виведенням з ринку неплатоспроможних банків (які мали негативний із позиції ліквідності баланс), зміною політики банків щодо управління ліквідністю та активною підтримкою ліквідності банківської системи з боку НБУ за рахунок надання рефінансування.

Як засвідчують дані рис. 2.17, найбільшу суму рефінансування на підтримку ліквідності у розмірі 149,89 млрд грн було надано НБУ протягом 2014 р. – саме у цей період банківська система вкрай гостро відчувала потребу у високоліквідних активах для забезпечення платоспроможності та уникнення технічних дефолтів.

*Рис. 2.17. Обсяги та рівень рефінансування НБУ на підтримку ліквідності банківської системи України протягом 2010–2016 рр.**

** До складу обсягів рефінансування на підтримку поточної ліквідності включено лише кредити – овернайт та тендерні кредити, без операцій прямого РЕПО.*

Джерело: розраховано та побудовано на основі даних статистики НБУ [95]

По мірі стабілізації ситуації з ліквідністю обсяги підтримки банків з боку НБУ поступово зменшилися, при цьому відносний рівень рефінансування на підтримку ліквідності склав 4,8% і 4,1% від середньорічної величини банківських активів у 2015 та 2016 рр. відповідно. Таким чином, ситуація із забезпеченням банків достатнім обсягом ліквідних активів протягом останніх років залишалася доволі стабільною і фактор ліквідності не створював суттєвої загрози стресостійкості вітчизняної банківської системи.

За результатами проведеного дослідження можемо дійти висновку, що на сучасному етапі розвиток вітчизняної банківської системи відбувається під впливом низки чинників-небезпек, які загрожують її стресостійкості. Однією із найбільш гострих проблем залишається зростання кредитного ризику по банківській системі (передусім за рахунок концентрації ризику навколо груп пов'язаних осіб) та підвищення питомої ваги недіючих кредитів, що потребує формування додаткових резервів і породжує збитковість банківських активів.

Не менш гостро стоїть проблема ресурсної недостатності банківської системи, проявами якої є недостатність власного капіталу та потреба у значній докапіталізації банків. Доволі небезпечною також стає зростаюча залежність банківських ресурсів від залучених коштів клієнтів (депозитів фізичних і юридичних осіб), серед яких понад 45% становлять найбільш нестійкі їхні форми – кошти до запитання.

Останнім часом також намітилася тенденція до концентрації сукупного депозитного ресурсу банківської системи у межах групи банків з державною часткою у капіталі – понад 52%. При цьому можливості формування ресурсної бази за рахунок більш стабільних запозичених коштів на даний момент обмежені, через що, у тому числі, ускладнюється реалізація банківською системою функції довгострокового (інвестиційного) кредитування економіки.

Певним чином загроза стресостійкості банківської системи компенсується за рахунок достатнього запасу ліквідних активів (у тому числі через адекватну підтримку з боку НБУ у

вигляді рефінансування), а також стійким позитивним рівнем рентабельності активів до формування резервів. Проте, за сукупністю чинників впливу на стресостійкість банківської системи доволі логічним є висновок, що сучасний стан її розвитку можна охарактеризувати як стан кризогенності. Відповідно до цього, подальшими кроками дослідження має стати ретельне вивчення стану кризогенності вітчизняної банківської системи.

2.2. Оцінка стану кризогенності банківської системи та можливості його ранньої діагностики

Згідно зі здійсненим у теоретичній частині дослідженням, чинники кризогенного стану банківської системи запропоновано розподіляти на три групи:

- «збудники»;
- «каталізатори»;
- «сигналізатори».

Базуючись на проведеному дослідженні загроз стресостійкості вітчизняної банківської системи України, враховуючи існуючу систему взаємозв'язків і взаємозалежностей між показниками, у дод. Б згруповано чинники стану кризогенності банківської системи України.

Зміна чистих активів банківської системи є одним із фундаментальних абсолютних показників стану її кризогенності. Так, позитивна динаміка вказує на нормальний розвиток банківської системи, нарощування нею свого ресурсного потенціалу. Уповільнення темпів зростання активів свідчить про накопичення деструктивних явищ у банківській діяльності. У свою чергу, падіння чистих активів є симптомом, який свідчить про загострення кризи банківської системи та є об'єктивною ознакою посилення стану її кризогенності.

Оцінка динаміки чистих активів банківської системи протягом 2009–2016 рр. дозволяють виділити два стани

гострої кризогенності (2009 та 2015 рр.), чотирирічний період відновлення й часткового зростання потенціалу банківської системи (2010–2013 рр.), період швидкого накопичення деструктивних явищ (2014 р.) та період виходу зі стану гострої кризогенності, при збереженні дії деструктивних явищ (2016 р.).

Якщо показник динаміки чистих активів свідчить про наявність ознак стану кризогенності і швидкість їхнього поширення, то на масштабність проблеми вказує відносний показник – співвідношення чистих активів банківської системи до ВВП. Цей фактор свідчить, якими є глибина і масштаб поширення деструктивних процесів у банківській системі та яким чином співвідноситься її ресурсний потенціал із загальним потенціалом економіки (рис. 2.18).

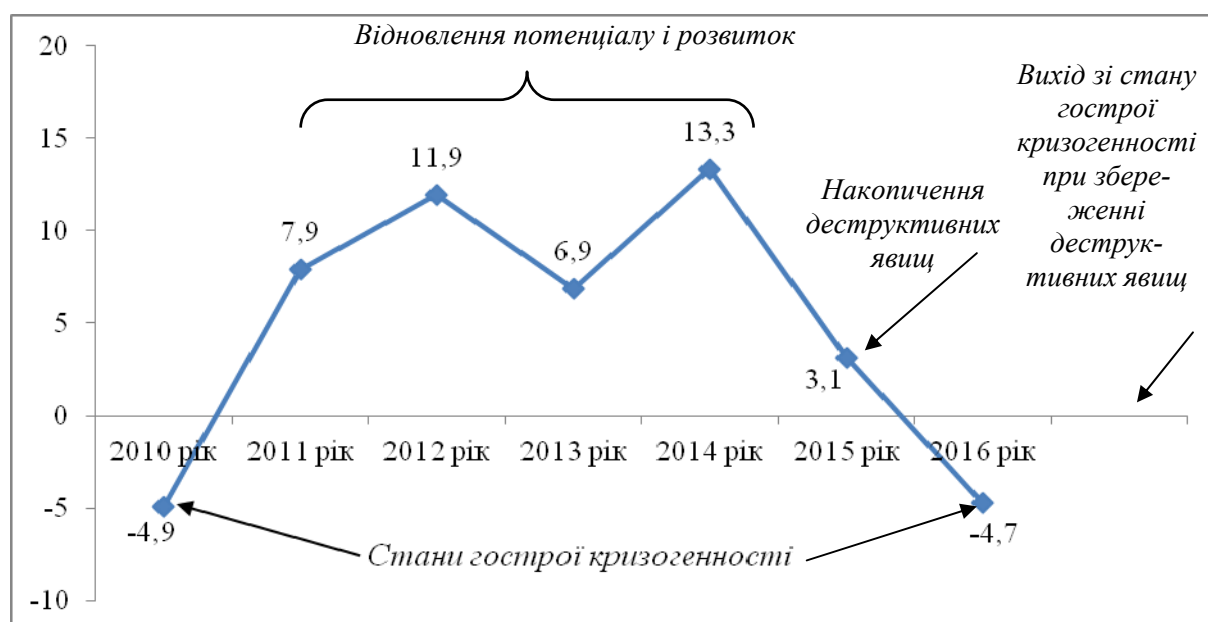

Рис. 2.18. Динаміка чистих активів банківської системи України у 2009–2016 рр. (темпи приросту, %) та наявність станів кризогенності

Джерело: розраховано та побудовано на основі даних статистики НБУ [95]

Дані рисунка 2.19 свідчать, що співвідношення між чистими активами банків України і ВВП, навіть на тлі несприятливих макроекономічних тенденцій та падіння реального

Розділ 2. Дослідження механізму запобігання фінансовим кризам у банківському секторі України

сектора економіки, вказує на стрімке зниження потенціалу банківської системи і свідчить про гостроту й масштабність проблеми кризогенності. Так, до світової фінансово-економічної кризи відношення сукупних банківських активів на початок 2008 р. до ВВП України за 2007 р. склало більше 128%; у кризовий та посткризовий періоди 2008–2010 рр. це співвідношення знаходилося у межах 93–103%, тоді як за підсумками 2016 р. скоротилося до 52,7%, вказуючи на зниження здатності банківської системи стимулювати економічний розвиток у країні.

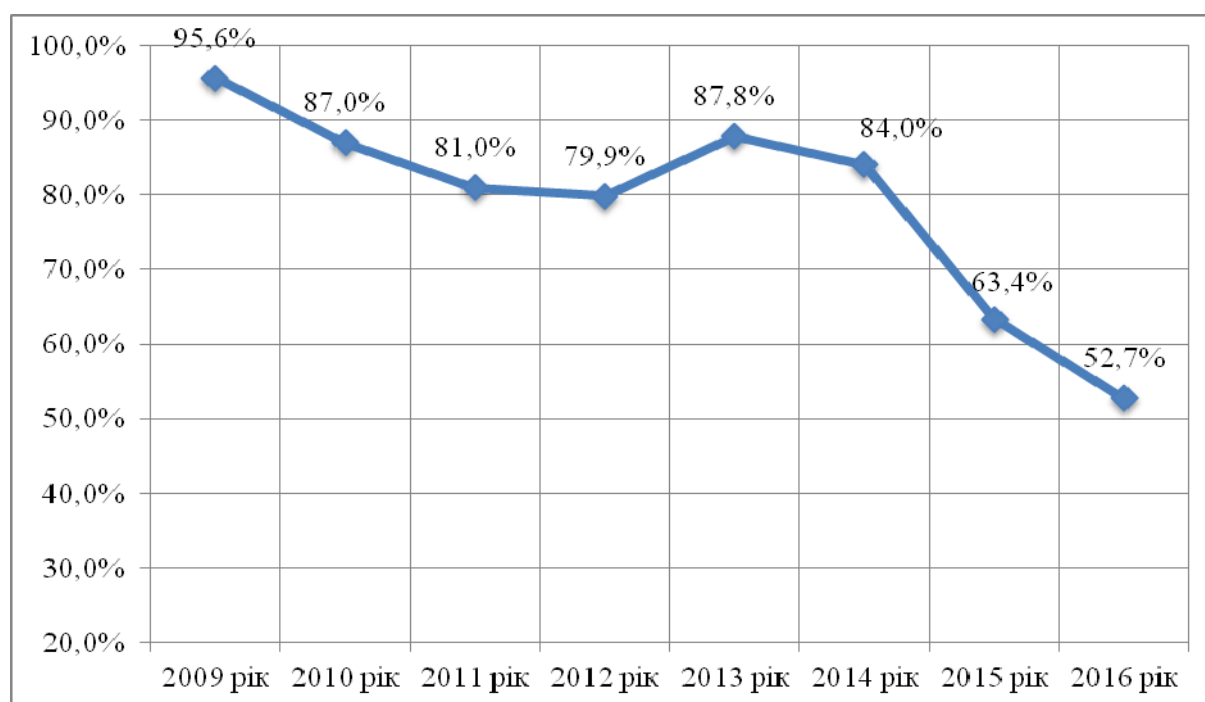

Рис. 2.19. Рівень чистих активів банків (на кінець періоду) відносно ВВП (періоду) за 2009–2016 рр., %

Джерело: розраховано та побудовано на основі даних статистики НБУ [95]

Таким чином, якщо за динамікою втрати чистих активів рівень кризогенності банківської системи України 2015 р. відповідав рівню 2009 р., то за показником співвідношення чистих активів до ВВП у 2015–2016 рр. стан кризогенності суттєво посилюється. На поглиблення розвитку кризових явищ і

посилення стану кризогенності вітчизняної банківської системи вказують інші чинники – сигналізатори, зокрема, накопичений рівень ризиків кредитного портфеля (сформовані резерви до валового портфеля, %), причому як юридичних, так і фізичних осіб (табл. 2.2).

Як засвідчують дані табл. 2.2, на тлі повільної динаміки валового кредитного портфеля та збільшення сформованих упродовж 2014–2016 рр. резервів відзначається зменшення чистого кредитного портфеля та накопичення кредитних ризиків, причому протягом 2015–2016 рр. ці процеси мають лавиноподібний характер.

Таблиця 2.2

Секторальна динаміка кредитного портфеля та резервів під збитки за кредитними операціями банків України у 2009–2016 рр., млн грн

Роки	Портфель юридичних осіб			Портфель фізичних осіб			Сукупний кредитний портфель		
	Валовий	Резерви	Чистий	Валовий	Резерви	Чистий	Валовий	Резерви	Чистий
2009 р.	482 208	54 176	428 032	235 331	53 010	182 321	770349	107 186	663 163
2010 р.	519 603	77 514	442 089	204 403	62 112	142 291	788564	139 626	648 938
2011 р.	597 033	85 169	511 864	196 244	62 593	133 651	857305	147 762	709 543
2012 р.	642 689	81 924	560 765	183 796	50 181	133 615	826 485	132 105	694 380
2013 р.	732 636	78 491	654 145	188 992	43 910	145 082	921 628	122 401	799 227
2014 р.	851 401	123 583	727 818	211 449	65 657	145 792	1 062 850	189 240	873 610
2015 р.	847 141	230 721	616 420	177 841	80 288	97 553	1 024 982	311 009	713 973
2016 р.	868 365	388 070	480 295	157 875	83 534	74 341	1 026 240	471 604	554 636

Джерело: складено на основі даних статистики НБУ [95]

Так, упродовж двох останніх років сукупний ризик кредитного портфеля банківської системи України збільшився з 30% до 46%, при цьому ризик портфеля фізичних осіб має критичне значення – сформовані під можливі збитки резерви станом на 01.01.2017 р. склали більше ніж 53% початкової заборгованості позичальників – фізичних осіб.

**Розділ 2. Дослідження механізму запобігання фінансовим кризам
у банківському секторі України**

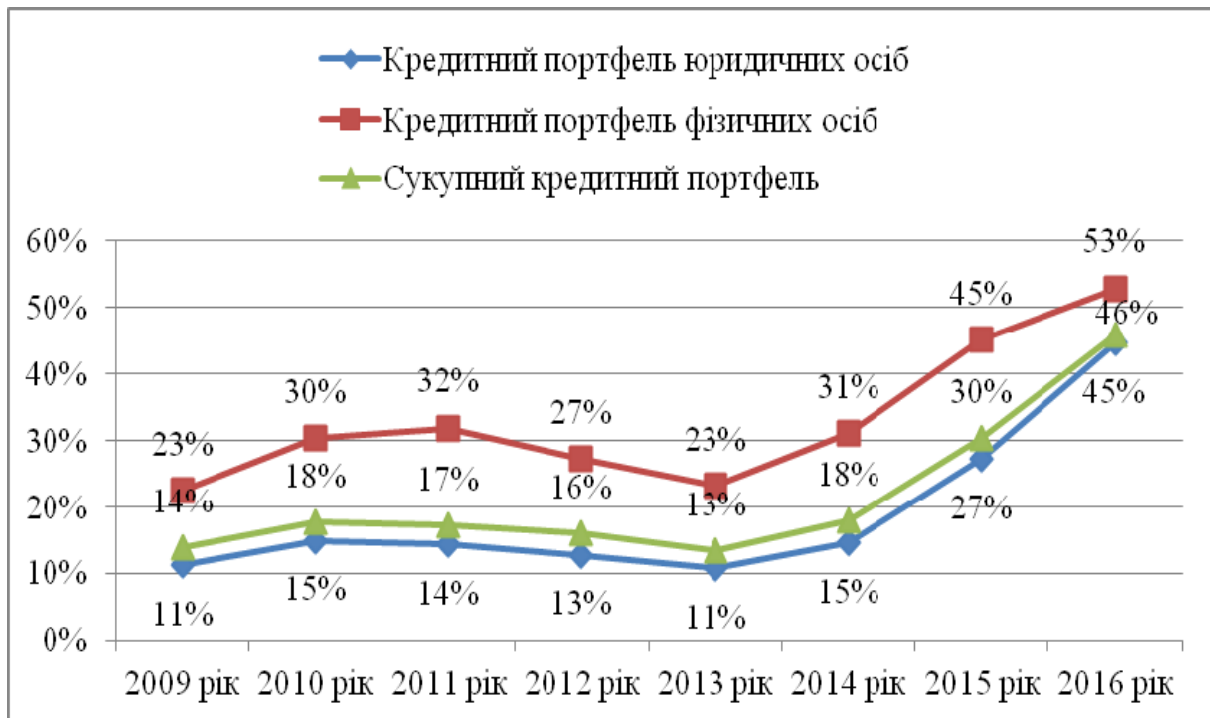

Рис. 2.20. Рівень ризику кредитного портфеля банків України у розрізі секторів у 2009–2016 рр., %

Джерело: розраховано та побудовано на основі даних статистики НБУ [95]

Якість кредитного портфеля корпоративного сектора є трохи вищою (ризик за станом на 01.01.2017 р. склав 45%), що з огляду на домінуюче кредитування саме юридичних осіб дозволяє частково мінімізувати сукупний кредитний ризик вітчизняної банківської системи та послабити стан її кризогенності.

Потрібно зауважити: рівень кризогенності вітчизняної банківської системи посилюється за рахунок того, що ключові кредитні ризики нині зосереджені у межах групи банків з державною часткою та банків іноземних банківських структур (рис. 2.21) – на зазначені дві категорії банків сукупно припадає до 80% кредитного портфеля та понад 85% депозитного ресурсу банківської системи України.

Інтегрована система управління ризиками банків

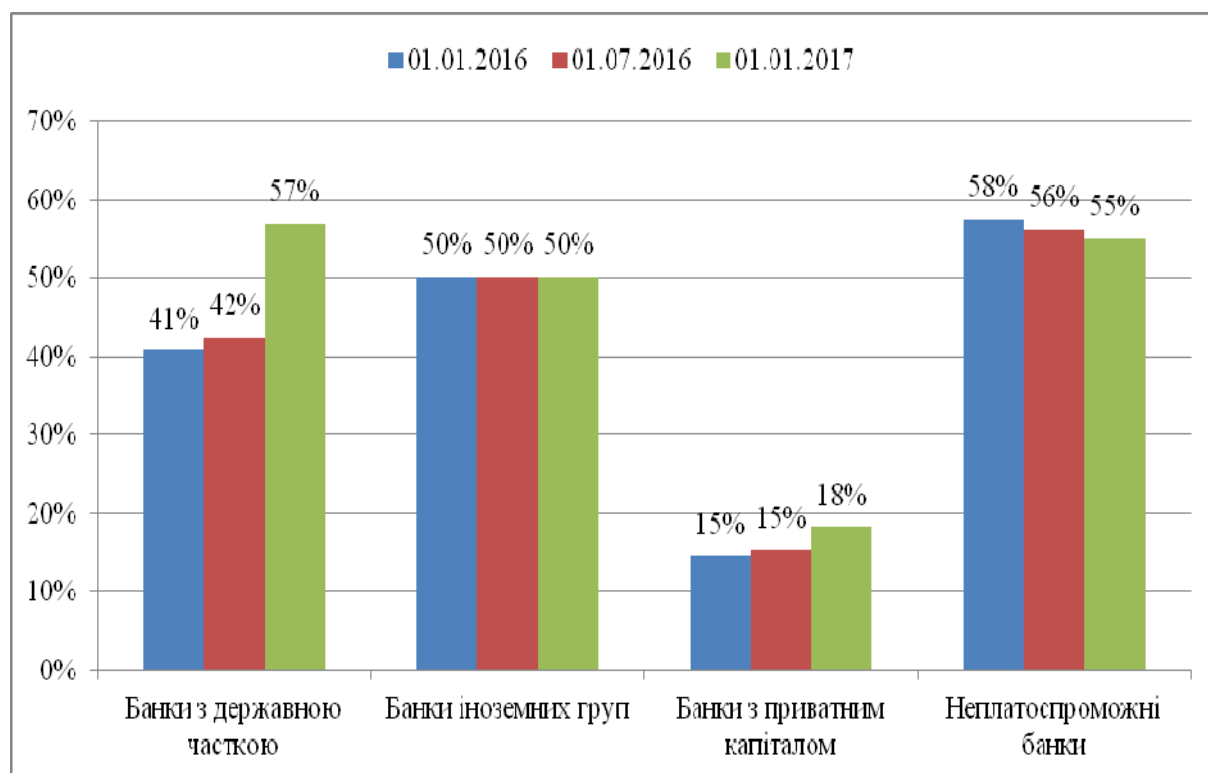

Рис. 2.21. Сукупний рівень ризиків кредитного портфеля у розрізі категорій банків, %

Джерело: розраховано та побудовано на основі даних статистики НБУ [95]

Дослідження чинників – сигналізаторів стану кризогенності засвідчило, що нині деструктивні явища в економічному, грошово-кредитному і фінансовому секторах економіки України досягли значного рівня, обумовивши виникнення гострої, глибокої кризи вітчизняної банківської системи. Зокрема, посилення стану кризогенності банківської системи України відбувалося під впливом диспропорцій у реальному секторі економіки – негативної динаміки ВВП, падінні промислового виробництва та реальної заробітної плати, високої інфляції і значних збитків корпоративного сектора економіки.

Як засвідчують дані Державної служби статистики України, попри номінальне зростання ВВП, його реальне значення демонструє спадну динаміку уже починаючи з 2012 р. Приріст 0,3% у 2012 р. і нульова динаміка 2013 р. змінилися подальшим падінням, яке щороку було більш глибоким: -6,8% у 2014 р.; -10,5% у 2015 р. та -13,6% у 2016 р. Економічне падіння в Україні супроводжувалося скороченням

Розділ 2. Дослідження механізму запобігання фінансовим кризам у банківському секторі України

обсягів промислового виробництва й падінням реальних доходів населення (рис. 2.22), при цьому максимум падіння припав на 2015 р.

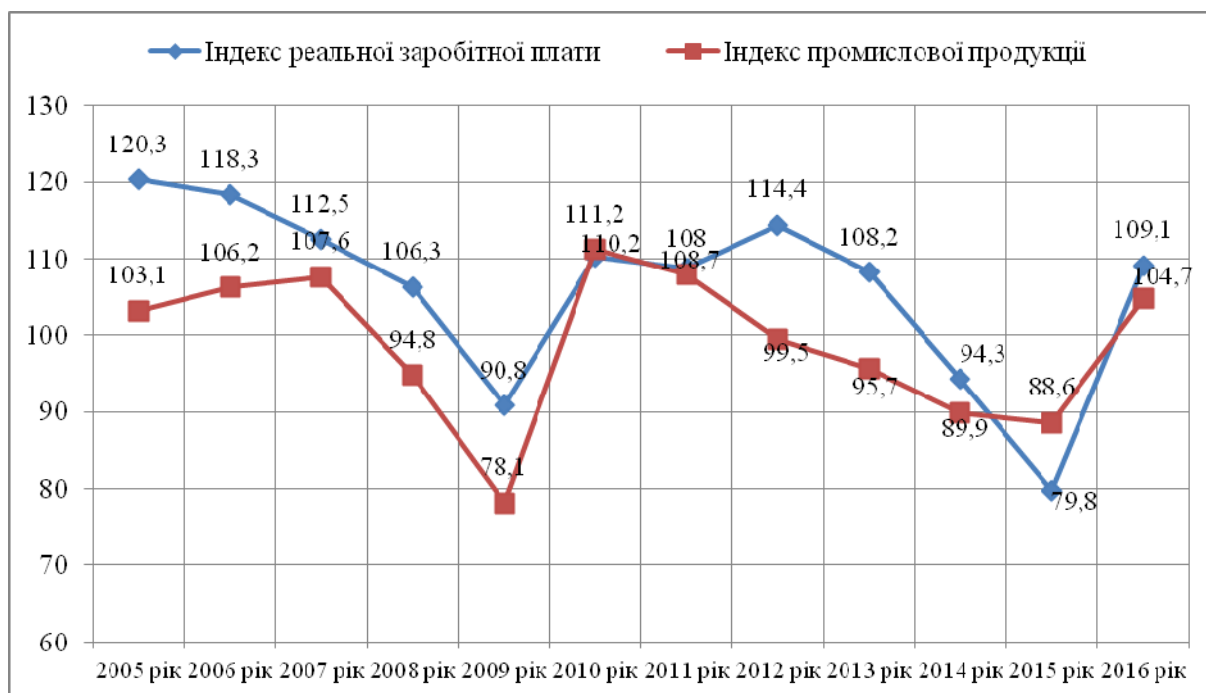

Рис. 2.22. Індекси промислової продукції та реальної зарплатної плати в Україні протягом 2005–2016 рр. (% до попереднього року)

Джерело: розраховано та побудовано на основі даних Державної служби статистики України [88]

Економічна рецесія в Україні, що відбувалася на тлі інфляції у 25% та 43% у 2014–2015 рр., відповідно, зумовила падіння ділової активності в усіх секторах економіки, знизила попит корпоративного сектора і сектора домогосподарств на кредитні ресурси, скоротила їхню платоспроможність та об'єктивно звузила можливості обслуговувати існуючу кредитну заборгованість. При цьому стан кризогенності банківської системи поглиблювався за рахунок того, що підприємства корпоративного сектора протягом 2014–2016 рр. працювали із систематичним збитком. Екстремального значення чистий сукупний збиток корпоративного сектора України досяг у 2014 р. і склав 523,6 млрд грн (дод. В).

Про системність і масштабність отриманих вітчизняними підприємствами збитків свідчить такий показник як фінансовий результат до оподаткування відносно ВВП. Як показують дані статистики, протягом 2014 р. вітчизняні підприємства сумарно отримали збитків на суму, що відповідає 33,4% річного ВВП (для порівняння – у період світової фінансової кризи рівень збитковості підприємств склав -4,9% ВВП за 2009 р.). Протягом наступних 2015–2016 рр. рівень збитковості вітчизняного корпоративного сектора відносно ВВП суттєво зменшився, проте загальна тенденція до отримання підприємствами збитків збереглася.

Причиною погіршення якості кредитного портфеля, окрім військових дій в Україні та кризи в економіці, стала різка девальвація гривні на тлі стрімкого падіння міжнародних валютних резервів, яка збільшила величину заборгованості позичальників перед банками й обумовила суттєве погіршення стану обслуговування основного боргу та сплати відсотків (рис. 2.23).

Рис. 2.23. Динаміка та рівень міжнародних валютних резервів в Україні у 2009–2016 рр.

Джерело: розраховано та побудовано на основі даних статистики НБУ [95]

Розділ 2. Дослідження механізму запобігання фінансовим кризам у банківському секторі України

Серед параметрів фінансового сектора, які можуть виступати у якості збудників стану кризогенності банківської системи, варто виділити платіжний баланс, валютний курс і зовнішню заборгованість економічних агентів – як власне банківської системи, так і корпоративного сектора.

Девальваційні процеси відбувалися на тлі негативного платіжного балансу, систематичного скорочення валютних резервів та значного рівня державного і корпоративного боргу України перед зарубіжними кредиторами, у тому числі й боргу банківського сектора (окрім НБУ) (рис. 2.24).

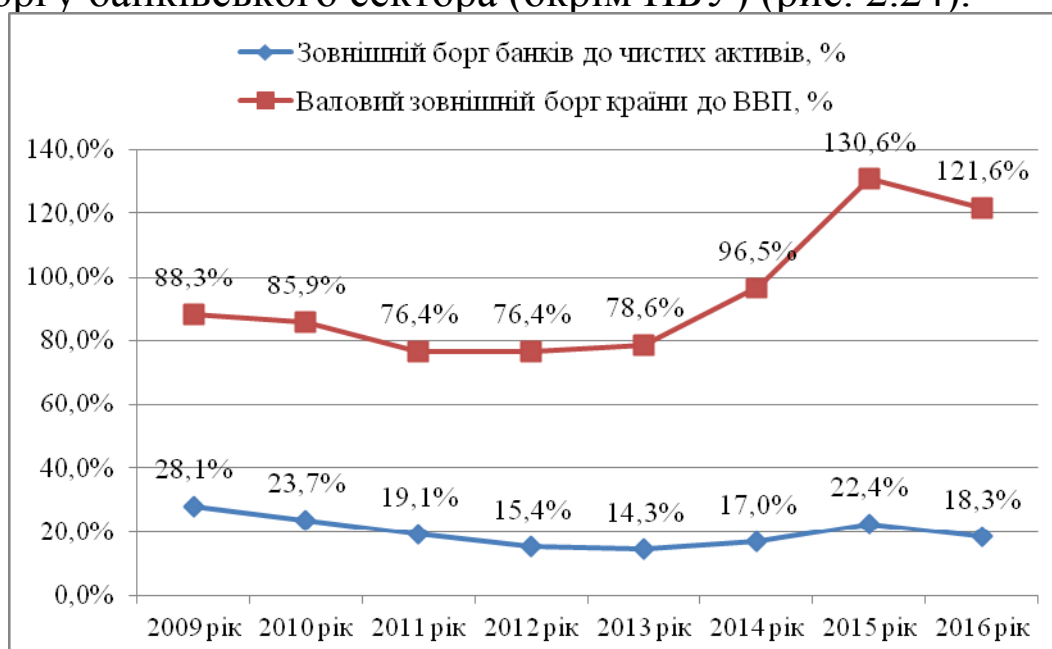

Рис. 2.24. Рівень зовнішньої заборгованості економіки України та її банківської системи у 2009–2016 рр., %

Джерело: розраховано та побудовано на основі даних статистики НБУ [95]

Чинники – збудники стану кризогенності грошово-кредитного походження, що характеризують вплив як можливостей доступу банків до ресурсів, так і вартості ресурсів, безпосереднім чином пов'язані зі станом монетарної сфери країни та грошово-кредитною політикою НБУ (дод. Д).

Грошово-кредитну політику, яку НБУ проводив протягом останніх трьох років, можна назвати рестрикційною, оскільки її ключовою метою було опанування галопуючої інфляції, а основним інструментом впливу – контроль динаміки грошової

маси. Фактично, за підсумками 2014 р. темп приросту грошової маси склав 5%, у наступному ще 4%, що дозволило знизити інфляцію у 2016 р. до 12,4%. Фактично, високий рівень інфляції у 2014–2015 рр., обумовлений передусім стрімкими девальваційними процесами, вимагав від НБУ доволі жорстких обмежувальних заходів. У якості основного інструмента протидії прискоренню темпів інфляції використовувалося підвищення процентних ставок – облікову ставку було поетапно збільшено з 6,5% до 14,0%, з подальшим зростанням до середньозваженого рівня 22% протягом 2015 р.

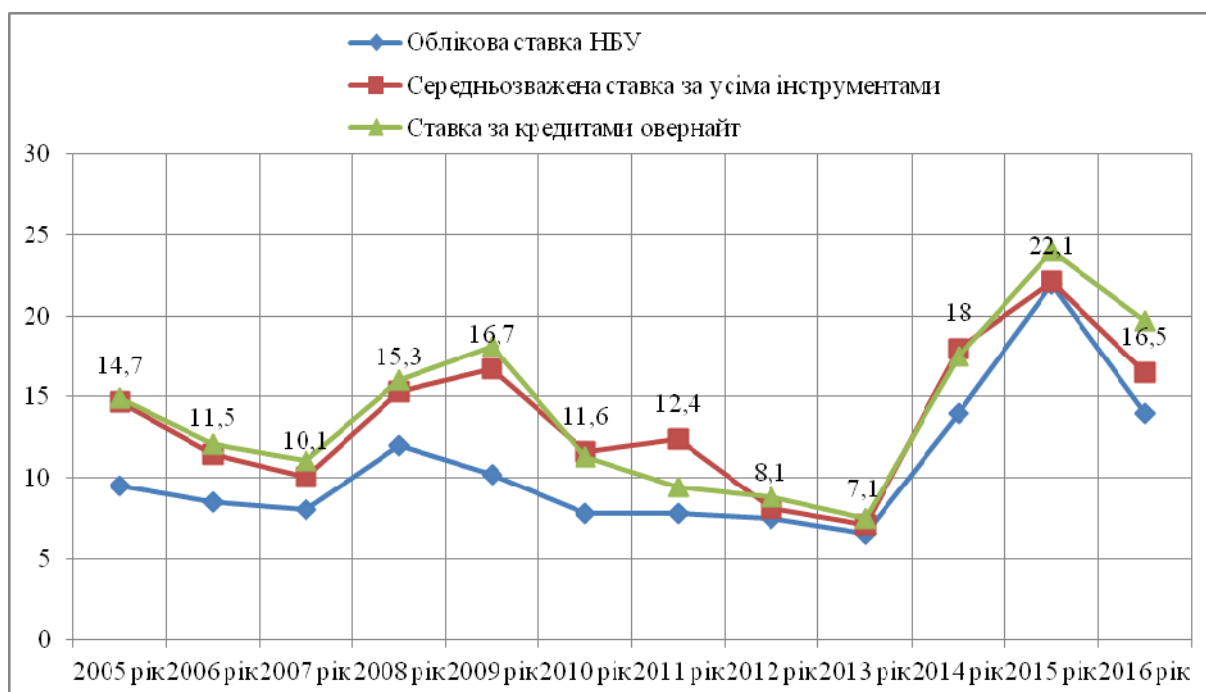

Рис. 2.25. Динаміка процентних ставок за ключовими інструментами впливу НБУ через процентний канал трансмісійного механізму, %

Джерело: розраховано та побудовано на основі даних статистики НБУ [95]

Згодом банківський ринок відреагував на процентні сигнали НБУ зростанням відсоткових ставок за кредитно-депозитними операціями (дод. Е). Проте зміна процентних ставок банківського ринку мала певні структурні перекося і неоднозначно вплинула на стан кризогенності. Зокрема, найвищого рівня протягом періоду 2014–2016 рр. досягли ставки за кредитами для фізичних осіб – це зумовило як

Розділ 2. Дослідження механізму запобігання фінансовим кризам у банківському секторі України

скорочення попиту на нові роздрібні кредити, так і призвело до погіршення якості обслуговування клієнтами існуючої кредитної заборгованості.

Кредити корпоративному сектору коштували на 11–12% менше за кредити фізичним особам, що більш позитивно позначилося як на стані корпоративного сегменту кредитування, так і на рівні ризиків кредитного портфеля юридичних осіб. Додатково зауважимо: попри номінальне зростання процентних ставок за банківськими депозитами, реальні депозитні ставки (номінальна ставка за мінусом інфляції) у 2014–2015 рр. були негативними, що додатково посилило відтік депозитного ресурсу з банківської системи і поглибило проблему ресурсної забезпеченості.

Чинниками-каталізаторами, які характеризують стійкість ресурсної бази банків, є:

- частка депозитів клієнтів відносно кредитного портфеля;
- питома вага коштів на вимогу;
- частка залучених коштів у загальних ресурсах банків;
- покриття валютних зобов'язань валютними активами.

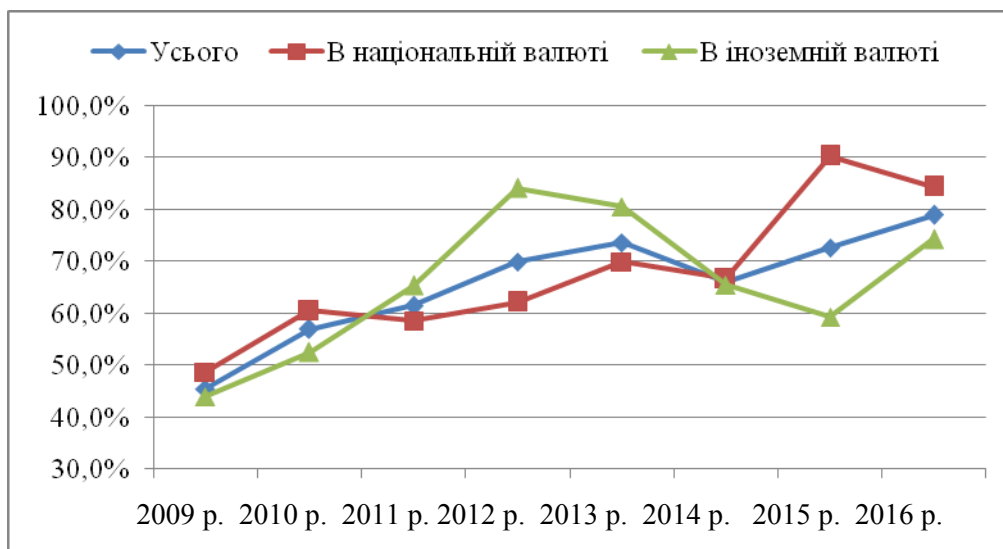

Рис. 2.26. Співвідношення депозитів клієнтів до валового кредитного портфеля банків України протягом 2009–2016 рр., %

Джерело: розраховано та побудовано на основі даних статистики НБУ [95]

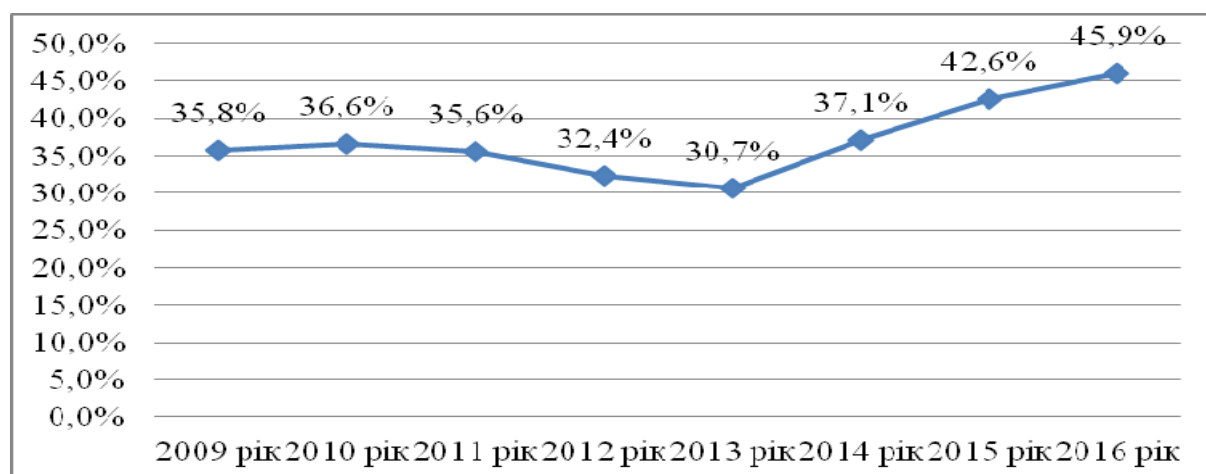

Рис. 2.27. Питома вага коштів на вимогу у структурі депозитів банків України у 2009–2016 рр., %

Джерело: розраховано та побудовано на основі даних статистики НБУ [95]

Ключові тенденції у формуванні ресурсної бази вітчизняної банківської системи протягом 2009–2016 рр. – збільшення частки депозитів населення у якості ресурсу для видачі кредитів (понад 80% станом на початок 2017 р.) та збільшення частки коштів на вимогу до 46% у структурі сукупного депозитного ресурсу банків.

Проблема зростаючої залежності кредитних операцій банків від наявності депозитів клієнтів, на тлі підвищення залежності від нестійкого джерела ресурсів у вигляді коштів до запитання, доповнюється валютною незбалансованістю банківських активів та зобов'язань (табл. 2.3).

Таблиця 2.3

Валютна збалансованість активів та зобов'язань українських банків у 2009–2016 рр.

№ пор.	Показники	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.
1	Чисті активи, млрд грн	873,4	942,1	1054,3	1127,2	1277,5	1316,7	1254,4	1256,3
2	У т. ч. в іноземній валюті, млрд грн	424,2	396,0	417,0	450,9	470,2	575,9	581,7	519,1
3	Частка активів в іноземній валюті, %	48,6	42,0	39,6	40,0	36,8	43,7	46,4	41,3

**Розділ 2. Дослідження механізму запобігання фінансовим кризам
у банківському секторі України**

Закінчення табл. 2.3

№ пор.	Показники	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.
4	Зобов'язання, млрд грн	753,2	804,4	898,8	957,0	1084,9	1168,7	1150,7	1132,5
5	У т. ч. в іноземній валюті, млрд грн	452,6	446,8	479,2	500,1	499,4	636,8	667,2	644,2
6	Частка зобов'язань в іноземній валюті, %	60,1	55,5	53,3	52,3	46,0	54,5	58,0%	56,9

Джерело: складено на основі даних статистики НБУ [95]

Оцінки даних табл. 2.3 свідчать, що протягом 2016 р. 56,9% банківських зобов'язань номіновані в іноземній валюті, тоді як валютні активи формують лише 41% чистих активів. У результаті диспропорції виникає розрив між валютними активами і зобов'язаннями, який, зокрема, може бути охарактеризований показником «рівень покриття зобов'язань банків в іноземній валюті валютними активами» (%).

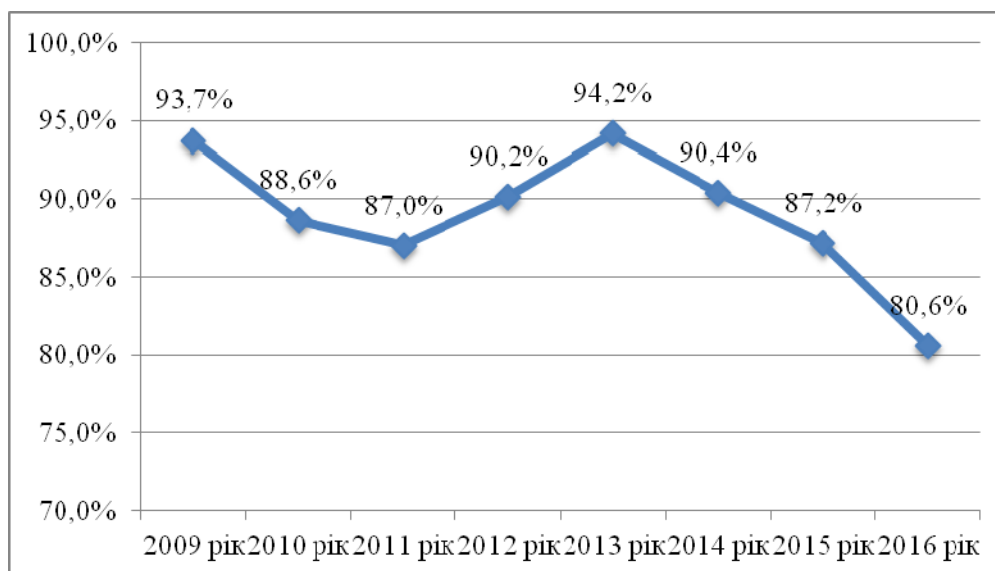

Рис. 2.28. Покриття зобов'язань в іноземній валюті валютними активами по банках України у 2009–2016 рр., %

Джерело: розраховано та побудовано на основі даних статистики НБУ [95]

Динаміка покриття зобов'язань банків в іноземній валюті валютними активами протягом останніх років засвідчує, що період відносної валютної збалансованості активів і зобов'язань у вітчизняній банківській системі тривав упродовж 2009–2013 рр., коли зобов'язання у валюті були забезпечені валютними активами майже на 90% і більше. Проте, починаючи з 2014 р., фіксується тенденція зменшення валютної забезпеченості зобов'язань активами, при цьому на кінець 2016 р. рівень досяг найменшого за досліджуваний період значення у 80,6%.

Найгірша ситуація із покриттям зобов'язань у валюті активами спостерігається у групі банків з державною часткою у капіталі (покриття становить лише 64%) та групі неплатоспроможних банків (покриття 89%). На сьогодні саме дві зазначені групи банків є ключовим джерелом валютних ризиків, сигналізуючи стан кризогенності банківської системи через валютну незбалансованість своїх активів і пасивів.

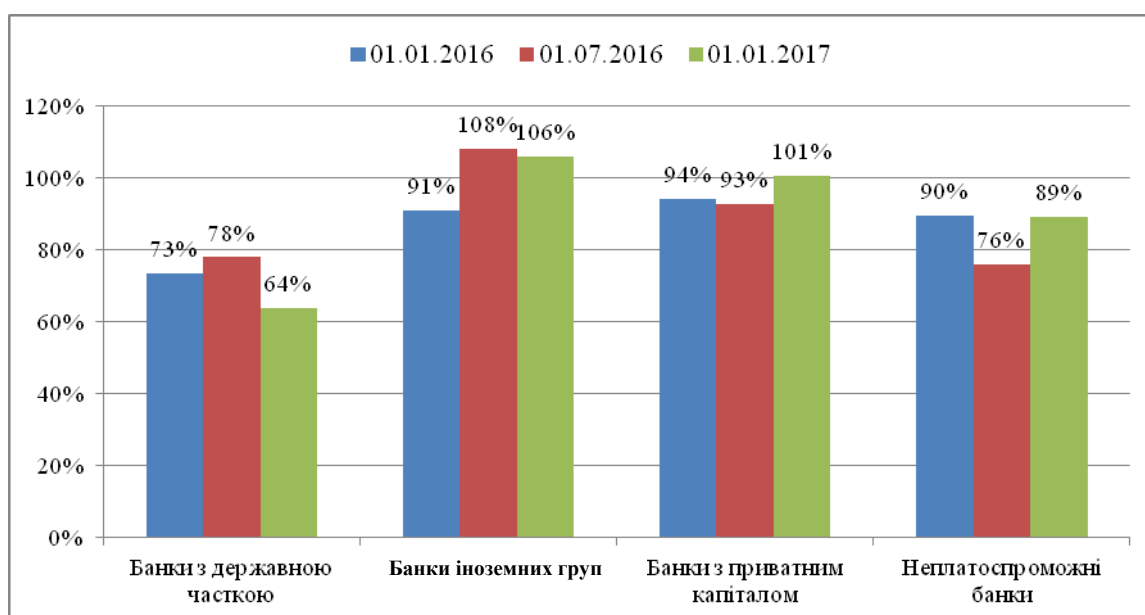

Рис. 2.29. Забезпеченість валютних зобов'язань валютними активами по банках України у розрізі їх окремих категорій, %

Джерело: розраховано та побудовано на основі даних статистики НБУ [95]

Розділ 2. Дослідження механізму запобігання фінансовим кризам у банківському секторі України

До того ж необхідно враховувати високу волатильність валютних джерел ресурсів у періоди нестабільності на валютному ринку, що призводить до стрімкого відтоку коштів з банку та ставить під сумнів його ліквідність, не виключаючи навіть можливостей виникнення технічного дефолту. Зокрема, на рис. 2.30 представлено динаміку валютних депозитів банків протягом 2009–2016 рр. – номінальну (у гривнях, перераховану по поточному курсу) та фактичну, в іноземній валюті.

Як свідчать оцінки, попри зростання номінальної величини валютних депозитів протягом усього досліджуваного періоду, фактичний відтік валютного ресурсу з банківської системи України за період 2013–2016 рр. склав більше ніж 50%. З огляду на зазначене, у середньо- та довгостроковій перспективі банки мають орієнтуватися на збалансування між валютними активами та джерелами їхнього формування, уникаючи дефіциту валютних ресурсів і мінімізуючи таким чином вплив валютних ризиків.

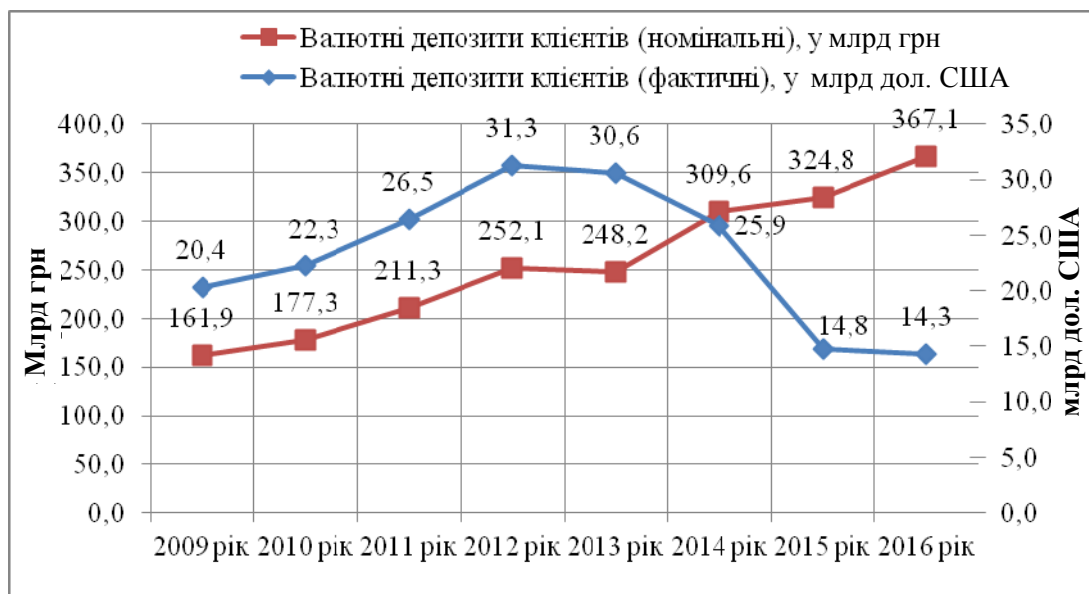

Рис. 2.30. Номінальна (у млрд грн) та фактична (у дол. США) величина депозитів клієнтів у банках України в 2009–2016 рр.

Джерело: розраховано та побудовано на основі даних статистики НБУ [95]

Таким чином, на сьогодні банківська система України функціонує в умовах гострої ресурсної недостатності, нестійкості ресурсної бази, строкової та валютної розбалансованості між залученими і виданими коштами. У таких умовах вона нездатна повноцінно виконувати покладені на неї функції, у тому числі стимулювати економічне зростання через виважене й економічно ефективне кредитування суб'єктів господарювання.

Фактично, параметри ресурсної стійкості банківської системи прискорюють поширення деструктивних процесів, виступаючи каталізатором зростання рівня її кризогенності.

Чинниками-каталізаторами, які характеризують капітальну стійкість банківської системи, є:

- адекватність регулятивного капіталу (H2);
- частка капіталу 1-го рівня у структурі власного капіталу;
- рівень покриття депозитів клієнтів власним капіталом;
- співвідношення профіциту/дефіциту валютних ресурсів до власного капіталу.

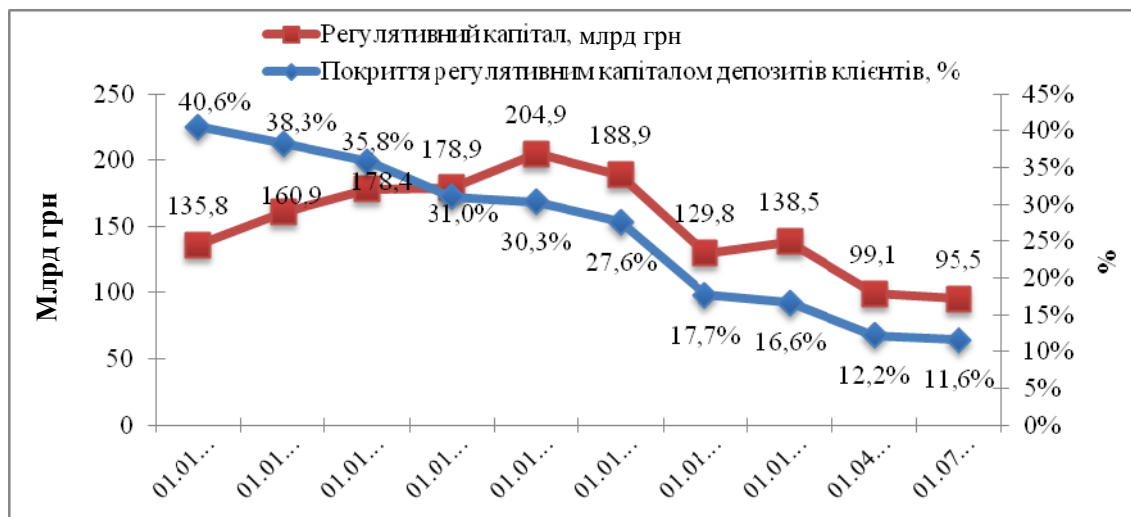

Рис. 2.31. Динаміка регулятивного капіталу банків в Україні протягом 2009–2016 рр. (на кінець періоду), млрд грн

Джерело: розраховано та побудовано на основі даних статистики НБУ [95]

Розділ 2. Дослідження механізму запобігання фінансовим кризам у банківському секторі України

На сьогодні уже існують приводи вважати ситуацію з капітальною забезпеченістю вітчизняної банківської системи критичною, адже показники адекватності регулятивного капіталу українських банків систематично знижуються, рівень забезпечення депозитів клієнтів регулятивним капіталом скорочується (лише 11,6% станом на 01.07.2017 р., тоді як на 01.01.2010 р. показник складав 40,6%), при цьому у структурі регулятивного капіталу зменшується питома вага найбільш стійкої складової – основного капіталу 1-го рівня.

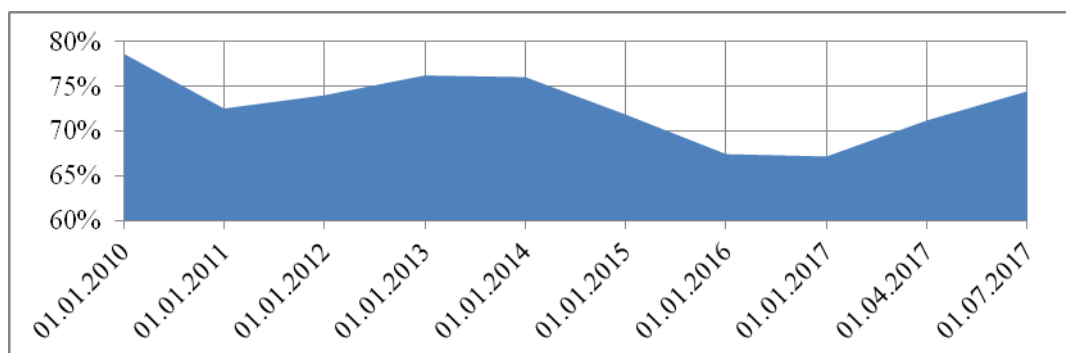

Рис. 2.32. Питома вага основного капіталу 1-го рівня у регулятивному капіталі банків в Україні у 2009–2016 рр., %

Джерело: розраховано та побудовано на основі даних статистики НБУ [95]

Найбільш нестійка ситуація із забезпеченням депозитів клієнтів власним капіталом спостерігається у банків з державною часткою у капіталі – станом на 01.01.2017 р. їхній власний капітал покриває депозити лише на 8,4%.

З огляду на покриття депозитів за рахунок власного капіталу тільки на 8%, беручи при цьому до уваги, що на 1-шу групу банків припадає понад 50% депозитного ресурсу банківської системи, приходимо до висновку, що на сьогодні саме недостатня капітальна стійкість банків з державною часткою є додатковим каталізатором підвищення стану її кризогенності.

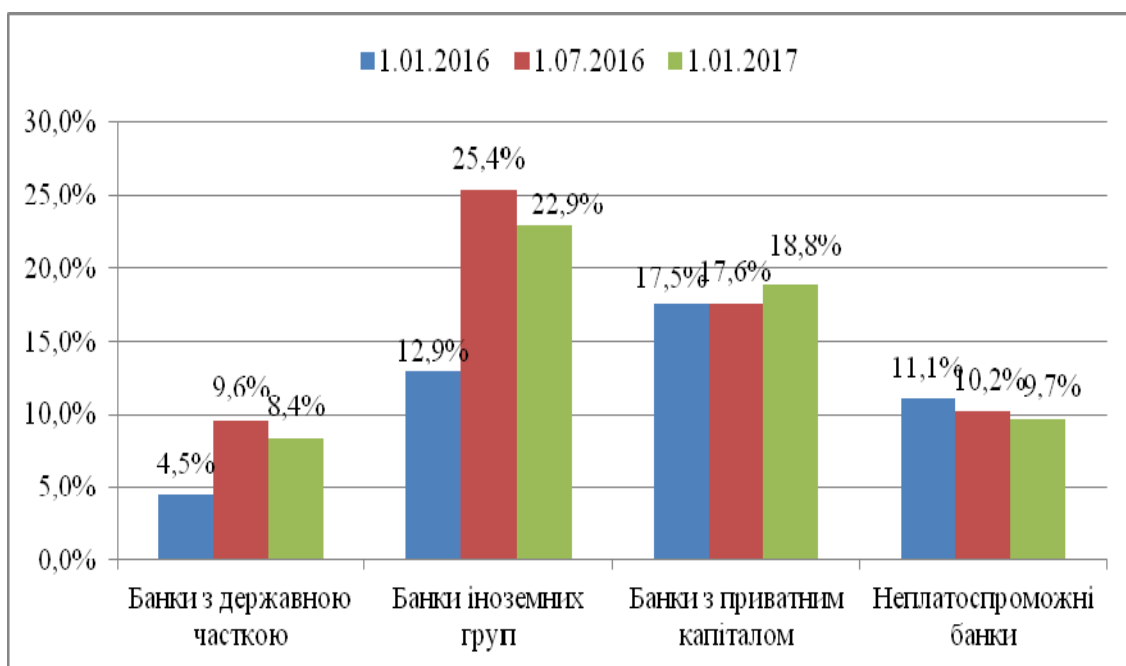

Рис. 2.33. Рівень покриття депозитів клієнтів за рахунок власного капіталу у розрізі категорій банків України за період з 01.01.2016 р. по 01.07.2017 р., %

Джерело: розраховано та побудовано на основі даних статистики НБУ [95]

Виникнення дефіциту валютних ресурсів та зростаюче співвідношення валютного дефіциту до власного капіталу (рис. 2.34) ініціює додаткові загрози для банків, що посилюються у періоди нестабільності на валютних ринках. Так, девальвація національної валюти, особливо на тлі значного валютного дефіциту, збільшить боргове навантаження на банківську систему, призведе до зростання вартості залучення валютних ресурсів та може порушити баланс між залученими й виданими коштами.

Чинниками-каталізаторами, які розкривають поточну ефективність роботи банківської системи, є:

- процентна маржа;
- частка процентних доходів у сукупному доході;
- маржинальність валового кредитного портфеля до формування резервів.

Розділ 2. Дослідження механізму запобігання фінансовим кризам у банківському секторі України

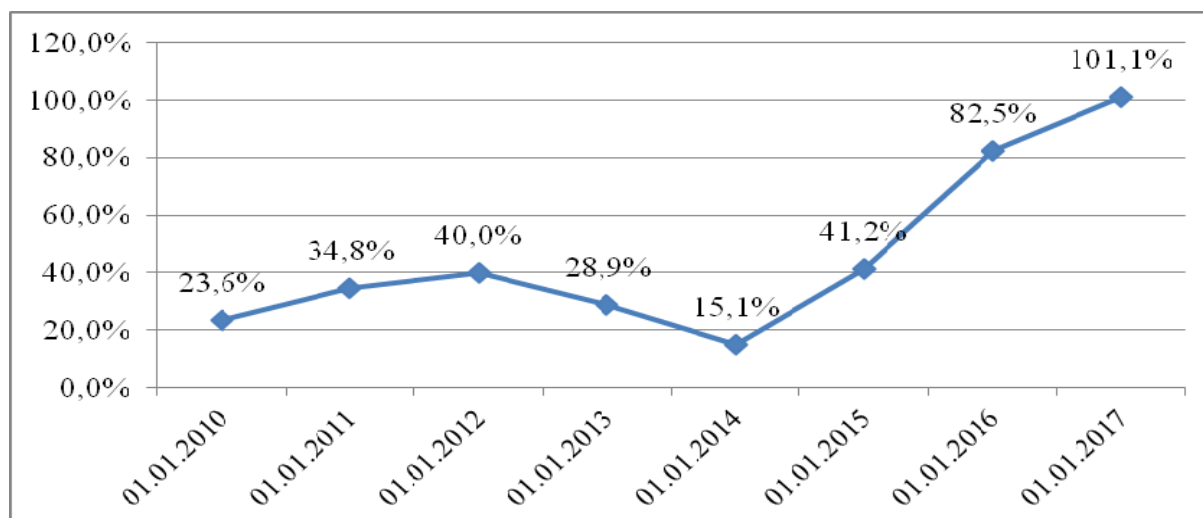

Рис. 2.34. Співвідношення дефіциту валютних ресурсів банків в Україні (перевищення зобов'язань у валюті над активами) до власного капіталу за період з 01.01.2010 р. по 01.01.2017 р., %

Джерело: розраховано та побудовано на основі даних статистики НБУ [95]

Таблиця 2.4

Характеристики показників поточної ефективності банківської системи України у 2009–2016 роках

Показники	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.
Процентна маржа, %	39,7	41,0	45,8	43,6	38,6	36,2	30,4	32,6
Частка процентних доходів у сукупному доході, %	67,5	67,3	64,5	63,0	59,9	49,7	39,0	49,5
Маржинальність валового кредитного портфеля до формування резервів, %	14,5	13,8	14,3	15,0	13,1	12,6	10,8	10,9

Джерело: розраховано на основі даних статистики НБУ

Динаміка показників поточної ефективності банківської діяльності сигналізує про виникнення негативних тенденцій починаючи із 2013 р., при цьому деструктивні процеси тривали по 2015 р. включено.

Так, протягом вказаного періоду відзначається зниження рівня процентної маржі, зменшується частка процентних доходів у структурі сукупного банківського доходу, падає маржинальність валового кредитного портфеля (до формування резервів). Фактично, зниження операційної ефективності банківської системи України протягом останніх 4-х років стало одним із каталізаторів стану кризогенності, сприяючи подальшому розвитку та поглибленню кризових процесів у банківській сфері.

Очевидно, що одним з ключових елементів механізму запобігання кризовим процесам у банківській сфері має стати система ранньої діагностики, прогнозування появи й розвитку кризових явищ. Саме тому при дослідженні чинників стану кризогенності банківської системи важливо не тільки ідентифікувати їх, віднісши до відповідної групи, але й проаналізувати взаємозв'язки та взаємні впливи між ними у ланцюгу кризогенності «збудники» – «каталізатори» – «сигналізатори».

Для прогнозування та ранньої діагностики розвитку кризових явищ нами здійснено кореляційний аналіз взаємозалежностей між складовими ланцюга кризогенності банківської системи «чинники збудники – чинники сигналізатори». При цьому вивчався взаємозв'язок між двома динамічними рядами даних:

$$SK_t = f(EK_t); \quad (2.1)$$

$$SK_t = f(EK_{t-1}), \quad (2.2)$$

де SK_t – динамічний ряд чинників – сигналізаторів стану кризогенності у момент часу t ;

EK_t – динамічний ряд чинників – збудників стану кризогенності у момент часу t ;

EK_{t-1} – динамічний ряд чинників – збудників стану кризогенності у момент часу $(t-1)$.

Фактично, при оцінці кореляції між чинниками-сигналізаторами та чинниками – збудниками стану кризогенності банківської системи враховувався взаємозв'язок між динамічними рядами даних одного періоду (t), а також між рядом чинників – сигналізаторів періоду (t) та рядом чинників – збудників періоду ($t-1$) (лаг відставання $t=1$ період).

При оцінюванні взаємозв'язку між динамічними рядами даних однакового періоду враховувалося, якою мірою чинник-сигналізатор стану кризогенності у період часу (t) сформований під поточним впливом чинника-збудника, тобто обумовлений поточними несприятливими тенденціями у реальному та фінансовому секторах економіки.

Оцінка взаємозв'язку між динамічними рядами даних, зміщеними між собою на один період, має більш важливу прогностичну цінність, адже дозволяє виявити вплив на поточний стан кризогенності банківської системи несприятливих тенденцій макроекономічного та фінансового середовища, сформованих у попередніх періодах. Фактично, виявлені взаємозв'язки у системі $SK_t = f(EK_{t-1})$, можуть створювати основу для перспективного прогнозування стану кризогенності банківської системи.

У таблиці 2.5 представлені розрахункові оцінки коефіцієнтів кореляції між динамічними рядами даних SK_t , EK_t та EK_{t-1} .

Зокрема, дані табл. 2.5 дозволяють дійти висновку, що на чинник – сигналізатор стану кризогенності «рівень чистих активів до ВВП, у %» найбільший поточний вплив здійснюють такі чинники – збудники макрофінансового середовища як валютний курс і рівень зовнішньої заборгованості економіки (% до ВВП); менш сильний, проте також значимий вплив чинить рівень середньозважених процентних ставок банківського ринку.

Таблиця 2.5

Оцінка характеру та щільності взаємозв'язків між чинниками-сигналізаторами та чинниками – збудниками стану кризогенності банківської системи України

	Чинники стану кризогенності та кореляційний зв'язок між ними	Чинники – сигналізатори стану кризогенності							
		Рівень чистих активів до ВВП, %		Динаміка чистих активів банків, %		Прибутковість чистих активів після формування резервів, %		Сукупний рівень ризику кредитного портфеля, %	
		Лаг відставання $t=0$	Лаг відставання $t=1$	Лаг відставання $t=0$	Лаг відставання $t=1$	Лаг відставання $t=0$	Лаг відставання $t=1$	Лаг відставання $t=0$	Лаг відставання $t=1$
Чинники – збудники стану кризогенності	Динаміка реального ВВП, %	0,36	0,37	0,89	0,43	0,78	0,54	-0,52	-0,54
	Індекс промислового виробництва, % до попереднього року	-0,27	0,23	0,65	0,45	0,11	0,46	0,21	-0,41
	Індекс реальної заробітної плати, %	0,07	0,74	0,76	0,64	0,29	0,81	-0,09	-0,86
	Інфляція, %	-0,33	-0,91	-0,60	-0,56	-0,35	-0,78	0,32	0,91
	Середньозважені % ставки банківського ринку	-0,42	-0,81	-0,84	-0,59	-0,67	-0,70	0,51	0,84
	Курс гривні до дол. США	-0,93	-0,92	-0,56	-0,57	-0,88	-0,94	0,95	0,97
	Зовнішній борг України, % до ВВП	-0,79	-0,90	-0,72	-0,55	-0,82	-0,92	0,83	0,97
	Частка агрегату М0 у грошовій масі, %	0,10	-0,37	-0,74	-0,16	-0,36	-0,30	0,10	0,45
	Рівень прибутковості/збитковості підприємств, % до ВВП	0,09	0,77	0,50	0,88	0,33	0,67	-0,11	-0,74

Джерело: розраховано за даними статистики НБУ [95]

У той же час рівень чистих активів банківської системи відносно ВВП відчутніше залежить від сформованих у попередніх періодах тенденцій реальної та фінансової сфер

**Розділ 2. Дослідження механізму запобігання фінансовим кризам
у банківському секторі України**

економіки. Так, помітно більше значення (відповідно – більшу прогностичну цінність) мають інфляція в економіці, середньозважені ставки банківського ринку та рівень прибутковості/збитковості корпоративного сектора економіки, сформовані у попередньому періоді часу ($t-1$).

Базуючись на результатах кореляційного аналізу взаємозв'язків між чинниками-сигналізаторами та чинниками-збудниками, у табл. 2.6 систематизовано можливості їхнього використання для оцінки як поточного впливу, так і перспективного прогнозування й передбачення появи станів кризогенності банківської системи.

Таблиця 2.6

Можливості врахування чинників-збудників для поточної оцінки і перспективного прогнозування (передбачення) стану кризогенності

	Чинники стану кризогенності та можливості їхнього застосування для оцінки і прогнозування	Чинники – сигналізатори стану кризогенності							
		Рівень чистих активів до ВВП, %		Динаміка чистих активів банків, %		Прибутковість чистих активів після формування резервів, %		Сукупний рівень ризику кредитного портфеля, %	
		Поточна оцінка	Перспективне прогнозування та передбачення	Поточна оцінка	Перспективне прогнозування та передбачення	Поточна оцінка	Перспективне прогнозування та передбачення	Поточна оцінка	Перспективне прогнозування та передбачення
Чинники – збудники стану кризогенності	Динаміка реального ВВП, %	-	-	+++	+	++	+	+	+
	Індекс промислового виробництва, % до попереднього року	-	-	++	+	-	+	-	+
	Індекс реальної заробітної плати, %	-	++	++	++	-	+++	-	+++
	Інфляція, %	-	+++	+	+	-	++	-	+++

Закінчення табл. 2.6

	Чинники стану кризогенності та можливості їхнього застосування для оцінки і прогнозування	Чинники – сигналізатори стану кризогенності							
		Рівень чистих активів до ВВП, %		Динаміка чистих активів банків, %		Прибутковість чистих активів після формування резервів, %		Сукупний рівень ризику кредитного портфеля, %	
		Поточна оцінка	Перспективне прогнозування та передбачення	Поточна оцінка	Перспективне прогнозування та передбачення	Поточна оцінка	Перспективне прогнозування та передбачення	Поточна оцінка	Перспективне прогнозування та передбачення
	Середньозважені процентні ставки банківського ринку	+	+++	+++	++	++	++	+	+++
	Курс гривні до дол. США	+++	+++	+	+	+++	+++	+++	+++
	Зовнішній борг України, % до ВВП	++	+++	++	+	+++	+++	+++	+++
	Частка агрегату М0 у грошовій масі, %	-	-	++	-	-	-	-	+
	Рівень прибутковості/збитковості підприємств, % до ВВП	-	++	+	+++	-	++	-	++

Примітки: «-» – вплив чинника несуттєвий; «+» – вплив чинника значимий; «++» – вплив чинника доволі відчутний; «+++» – вплив чинника дуже сильний.

Джерело: розраховано за даними статистики НБУ [95]

Відповідно до проведеного кореляційного аналізу, найбільш відчутний вплив на рівень чистих активів банківської системи відносно ВВП у поточному періоді мають валютний курс і зовнішній борг, меншим чином – зважені ставки банківського ринку. У той же час більш відчутним є саме інерційний вплив чинників-збудників на чинник-сигналізатор, який проявляється із запізненням в один період (рік) – вагоме значення має інфляція попереднього періоду, ставки банківського ринку, валютний курс, зовнішній борг, індекс реальної заробітної плати та рівень прибутковості/збитковості корпоративного сектора.

На динаміку чистих активів банків (%) у поточному періоді найбільш відчутно впливають поточна динаміка ВВП та ставки банківського ринку. Відчутним також є вплив зовнішнього боргу і частки агрегату М0 у структурі грошової маси. Найбільший інерційний вплив, що може бути використаний при прогнозуванні чинників-сигналізаторів, мають прибутковість/збитковість корпоративного сектора, ставки банківського ринку та індекс реальної заробітної плати.

Прибутковість чистих активів після формування резервів у поточному періоді найбільш тісно корелює з валютним курсом, зовнішнім боргом, ставками банківського ринку та динамікою ВВП. Значний інерційний вплив, окрім перерахованих чинників, мають також індекс реальної заробітної плати, інфляція та прибутковість/збитковість корпоративного сектора у минулому періоді.

Сукупний рівень ризику кредитного портфеля тісно корелює з такими чинниками поточного періоду як валютний курс і зовнішній борг. Відчутний інерційний вплив на ризики кредитного портфеля мають ставки банківського ринку, індекс реальної заробітної плати, інфляція та прибутковість/збитковість корпоративного сектора у минулому періоді.

Для можливостей своєчасного передбачення й прогнозування стану кризогенності банківської системи необхідно також врахувати вплив чинників-каталізаторів, які можуть як послабити, так і навпаки – прискорити розгортання деструктивних явищ і поглибити розвиток кризових процесів.

Для прогнозування та ранньої діагностики розвитку кризових явищ здійснено кореляційний аналіз взаємозалежностей між складовими ланцюга кризогенності банківської системи «чинники збудники – чинники каталізатори». При цьому також вивчався взаємозв'язок між двома динамічними рядами даних (розрахунки наведено у табл. 2.7):

$$SK_t = f(KK_t); \quad (2.3)$$

$$SK_t = f(KK_{t-1}), \quad (2.4)$$

де SK_t – динамічний ряд чинників – сигналізаторів стану кризогенності у момент часу t ;

KK_t – динамічний ряд чинників – каталізаторів стану кризогенності у момент часу t ;

EK_{t-1} – динамічний ряд чинників – каталізаторів стану кризогенності у момент часу $(t-1)$.

Таблиця 2.7

Оцінка характеру та щільності взаємозв'язків між чинниками-сигналізаторами та чинниками – каталізаторами стану кризогенності банківської системи

	Чинники стану кризогенності та кореляційний зв'язок між ними	Чинники – сигналізатори стану кризогенності							
		Рівень чистих активів до ВВП, %		Динаміка чистих активів банків, %		Прибутковість чистих активів після формування резервів, %		Сукупний рівень ризику кредитного портфеля, %	
		Лаг відставання $t=0$	Лаг відставання $t=1$	Лаг відставання $t=0$	Лаг відставання $t=1$	Лаг відставання $t=0$	Лаг відставання $t=1$	Лаг відставання $t=0$	Лаг відставання $t=1$
Чинники – збудники стану кризогенності	Покриття валютних зобов'язань валютними активами, %	0,88	0,51	0,19	-0,02	0,71	0,17	-0,90	-0,37
	Частка депозитів клієнтів відносно кредитного портфеля, %	-0,77	-0,40	0,11	-0,37	-0,37	-0,50	0,63	0,37
	Питома вага коштів на вимогу, %	-0,83	-0,83	-0,64	-0,40	-0,91	-0,68	0,93	0,84
	Норматив адекватності регулятивного капіталу Н2, %	0,79	0,85	0,64	0,70	0,74	0,90	-0,75	-0,91
	Покриття депозитів клієнтів власним капіталом, %	0,90	0,82	0,35	0,62	0,66	0,88	-0,81	-0,84
	Профіцит/дефіцит валютних ресурсів відносно власного капіталу, %	0,95	0,89	0,51	0,40	0,86	0,76	-0,97	-0,88

**Розділ 2. Дослідження механізму запобігання фінансовим кризам
у банківському секторі України**

Закінчення табл. 2.7

	Чинники стану кризогенності та кореляційний зв'язок між ними	Чинники – сигналізатори стану кризогенності							
		Рівень чистих активів до ВВП, %		Динаміка чистих активів банків, %		Прибутковість чистих активів після формування резервів, %		Сукупний рівень ризику кредитного портфеля, %	
		Лаг відставання $t=0$	Лаг відставання $t=1$	Лаг відставання $t=0$	Лаг відставання $t=1$	Лаг відставання $t=0$	Лаг відставання $t=1$	Лаг відставання $t=0$	Лаг відставання $t=1$
	Частка залучених коштів у ресурсах банків, %	0,82	0,35	-0,14	0,26	0,45	0,40	-0,71	-0,29
	Процентна маржа, %	0,64	0,81	0,65	0,70	0,74	0,96	-0,69	-0,92
	Частка процентних доходів у сукупному доході, %	0,73	0,94	0,48	0,76	0,57	0,94	-0,64	-0,95
	Маржинальність валового кредитного портфеля до формування резервів, %	0,79	0,92	0,45	0,75	0,76	0,97	-0,81	-0,95
	Частка капіталу 1-го рівня у структурі власного капіталу, %	0,88	0,91	0,32	0,50	0,69	0,75	-0,85	-0,84

Джерело: розраховано за даними статистики НБУ [95]

З огляду на те, що для ефективного механізму запобігання кризовим процесам у банківській сфері вкрай необхідна саме підсистема їх ранньої діагностики, особливого значення набуває відстеження взаємозв'язку між чинниками – сигналізаторами стану кризогенності у поточний момент (t) та чинниками – каталізаторами стану кризогенності, зміщеними на один період (у момент $t-1$).

Рання фіксація чинника-каталізатора, поява якого дозволяє з високою імовірністю прогнозувати виникнення з певним часовим запізненням чинника – сигналізатора стану кризогенності, дозволить регулятивним органам, зокрема НБУ, вживати своєчасних та адекватних заходів із нейтралізації і недопущення розгортання кризових процесів.

У таблиці 2.8 оцінено прогностичну цінність окремих чинників-катализаторів для перспективного прогнозування й передбачення появи станів кризогенності банківської системи. Відповідно до здійснених розрахунків, найбільше прогностичне значення для ранньої діагностики та передбачення кризових явищ у банківській системі мають такі чинники – катализатори стану кризогенності як:

- ✓ питома вага коштів на вимогу у структурі ресурсів;
- ✓ рівень адекватності регулятивного капіталу (H2);
- ✓ покриття депозитів клієнтів власним капіталом;
- ✓ покриття валютних зобов'язань валютними активами;
- ✓ операційна маржинальність валового кредитного портфеля до формування резервів.

Таблиця 2.8

Можливості врахування чинників-катализаторів для поточної оцінки і перспективного прогнозування (передбачення) стану кризогенності

	Чинники стану кризогенності та можливості їхнього застосування для оцінки і прогнозування	Чинники – сигналізатори стану кризогенності							
		Рівень чистих активів до ВВП, %		Динаміка чистих активів банків, %		Прибутковість чистих активів після формування резервів, %		Сукупний рівень ризику кредитного портфеля, %	
		Лаг відставання $t=0$	Лаг відставання $t=1$	Лаг відставання $t=0$	Лаг відставання $t=1$	Лаг відставання $t=0$	Лаг відставання $t=1$	Лаг відставання $t=0$	Лаг відставання $t=1$
Чинники – збудники стану кризогенності	Профіцит/дефіцит валютних ресурсів відносно власного капіталу, %	+++	+	-	-	++	-	+++	-
	Частка депозитів клієнтів відносно кредитного портфеля, %	++	+	-	-	-	+	++	-

**Розділ 2. Дослідження механізму запобігання фінансовим кризам
у банківському секторі України**

Закінчення табл. 2.8

Чинники стану кризогенності та можливості їхнього застосування для оцінки і прогнозування	Чинники – сигналізатори стану кризогенності							
	Рівень чистих активів до ВВП, %		Динаміка чистих активів банків, %		Прибутковість чистих активів після формування резервів, %		Сукупний рівень ризику кредитного портфеля, %	
	Лаг відставання $t=0$	Лаг відставання $t=1$	Лаг відставання $t=0$	Лаг відставання $t=1$	Лаг відставання $t=0$	Лаг відставання $t=1$	Лаг відставання $t=0$	Лаг відставання $t=1$
Питома вага коштів на вимогу, %	+++	+++	++	+	+++	++	+++	+++
Норматив адекватності регулятивного капіталу Н2, %	++	+++	++	++	++	+++	++	+++
Покриття депозитів клієнтів власним капіталом, %	+++	+++	-	++	++	+++	+++	+++
Покриття валютних зобов'язань валютними активами, %	+++	+++	+	+	+++	++	+++	+++
Частка залучених коштів у ресурсах банків, %	+++	-	-	-	+	+	++	-
Процентна маржа, %	++	+++	++	++	++	+++	++	+++
Частка процентних доходів у сукупному доході, %	++	+++	+	++	+	+++	++	+++
Маржинальність валового кредитного портфеля до формування резервів, %	++	+++	+	++	++	+++	+++	+++
Частка капіталу 1-го рівня у структурі власного капіталу, %	+++	+++	-	+	++	++	+++	+++

Примітки: «-» – вплив чинника несуттєвий; «+» – вплив чинника значимий; «++» – вплив чинника доволі відчутний; «+++» – вплив чинника дуже сильний.

Джерело: розраховано за даними статистики НБУ [95]

Під час дослідження також здійснено структурну оцінку стану кризогенності вітчизняної банківської системи, що дозволило виявити групи (кластери) банків, які мають близькі оцінки за ключовими чинниками-каталізаторами та чинниками-сигналізаторами. Для дослідження обрано групу ТОП-20 за величиною активів банків, інформація щодо основних чинників стану кризогенності яких на 01.01.2017 р. наведена у табл. 2.9.

Таблиця 2.9

**Вихідні показники для оцінки стану кризогенності
ТОП-20 за обсягами активів банків в Україні на
01.01.2017 р.**

№ пор.	Банк	Питома вага в чистих активах, %	Питома вага у капіталі, %	Питома вага в коштах клієнтів, %	Рівень ризику кредитного портфеля, %	Рівень покриття валютних зобов'язань валютними активами, %	Рівень покриття депозитів клієнтів (юридичних та фізичних осіб) власним капіталом, %	Операційна рентабельність активів до формування резервів (чистий операційний дохід до формування резервів по відношенню до активів), %
1	Приватбанк	17,4	9,3	21,2	80	29	6	-5
2	Ощадбанк	16,8	13,5	16,9	44	74	11	4
3	Укресімбанк	12,7	4,6	9,8	43	76	6	4
4	Райффайзен Банк Аваль	4,4	8,7	5,1	64	101	23	14
5	Укргазбанк	4,3	4,6	5,4	32	101	11	3
6	«Сбербанк Росії»	3,8	3,1	2,2	36	99	19	10
7	УкрСиббанк	3,6	3,5	4,3	30	116	11	10
8	ПУМБ	3,5	3,5	3,9	34	100	12	8
9	Альфа-Банк	3,1	2,8	3,7	29	113	11	10
10	Укрсоцбанк	2,9	7,1	3,1	97	116	31	6
11	Промінвест-банк	2,6	3,1	1,0	48	100	40	1
12	КредіАгроколь	2,4	2,1	2,9	19	111	10	10
13	ОТП банк	2,0	2,2	2,6	46	97	12	12
14	Південний	1,6	1,8	1,4	10	100	17	5
15	ВТБ	1,6	2,4	1,0	68	89	34	1
16	Сітібанк	1,5	1,8	2,0	0	98	12	10
17	ІНГ банк	1,4	3,2	0,5	2	101	62	8
18	Фінансова ініціатива	1,1	-	0,3	46	101	-	16

**Розділ 2. Дослідження механізму запобігання фінансовим кризам
у банківському секторі України**

Закінчення табл. 2.9

№ пор.	Банк	Питома вага в чистих активах, %	Питома вага у капіталі, %	Питома вага в коштах клієнтів, %	Рівень ризику кредитного портфеля, %	Рівень покриття валютних зобов'язань валютними активами, %	Рівень покриття депозитів клієнтів (юридичних та фізичних осіб) власним капіталом, %	Операційна рентабельність активів до формування резервів (чистий операційний дохід до формування резервів відносно до активів), %
19	Прокредит Банк	1,0	1,1	1,1	7	100	13	7
20	Кредобанк	0,9	0,9	1,0	13	101	13	11
Разом (у середньому)		88,8	79,4	89,3	37	96	19	4,8

Джерело: розраховано за даними фінансової звітності банків

Відповідно до даних табл. 2.9, на частку ТОП-20 банків припадає 88,8% чистих активів 79,4% капіталу та 89,3% депозитів клієнтів усієї банківської системи. Середній ризик кредитного портфеля по групі ТОП-20 складає 37% (нижче, ніж у цілому по банківській системі), валютні зобов'язання на 96% забезпечені валютними активами, рівень покриття депозитів власним капіталом складає 19%, операційна рентабельність активів до формування резервів становить 4,8%.

На основі даних табл. 2.9, на рис. 2.35 представлено запропоновану нами карту кризогенності «Ризик кредитного портфеля (%) – Покриття валютних зобов'язань валютними активами, %».

На підставі карти рис. 2.35 виділено декілька груп банків за станом кризогенності. Так, найбільші ризики вітчизняній банківській системі створює «Приватбанк» – при сукупному рівні ризику кредитного портфеля у 80% валютні активи банку покривають його зобов'язання лише на 20%, тобто навіть при незначній девальвації національної валюти стан кризогенності «Приватбанку» буде посилюватися.

Доволі високим рівнем кризогенності характеризується позиція «Ощадбанку» та «Укрексімбанку», на які разом припадає до 30% активів банківської системи – при сукупному рівні ризику кредитного портфеля понад 40% їхні валютні зобов'язання покриваються активами менше ніж на 80%.

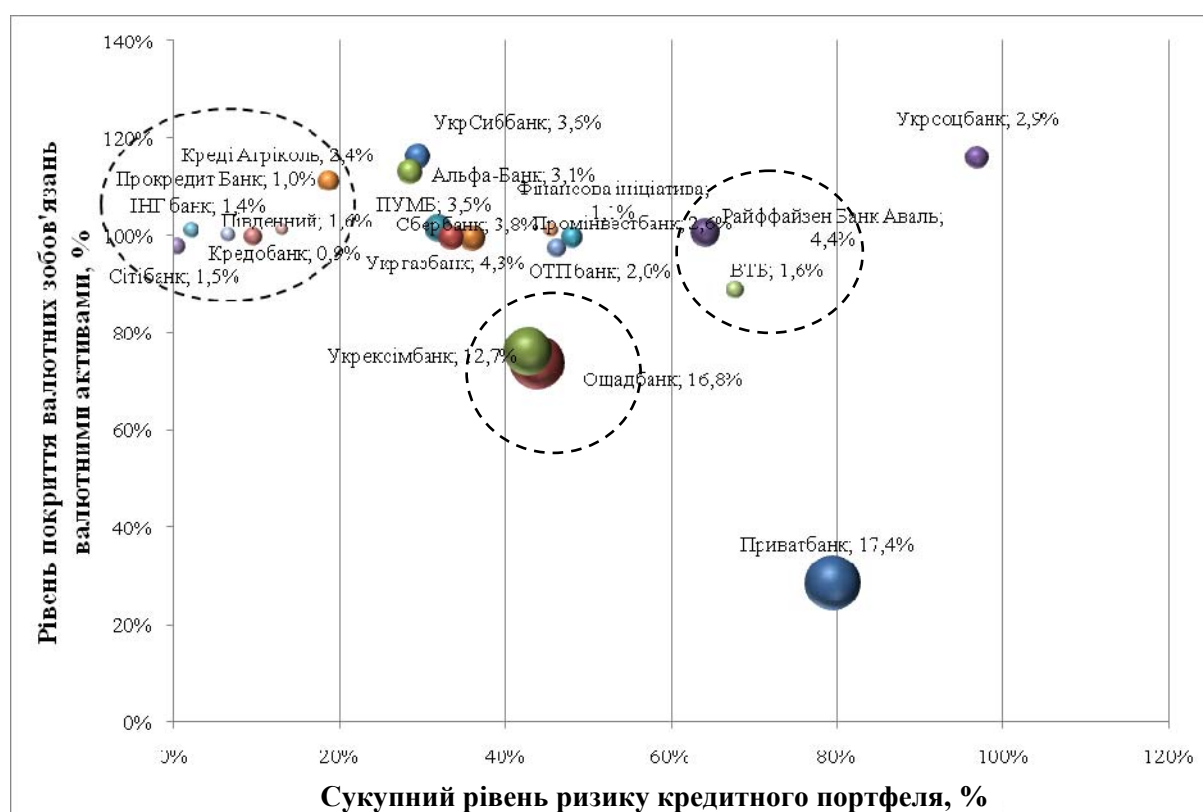

Рис. 2.35. Карта кризогенності «Ризик кредитного портфеля (%) – Покриття валютних зобов'язань валютними активами, %»

Джерело: побудовано за даними табл. 2.9

Найменшим рівнем кризогенності, навпаки, відзначаються відносно невеликі як за мірками ТОП-20 банки – «КредіАґріколь», «Прокредит Банк», «ІНГ банк», «Південний» та «Сітібанк».

Банки «Райффайзенбанк», «ВТБ» і особливо «Укрсоцбанк» характеризуються дуже високим рівнем кризогенності (за показником кредитного ризику), проте чинник «покриття

**Розділ 2. Дослідження механізму запобігання фінансовим кризам
у банківському секторі України**

валютних зобов'язань активами», перебуваючи у припустимих межах, не виступає у якості підсилювача їхнього кризового стану.

Відповідно до карти кризогенності (рис. 2.36) «Ризик кредитного портфеля (%) – Покриття депозитів власним капіталом» найгірший стан кризогенності у «Приватбанку», оскільки проблематику значного ризику кредитного портфеля додатково поглиблює такий чинник-каталізатор як низький рівень покриття депозитів клієнтів власним капіталом.

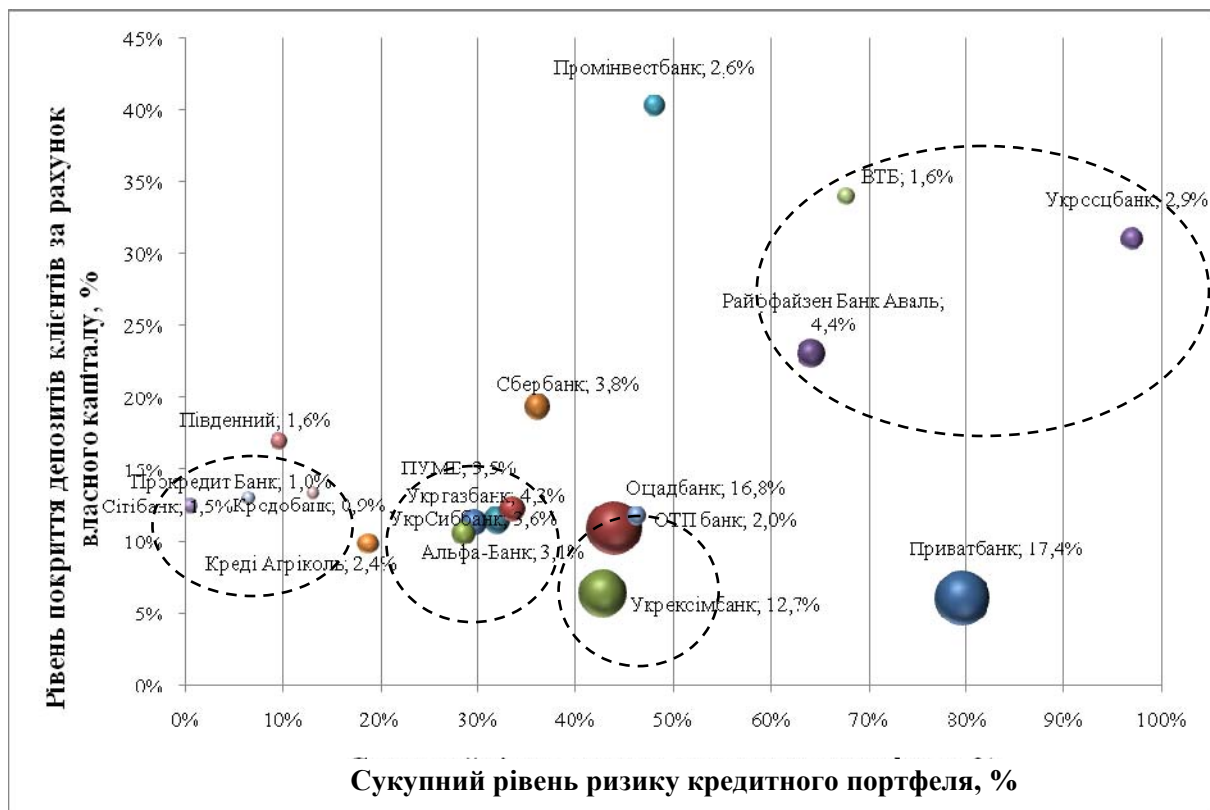

Рис. 2.36. Карта кризогенності «Ризик кредитного портфеля (%) – Покриття депозитів клієнтів власним капіталом», %

Джерело: побудовано за даними табл. 2.9

Групу банків з високим рівнем кризогенності створюють «Укресімбанк», «Ощадбанк» та «ОТП-банк» – маючи більш високий за середній по системі показник кредитного ризику, вони мають і менший середнього рівень покриття депозитів

клієнтів власним капіталом, що є додатковим каталізатором поглиблення їхнього кризового стану.

«Райффайзенбанк», «ВТБ» і «Укрсоцбанк», при високому і дуже високому (останній) рівні кредитного ризику, мають достатній запас капіталу для покриття клієнтських депозитів – цей фактор чинить послаблюючий вплив на рівень їхньої кризогенності.

На рисунку 2.37 представлено карту кризогенності «Ризик портфеля (%) – Рентабельність активів до резервів, %». Показник рентабельності активів до резервів свідчить, наскільки діяльність банку потенційно здатна генерувати прибуток, що буде спрямовуватися на стабілізацію його становища (на поповнення власного капіталу) та зменшення стану його кризогенності.

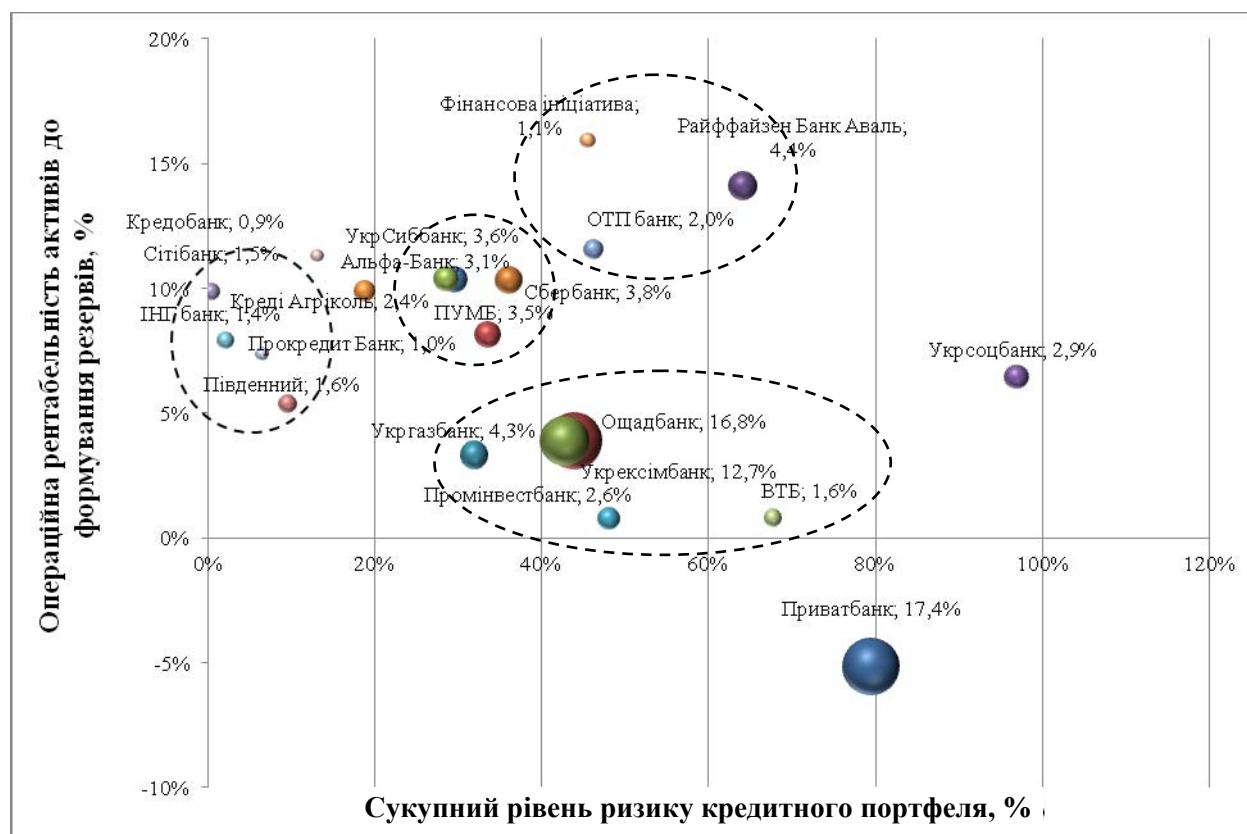

Рис. 2.37. Рівень покриття депозитів клієнтів власним капіталом (%) – Операційна рентабельність активів до формування резервів, %

Джерело: побудовано за даними табл. 2.9

Оцінки підтверджують найбільш глибокий стан кризогенності «Приватбанку», операційна діяльність якого за підсумками 2016 р. була збитковою навіть до формування резервів. Також глибоким станом кризогенності, що підсилюється чинником-каталізатором «Рентабельність активів до формування резервів», відзначаються банки «Ощадбанк», «Укрексімбанк», «Промінвестбанк», «Укргазбанк» та «ВТБ».

Отже, проведене дослідження дозволило ідентифікувати сучасний стан кризогенності банківської системи за ключовими чинниками та визначило можливості для його ранньої діагностики. Основними чинниками-сигналізаторами, що свідчать про глибину розвитку кризових явищ у банківській системі, є динаміка чистих активів, їхній рівень відносно ВВП; прибутковість банківських активів після формування резервів та ризик кредитного портфеля.

Найбільш значимими чинниками – збудниками стану кризогенності виявляються індекси промислового виробництва та реальної заробітної плати; фінансові результати (прибутки/збитки) реального корпоративного сектора економіки; платіжний баланс, валютний курс і динаміка процентних ставок банківського ринку.

Чинниками-каталізаторами, які мають найбільше прогностичне значення для ранньої діагностики та передбачення кризових явищ у банківській системі, є питома вага коштів на вимогу у структурі ресурсів; рівень адекватності регулятивного капіталу (H2); покриття депозитів клієнтів власним капіталом; покриття валютних зобов'язань валютними активами та операційна маржинальність валового кредитного портфеля до формування резервів.

2.3. Механізм перешкодження розвитку кризових процесів у банківському секторі України

Протягом 2014–2015 рр. банківська система України опинилася під відчутним впливом внутрішніх і зовнішніх дестабілізаційних чинників. Форс-мажорна нестабільність викликала різке

падіння обсягів депозитних, кредитних та інших операцій, призвівши до капітального й ресурсного стиснення банківського сектора. Девальвація гривні та високий рівень доларизації, при значному зовнішньому борзі й дефіциті платіжного балансу на тлі розгортання стагфляції в економіці, призвели до появи низки викликів і загроз стресостійкості банківської системи, зумовивши доволі глибокий стан її кризогенності.

Подальше стійке функціонування банківської системи України стало неможливим без втручання, у тому числі жорсткого адміністративного, у діяльність банків з боку НБУ. Це зумовило гостру потребу у швидкому запровадженні дієвих механізмів перешкоджання розвитку кризових процесів у банківському секторі.

Загалом усю сукупність стабілізаційних заходів, використовуваних НБУ протягом 2014–2017 рр. та спрямованих на відновлення рівноваги у банківській системі, можна розподілити на декілька груп:

1. Заходи миттєвого реагування на втрату банківською системою ліквідності, зокрема – надання достатнього обсягу ліквідних коштів для підтримки короткострокової платоспроможності, уникнення технічних дефолтів банків та недопущення масового відтоку депозитного ресурсу із системи.

2. Оперативно-тактичні заходи, націлені на удосконалення корпоративної структури та формування більш ефективного ринкового середовища у банківському секторі України. До них відносяться дії НБУ по очищенню банківської системи від неринкових та «схемних» банків (на першому етапі), а також виведення з ринку фінансово неплатоспроможних банків за результатами стрес-тестування (другий етап очищення, що тривав протягом 2015–2016 рр.).

3. Середньо- та довгострокові стабілізаційні заходи, орієнтовані на формування достатнього запасу стресостійкості вітчизняної банківської системи. До вказаної групи заходів відносяться: програми поступового нарощування капіталізації банків (доведення статутного капіталу до 500 млн грн протягом 4-х найближчих років); встановлення

більш жорстких вимог до якості й структури власного капіталу банків (зміна нормативу достатності основного капіталу НЗ); висування умов створення захисних капітальних буферів (буфер консервації, контрциклічний буфер).

До цієї групи заходів також відносяться зміни економічних нормативів з боку НБУ, націлені на обмеження великих кредитних ризиків (у першу чергу по обмеженню концентрації кредитних ризиків – норматив Н9 з 2015 р.), створення додаткового запасу банківської ліквідності, зменшення чутливості банків до валютних ризиків.

4. Структурні заходи безстрокової дії, спрямовані на формування стійкого та ефективного банківського сектора у довготривалій перспективі. На відміну від попередніх трьох груп, заходи четвертої групи не націлені на досягнення поточного ефекту у вигляді забезпечення капітальної достатності чи ліквідності банківської системи. Їх основна мета – формування нової філософії та нових підходів до ведення банківської діяльності в Україні, передусім відповідно до рекомендацій Базельського комітету з банківського нагляду.

До цих заходів передусім можна віднести розробку та запровадження в Україні «Положення про організацію системи управління ризиками в банках України», яке визначає концептуальну позицію банків відносно ключових банківських ризиків. Не менш важливими є інші регулятивні заходи НБУ довготривалої дії, зокрема, запровадження системи стрес-тестування на постійній основі; зміна фундаментальних підходів до оцінки кредитних ризиків (Положення № 351); запровадження кластерного підходу до банківського нагляду; встановлення особливих вимог до системно важливих банків; розробка нормативно-правової бази щодо посилення відповідальності акціонерів та керівництва банків за їхню діяльність.

На початковому етапі розгортання деструктивних процесів у банківському секторі України у 2014 р. НБУ зіштовхнувся з доволі гострою проблемою дисбалансу між залученими та виданими коштами, що обумовило стрімке падіння банківської ліквідності. Зважаючи на масштабний характер

втрати ліквідності, масовість відтоку депозитного ресурсу із системи та жорсткі часові обмеження на прийняття ефективних рішень, НБУ насамперед застосовував прямі методи антикризового регулювання, посилюючи такі дії адресною підтримкою ліквідності банків.

Так, обсяг кредитів НБУ, наданих банкам на строк більше 30 календарних днів, за 2014 р. склав 115,6 млрд грн, тобто 50% загального обсягу рефінансування, сума якого перевищила 232 млрд грн за підсумками 2014 р. Надання НБУ банкам кредитів на строк більше 30 календарних днів стало вимушеним антикризовим заходом у відповідь на панічні настрої вкладників та масове зняття коштів з депозитних рахунків.

Окрім цього, з метою термінової підтримки банків НБУ запровадив додаткові спеціальні механізми:

- механізм оперативного підтримання ліквідності банків, які мають вплив депозитів фізичних осіб, шляхом проведення НБУ позачергових тендерів строком до 360 днів;
- механізм надання банкам кредитів для збереження ліквідності строком до 360 днів на індивідуальній основі за умов скорочення на 2% обсягу вкладів клієнтів за останні 5 робочих днів (до 28.05.2014 р.).

Значну частку в обсягах кредитів рефінансування НБУ склали саме стабілізаційні кредити. Так, у загальному обсязі кредитів, наданих НБУ банкам на строк понад 30 календарних днів, частка стабілізаційних кредитів склала у 2014 р. 24,4%, збільшившись протягом 1-го півріччя 2015 р. до понад 60%.

Накопичення заборгованості банків за кредитами НБУ проходило в умовах триваючого вилучення депозитів та стрімкого нарощування частки проблемних кредитів у структурі кредитних портфелів. Фактично це означало, що банки ще не відновили свою ресурсну рівновагу і не в змозі своєчасно повернути НБУ отримане рефінансування. Обґрунтованим заходом стало затвердження умов реструктуризації боргів за кредитами рефінансування НБУ, які передбачали

докапіталізацію банків. Відповідно до постанови Правління НБУ від 25.09.2014 р. № 602 «Про заходи щодо забезпечення повернення кредитів, наданих Національним банком України» передбачалося:

1. НБУ має право прийняти рішення про зміну істотних умов наданого кредиту рефінансування, а саме:

– відкласти кінцевий строк повернення кредиту – не пізніше 20 грудня 2018 року;

– встановити графік повернення заборгованості з періодичністю не рідше одного разу на місяць у розмірі не менше 25% боргу протягом найближчих чотирьох років.

2. Перегляд строків і графіків погашення приймається за наявності у банку достатнього ліквідного забезпечення.

3. Задля перегляду істотних умов рефінансування банк зобов'язаний надати:

– письмове запевнення, погоджене наглядовою радою, щодо збільшення розміру регулятивного капіталу на суму не менше ніж 20% від суми заборгованості у строк до 31 грудня 2015 р. (включно);

– програму фінансового оздоровлення, затверджену наглядовою радою, на строк до 31 грудня 2018 р. (включно). Ця програма має містити програму капіталізації, затверджену наглядовою радою, яка складена з дотриманням строків та обсягів докапіталізації за результатами діагностичного обстеження банку (у разі наявності таких результатів);

– графік повернення заборгованості, підписаний головою правління банку.

4. Банк бере на себе зобов'язання дотримуватися протягом дії кредитного договору обмежень і вимог щодо його діяльності (не здійснювати виплати дивідендів за простими акціями, зупинити заохочувальні й компенсаційні виплати, здійснювати також інвестиції та придбання цінних паперів, окрім державних, тощо).

5. НБУ не змінює істотних умов, коли структура власності банку не відповідає вимогам прозорості, установленим НБУ.

6. НБУ протягом дії кредитного договору застосовує процедуру особливого режиму контролю за діяльністю банку та призначає куратора.

Очевидно: у кризовій фазі 2014 р. суттєво зросла значимість регулювання ліквідності банківської системи через кредитний канал монетарного трансмісійного механізму, при цьому було широко використано різноманітні інструменти рефінансування – стандартні кредити овернайт, тендерні кредити з підтримки ліквідності, операції прямого РЕПО та стабілізаційні кредити.

Ефективність такого регулювання ліквідності банківської системи України, однак, не можна оцінити високо. Зокрема, довгострокова фінансова підтримка у вигляді стабілізаційних кредитів надавалася великим банківським установам (лідерам ринку), але до них потрапили й неплатоспроможні банки, які згодом було ліквідовано або які нині ще перебувають у стадії ліквідації, з відшкодуванням коштів вкладникам з боку ФГВФО.

Надання рефінансування неплатоспроможним банкам, без належної уваги до можливості відновлення їхньої платоспроможності та вирішення проблеми докапіталізації, призвело до того, що станом на кінець 1-го кварталу 2016 р. частка рефінансування, наданого НБУ неплатоспроможним банками, склала 25,06% – цей показник навіть перевищив обсяг рефінансування, наданого на той час державним банкам (24,13%). Така ситуація обумовила суттєве погіршення якісної структури кредитів рефінансування, коли питома вага прострочених та індивідуально знецінених кредитів у структурі залишків кредитів, наданих НБУ банкам для підтримки їхньої ліквідності, зросла до 80,03% на кінець 2015 р. за відповідного зростання питомої ваги кредитів, прострочених понад 360 днів, у загальній їхній структурі до 12,9%.

Таким чином, прогнозна можливість відновлення платоспроможності та здатності збільшити капіталізацію на перших етапах не враховувалися НБУ при наданні кредитів рефінансування, що негативно впливало на загальний рівень фінансової безпеки банківської системи України.

Подальша фінансова підтримка НБУ банківської системи, у тому числі через стабілізаційне рефінансування на довгостроковій основі, вимагала вирішення низки питань, у тому числі:

1) ретельної діагностики банківської системи та об'єктивної оцінки можливостей і термінів відновлення платоспроможності банків;

2) очищення банківської системи шляхом виведення з ринку неринкових і неплатоспроможних банків;

3) забезпечення стійкості банківської системи за рахунок докапіталізації банків та створення додаткових капітальних буферів.

Стало очевидним, що надання підтримки через рефінансування НБУ усім банкам не вирішить проблему стійкості банківської системи України, адже до числа проблемних банків потрапила значна кількість установ, діяльність яких або взагалі не відповідала критеріям «ринковості», або ж їх кредитно-депозитна політика була відверто авантюрною, що априорі не могло гарантувати стійкість і надійність ані у коротко-, ані у довгостроковій перспективі. Саме тому вкрай гостро постало завдання очищення банківського сектора від таких банків, вирішення яких спільними зусиллями розпочали НБУ та ФГВФО.

Зокрема, протягом 2014 р. ФГВФО запровадив тимчасову адміністрацію і прийняв рішення про ліквідацію 33 банків. З фінансових ресурсів Фонду у 2014 р. здійснено виплати гарантованої суми відшкодувань вкладникам банків у розмірі 8,46 млрд грн, що у 7 разів перевищило розмір виплат попереднього року. Для зміцнення банківської системи Національний банк України продовжує виводити з ринку проблемні неплатоспроможні банки, а також банки, що займалися відмиванням коштів. За 2015 р. з ринку було виведено 41 банк та передано до Фонду гарантування вкладів фізичних осіб.

Загалом станом на 01.01.2017 р. за даними Фонду гарантування вкладів фізичних осіб [21] в Україні налічуються: банки з тимчасовою адміністрацією – 5 одиниць (ПАТ

«КБ «Гефест», АКБ «Новий», ПАТ «Банк «Юнісон», АТ «Родовід Банк» та ПАТ «КБ «Фінансова Ініціатива»); банки, що ліквідуються – 88 одиниць; банки, ліквідація яких завершена і вкладникам корих здійснюється виплата коштів – 32 одиниці; банки, які було продано інвесторам після введення тимчасової адміністрації – 1 одиниця (ПАТ «Астра Банк»); банки, які було продано державі – 1 одиниця (ПАТ КБ «Приватбанк»). При цьому станом на 01.07.2017 р. із ресурсів ФГВФО вкладникам ліквідованих банків було виплачено відшкодування на суму 87,4 млрд грн (рис. 2.38).

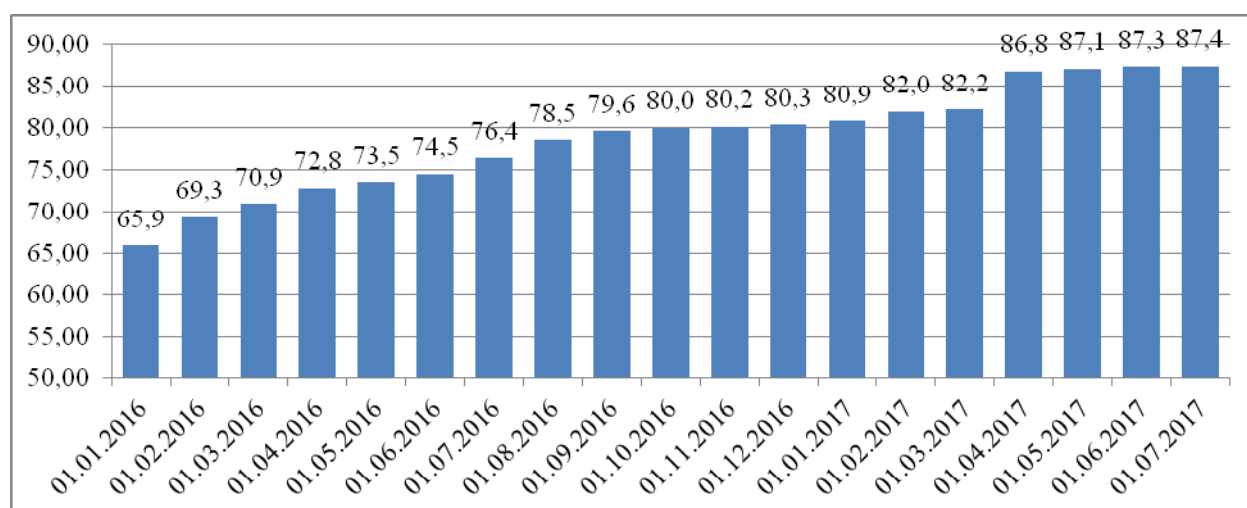

Рис. 2.38. Обсяги виплат вкладникам неплатоспроможних банків із ресурсів ФГВФО за період з 01.01.2016 до 01.07.2017 рр., млрд грн

Джерело: побудовано за даними статистики ФГВФО [98]

Процес очищення банківської системи у сучасну кризу, що характеризується масовою ліквідацією банків, тисячами вкладників, величезними сумами відшкодувань та проблемних активів, потребує реформування системи гарантування вкладів, зокрема, щодо посилення ролі й повноважень Фонду як тимчасового адміністратора та ліквідатора. У цьому напрямі необхідно відзначити два термінових законодавчих акти, прийнятих протягом 2015 р.

Позитивним заходом стало прийняття Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності пов'язаних з банком осіб» від 02.03.2015 р. № 218-VIII. У рамках законодавчих змін Фонду надано повноваження звертатися з вимогою про відшкодування шкоди, завданої неплатоспроможному банку, до пов'язаних осіб, дії або бездіяльність яких призвели до завдання банку шкоди, а також тих, котрі внаслідок цього отримали майнову вигоду. На практиці на підставі заяв, поданих Фондом, на початок липня 2015 р. відкрито 326 кримінальних проваджень щодо розкрадань з банків-банкрутів на загальну суму 64 млрд грн.

Другим законодавчим рішенням став Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення системи гарантування вкладів фізичних осіб та виведення неплатоспроможних банків з ринку» від 16.07.2015 р. № 629-VIII. Законодавчі зміни вводяться поетапно і спрямовані на розширення повноважень Фонду та підвищення ефективності управління майном банків, прискорення процедур тимчасової адміністрації й ліквідації банків, а також забезпечення швидкого доступу до вкладів у разі визнання банків неплатоспроможними.

Тим часом, недовіра і невпевненість у майбутньому банків призводила до відтоку капіталу з банківського ринку, банкам стало усе важче залучати на обслуговування клієнтів та зберігати депозитний портфель на безпечному для свого функціонування рівні. Додаткова проблема полягала ще і в тому, що клієнту важко визначити справжній фінансовий стан банку, у якому відкрито його рахунок, або виявити передумови настання тяжкого його фінансового стану. Ні розмір статутного капіталу, ні довгий строк роботи на банківському ринку, ні розміри самого банку зі значною кількістю філій та відділень не є запорукою його фінансової стійкості й надійності. Простих показників, якими могли користуватися клієнти і які дозволяли б об'єктивно оцінити фінансовий стан банків, на сьогодні не існує.

Протидіяти масовому відтоку коштів і надати вкладникам гарантії збереження й повернення депозитів у цих умовах можливо було за рахунок поповнення ресурсів Фонду гарантування вкладів фізичних осіб. Як свідчать статистичні оцінки, з моменту створення ФГВФО у 2001 р. його ресурси зросли із 74,3 млн грн до 15,3 млрд грн на 01.01.2017 р. На рівень напруженості ситуації із неплатоспроможністю банків та гарантуванням вкладникам повернення їхніх коштів вказує співвідношення між величиною ресурсів Фонду та обсягом депозитів фізичних осіб (рис. 2.39).

Рис. 2.39. Динаміка ресурсів ФГВФО (млн грн) та рівень покриття ними депозитів населення (%) у 2009–2016 рр.

Джерело: побудовано за даними статистики ФГВФО [98]

Як свідчать дані рис. 2.39, у відносно стабільних умовах ресурси ФГВФО складають близько 1% від суми депозитів фізичних осіб і цього достатньо для того, аби гарантувати вкладникам проблемних банків повернення коштів, нейтралізувати можливі панічні настрої та не допустити

**Розділ 2. Дослідження механізму запобігання фінансовим кризам
у банківському секторі України**

відтоку депозитів з банківської системи. У той же час в періоди високої фінансової нестабільності співвідношення ресурсів ФГВФО до депозитів фізичних осіб різко підвищується, з одного боку – вказуючи на зростаючі загрози втрати банками платоспроможності; з іншого боку – свідчачи про прагнення Національного банку стабілізувати банківську систему та створити фінансовий компенсатор для можливих втрат вкладників.

Так, у минулу кризу це співвідношення зросло до 1,46% на початку 2009 р. та 2,17% на початку 2010 р. Станом на 01.01.2015 р. воно склало 4,42% – це найбільше значення даного показника за увесь час, що вказує на найвищий рівень небезпеки для банківської системи з точки зору неплатоспроможності банків. Необхідність нарощування ресурсів ФГВФО обумовлена тим, що обсяги виплат вкладникам проблемних банків постійно збільшуються.

Таблиця 2.10

**Дані про вклади фізичних осіб в учасниках Фонду
гарантування вкладів фізичних осіб
протягом 2016–2017 рр.**

Дата	Сума вкладів фізичних осіб, млрд грн	Кількість вкладників, млн осіб	Середній розмір вкладу, грн	Процент покриття кількості вкладників, %
01.01.2016	362,3	44,7	8 104	98,8
01.04.2016	375,2	44,2	8 494	98,7
01.07.2016	370,3	42,8	8 650	98,7
01.10.2016	377,7	41,9	9 011	98,6
01.01.2017	382,1	41,1	9 298	98,6
01.04.2017	376,7	40,3	9 336	98,6
01.07.2017	382,7	40,5	9 443	98,6

Джерело: складено за даними статистики ФГВФО [98]

Таким чином, суттєве зростання обсягів рефінансування на підтримку банківської ліквідності й надання стабілізаційних кредитів, що відбувалося паралельно з очищенням системи, виведенням з ринку неплатоспроможних банків і збільшенням фінансових гарантій вкладникам за рахунок нарощування ресурсів ФГВФО, стали важливими кроками стабілізації банківського сектора у 2014–2015 рр. Однак, для побудови ефективної банківської системи в Україні на довгостроковій основі НБУ потрібно було розуміти, наскільки глибокими є кризові процеси у системі, які запаси надійності мають банки та якого рівня загрозам вони здатні протистояти. Інструментом, котрий дозволив би дати об'єктивну відповідь на окреслені питання, стало масштабне стрес-тестування вітчизняної банківської системи.

Процедури стрес-тестування мають на меті отримання оцінок розміру кожного виду суттєвого ризику для конкретного банку; потреби у капіталі для абсорбції потенційних збитків від таких ризиків; необхідності у корекції внутрішніх моделей вимірювання ризиків банку; прийнятності заходів для попередження й пом'якшення ризиків. НБУ дає розширений перелік цілей використання стрес-тестування. За визначенням регулятора, стрес-тести мають прогностичний характер і націлені на визначення чутливості портфеля, фінансової установи або усієї системи до негативних шоків. Завдання стрес-тестів – оцінка впливу наслідків цих шоків на фінансові показники й капітал банків, а також визначення заходів, яких необхідно вжити для зміцнення їхньої стійкості до шоків.

Найбільш розробленим є макроекономічне стрес-тестування українських банків за ініціативою МВФ. Перше обстеження 17 найбільших банків було проведене за програмою МВФ у 2008 р., друга фаза діагностики завершилася у 2009–2010 рр., охопивши 176 банків, за результатами якої виникла потреба збільшити капітал у 61 вітчизняному банку на суму 40 млрд грн. У 2014 р. стрес-тести пройшли банки 1-ї та 2-ї груп, 18 з них потребували докапіталізації, у тому числі 9 найбільших банків на суму 56 млрд грн; державним банкам знадобиться 12,5 млрд грн; банкам з іноземним капіталом – 20,5 млрд грн.

**Розділ 2. Дослідження механізму запобігання фінансовим кризам
у банківському секторі України**

У квітні 2015 р. Національний банк України прийняв рішення про діагностичне обстеження стану найбільших 20 банків (постанова НБУ від 15.04.2015 р. № 260). Метою обстеження була оцінка стійкості банківської системи шляхом визначення якості активів і потреб у докапіталізації банків на період 2015–2017 рр. Особливістю діагностики є проведення її за двома фазами: по-перше, аналіз якості активів та власне стрес-тестування з використанням макроекономічного сценарію, по-друге, зосередження на кредитному ризику, тобто це не є комплексною оцінкою вразливості банків. Проведення стрес-тестування та докапіталізація найбільших банків на основі його результатів є однією з ключових умов співпраці України із МВФ [94].

Таблиця 2.11

**Особливості стрес-тестування вітчизняних банків
у 2014–2016 рр.**

№ пор.	Параметр	Стрес-тестування 2014	Стрес-тестування 2015–2016
1	Виконавці	9 аудиторських компаній	НБУ
2	Вибірка найбільших банків	34 банків, 79% активів банківського сектора	60 банків, 97% активів банківського сектора
3	Дата оцінки діагностики	01.01.2014	01.04.2015, 01.01.2016, 01.04.2016
4	Макроекономічні сценарії	Базовий, песимістичний	Базовий
5	Аналіз якості активів	Так	Так
6	Індивідуальне стрес-тестування великих позичальників	Ні	Так
7	Портфельне стрес-тестування кредитів	Так	Так

Джерело: складено за даними НБУ [95]

Використовувані НБУ стрес-тести мають горизонт прогнозування у 3 роки, при цьому застосовується базовий макроекономічний сценарій розвитку економіки, визначений спільно НБУ і МВФ. Результатом стрес-тестування є прогноз капіталу для кожного банку (основний капітал і регулятивний капітал) на 3 роки, прогнозні потреби у капіталі.

Кінцевою метою діагностики є поступове приведення адекватності капіталу кожного банку до нормативних значень (0% – 5% – 7% – 10%) та формування планів докапіталізації для банків, яким не вистачає капіталу. Прогноз ключових макроекономічних показників використовується у 3 моделях:

- 1) моделі стрес-тестування великих позичальників;
- 2) моделі NPL (непрацюючих кредитів) на портфельній основі;
- 3) балансовій моделі банку.

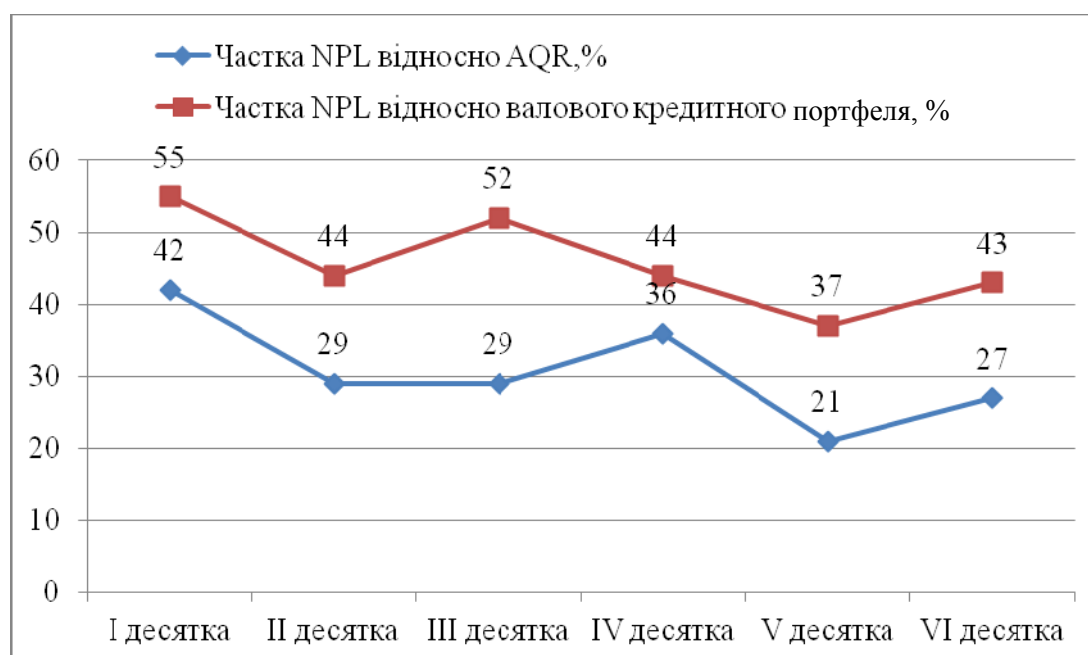

Рис. 2.40. Результати стрес-тестування банків на основі моделі NPL (непрацюючих кредитів)

Джерело: побудовано за даними НБУ [95]

Розділ 2. Дослідження механізму запобігання фінансовим кризам у банківському секторі України

У діагностиці 2015–2016 рр. взяло участь 60 банків, на які припадає 97% усіх активів системи. Як показало тестування найбільших банків країни, від усіх з них у результаті вимагали збільшення капіталів, при цьому стала очевидною ключова проблема – недостатнім чином сформовані резерви під можливі збитки за кредитними операціями. Під час стрес-тестування з'ясувалося, що багато банків коректували свої баланси у сторони поліпшення, а коли стали очевидні їхні реальні фінансові проблеми й потрібні були додаткові кошти на формування резервів у необхідних обсягах, їх просто не виявилось.

За результатами стрес-тестування було встановлено: потреба банків у додатковій капіталізації, які пройшли діагностичні стрес-тести, становить 267 млрд грн.

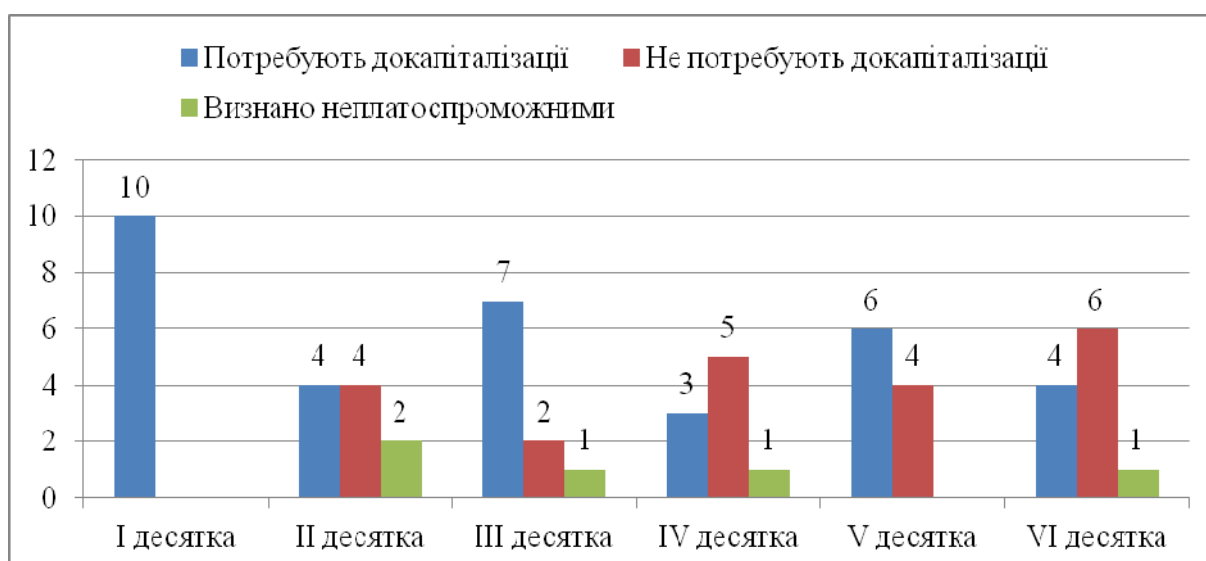

Рис. 2.41. Оцінка потреби у докапіталізації банків за даними стрес-тестування

Джерело: побудовано за даними НБУ [95]

Із загальної потреби у докапіталізації статутний капітал фактично було збільшено на 258 млрд грн, решту 9 млрд грн було заплановано докапіталізувати протягом 2017–2018 рр.

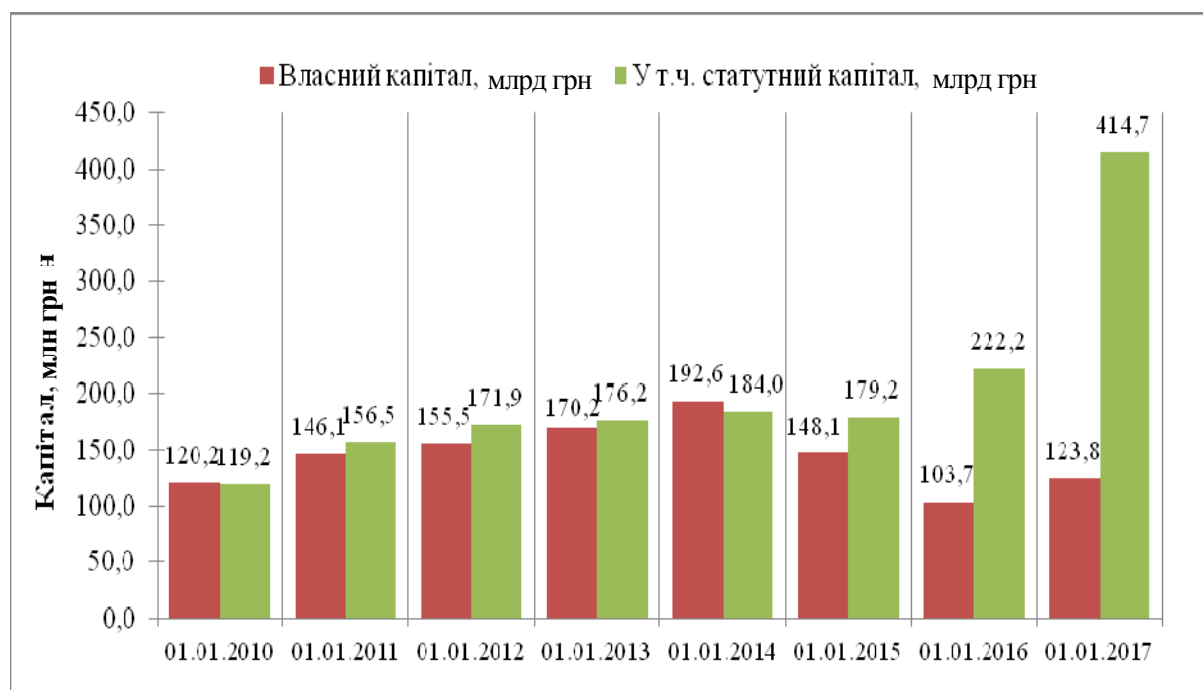

Рис. 2.42. Динаміка власного та статутного капіталу вітчизняних банків (млрд грн) протягом 2009–2016 рр.

Джерело: побудовано за даними НБУ [95]

Враховуючи результати стрес-тестів, з метою впровадження сучасного європейського досвіду, наближення до стандартів управління капіталом Базель III та положень Директиви ЄС про вимоги до капіталу (CRD IV), НБУ ще у 2015 р. оголосив про наміри поступового впровадження нових вимог до капіталу банків, зокрема, нормативу достатності основного капіталу НЗ, буфера запасу (консервації), контрциклічного буфера капіталу для усіх банків та буфера системної важливості для системно важливих банків (постанова № 312 «Про затвердження Змін до Інструкції про порядок регулювання діяльності банків в Україні»).

Так, норматив достатності основного капіталу для банків буде введено на рівні 7%, починаючи з 1 січня 2019 р. Досягнення такого рівня достатності основного капіталу до кінця 2018 р. для 20 найбільших за розміром активів банків передбачено Меморандумом про співпрацю між Україною та МВФ.

Буфери капіталу плануються до введення з 1 січня 2020 р. Буфер запасу (консервації) капіталу накопичується банками протягом періоду економічного зростання для компенсації можливих втрат, що виникають в умовах загального економічного спаду. Розмір буфера буде щорічно підвищуватися протягом 2020–2023 рр. на 0,625 п. п. (із 0,625% до 2,5%, як визначено документом Базельського комітету з банківського нагляду).

Контрциклічний буфер капіталу має на меті захист банківського сектора від акумулювання ризиків у періоди кредитної експансії. Залежно від фази економічного циклу розмір буфера буде коливатися від 0% до 2,5%. Уведення конкретного розміру контрциклічного буфера капіталу відбудеться тільки після проведення ретельних розрахунків і в умовах сталого економічного зростання у країні.

Також НБУ вводить окремі вимоги до діяльності системно важливих банків унаслідок їхньої важливості для стабільної роботи усієї банківської системи та економіки у цілому. З 1 січня 2019 р. для системно важливих банків встановлюються значення нормативів миттєвої ліквідності (Н4) – не менше 30%, максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента (Н7) – не більше 20%.

Також для системних банків буде введений буфер системної важливості з 01.01.2020 р. Його розмір буде встановлюватися диференційовано залежно від категорії системної важливості банку від 1% до 2%. Окрім того, з урахуванням змін законодавства України, постановою № 312 встановлено новий норматив максимального розміру кредитного ризику за операціями з пов'язаними з банком особами (Н9) на заміну нормативів максимального розміру кредитів, гарантій та поручительств, наданих одному інсайдеру Н9, і максимального сукупного розміру кредитів, гарантій та поручительств, наданих інсайдерам Н10.

У 2016 р. НБУ на практиці приступив до реалізації чергового етапу – стабілізації банківської системи за допомогою докапіталізації. Активну дискусію учасників ринку викликали не так

пороги капіталізації, як передбачуваний графік, адже більшість банків не змогли б виконати вимоги регулятора відносно другого етапу. Тому НБУ пішов на поступки, пом'якшивши графік примусової докапіталізації [101].

Таблиця 2.12

**Графіки додаткової капіталізації банків
в Україні [101, с. 28]**

Графік капіталізації до 7.04.2016 р	Графік капіталізації після 7.04.2016 р.
До 120 млн грн – до 17 червня 2016 р.	До 120 млн грн – до 17 червня 2016 р.
До 300 млн грн – до 11 січня 2017 р.	До 200 млн грн – до 11 липня 2017 р.
До 400 млн грн – до 11 січня 2018 р.	До 300 млн грн – до 11 липня 2018 р.
До 450 млн грн – до 11 січня 2019 р.	До 400 млн грн – до 11 липня 2019 р.
До 500 млн грн – до 11 липня 2024 р.	До 450 млн грн – до 11 липня 2020 р.
	До 500 млн грн – до 11 липня 2024 р.

Загалом передбачено декілька моделей додаткової капіталізації вітчизняних банків. Так, перший варіант докапіталізації полягає у збільшенні капіталу банків існуючими власниками за рахунок переливу коштів з інших бізнес-напрямів. Цей варіант найбільшим чином доступний банкам, які входять до структури потужних фінансово-промислових груп, при цьому поточний стан їхнього бізнесу дозволяє генерувати кошти у достатньому обсязі.

Друга модель докапіталізації – залучення субординованого боргу, тобто позикових коштів, які банк згодом буде частинами протягом п'яти років віддавати кредиторам з відсотками. По суті це кредит, який дозволено на певний час зараховувати у капітал. Починаючи з 2008 р., багато банків для збільшення регулятивного капіталу залучали гроші власника на умовах субординованого боргу, тому у них є можливість збільшення статутного капіталу за рахунок цих коштів.

Третя модель нарощування капіталізації банку – конвертація у капітал кредитних ліній, раніше відкритих акціонерами або партнерами. Найбільш активно такий механізм використовують банки з іноземним капіталом, при цьому західні материнські структури фактично трансформують у капітал відкриті дочірнім підрозділам кредитні лінії.

Четверта модель докапіталізації зводиться до додаткової емісії акцій банку, яка викупується новими акціонерами. Наприклад, відбувається продаж (повний або частковий) банку більш потужному власникові. Це може бути просто структура чи фізична особа, яка має фінансовий капітал, а може бути й інший банк (у цьому випадку відбувається злиття двох банківських структур). У НБУ загалом відпрацювали механізм злиттів і поглинань задля усунення технічних перешкод у даній моделі докапіталізації. Проте, через свою складність, імовірність масового звертання до злиттів чи поглинань як способу докапіталізації невисока. Основні труднощі – відповідність моделі ведення бізнесу та стратегії двох банків, бачення подальшого бізнесу акціонерами та питання розподілу акціонерного капіталу.

Не менш важливий момент – ризики об'єднання або придбання банку, який фактично є неплатоспроможним. Так, згідно із кластеризацією банків НБУ, яка діяла ще наприкінці 2015 р., у третій і четвертій групі лише невелика кількість банків вважалися «ринковими», тобто такими, що можуть бути цікавими потенційним інвесторам та акціонерам.

Також за результатами стрес-тестів було ідентифіковано «слабкі місця» банківського регулювання та пруденційного нагляду. Відповіддю стали наступні кроки:

1. Нове положення про кредитні ризики (постанова № 351), що передбачає суттєвий фокус на фінансовому стані позичальника (а не на історичній якості обслуговування боргу), виключення ризикових видів застави, аналіз позичальників із враху-

ванням ризику групи компаній та визначення непрацюючих кредитів (НПК) гармонізовано із базельським поняттям NPRL.

2. Регулярні стрес-тести.

3. Реформування функції банківського нагляду.

4. Робота з пов'язаними особами: графіки зменшення заборгованості пов'язаних осіб.

5. Створення єдиного кредитного реєстру.

Паралельно з діагностичним обстеженням, НБУ здійснює перевірку активних операцій банків з пов'язаними особами. Висока концентрація кредитів пов'язаним особам стала причиною банкрутства низки комерційних банків протягом минулих двох років. Національний банк зобов'язав банки привести показники кредитування пов'язаних осіб (із урахуванням додатково встановлених фактів) до нормативних значень протягом трьох років. Відмова від практики кредитування пов'язаних осіб вивільнить суттєві ресурси для кредитування підприємств на ринкових умовах.

Починаючи з 2016 р., регулятор переходить на кластерний підхід по нагляду за банками. Для нагляду НБУ групує банки за схожими бізнес-моделями, профілями ризиків та характером здійснюваних операцій чи іншими притаманними ознаками. Також поєднуюватимуться в один наглядовий кластер банки різні за розміром, але у яких є спільні власники. До кожного з таких кластерів будуть визначені специфічні режими нагляду та виділені відповідні наглядові групи. Наприклад, банки I і II груп поділятимуться на такі наглядові кластери: державні банки, великі приватні банки та банки, які належать до міжнародних банківських груп.

Розподіл банків III і IV груп для банківського нагляду проводиться за результатами оцінки бізнес-моделей, профілів ризику й характеру здійснюваних операцій, але інформація про належність банку до такого наглядового кластера залишатиметься банківською таємницею. Застосування наглядових кластерів дасть змогу: оптимізувати навантаження на нагля-

дові ради й кураторів; визначити найактуальніші напрями для аналізу операцій банку; скоординувати активність наглядових підрозділів, фінансового моніторингу, валютного контролю тощо.

Новий підхід до нагляду за банками в Україні, який впроваджується з 2014 р., виявив недостатній рівень розвитку систем ризик-менеджменту та їх неспроможність вирішити накопичені проблеми банків. Для усунення виявлених недоліків, НБУ у 2017 р. розробив «Проект Положення про організацію системи управління ризиками в банках України». Проект документа базується на рекомендаціях Базельського комітету банківського нагляду, досвіді Європейської банківської адміністрації (ЕВА) та інших провідних світових регуляторів.

Декларація схильності до ризиків (RAS) – основний документ банку щодо управління ризиками, котрий визначає загальний рівень ризик-апетиту як комбінацію кількісних і якісних показників. Окрім цього, документ визначає ризик-апетит до кожного з видів ризику, який має стати основою для встановлення лімітів щодо кожного з видів ризику, у тому числі відносно ризиків, щодо яких банк має нульову толерантність. Декларація визначає обмеження та економічні обґрунтування, згідно з якими банк має діяти під час впровадження своєї стратегії, а також містить показники як нормального, так і стресового середовища.

Здатність прийняття ризику (riskcapacity) – максимальний рівень ризику, який банк у змозі приймати на підставі вимог до достатності капіталу та ефективності системи управління ризиками. Апетит до ризику (riskappetite) – сукупна величина й типи ризиків, які банк готовий прийняти відповідно до бізнес-моделі та стратегічних цілей. При цьому для усіх типів ризику мають бути встановлені ліміти ризику, що регулярно переглядаються не рідше одного разу на рік.

Положенням встановлені мінімальні вимоги щодо інструментів оцінки основних видів ризиків, а також частота проведення внутрішнього стрес-тестування (не рідше одного разу на квартал). Програма стрес-тестування – внутрішній документ, що має визначати типи стрес-тестування (СТ) і періодичність їхнього проведення, перелік учасників процесу, перелік видів ризику, методологію, моделі й перелік припущень для стрес-тестування. Передбачено самостійний вибір банками методів СТ, для чого надано рекомендований перелік – аналіз чутливості, сценарний аналіз та реверсивне стрес-тестування.

Очікуваними результатами стрес-тестування є:

- 1) визначення розміру збитків банку у цілому і за окремими видами операцій у разі реалізації стрес-сценаріїв та оцінка потенційних можливостей покрити такі збитки;
- 2) оцінка впливу реалізації стрес-сценаріїв на дотримання банком граничних значень нормативів, встановлених НБУ;
- 3) порівняння отриманих результатів зі встановленим рівнем ризик-апетиту;
- 4) визначення ступеня залежності величини ризиків від окремих факторів ризику, які пом'якшують або посилюють їхню дію.

Постанова № 351 «Про затвердження Положення про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями» також є прикладом поступового переходу до сутнісного пруденційного регулювання із запровадженням як принципів, так і правил оцінки ризиків.

Найбільш значимим за впливом на оцінку кредитного ризику застосуванням суджень у новій постанові є визнання ознак «високого кредитного ризику» та ознак «дефолту». Так, вона встановила правила розрахунку кредитного ризику банків, запровадила визначення непрацюючих активів, зокрема кредитів, максимально наближене до поширеного у міжнародній

практиці терміна non-performing exposures/loans (NPE/NPL). Непрацюючими стають активи, у тому числі кредити, якщо виконується принаймні одна із двох умов: контрагент банку допустив прострочення на понад 90 днів (30 днів для банків); контрагент не спроможний забезпечити виконання своїх зобов'язань в установлений термін без процедури стягнення застави.

Перші статистичні дані, опубліковані після запровадження постанови, засвідчили різке зростання рівня непрацюючих кредитів по банківській системі. На квітень 2017 р. їхня частка становила 56.6% від загального кредитного портфеля. До зростання цього показника порівняно з кінцем 2016 р. призвели такі фактори:

1) визнання «Приватбанком» реальної якості кредитів після націоналізації (+15.1 в. п.);

2) зміна методології визначення непрацюючих кредитів (+3.6 в. п.);

3) виключення позабалансових активів з розрахунку (+7.4 в. п.).

Історичні дані за частками NPL, що їх оприлюднював НБУ раніше, враховували балансові й позабалансові активи. Великі обсяги відкличних зобов'язань з кредитування зазвичай потрапляли до найвищих категорій якості, тому суттєво занижували частку NPL. Надалі ключовий показник NPL, що його публікуватиме НБУ, враховуватиме лише балансові показники.

Також суттєво змінюються підходи до кредитного аналізу. Так, усі кредити розподіляються на індивідуальну та групову (портфельну) оцінку кредитного ризику без можливості вибору методу оцінки з боку банків. Причому діапазон застосування групової оцінки розширений (включаються кредити до 2 млн грн замість попереднього порогу 50 тис. грн) і параметри кредитних ризиків групової оцінки пом'якшені.

Підходи до оцінки кредитних ризиків великих кредитів суб'єктів господарювання навпаки стають значно більш жорсткими й значним чином наближені до міжнародних практик. Наприклад, кредитний рейтинг (клас) позичальника визначається його фінансовим станом, який оцінюється за показниками фінансової звітності. Крім того, для позичальників із сукупною сумою боргу перед банком більше 200 млн грн вимагається підтвердження фінансової звітності зовнішнім аудитом (вимога стає обов'язковою для звітності починаючи з 2017 р.).

Також нова постанова впроваджує обов'язкове врахування впливу групи на кредитний рейтинг позичальника шляхом оцінки фінансового стану консолідованої звітності та взаємозв'язків позичальника з групою, до якої він належить. Відходить у минуле практика високих рейтингів неплатоспроможним позичальникам за показниками фінансової звітності лише через відсутність прострочення.

Нова постанова впроваджує принцип оцінки кредитного ризику на рівні очікуваних втрат (збитків). Такий принцип для цілей пруденційного регулювання банків є стандартною міжнародною практикою наглядових органів. Серед інших загальних змін, що стосуються усіх кредитів та позичальників, важливим є посилення вимог до прийнятності забезпечення. З переліку прийнятних забезпечень виключені майнові права на товари, ненадійний вид забезпечення з найбільшими маніпуляціями з боку банків. Також значно посилено вимоги до забезпечення у формі товарів в обороті та переробці, а саме, встановлена вимога контролю за місцем збереження та відвантаженням товарів з боку кредитора.

Нова постанова вимагає й заохочує банки розвивати практики ризик-менеджменту та якісний збір інформації про власний досвід кредитування, на основі якого банки уже зобов'язані індивідуально оцінювати точкові значення показника імовірності дефолту (PD) у межах діапазонів,

встановлених відповідно до єдиних підходів регулятора. Таким чином, банки спільно з регулятором наближуються до можливості у майбутньому перейти до внутрішніх моделей рейтингування.

У березні 2017 р. НБУ розширив перелік можливих застав за кредитами для інструмента ЕЛА (запроваджені з грудня 2016 р.) і спростив порядок їхнього оформлення, повідомляється на веб-сайті Нацбанку (постанова від 27 березня 2017 р. № 27). Зокрема, банки зможуть надавати для отримання кредитів ЕЛА як заставу майнові права за кредитами юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців, які забезпечені не тільки іпотекою, а одночасно й іншими активами, тобто змішаною заставою. Крім того, майнові права за кредитами, наданими фізичним особам, зобов'язання за якими забезпечені іпотекою, будуть прийматися НБУ у заставу на портфельній основі за балансовою вартістю кредитів, визначеною банком. При цьому як застава приймаються майнові права за іпотечними кредитами фізичним особам, наданими лише у національній валюті.

Найближчим часом НБУ планує оприлюднити макропруденційну стратегію та дорожню карту гармонізації правил банківського регулювання з рекомендаціями Базельського комітету і директивами ЄС. Окрім того, НБУ також планує завершити розробку нового нормативу ліквідності LCR (liquiditycoverageratio), відповідно до рекомендації Базель III, та запровадити його у 2018 р.

РОЗДІЛ 3 МЕТОДИ ІНТЕГРОВАНОГО УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ БАНКІВ

3.1. Методичні підходи до системної класифікації методів управління ризиками банків

Ризики притаманні діяльності будь-якого банку, їх наявність здатна принести йому небажані наслідки, однак саме існування ризику дозволяє банку створювати додаткові вигоди та інновації. Тому питання – не у зведенні ризиків до нуля, а у знаходженні засобів їхньої мінімізації.

Це твердження закладене і в нормативному підході Національного банку України, де зазначено, що процес управління ризиками, як правило, не має на меті усунення ризику, а спрямований на забезпечення отримання банком відповідної винагороди за прийняття ризику [72].

Вимоги «Методичних рекомендацій щодо організації та функціонування систем ризик-менеджменту в банках України» передбачають виділення окремих підходів до управління фінансовими та нефінансовими ризиками банку. Так, у главі 3 «Загальні підходи до мінімізації та оптимізації ризиків» [72] зазначено: за ризиками, щодо яких є залежність між ризиками й доходами, розглядаються як такі, що піддаються кількісній оцінці, управління цими ризиками полягає у їхній *оптимізації*, а за ризиками, щодо яких немає залежності між ризиком й доходами і які кількісній оцінці не піддаються, управління зводиться до їх *мінімізації*. Однак на практиці підхід відносно мінімізації ризиків застосовується як до фінансових, так і до нефінансових ризиків.

Під терміном *оптимізація* розуміють комплекс заходів, направлених на надання будь-чому найвигідніших характеристик [166]. Суть методу полягає у розробці сценаріїв розвитку як самого банку, так і його зовнішнього середовища, що включає прогнозування загальних тенденцій у банківській системі, розвитку його контрагентів, клієнтів, окремих сегментів ринку, котрі здатні спровокувати виникнення ризику, та на їх основі застосовувати окремі методи подолання негативних наслідків.

У загальному вигляді завдання оптимізації ризиків зводиться до вибору такої структури банківського портфеля, при якій будуть досягнуті стратегічні цілі банку як у цілому, так і відносно політики інтегрованого управління ризиками. У практиці діяльності банків існують різні фінансові інструменти, з яких можна сформувати банківський портфель. Оптимізація ризиків у такому випадку буде досягнута шляхом підбору складових компонентів, що відрізняються рівнями прибутковості та ризику.

Оптимізація передбачає вибір оптимального співвідношення елементів банківського портфеля за рівнем прибутковості, ризику, ліквідності. Окрім того, під час оптимізації ризиків банку обов'язковим є співставлення ефекту від процедури оптимізації ризику з витратами на її проведення (приміром, якщо банк обрав страхування фінансових ризиків як метод управління, сплатив відповідні страхові платежі, а страхова компанія збанкрутувала, то замість зменшення витрат від настання ризику банк отримав збільшення витрат і нульовий ефект).

Питаннями оптимізації ризиків банку займаються багато вчених (В.В. Вітлінський, В. Пернарівський, О. Дзюблюк, О. Колодізев та інші), частіше за все вона стосується оптимізації кредитного чи інвестиційного портфеля. Оптимізація ризиків банку, як правило, ґрунтується на використанні портфельної теорії Г. Марковіца, однак, на думку Б.Ю. Кишакевича, у своїх працях автори здебільшого порушують питання однокритеріальної оптимізації, коли максимізується дохідність портфеля або мінімізується її дисперсія. На практиці ж, зазвичай, виникає потреба побудови компромісного ... портфеля, коли одночасно мінімізується ризик та максимізується очікувана прибутковість [48].

Метод оптимізації ризику є найбільш трудомістким методом управління ризиками, але при цьому вважається і найбільш ефективним. Він вимагає ґрунтовної попередньої аналітичної роботи, від повноти та коректності якої залежить ефективність його застосування. Науковці відносять цей метод до випереджувальних методів управління ризиками.

Термін *мінімізація* (від лат. *minus*, найменший) означає доведення чого-небудь до найменшого розміру [165]. Тобто мінімізація передбачає отримання найменшого із можливих результатів розвитку подій, а відносно теми нашого дослідження – найменшого рівня ризиків банку.

І хоча регулятор передбачає, що мінімізацію можна застосувати лише відносно нефінансових ризиків, як-то юридичного, репутаційного, операційно-технологічного, на нашу думку, її можна успішно застосовувати і до інших видів ризику. Це прослідковується у цьому ж нормативному акті [72], де у главі 2 зазначається, що рішення щодо управління ризиками можуть передбачати, зокрема, уникнення ризику: *відмову* від його *прийняття*; його *мінімізацію*, у тому числі за рахунок пом'якшувальних факторів та/або передавання (трансферту) ризику на інших осіб (через похідні інструменти або страхування), установлення лімітів на експозицію банку та інші методи впливу на ризик (носія ризику) або рівень уразливості банку до нього.

Отже, мінімізація ризиків банку має на меті ретельне балансування активів і пасивів для того, щоб звести до мінімуму коливання вартості портфеля банку, вона спрямована на запобігання надмірному ризику шляхом регулювання основних параметрів портфеля. У цьому випадку не виникає необхідності у відволіканні додаткових ресурсів на формування резервів або відкриття компенсуючих позицій. Однак, на думку Асвата Дамодарана, будь-який підхід, в основі якого є бажання мінімізувати схильність до ризику (або небезпеки), одночасно звужує простір для вигідних можливостей [32, с. 26].

Проаналізувавши положення банків відносно управління ризиками, які розміщені на їхніх офіційних сайтах, можемо констатувати: вони не розділяють окремо методи управління ризиками щодо оптимізації та мінімізації, а комбінують їх між собою. Так, у «Положенні банківської групи «Приватбанк» про систему управління ризиками» [107] виділено параграф «Способи оптимізації ризиків», де основними способами зниження ризиків зазначені страхування, резерву-

вання, хеджування, розподіл, диверсифікація, мінімізація (управління активами й пасивами) та уникнення (відмова від операції). При цьому банк поділяє методи оптимізації на:

- 1) зовнішні методи оптимізації – розподіл ризику, страхування;
- 2) внутрішні методи оптимізації – лімітування; мінімізація, прийняття забезпечення (зниження суми можливого збитку шляхом покриття ризиків ліквідним забезпеченням); диверсифікація ризику; метод хеджування.

Залежно від того, яку мету управління ризиками обирають банки, здійснюється вибір методів (способів) управління ризиками. Тому дослідимо підходи до їхньої класифікації. Відразу слід зазначити, що у літературі спостерігається хаотичне виокремлення окремих методів управління ризиками, при цьому одні автори називають їх способами управління, інші – засобами чи прийомами. Розподіл між окремими групами теж неоднозначний.

Так, І.Т. Балабанов виділяє прийоми управління ризиками, які складаються із засобів вирішення ризиків та прийомів зниження ступеня ризику. Серед засобів вирішення ризиків він виділяє *уникнення* (ухилення від заходів, пов'язаних з ризиком), *утримання* (перекладання відповідальності за ризик на інвестора, який має покрити за рахунок власних коштів можливу втрату капіталу), *передачу* (передавання відповідальності за ризик на іншу особу, наприклад, страховій компанії) та *зниження ступеня ризику* (скорочення вірогідності й обсягу втрат). При цьому прийомами зниження ступеня ризику він вважає диверсифікацію, придбання додаткової інформації про вибір та результати, лімітування, самострахування і страхування. [10, с. 64–65]. Однак при такому розподілі страхування одночасно входить до двох груп прийомів.

К.Д. Семенова подібні методи називає засобами управління ризиком і серед них виділяє *уникнення*, *попередження*, *прийняття*, *зниження ступеня ризику* (оптимізацію). При цьому, способи зниження ризику поділяє на зовнішні й

внутрішні [132, с. 182]. На думку В.Р. Кучеренка, В.А. Карпова та А.В. Карпова способи зниження ризиків спрямовані на виключення ризику, зниження ймовірності його виникнення та мінімізацію збитку [61, с. 80]. До способів зниження ризиків ці науковці відносять: запобігання ризиків; диверсифікованість ризиків; страхування подій та їхніх результатів; лімітування; постійне дослідження ринкової кон'юнктури, нагромадження інформації про стан ринку; об'єктивну оцінку власних можливостей; оптимізацію планованої корисності.

Л.І. Донець та інші виділяють організаційні засоби та прийоми впливу на ризик і економічні методи зниження ризику. За способами впливу на ризик виділяють *зниження* (виключення ризику, зниження ймовірності виникнення ризику, зниження можливості збитків), *збереження* (без фінансування, самострахування, залучення зовнішніх джерел, наприклад, позик) та *передачу* (страхування, отримання фінансових гарантій, трансфер) ризику. І одразу ж основними прийомами зниження ризику називають відхилення, прийняття, запобігання та зниження ризику [35, с. 193]. Тобто їх класифікація подібна до попередніх авторів, однак виникає плутанина між способами та прийомами впливу на ризик. Крім того, автори окремо виділяють форми профілактики ризиків, які поділяють на уникнення ризику, диверсифікацію та лімітування. Економічними ж методами зниження ризику вони вважають створення спеціального резервного фонду (фонду ризиків), страховий запас коштів, розробку та впровадження системи штрафних санкцій, страхування від ризику, самострахування від ризику, хеджування.

Таким чином, при класифікації методів управління ризиками, де базою є *вплив на ризик*, як правило, серед науковців відбувається виділення методів зниження, збереження та передачі.

Зниження ризику передбачає зниження наслідків настання ризиків – зменшення розмірів збитку або ймовірності настання несприятливих подій.

Збереження ризику – створення спеціальних резервів, збільшення витрат для покриття можливих збитків при настанні несприятливих ситуацій.

Передача ризику означає передачу відповідальності за нього третім особам при збереженні існуючого рівня ризику (наприклад, при страхуванні ризиків у страховій кампанії). Як правило, передача ризику здійснюється за відповідну винагороду.

У літературі зустрічається також поділ методів управління ризиками на: *методи ухилення* (Risk elimination), *методи скорочення* (Risk reduction або Risk mitigation) та *методи трансферу* (передачі) ризиків (Risk transfer). Так, на думку Г.В. Чернової, *методи ухилення від ризику* передбачають заходи, що дають можливість повністю уникнути впливу тих чи інших несприятливих подій. *Методи скорочення ризику* сприяють зменшенню несприятливих наслідків дій (процедура передбачає, що ризики залишаються на власній відповідальності носія, тому її іноді називають прийняттям ризиків на себе (Risk retention або Risk assumption). *Методи передачі ризику* дозволяють перекласти відповідальність за зниження можливості виникнення несприятливих подій і за відшкодування пов'язаного з ними збитку на інший суб'єкт [140].

О.П. Логвінова та І.М. Семененко за напрямом впливу (протиризиковою спрямованістю) виділяють *уникнення ризику*; *контролювання й запобігання ризику*; *страхування*; *поглинання ризику*. Тобто, страхування виділяється в окрему групу і з'являється термін «поглинання» ризику.

На їх думку, *уникнення* (ухилення, скасування, виключення) ризику застосовується у випадках його надмірно високого й неприйняттого рівня та означає відмову від здійснення ризикового рішення або проекту. Уникнення ризику може бути абсолютним (коли від рішення відмовляються остаточно) або умовним (де передбачений повторний розгляд при додаткових заходах).

Запобігання й контролювання ризику передбачає організацію діяльності таким чином, щоб учасники проекту мали змогу максимально впливати на чинники ризику і мали можливість запобігання або зниження їхнього негативного прояву. У цій групі вони виділяють необхідні та превентивно-профілактичні заходи, а серед основних інструментів запобігання й контролю ризику – практичні заходи для профілактики несприятливих подій (створення систем моніторингу інформації; підвищення кваліфікації персоналу; контроль технологічних процесів; наймання консультантів тощо); прогнозування можливих негативних наслідків; розробку ситуаційних планів; придбання додаткової інформації.

Серед *методів поглинання ризику* автори виділяють розподіл ризику між окремими учасниками проекту; резервування коштів; диверсифікацію; внесення застережень і надання гарантій; хеджування [65].

Частіш за все у науковій літературі зустрічається поділ методів управління ризиками діяльності будь-якого підприємства, у тому числі й банку, на 4 групи:

1. *Методи ухилення від ризику* (запобігання) передбачають відмову від реалізації проектів, пов'язаних з непринятно високим для банку рівнем ризику. Найпоширеніші у практиці банків з консервативною політикою, що воліють діяти напевно, не ризикуючи. Такі банки відмовляються від ризикованих проектів, впевненість у виконанні яких викликає сумніви, вкладають кошти здебільшого у державні цінні папери, видають кредити тільки під конкретне високоліквідне забезпечення, яке значно перевищує розмір кредиту, тощо. При цьому вони свідомо йдуть на зменшення прибутків. Н.П. Шульга до цієї групи методів додає ще відмову від певної банківської діяльності, виконання банківської діяльності іншим (нетрадиційним) способом та зміну місця виконання банківської діяльності. [146, с. 94]. Слід пам'ятати, що в реальній діяльності банків повністю уникнути ризиків неможливо, тому їх можна лише мінімізувати, у тому числі шляхом перекладання частини втрат на гарантів, поручителів

чи страховиків. Проте включення страхування та пошуку гарантів до цієї групи методів є дещо суперечливим, оскільки це можливо лише у випадку повного покриття збитків банку при реалізації ризику, натомість більш доречно включити їх до групи методів компенсації ризику.

2. Методи *локалізації ризику* банки використовують у тих випадках, коли вдається чітко виділити й ідентифікувати джерела ризику. Виділивши найризикованішу ділянку діяльності банку, можна зробити її контрольованою і в такий спосіб знизити рівень ризику у цілому. Подібні методи застосовують великі банки, наприклад, при впровадженні інноваційних проектів, фінансуванні венчурних проектів, проектному фінансуванні, освоєнні нових видів послуг, успіх яких не завжди прогнозований.

Ще одним методом локалізації є виокремлення у самостійну структурну одиницю окремих ризикових напрямів діяльності банку шляхом створення дочірніх компаній, наприклад, факторингових чи лізингових компаній, компаній з управління активами, чи фондів – недержавних пенсійних фондів, фондів фінансування будівництва тощо. Для банківської системи України подібні структури характерні в основному для банків з іноземним капіталом, що входять до складу міжнародних банківських груп (за визначенням НБУ – іноземних банківських груп). Так, в АТ «Райффайзен Банк Аваль» є власна лізингова компанія ТОВ «Райффайзен Лізинг Аваль» та ТОВ «РЕК ГАММА», пов'язана з управлінням нерухомим майном, в АТ «ОТП Банк» – компанія з управління активами ТОВ «ОТП Капітал» та лізингова компанія ТОВ «ОТП Лізинг». Локалізація ризику, окрім відповідного фінансування та цілеспрямованого управління, дозволяє банкам уникнути надмірного ризику репутації у випадку негативних результатів діяльності дочірньої компанії.

3. Методи *дисипації (розподілу) ризику* є більш гнучкими інструментами управління. Один з основних методів дисипації полягає у розподілі загального ризику шляхом об'єднання з іншими учасниками, зацікавленими в успіху спільної справи

[138]. Банк має можливість зменшити рівень власного ризику, залучаючи до рішення загальних проблем у якості партнерів інші банки та фінансові структури. Для цього можуть створюватися фінансово-промислові чи банківські групи, а банки можуть обмінюватися акціями один одного. Прикладом такого методу може бути й надання консорціумних (синдикованих) кредитів. Однак найбільш важливим методом управління банківськими ризиками цієї групи є диверсифікація.

4. Методи *компенсації ризиків* відносять до попереджувальних методів управління. Ці методи є трудомісткими та вимагають складних аналітичних розрахунків, від яких залежить ефективність їхнього застосування. До найбільш ефективних методів цієї групи відносять використання у діяльності банку стратегічного планування в рамках ризикоорієнтованого підходу до управління банком та побудови системи моніторингу й прогнозування діяльності, що дозволяє завчасно зреагувати на зміну економічної ситуації. Для компенсації дії ризиків здійснюють формування резервів на покриття очікуваних втрат з метою підтримки безперервного функціонування банку.

Міжнародні стандарти у сфері управління ризиками виділяють три групи методів управління ризиками. Так, у «Концептуальних основах управління ризиками організацій (ERM COSO)» виділено окремий компонент – *реагування на ризик* (Risk response), у якому зазначено, що керівництво вибирає метод реагування на ризик – *ухилення від ризику, прийняття, скорочення або перерозподіл ризику*, – розробляючи низку заходів, які дозволяють привести виявлений ризик у відповідність із допустимим рівнем ризику та ризик-апетитом організації [91].

Залежно від ступеня агрегації ризиків методи управління можна поділити на:

- методи об'єднання ризику;
- методи розподілу ризику;
- методи розділення ризику.

Об'єднання ризику (Risk aggregation) – метод, направлений на зниження ризику шляхом перетворення випадкових збитків у відносно невисокі постійні витрати. Прикладом об'єднання ризику є його страхування, що передбачає сплату страхових внесків протягом періоду та можливість отримання компенсації наслідків настання ризиків. У випадку страхування ризику це гарантує банку отримання однакового доходу незалежно від того, понесе він втрати чи ні. Для несхильного до ризику споживача гарантія однакового доходу незалежно від результату забезпечує більшу корисність, аніж у випадку, коли рівень доходу залежить від невизначеності результатів. [154, с. 62].

Розподіл (розсіювання) *ризиків* (Risk distribution) – метод перекладення деякої частини ризику на іншого суб'єкта, котрий здатен забезпечити зниження ризику, тобто при якому можливий збиток розподіляється між учасниками операції таким чином, щоб можливі втрати кожного були відносно невисокими. Зниження ризику може бути досягнуте шляхом його розподілу між учасниками угоди і включення ризику у вартість банківських послуг, а також надання гарантій, поручительств, застави майна і нарахування штрафних санкцій. Розподіл ризику передбачає розширення числа потенційних інвесторів або учасників операції чи проекту. Прикладом розподілу ризику, що часто застосовується банками, є також надання консорціумних кредитів.

Сутність методу (*розподілення* (поділу) *ризиків*) (Segregation of exposures) полягає у забезпеченні відносної стабільності діяльності банку шляхом мінімізації впливу реалізації (настання) окремого ризикового випадку на інші напрями його функціонування. Це досягається за рахунок зміни кількісної характеристики джерела ризику (носія ризику), який може понести втрати. Виділяють дві основні форми застосування цього методу:

– *відділення* (у інших авторів *диференціація*) ризиків (Risk separation). Передбачає розділення джерел виникнення збитків чи об'єктів, яким може бути завдано збиток.

Наприклад, виділення здійснення окремих ризикових операцій банку у самостійні підрозділи (створення факторингових, лізингових дочірніх компаній, що є частиною банківської групи) або перенесення діяльності банків в інші регіони (приміром, як тільки у Каталонії було проведено референдум щодо її відокремлення, частина банків перенесла свої головні офіси в інші регіони Іспанії, не дочекавшись результатів цього волевиявлення, те саме відбувалося і після брекзиту у Великій Британії). Якщо говорити про нефінансові ризики, то прикладом цього може бути недопущення потрапляння сторонніх осіб у приміщення, де зберігаються цінності, проводяться операції на міжбанківському ринку, збереження документів та цінностей у вогнетривких шафах, що дозволяє зменшити ризики втрати документів при пожежі;

– *дублювання* найбільш значимих об'єктів, схильних до ризику (Duplication). Такими об'єктами є документація, інформація, що містить комерційну й банківську таємницю, обладнання та інші технічні засоби, які містять «критичні» ресурси, котрі забезпечують функціонування банку (наприклад, сервери, канали передачі даних тощо). Використання цього методу передбачає формування резервних копій та їхнє зберігання у недоступних для сторонніх осіб місцях, наявність декількох серверів, що територіально віддалені один від одного.

Цей метод управління ризиками можна застосувати до усіх видів ризику банку, які можна чітко розділити.

За співвідношенням заходів з управління і ризикової ситуації виділяють методи трансформації та методи фінансування ризиків [155].

Методи трансформації ризиків – група методів, які передбачають вплив на умови виникнення несприятливих наслідків і можливий розмір збитку. Як правило, ці методи націлені на зниження схильності до ризику, зменшення вразливості та посилення взаємного впливу ризиків у портфелі, що для носія ризиків буде більш сприятливим. Ці методи також називаються технічними методами управління ризиком [140]. Під трансформацією ризику також розуміють переведення одного ризику в інший, менш небезпечний на

даний момент з точки зору пріоритетів кожного конкретного банку. Окрім того, трансформація ризику передбачає дрібнення одного великого ризику на безліч дрібніших [104]. До методів трансформації ризиків банку можна віднести хеджування, сек'юритизацію тощо.

Методи фінансування ризику – група методів, націлених на покриття збитку, що уже настав. Ці методи передбачають створення спеціальних резервних фондів або забезпечення інших джерел фінансування збитків. Методи також називаються економічними або фінансовими методами управління ризиком [140]. До методів фінансування ризиків банків, перш за все, слід віднести резервування, страхування.

В.Г. Чернова та А.А. Кудрявцев серед методів трансформації ризиків виділяють метод відмови від ризику, метод зниження частоти збитку або запобігання збиткам, метод зменшення розміру збитків, метод розділення ризику, метод аутсорсингу ризику. А серед методів фінансування ризиків – покриття збитку з поточного доходу, покриття збитку з резервів, покриття збитку на основі самострахування, покриття збитку на основі страхування, покриття збитку на основі нестрахового пулу, покриття збитку за рахунок передавання відповідальності на основі договору, покриття збитку на основі підтримки державних органів, покриття збитку на основі спонсорства [156].

Методи управління банківськими ризиками також поділяють *залежно від співвідношення між моментом здійснення конкретних заходів і моментом виникнення несприятливої події*. За цією ознакою Г.В. Чернова [140] виділяє методи управління ризиком, які передують події, та методи, що застосовуються після настання події. На нашу думку, ці методи доцільніше назвати відповідно превентивними та реактивними.

Превентивні методи управління ризиками включатимуть заплановані і здійснювані завчасно заходи, які спрямовуються на зниження ймовірності настання збитку та зменшення його розміру. До них можна віднести лімітування, страхування, диверсифікацію, концентрацію.

Реактивні методи управління ризиками – це заходи, що застосовуються після настання збитку і спрямовуються на ліквідацію наслідків несприятливих подій та відшкодування збитків. До цієї групи методів можна віднести хеджування.

За використовуваними інструментами впливу методи управління ризиками банку поділяються на активні й пасивні. До *пасивних* відносяться, головним чином, інструменти ухилення і передачі ризику, оскільки у цьому випадку менеджмент банку або уникає діяльності, пов'язаної з ризиком, або передає відповідальність за ризик зовнішнім організаціям. Інструменти локалізації, розподілу та компенсації у своїй більшості можна назвати *активними*, оскільки вони припускають прийняття ризику на свою відповідальність і зниження невизначеності власними зусиллями менеджера.

Окремі автори [65] поділяють методи управління ризиками (або методи зниження ризику) на *зовнішні* (передача ризику шляхом його розподілу, страхування або хеджування) та *внутрішні* (лімітування, диверсифікація, створення резервів (запасів) на покриття можливих непередбачених витрат). У цілому погоджуємося з таким поділом, однак окремі методи управління ризиками не можна чітко віднести до відповідної групи. Так, приміром, лімітування може бути методом як внутрішнього впливу, так і зовнішнього (через призму встановлення обмежень з боку регуляторів).

Ще одним класифікаційним підходом до виділення методів управління ризиками є їх поділ за ступенем ефективності на *ефективні* та *неефективні*. Такий поділ доречний тільки постфактум, як елемент оцінки результативності застосування окремих методів для управління конкретними видами ризиків банку (тобто з'ясувати, чи виявилось вдалим застосування, приміром, методу концентрації для управління портфельним кредитним ризиком або ризиком портфеля цінних паперів). У якості попередньої класифікації методів дещо суперечливим виглядає взагалі виділення та застосування методів, які початково вважаються неефективними. Єдине, коли такий поділ мав би місце, це у випадку подібного поділу

методів з урахуванням часу, тобто у якому періоді розвитку банківської системи виявляються ефективними окремі методи управління ризиками.

Крім того, перераховані методи відрізняються за *економічною сутністю*, що полягає у передачі ризику третій стороні (при страхуванні, хеджуванні й розподілі) або у залишенні його на власному утриманні (при резервуванні, диверсифікації або лімітуванні). Іншим критерієм класифікації може бути *об'єкт управління*, в якості якого виступає ймовірність настання чи схильність до ризику (при хеджуванні, розподілі, диверсифікації) або чистий збиток внаслідок прояву ризику (при резервуванні й страхуванні).

Отже, узагальнення основних класифікаційних підходів відносно методів управління ризиками банку можна представити наступним чином (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

Узагальнена класифікація та групування методів управління ризиками банку

№ пор.	Класифікаційна ознака	Групи методів
1	За можливістю кількісної оцінки ризиків	Методи оптимізації. Методи мінімізації
2	За економічною сутністю	Методи передачі ризику. Методи утримання ризику
3	За об'єктом управління	Методи, основані на схильності до ризику. Методи, основані на наслідках прояву ризику
4	За сферою застосування	Зовнішні. Внутрішні
5	За агрегацією ризиків	Методи об'єднання ризику. Методи розподілу ризику. Методи розділення ризику
6	За реагуванням на ризик	Методи ухилення від ризиків. Методи локалізації ризиків. Методи дисипації ризиків. Методи компенсації ризиків
7	За співвідношенням заходів з управління і ризикової ситуації	Методи трансформації. Методи фінансування

Закінчення табл. 3.1

№ пор.	Класифікаційна ознака	Групи методів
8	Залежно від співвідношення між моментом здійснення конкретних заходів і моментом виникнення несприятливої події	Превентивні. Реактивні
9	За способом впливу	Активні. Пасивні
10	За ефектом від застосування	Ефективні. Неефективні

Що стосується практичної діяльності банків, то наведеного вище розподілу методів вони, як правило, не здійснюють, виділяючи лише найбільш вживані конкретні методи управління ризиками, причому частіш за все відносно окремих видів ризиків.

Отже, у процесі управління ризиками банком може бути використаний широкий спектр методів, проте при виборі конкретних методів необхідно враховувати наступні принципи:

- ✓ *передавати* ризик третій стороні (страхувати) у тих ситуаціях, коли можливі збитки внаслідок несприятливих подій значимі, а ймовірність їх настання невелика;
- ✓ *уникати* ризику у ситуаціях, коли збитки внаслідок несприятливих подій значимі, а ймовірність їх настання велика;
- ✓ *контролювати* ризик у тих ситуаціях, коли величина збитків внаслідок настання несприятливих подій незначна, а ймовірність настання висока;
- ✓ *ризикувати* у тих випадках, коли збитки внаслідок дії несприятливих подій незначні і невеликою є ймовірність їхнього настання [38].

Найбільш ефективний результат можна отримати лише при комплексному використуванні різних методів управління ризиками, залежно від ситуації, що склалася у діяльності банку. Комбінуючи їх один з одним, можна досягти оптимального співвідношення між рівнем досягнутого зниження ризику та необхідними для цього додатковими витратами.

3.2. Особливості методів інтегрованого управління ризиками банків

Серед методів управління ризиками, що застосовуються банками (згідно з їх офіційною звітністю), є: створення резервів на покриття збитків відповідно до видів операцій та порядку використання цих резервів; розробка порядку покриття втрат власним капіталом банку; визначення шкали різних типів маржі (процентної, заставної тощо), заснованої на ступені ризику; контроль за якістю окремих портфелів (кредитного, інвестиційного, заставного, депозитного, портфелів цінних паперів); відстеження критичних показників у розрізі видів ризику; диверсифікацію операцій з урахуванням факторів ризику; мотивацію бізнес-підрозділів і персоналу, пов'язаного з ризиковими операціями банку; ціноутворення (процентні ставки, комісії) з урахуванням ризику; встановлення лімітів на ризикові операції; продаж ризикових активів; хеджування індивідуальних ризиків, у тому числі за рахунок операцій з похідними фінансовими інструментами. Однак, оскільки ступінь розвитку системи інтегрованого управління ризиками у вітчизняних банках суттєво різняться, не усі з перерахованих методів знайшли своє відображення у діяльності окремих банків.

Тому, провівши дослідження практики управління ризиками банків, можна виділити основні *методи*:

- лімітування;
- диверсифікація;
- концентрація;
- резервування;
- страхування;
- імунізація;
- сек'юритизація;
- хеджування.

Розглянемо більш детально особливості застосування кожного з них.

Лімітування. Встановлення лімітів є одним з основних методів управління ризиками для більшості банків України. Формування систем лімітів спрямоване на обмеження й контроль ризиків, прийнятих банком у цілому, з метою мінімізації рівня можливих втрат, забезпечення захисту інтересів акціонерів тощо. Завдяки встановленню лімітів банкам вдається уникнути критичних втрат внаслідок необдуманого концентрування будь-якого виду ризику, а також диверсифікувати діяльність і забезпечити стабільні прибутки. Саме тому у рамках інтегрованого управління ризиками в банку встановлюється єдина система організації лімітування ризиків, що охоплює усі операції та напрями діяльності банку.

Лімітування ризику передбачає встановлення обмежень на експозицію до ризиків та наступний контроль за їх дотриманням. Тобто, ліміт є кількісним обмеженням, що накладається на певні характеристики операцій банку. Розмір ліміту відображає готовність банку прийняти на себе окремий ризик, але при цьому обмежити його вплив на свою діяльність.

Лімітування передбачає встановлення обмежень (лімітів) на окремі операції банку залежно від стану суттєвих факторів. Ліміти встановлюються у розрізі загальних позицій на ті чи інші види активів або пасивів, а також на використання конкретних фінансових інструментів. Система лімітування ризиків містить також встановлення лімітів повноважень колегіальних органів та окремих посадових осіб. Делегування повноважень щодо прийняття ризику визначається внутрішніми нормативними та організаційно-розпорядчими документами банку.

Види лімітів, порядок їхнього встановлення й контролю, процедури взаємодії також регулюються внутрішніми нормативними документами банку з дотриманням норм національного законодавства та вимог Базельського комітету з банківського нагляду. Якщо банк є учасником банківської

групи, ліміти, як правило, встановлюються материнською компанією і частіше за все є єдиними для усіх банків групи незалежно від країни розташування, але з урахуванням вимог національного законодавства.

Для досягнення цілей оптимізації управління ризиками банки проводять лімітування операцій за наступними критеріями: за обсягами, за концентрацією на одного контрагента/клієнта чи групи пов'язаних з банком осіб, за фінансовими інструментами тощо. Перевищення відповідних лімітів не допускається, окрім як за рішенням правління та уповноважених профільних комітетів.

Банк має дотримуватися нормативів ризику, що встановлені регулятором (Національним банком України), та внутрішніх лімітів, які регулюють рівень ризику. Як правило, у внутрішніх лімітах виділяють:

- *позиційні ліміти* (об'ємні ліміти, ліміти на абсолютний ризик, VaR-ліміти);
- *структурні ліміти* (пайові ліміти, ліміти концентрації);
- *ліміти фінансового результату* (stop-loss і stop-out).

Останні ліміти застосовуються, як правило, за фондovими операціями. Метод обмеження втрат шляхом постановки лімітів «stop-loss» обмежує величину втрат визначеною величиною, у випадку її перевищення позиція має бути закрита автоматично. Якщо банк не буде застосовувати таких обмежень, втрати можуть збільшитися до критичного рівня. Ліміт «stop-loss» є лімітом потенційних збитків і вважається персональним лімітом, що зобов'язує дилера автоматично закрити відкриту позицію і прийняти збиток, наприклад, при досягненні, валютним курсом деякого граничного значення. Ліміт «stop-out» є лімітом поточних збитків за операціями і встановлюється для контролю накопичених поточних збитків за операціями.

Провівши дослідження, нами було виділено види внутрішніх лімітів, котрі найчастіше застосовуються у практичній діяльності банків України (табл. 3.2).

Таблиця 3.2

Внутрішні ліміти банків при управлінні ризиками

Вид ризику	Використовувані ліміти
Кредитний ризик	<ul style="list-style-type: none"> – Ліміти повноважень на колегіальні органи / посадових осіб; – ліміти на клієнтів / групи пов'язаних позичальників (індивідуальні ліміти); – ліміти на відділення (філію); – ліміти на галузі, види кредитних продуктів, сегменти, регіони; – ліміти портфельного ризику
Ринковий ризик	<ul style="list-style-type: none"> – Ліміти, які обмежують абсолютні/відносні значення відкритих позицій; – ліміти, що обмежують чутливість фінансового результату банку до зміни ринкових індикаторів (курсів, процентних ставок, котирувань цінних паперів і деривативів тощо), VaR-ліміти; – ліміти, які обмежують максимальний обсяг втрат за торговими операціями з фінансовими інструментами, при досягненні яких позиції обов'язково закриваються – ліміти stop-loss; – ліміти на сукупний розмір інвестиційного портфеля
Валютний ризик	<ul style="list-style-type: none"> – Ліміт на загальну відкриту валютну позицію по банку у цілому (ліміт на відкриту позицію протягом дня та овернайт-ліміт відкритої позиції); – ліміти у розрізі підрозділів та операцій; – ліміт на суму можливих збитків від зміни валютного курсу; – ліміт на казначейські операції (арбітражні конверсійні операції, казначейські неторговельні операції з готівковою іноземною валютою, операції з банківськими металами); – загальнобанківські операційні ліміти та персональні ліміти на дилерів
Ризик незбалансованої ліквідності	<ul style="list-style-type: none"> – Ліміти на розриви ліквідності; – ліміти на обсяги певних видів активних операцій; – ліміти утилізації відкритих на банк лімітів; – ліміти на строки проведення активних і пасивних операцій; – ліміти залишків коштів в операційних касах та банкоматах

Закінчення табл. 3.2

Вид ризику	Використовувані ліміти
Відсотковий ризик	<ul style="list-style-type: none"> – Ліміти, які обмежують розриви у строках погашення активів та зобов'язань; – ліміти, що обмежують строки проведення операцій та їх дюрацію; – ліміти, які обмежують цінові параметри проведення операцій; – ліміт капіталу на покриття процентного ризику
Операційний ризик	<ul style="list-style-type: none"> – Граничні значення за ключовими показниками операційного ризику; – ліміти за операціями: – кількість договорів, укладених одним працівником фронт-офісу (відділенням, партнерською організацією) протягом визначеного періоду (день, тиждень, місяць); – сума однієї операції, при перевищенні якої вимагається додатковий контроль; – накопичувальна сума операцій за одним працівником фронт-офісу (відділенням, партнерською організацією) протягом визначеного періоду (день, тиждень, місяць), при перевищенні якої вимагається проведення додаткового аналізу; – ліміти коштів у касі, банкоматі, інкасаторському автомобілі тощо

Внутрішні ліміти встановлюються, виходячи зі статистичної або експертної оцінки коливань ризик-факторів, апетиту банку до ризику, вираженого у вигляді прийняттого рівня економічного капіталу на його покриття, а також можливостей банку з управління зовнішніми лімітами, встановленими регулятором. Однак слід пам'ятати, що встановлення внутрішніх лімітів має сенс лише у випадку його відмінності від регуляторних лімітів і тільки у ситуації, коли бізнес-підрозділ, діяльність якого лімітується, має необхідні можливості для визначення рівнів та ухвалення ризиків. Наприклад, банк може лімітувати валютні операції (в обсягах визначення лімітів відкритої валютної позиції) чи операції кредитування (у рамках оцінки ризику кредиту під час розгляду кредитної заявки) за нормативними вимогами.

Ініціаторами зміни внутрішніх лімітів є керівники відповідних структурних підрозділів, профільних комітетів або члени правління банку.

Диверсифікація є методом управління ризиком за рахунок підбору інструментів (розподілу активів та пасивів за різними компонентами), результати володіння якими слабо корелюють між собою.

Як форма організації певної фінансової або виробничої діяльності диверсифікація привертає особливу увагу у зв'язку з посиленням глобалізаційних процесів, впливом світової й національної фінансово-економічних криз, розширенням конкуренції, розвитком науково-технічного прогресу, появою нових фінансових технологій та інструментів. Вона також актуалізується в умовах трансформаційних ринків [30, с. 38].

Сутності диверсифікації присвячено багато праць як вітчизняних, так і зарубіжних авторів. Це поняття найчастіше пов'язують з іменем Г. Марковіца, який у своїх всесвітньо відомих працях «Portfolio Selection» (1952) [212] і «Portfolio Selection: Efficient Diversification of Investments» (1959) [213] дослідив ефект диверсифікації у фінансах. На відміну від стратегії наївної диверсифікації, у центрі уваги стратегії диверсифікації Г. Марковіца знаходиться передусім рівень коваріації дохідностей активів портфеля. Ця стратегія полягає у виборі тих активів, дохідності яких мали б можливо меншу додатну кореляцію [50, с. 6].

Якщо звернутися до сучасного тлумачення диверсифікації, то в науковій літературі вона у більшості випадків розглядається як зміна складу й структури активів або ресурсів [22, с. 322; 34, с. 171; 29; 59, с. 49] або розширення видів діяльності суб'єкта господарювання [12, с. 372; 34, с. 171; 30, с. 39].

Нормативне визначення диверсифікації подано у «Методичних рекомендаціях щодо організації та функціонування систем ризик-менеджменту в банках України», де зазначено, що диверсифікація – метод пом'якшення ризику шляхом розосередження вкладень та обмеження впливу фактора

ризика за рахунок уникнення надмірної концентрації за одним портфелем. Вона передбачає пошук і поєднання портфелів, які за однакових умов призводять до різних, не обов'язково протилежних результатів [72].

На сьогодні диверсифікація дуже активно використовується в діяльності вітчизняних банків, вона є основним методом управління як портфелем активів у цілому, так і відносно окремих портфелів – кредитного, інвестиційного тощо. Це метод пом'якшення ризику, котрий застосовується як до активних, так і до пасивних операцій, тому часто виділяють *метод диверсифікації активів*, що передбачає розподіл активів банку за максимально різноманітними видами розміщення (видами клієнтів, термінами розміщення, регіонами розміщення, видами валют), та *метод диверсифікації пасивів*, який припускає розподіл пасивів банку за максимально різноманітними видами (термінами залучення, категоріями вкладників, видами валют, видами функціонування рахунків). Цей метод використовується при управлінні усіма видами фінансових ризиків. З метою уникнення надмірної концентрації ризиків внутрішні процедури банку мають включати конкретні інструкції щодо зосередження уваги на збереженні диверсифікованого портфеля.

Мотивами до диверсифікації можуть бути як оборонні – зниження ризику, зменшення негативного впливу циклічних коливань, так і наступальні – розширення частки ринку, досягнення синергетичного ефекту тощо [20].

Розглядаючи диверсифікацію як метод управління ризиками банку, доречно звернути увагу на її критерії. І. Ансофф [4] вважає, що критерії диверсифікації необхідно визначати, виходячи з аналізу недоліків існуючого портфеля, наприклад, його незбалансованість, надлишок або нестача ресурсів, невідповідність рівня прибутковості тощо.

Найчастіше у науковій літературі зустрічаються такі критерії диверсифікації:

- критерій привабливості;
- критерій «витрати на входження»;
- критерій додаткового зиску [145].

Трансформуючи ці критерії на портфель активів банку, необхідно сказати, що саме вони є підставою при прийнятті рішення банком про необхідність проведення диверсифікації у розумінні, в якому її розглядає О.І. Лаврушин [12, с. 372], тобто коли банк прагне розширити діапазон активних операцій, оновити портфель активів, увести нові послуги, пов'язані з цими операціями.

У цьому випадку перелічені критерії диверсифікації для портфеля активів банку будуть виглядати так:

1) критерій привабливості – сфера, обрана для розміщення активів має бути привабливою з точки зору отримання прибутку з розміщених коштів;

2) критерій «витрати на входження» – витрати на введення нового продукту у портфель активів не повинні бути занадто високими і не перевищувати потенційні доходи від його впровадження;

3) критерій додаткового зиску – розширюючи діапазон активних операцій, банк має отримувати конкурентні переваги там, де їх раніше не було, а також створити можливості для отримання додаткового прибутку і, відповідно, підвищення дохідності своїх акцій, а як підсумок – зростання власної додаткової вартості.

Другий варіант диверсифікації портфеля активів банку включає у себе зміну структури існуючого портфеля, тобто розподіл ресурсів між різноманітними активними інструментами, і у цьому випадку критерії диверсифікації, вважається, будуть обумовлюватися її цілями.

Цілі диверсифікації мають повністю підпорядковуватися цілям управління загальним портфелем банку та узагальненим цілям для окремих бізнес-ліній. Як зазначає Н.П. Шульга, такими цілями банку можуть бути: зростання або утримання доданої вартості банку; зростання чи утримання достатнього рівня поточного доходу; утримання конкурентної позиції або (і) досягнення конкурентних переваг; оптимізація ризиків тощо [162, с. 141]. У межах цих цілей формуються цілі формування

портфеля банку. Так, приміром, на сайті АТ «Райффайзен Банк Аваль» визначено, що управління портфелем банку переважно включає:

- визначення стратегії формування портфеля відповідно до рівня ризику, закладеного під час планування бюджету;
- встановлення показників якості портфеля, які мають відповідати даній стратегії, та їхній подальший контроль;
- ініціювання нових критеріїв формування портфеля та розробка стратегій стосовно уже сформованого портфеля для досягнення поставлених цілей щодо його якості, а також контроль впровадження і впливу прийнятих рішень [130, с. 39].

У науковій літературі найчастіше розглядають три види диверсифікації: галузеву; географічну; портфельну [59, с. 52; 2, с. 139]. Група авторів під керівництвом М.І. Куликова [11] додає ще й диверсифікацію за строками погашення. На нашу думку, цю класифікацію слід доповнити диверсифікацією за сегментами, виділивши наступні сегменти: роздрібна банківська діяльність, корпоративна банківська діяльність, інвестиційна банківська діяльність, казначейські банківські операції. Виділення названих сегментів, так чи інакше, зустрічається у діяльності більшості банків України.

Галузева диверсифікація означає розподіл активів/пасивів між клієнтами, які здійснюють діяльність у різних галузях економіки. Початково галузева диверсифікація застосовувалася вітчизняними банками лише відносно активів (насамперед, кредитного портфеля та портфелів цінних паперів), однак у подальшому її застосування перейшло і до царини управління депозитним портфелем, з'явилася й окрема примітка до річної фінансової звітності банків відносно галузевої структури коштів – «Кошти клієнтів» («Заборгованість перед клієнтами»), «Розподіл коштів клієнтів за галузями економіки».

Для зниження загального ризику портфеля вирішальне значення має вибір галузей, який має ґрунтуватися на

результатах статистичних досліджень розвитку галузі [112, с. 87]. Найбільша ефективність від використання такого методу мінімізації ризиків банку досягається у разі вкладання коштів у галузі з протилежними фазами коливань ділового циклу незалежно від того, чи це є вкладанням коштів у цінні папери окремих емітентів, чи напрям кредитування позичальників. У будь-якому випадку зниження доходів від вкладання коштів в одну галузь має компенсуватися підвищенням доходів від роботи іншої галузі. Відносно пасивів, передусім, галузевої структури депозитного портфеля, це застереження дозволяє банку уникати раптового одночасного вилучення коштів вкладниками у разі виникнення нестабільної ситуації у галузі їхньої діяльності.

Географічна диверсифікація полягає у розподілі ресурсів між різними регіонами, географічними територіями, країнами з різними економічними умовами. У практиці банків України географічна диверсифікація передбачає розподіл активів і зобов'язань з виділенням таких основних напрямів: Україна, країни ОЕСР, інші країни. Географічна диверсифікація дозволяє компенсувати втрати від падіння економіки одного регіону чи країни за рахунок пожвавлення економічних процесів у інших. Однак така диверсифікація наражає банки на суттєві ризики країн. Приміром, ПАТ КБ «Приватбанк» мав достатньо розгалужені мережі не тільки в Україні, а й за її межами, його дочірні банки функціонували у 12 країнах світу, серед яких Росія, Грузія, Латвія, Італія, Португалія, Китай, Велика Британія, Кіпр, Німеччина, Іспанія, Казахстан [96]. У Російській Федерації під брендом «Приватбанк» працював ЗАТ МКБ «Москомприватбанк». Однак політичні події призвели до фактичної втрати власниками цього банку – 7 березня 2014 р. Центробанк Росії прийняв рішення щодо санації банку за участю «Агентства по страхуванню вкладів», а уже 2 квітня 2014 р. було повідомлено про те, що інвестором «Москомприватбанка» стає російський «Бинбанк». Суттєвих втрат зазнали й банки, які вкладали кошти у цінні папери компаній Греції через кризу, що охопила економіку цієї країни у 2009 р.

Для запобігання значного негативного впливу ризику країни банки повинні мати адекватну політику та процедури для забезпечення вчасного виявлення, вимірювання, оцінки, моніторингу, звітування, контролю або зменшення ризику країни і ризику обмеження переказу коштів (трансферного ризику) у своїй міжнародній кредитній та інвестиційній діяльності [87]. Це має перевірятися Національним банком України у процесі здійснення нагляду.

Географічна диверсифікація як метод зниження ризику, як правило, значний ефект має у великих банках з розгалуженою мережею відокремлених підрозділів. До слова, у практичній діяльності вітчизняних банків частіше застосовується поняття не географічна, а регіональна диверсифікація. Пов'язане це з процесами оптимізації структури окремих банків, коли виділення «регіону» може не співпадати з географічним розташуванням структурних підрозділів банку. Приміром, у 2015 р. АТ «Райффайзен Банк Аваль» здійснив реорганізацію обласних дирекцій та міграцію рахунків клієнтів на баланс інших обласних дирекцій, у результаті клієнти Чернівецької, Рівненської, Івано-Франківської, Волинської, Тернопільської, Хмельницької та Закарпатської обласних дирекцій були переведені на баланс Львівської обласної дирекції, а клієнти Сумської та Полтавської дирекцій були переведені на баланс Харківської обласної дирекції [130]. Виділення окремих регіональних підрозділів дозволяє банками не тільки мінімізувати витрати на утримання мережі, а й оптимізувати ризики, пов'язані з нерівномірним розвитком регіонів України.

Портфельна диверсифікація означає розподіл активів чи зобов'язань між різними категоріями клієнтів/контрагентів. Частіш за все портфельна диверсифікація передбачає розподіл коштів між фізичними, юридичними особами та банками-контрагентами або між роздрібними (під якими розуміють фізичних осіб), корпоративними (до яких відносять і юридичних осіб, і фізичних осіб-підприємців) клієнтами та банками-контрагентами. Однак портфельна диверсифікація

може мати й більшу деталізацію, наприклад, виокремлення великих, середніх та малих компаній (підприємств), державних підприємств, урядових організацій, небанківських фінансових установ, фізичних осіб тощо. Кредити, надані у сфері малого бізнесу, часто супроводжуються підвищеним рівнем ризику, хоча й мають вищий рівень дохідності. Такі позичальники часто обмежені у виборі кредитора, тому банк може диктувати власні умови кредитної угоди. Якщо позичальником є велика компанія, то кредитний ризик, як правило, менший, завдяки наявності у підприємства значного обсягу власного капіталу, власних основних засобів та більшій прозорості діяльності.

Розрізняють також *концентричну* та *горизонтальну* диверсифікацію. Відносно діяльності банку, перша – це поповнення асортименту послуг банку, близькими до тих, які у нього є (наприклад, новим видом депозиту), друга – несхожими, але цікавими для клієнтів послугами (наприклад, можливістю самостійного відкриття депозиту засобами інтернет-банкінгу клієнтом, який є тримачем банківської карти, таку послугу пропонує АТ «Ощадбанк»). При цьому відбувається диверсифікація послуг банку відносно клієнтів.

Диверсифікація за строками погашення передбачає розміщення активів і залучення пасивів з різними строками. Це дозволяє банкам уникати концентрації надходжень чи відтоку коштів в один період. Строковість погашення активів та пасивів, перш за все, має суттєвий вплив на виникнення у банку ризику незбалансованої ліквідності, тому подібна диверсифікація активів та пасивів має бути узгоджена між собою. Досягти цього банки можуть шляхом планування договірних строків погашення окремих активів і пасивів у рамках автоматизованого формування управлінської звітності «Платіжний календар».

Як зазначають Л.О. Примостка [112, с. 88] та А.О. Криклій [59, с. 52], метод диверсифікації слід застосовувати зважено й обережно, спираючись на статистичний аналіз та прогнозування, враховуючи можливості самого банку і, насамперед, рівень

підготовки кадрів. Диверсифікація потребує професійного управління та глибокого знання ринку [59, с. 52]. На думку авторів, з якими ми погоджуємося, надмірна диверсифікація призводить до зростання кредитного ризику. Те саме можна сказати і про будь-який інший вид ризику.

Однак головною проблемою тут залишається питання кількісного визначення оптимальності напрямів диверсифікації, наприклад, чи є оптимальним наявність 10 галузей кредитування позичальників у кредитному портфелі банку? На нашу думку, єдиного критеріального значення у даному питанні бути не може, оскільки це залежить від розміру банку, його фінансових ресурсів, розгалуженості структури, забезпеченості персоналом, наявності спеціалізованого програмного забезпечення. Проте, у внутрішніх нормативних документах банк усе ж має чітко визначати конкретні напрями диверсифікації і оптимальні значення відносно вкладання коштів у них, а також прописувати обов'язковість дотримання цих значень усіма структурними підрозділами банку без виключення (крім окремих випадків, де дозвіл на перевищення надає КУАП своїм рішенням).

Ще однією проблемою використання методу диверсифікації є грамотність вибору напрямів диверсифікації. Наявність навіть значної кількості напрямів діяльності (видів активів/пасивів), якщо вони мають однакову траєкторію змін у відповідній економічній ситуації, не дасть бажаного ефекту, але може суттєво збільшити втрати від ризиків. Тому до портфеля мають включатися активи/пасиви з протилежними напрямками зміни доходності та ризику.

Отже, сутність диверсифікації полягає у зниженні максимально можливих втрат за одну подію, однак при цьому одночасно зростає кількість видів (джерел) ризику, які необхідно контролювати, що спричиняє зростання трансакційних витрат. Крім того, диверсифікація дозволяє зменшити лише несистематичний ризик (ризик, пов'язаний з конкретним інструментом), тоді як систематичні ризики (наприклад, ризик циклічного спаду економіки), не можуть бути зменшені шляхом диверсифікації.

Концентрація, попри досить обережне ставлення до неї з боку ризик-менеджерів, також може бути методом управління ризиками банку, проте має досить обмежений характер, оскільки вказує на відповідну чутливість результатів діяльності банку до змін у конкретній галузі чи географічному регіоні.

Часто концентрація виникає як результат безпосереднього проведення поточної діяльності банку у тому разі, якщо декілька контрагентів банку здійснюють однакову господарську діяльність або діяльність в одному географічному регіоні, або мають подібні економічні характеристики та зазнають однакового впливу через зміни в економічних, політичних чи інших умовах.

Концентрація – зосередження, скупчення ризику, тобто його нерівномірний розподіл між об'єктами. Концентрація виникає, якщо актив або зобов'язання банку, котрі характеризуються спільним фактором, перевищують певну межу його капіталу. На думку вітчизняного регулятора, до таких факторів можуть належати:

- ✓ зобов'язання перед одним позичальником або невеликою групою споріднених позичальників;
- ✓ надання кредитів двом або більше позичальникам на фінансування одного й того самого проекту, в одній галузі або у пов'язаних галузях, або групі пов'язаних між собою підприємств;
- ✓ інвестиція(і) банку в один проект, в одну галузь або у групу споріднених галузей, або у групу споріднених підприємств;
- ✓ один тип застави, що використовується для забезпечення зобов'язань перед банком;
- ✓ спільне джерело погашення кількох кредитів або інвестицій;
- ✓ депозити (вклади) та/або інші зобов'язання, незалежно від їх умов, перед однією особою або групою пов'язаних між собою осіб [72].

Отже, концентрація ризиків означає зосередження операцій банку у певній галузі чи групі взаємопов'язаних галузей, на географічній території або у певній категорії клієнтів. Концентрація може бути галузева, географічна і портфельна.

Формуючи банківський портфель, слід дотримуватися певного рівня концентрації, оскільки кожен банк працює у конкретному сегменті ринку і спеціалізується на обслуговуванні певної клієнтури. Тому, для врахування спеціалізації, останнім часом у банківській практиці став вживатися термін «банк-монолайнер», тобто банк, орієнтований на визначений сегмент ринку (надання автокредитів, іпотечних кредитів тощо). Однак, спроби окремих банків позиціонувати себе у якості монолайнерів (наприклад, це прослідковувалося у діяльності ПАТ «Дельтабанк»), не мали успіху. Якщо у період «кредитного буму» монолайнери мали усі перспективи успішного функціонування, то в умовах кризового стану економіки саме універсальність діяльності є основою успіху банків, оскільки надмірна концентрація значно підвищує рівень ризику. Часто банки концентрують свою діяльність у найпопулярніших секторах економіки, де представлені й інші банки, що у випадку рецесії призводить до виникнення надмірних ризиків у банківській системі. Як показує практика, саме надмірна концентрація кредитного портфеля стала причиною погіршення фінансового стану та банкрутства низки банків.

Тож для того, аби бути ефективним інструментом мінімізації ризиків, концентрація має бути здійснена на базі глибокого аналізу тих сегментів, де банк збирається зосередити свою увагу, а також тісно пов'язаною із системою лімітування ризиків.

На важливість цієї проблеми наголошується у документах наглядових органів. Так, за рекомендаціями Базельського комітету з банківського нагляду в «Основних принципах ефективного банківського нагляду» виділено окремо *«Ризик концентрації та ліміти максимального ризику»*, за яким орган нагляду визначає наявність у банків належних політики і процедур своєчасного виявлення, вимірювання, оцінки, моніторингу, звітування, контролю або зменшення

ризикую концентрації. Окрім того, орган нагляду встановлює пруденційні ліміти для обмеження операцій з окремими контрагентами або групою пов'язаних контрагентів [87], наприклад, нормативно-правовими актами Національного банку України встановлено нормативи ризиків за кредитами – норматив максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента (Н7), норматив великих кредитних ризиків (Н8), норматив максимального розміру кредитного ризику за операціями з пов'язаними із банком особами (Н9), інвестиціями – норматив інвестування у цінні папери окремо за кожною установою (Н11), норматив загальної суми інвестування (Н12) та валютними операціями – ліміти відкритої валютної позиції.

Резервування. Формування резервів на покриття втрат дозволяє покрити ризик очікуваних (прогнозованих) втрат за фінансовими активами, зокрема, кредитними операціями, інвестиціями в цінні папери, фінансовими зобов'язаннями дебіторською заборгованістю, та іншими активами. При цьому резерви створюються відповідно до вимог нормативних документів Національного банку України та внутрішніх нормативних документів банку.

Однак, як найважливіший метод мінімізації ризиків банку резервування виступає відносно кредитних ризиків. У період кредитного буму 2001–2007 рр. банки вважали ризики низькими і практично не здійснювали відрахувань до резервів за активними операціями. Темпи росту резервів значно відставали від зростання обсягів активних операцій. У результаті на момент закінчення кредитного буму і виникнення банківської кризи накопичився значний розрив між необхідними і фактично сформованими резервами. Кредитний портфель, який раніше вважався надійним, перетворився в високоризикований і потребував значного доформування резервів. Величезні збитки, яких зазнала банківська система України, свідчать про нагальну необхідність вдосконалення методик формування резервів, які б враховували не тільки поточні, але й довгострокові очікувані втрати [28].

На той час з метою зниження непередбачуваних втрат за кредитними операціями банків в Україні, як і більшості країн світу, використовували *статичне резервування*, яке базується на поточних оцінках стану кредитного портфеля. Так, у

нормативно-правових актах НБУ резерви під втрати за активними операціями розглядалися як частина вартості негативно класифікованих активів банку, яку банк достовірно, на основі попереднього досвіду, міг вважати втраченою і відтак відносив на витрати своєї діяльності. Резерви під втрати за активними операціями не включалися до капіталу банку. Ці резерви склалися з резервів під кредитні збитки, резервів під нараховані доходи, резервів під дебіторську заборгованість та резервів під кореспондентські рахунки [1].

Діюча на той час практика формування резервів за активними операціями в банках України показує, що вони створювалися постфактум. Тобто збільшення резервів відбувалося після зниження якості відповідного активу. Але, як показав досвід, набутий під час світової фінансової кризи, цього недостатньо.

На сьогоднішній день банк визнає оціночний резерв під очікувані кредитні збитки за борговими фінансовими активами, що обліковуються за амортизованою собівартістю, та борговими фінансовими активами, що обліковуються за справедливою вартістю з визнанням переоцінки в іншому сукупному доході. При цьому резерви за фінансовими активами формуються поетапно. Так банк зобов'язаний визнати оціночний резерв та фінансовим активом на першій стадії зменшення корисності (очікувані кредитні збитки протягом 12 місяців) не пізніше, ніж на найближчу звітну дату після первісного визнання фінансового активу, а на наступну звітну дату після первісного визнання він повинен оцінити рівень збільшення очікуваного кредитного ризику за фінансовим інструментом із дати його первісного визнання і у разі значного збільшення кредитного ризику визнати оціночний резерв за фінансовим активом на другій стадії зменшення корисності (очікувані кредитні збитки протягом всього строку дії фінансового активу).

Таким чином, при визначенні резервів за фінансовими активами банк враховує не тільки поточний стан заборгованості за ними, а й очікувані кредитні збитки, що дозволяє врахувати потенційні кредитні ризики.

Окрім цього, на сьогодні в світовій практиці виник новий інструмент зменшення фінансових втрат за кредитними операціями банків.

З метою згладжування кредитних шоків у економіці та нейтралізації високого рівня фінансових втрат під час криз у багатьох країнах останніми роками активно почали використовувати динамічне резервування. Його широке запровадження обумовлюється тим, що існуючий порядок формування резервів під можливі втрати за кредитними операціями спричиняє зростання кредитного ризику в період нестабільності. Під час активного кредитування ризику вважаються низькими, позичальники – надійними, а резерви за кредитами – низькими. Проте протилежною стає ситуація у період кризи. Зростає необхідність створення додаткових резервів під кредитні ризики пропорційно зменшенню рівня прибутковості кредитних операцій та здатності позичальників якісно обслуговувати борги. Внаслідок цього традиційний підхід до створення резервів не дає змоги компенсувати втрати від ризиків у повному обсязі й підвищує рівень фінансової нестабільності. Ці фактори зумовили зміну парадигми банківського регулювання і нагляду від циклічної політики до антициклічного регулювання. Документом, що декларує ці нововведення та є обов'язковим для виконання у міжнародній спільноті, є угода про капітал Базель III. Виконання положень цієї угоди ставить перед банками завдання щодо «підвищення вимог до капіталу першого рівня, який має формуватися виключно за рахунок звичайних акцій та нерозподіленого прибутку; перехід на концепцію антициклічного регулювання, врахування не лише поточних, але й очікуваних втрат від ризиків; створення запасів капіталу понад регулятивний мінімум» [134].

Динамічне резервування (dynamic provisioning) є інструментом макропруденційної політики, що передбачає створення банками резервів на покриття збитків за проблемними позиками у період кредитного буму та їх використання у період кризи [217] і дозволяє зменшити вплив кредитного циклу на фінансові показники діяльності банківського сектора.

Сутність динамічного резервування пов'язана зі статистичною ймовірністю втрат, характерних для будь-якого кредитного портфеля, що виникли під час видачі кредиту, які можуть (або не можуть) матеріалізуватися пізніше [198]. Визначення динамічних резервів здійснюється за допомогою статистичного методу на основі історичних даних щодо втрат

за позиками різних класів, аналіз яких відбувається на щоквартальній основі [177]. Як правило, динамічні резерви формуються додатково, поряд з іншими видами резервів.

Як зазначає Ю.Л. Талісманов, з погляду банківського регулювання й нагляду динамічні резерви можуть виконувати три функції:

- зниження тиску на прибуток і власний капітал кредитних організацій у періоди кредитного стиснення за рахунок посилення резервного навантаження у період кредитного буму;

- обмеження надмірного зростання кредитної пропозиції за допомогою обов'язкових норм динамічного резервування, що залежать від темпів зростання кредитного портфеля;

- стримування зростання простроченої заборгованості шляхом її списання у кризові періоди за рахунок раніше накопичених динамічних резервів [142].

Уперше система динамічного резервування була запроваджена центральним банком Іспанії у липні 2000 р., щоб подолати різке збільшення кредитного ризику на балансах іспанських банків після періоду значного зростання кредиту. Банк Іспанії запровадив динамічне резервування поряд з уже існуючим загальним (під стандартні активи) та спеціальним (під втрати за кредитними операціями). У 2004 р. банк Іспанії переглянув систему динамічного резервування у відповідь на ухвалення міжнародних стандартів фінансової звітності (МСФЗ) Європейським Союзом. Відповідні зміни стосувалися повернення до двох типів резервів під втрати за позиками: загальних (GP_t) та спеціальних (SP_t). Загальна сума резервів на покриття втрат за позиками (TP_t) визначається за формулою:

$$TP_t = GP_t + SP_t, \quad (3.1)$$

у якій GP_t є динамічною частиною резервів. При цьому загальні резерви включають два компоненти і визначаються за такою формулою:

$$GP_t = \alpha \Delta C_t + \left(\beta - \frac{SP_t}{C_t}\right) C_t, \quad (3.2)$$

де GP_t – загальні резерви;

C_t – залишок непогашених кредитів;

ΔC_t – зміна залишку кредитів;

α – середня оцінка кредитних втрат для циклічно нейтрального року (виражається у вигляді коефіцієнта або %);

β – середня питома вага втрат за кредитними операціями, що базується на історичному досвіді (виражається у вигляді коефіцієнта або %);

SP_t – спеціальні резерви для покриття втрат за кредитними операціями [217].

Формула, представлена вище, є спрощеною версією. Насправді, α і β визначаються за шістьма однорідними групами активних операцій відповідно категорій ризику:

- 1) з нульовим ризиком – готівка, борг державного сектора;
- 2) з низьким ризиком – іпотечні кредити з LTV нижче 80%, кредити корпораціям з рейтингом А або вище;
- 3) з ризиком нижче середнього – кредити з реальними гарантіями та іпотечні кредити з LTV вище 80%;
- 4) із середнім ризиком – інші кредити, у тому числі кредити малому та середньому бізнесу і корпоративним клієнтам без рейтингу або які мають рейтинг нижче А;
- 5) із середньо-високим ризиком – кредити на придбання споживчих товарів тривалого користування;
- 6) з високим ризиком – кредитні картки і овердрафти.

При цьому категорії позик та значення параметрів α та β визначаються банком Іспанії і можуть бути наступними (табл. 3.3):

Таблиця 3.3

Значення параметрів α та β для банків Іспанії*

№ пор.	Категорія ризику	Значення параметра α , %	Значення параметра β , %
1	Нульовий	0	0
2	Низький	0,6	0,11
3	Нижче середнього	1,5	0,44
4	Середній	1,8	0,65
5	Середньо-високий	2	1,1
6	Високий	2,5	1,64

* Складено за матеріалами [217]

Перший компонент загальних резервів відображає очікувані кредитні ризики за новими кредитами, другий – базується на історичних даних і порівнює середню питому вагу непогашених кредитів з поточним рівнем спеціальних резервів за кредитами. При цьому другий компонент буде позитивним у періоди кредитного буму, коли обсяг резервів за кредитами знижується порівняно із середнім рівнем втрат попередніх періодів, а, отже, загальні резерви у цей період будуть зростати. І навпаки, у період спаду обсяги фактично сформованих резервів за кредитами будуть зростати порівняно із середнім історичним їх рівнем, а тому різниця $(\alpha - \frac{SP_t}{C_t})$ буде негативною, що може призвести до відсутності загальних резервів.

Слід зазначити, що в Іспанії обсяг загальних резервів обмежується, він не може перевищувати 125% фактичних втрат за кредитним портфелем [222].

Окрім Іспанії, на сьогодні динамічне резервування використовується і в інших країнах, зокрема, в Уругваї, Болівії, Колумбії, Еквадорі, Перу та інших. При цьому, як показує аналіз джерел [200, 210, 211, 221, 222], система динамічного резервування відрізняється у цих країнах. Так, першою

відмінною рисою є види кредитів, за якими створюються динамічні резерви. Зокрема, в Іспанії, Еквадорі та Уругваї – це всі види кредитів, у Болівії та Перу – тільки робочі кредити, у Колумбії – лише комерційні та споживчі кредити. Другою відмінною рисою є вибір індикатора, який використовується з метою визначення підстав для початку формування або використання динамічних резервів. В одних країнах (Болівія, Колумбія, Еквадор) таким індикатором є якість кредитного портфеля, але при цьому відрізняється методика її визначення. Особливу увагу при виборі індикатора для активації динамічного резервування привертає Перу. Ця країна прив'язала динамічне резервування до швидкості росту ВВП. Коли зростання ВВП перевищує певний поріг (тобто, період буму), динамічне резервування активується; і коли темпи зростання ВВП падають нижче порогового рівня – деактивується. Передбачається, що зростання ВВП передує зростанню кредиту і зростання ВВП є більш системним показником, аніж кредит [211]. Окрім цього, системи динамічного резервування різних країн відрізняються за підставами для початку створення динамічних резервів, періодами часу для накопичення й використання динамічних резервів тощо.

Таким чином, на сьогодні, коли динамічне резервування у світі, можна вважати, перебуває у стадії зародження, ще не вироблено певних стандартизованих підходів щодо його використання. У посткризовий період розвитком підходів щодо використання динамічного резервування зайнялися Рада з міжнародних стандартів фінансової звітності (International Accounting Standards Board, IASB), Рада зі стандартів фінансової звітності (Financial Accounting Standards Board, FASB) та Базельський комітет з питань банківського нагляду. Згідно з підходом IASB та FASB, банк при оцінці розміру очікуваних збитків по кредитному портфелю має враховувати збитки, що виникають на кожній стадії життєвого циклу фінансового активу. Розмір збитків визначається як різниця між фактичною вартістю фінансових активів і приведеною вартістю очікуваних грошових потоків за

цими активами у майбутньому. Базельський комітет з питань банківського нагляду закладає вимоги щодо використання динамічного резервування в Угоді про капітал Базель III, згідно з якою у період високої кредитної активності банки мають формувати антициклічний буфер капіталу.

Одним із кроків НБУ щодо запровадження динамічного резервування є прийняття постанови від 12.05.2015 р. № 312 [115], що передбачає створення контрциклічного буфера капіталу, який має на меті захист банківського сектора від акумулювання ризиків у періоди кредитної експансії. Залежно від фази економічного циклу розмір буфера буде коливатися від 0% до 2,5%. Запровадження конкретного розміру контрциклічного буфера капіталу відбудеться тільки після проведення ретельних розрахунків та в умовах стійкого економічного зростання у країні. Але слід зазначити, що механізм формування такого буфера поки що не розроблений.

На нашу думку, в Україні можливо використати два джерела формування динамічних резервів: витрати або чистий прибуток банку. У першому випадку, порядок формування та використання динамічних резервів мають бути прописані у нормативно-правових актах НБУ, оскільки у цьому випадку обсяг динамічних резервів прямо впливає на величину витрат банку, які зменшують його оподатковуваний прибуток. У другому випадку формування динамічних резервів прямо зачіпає економічні інтереси акціонерів банку, оскільки тягне за собою зниження їх дивідендів.

Страховання ризиків є попереднім відрахуванням ресурсів та передаванням частини відповідальності страховій компанії з метою компенсації збитків від настання страхового випадку.

Страхова компанія приймає на себе відповідальність щодо ризику в обмін на відповідну плату, саме тому зобов'язується компенсувати наслідки реалізації ризику у розмірі, що не перевищує розмір страхової суми. При цьому, відношення щодо страхових виплат мають імовірнісний характер, оскільки попередньо невідомо, коли відбудеться страхова подія, якою буде її сила та кого із застрахованих вона зачепить. Інформація, котру отримує потенційний страхувальник під час оцінки

ризиком страхувиком, може бути використана для прийняття подальших рішень щодо управління ризиком [23].

Страхування не ставить своєю метою зменшення ймовірності прояву або схильності до ризику, а націлене переважно на відшкодування матеріального збитку від його прояву [15] (страхування ризиків зазвичай припускає проведення попереджувальних заходів щодо зниження ймовірності настання страхових подій). Для страхування підходять види ризику, ймовірності прояву яких відомі з високим ступенем точності і не сильно корельовані між собою [126, с. 81]. Найбільшим чином ці вимоги задовольняють деякі операційні й кредитні ризики.

Банки можуть передавати страховій компанії такі види ризиків:

- фінансові ризики, які можуть реалізуватися у вигляді недоотримання прибутку чи понесення втрат;
- ризик пошкодження/знищення майна внаслідок пожежі, стихійного лиха, технологічної аварії тощо;
- ризик втрати працездатності співробітником банку під час виконання службових обов'язків внаслідок нещасного випадку;
- ризик, пов'язаний з необхідністю відшкодування збитків, що їх зазнала третя сторона внаслідок певних дій з боку банку;
- ризик збитків, спричинених даному банку некваліфікованими діями персоналу.

У вітчизняних банках, проте, страхування частіше використовується в управлінні кредитним ризиком. Цьому сприяють і вимоги законодавства, наприклад, відносно обов'язковості страхування іпотеки. Окрім того, банками застосовується страхування будь-якого заставного майна (особливо, якщо воно схильне до псування, наприклад, застава майбутнього урожаю, застава товарів в обороті), а також фінансової відповідальності позичальника та, в окремих випадках, його життя.

При страхуванні кредитних ризиків частіш за все застосовується форма *делькредерного страхування*. Як зазначається у термінологічному словнику з кредитування, це форма організації страхових відносин, за якої страхуваль-

ником завжди виступає кредитор (він страхує ризик непогашення кредиту). Таке страхування може здійснюватися у двох варіантах. У першому кредитор (страхувальник) страхує загалом усю заборгованість до повернення її всіма боржниками. У другому варіанті кредитор страхує заборгованість кожного позичальника зокрема. У разі делькредерної форми організації страхових відносин кредитори відіграють роль страхувальників і застрахованих одночасно. При цьому майновий інтерес кредитора може бути захищений посередньо – шляхом страхового захисту платоспроможності його боржника, у такому випадку страхувальником є позичальник [40, с. 144–146]. Однак використання останнього варіанту делькредерного страхування суттєво підвищує вартість кредиту, іноді банки змушені надавати позичальнику окремий кредит для оформлення страховки і обсяг ризику самого банку може збільшитись. Вимагання оформлення страховки впливає і на загальну спроможність потенційних клієнтів щодо оформлення кредитів та репутацію банку серед позичальників.

Страхування може не тільки мінімізувати ризик банку, але й суттєво його підвищити, у разі неякісної попередньої оцінки платоспроможності та репутації страховика. Тому вітчизняні банки намагаються працювати з перевіреними страховими компаніями, з яких формують базу так званих акредитованих компаній.

Не слід забувати, що страхування ризиків банку може бути і фіктивним, покликаним зменшити прибутки банку через надмірні страхові витрати по страхуванню ризиків у пов'язаних з банком компаній. Проте, останні зміни до банківського законодавства вимагають від банків надання повної інформації про операції з пов'язаними особами, що суттєво знижує можливість фіктивного страхування.

Імунізація, перш за все, є методом управління процентним та ціновим ризиками, яка убезпечує вартість портфеля від зменшення при несприятливій зміні відсоткових ставок.

Використання імунізації як методу зниження ризику завдячує виникненню поняття портфельна імунізація (portfolio immunization).

Теорія портфельної імунізації та основні прийоми її практичного застосування уперше були сформульовані Ф.М. Редінгтоном у 1952 р. і тепер здебільшого розглядаються як інструменти загального інвестиційного аналізу. У найширшому сенсі портфельною імунізацією називають підбір та включення до портфеля таких фінансових інструментів, які мінімізують його чутливість до зміни відсоткових ставок на ринку. Отже, імунізацію можна трактувати як нечутливість портфеля до коливань відсоткових ставок на ринку.

Стосовно банківської діяльності зміст цього методу зниження відсоткового ризику полягає у підборі та включенні до складу банківських портфелів таких фінансових інструментів, які дозволяють мінімізувати чутливість різниці між вартістю активів та зобов'язань банку до зміни відсоткових ставок на ринку, тобто захищають банківський капітал від впливу відсоткового ризику [144].

Вітчизняні банки постійно наражаються на відсотковий ризик, оскільки строковість сформованих зобов'язань суттєво менша, аніж профінансовані активи. Причин цьому багато, головними серед яких є висока інфляція, недовіра до банків з боку вкладників, нестабільність економічної ситуації. Вкладники не можуть та й не бажають вкладати кошти на тривалий період, тому банки змушені фінансувати довгострокові активи за рахунок короткострокових зобов'язань, що призводить до виникнення відсоткового ризику.

У зв'язку з цим теорія імунізації портфеля та методи її практичної реалізації стали досить актуальними для вітчизняних банків. Застосування у практичній діяльності українських банків таких інструментів аналізу як дюрація та імунізація не натрапляє на суттєві перешкоди, оскільки не потребує створення спеціальних фінансових інструментів чи ринкової інфраструктури. Натомість названі інструменти аналізу дають змогу оцінити, а за потреби й знизити відсотковий ризик банку, сформувавши структуру банківського балансу не довільно, а за певними принципами й правилами [111].

Отже, головна роль імунізації полягає у захисті балансу банку від будь-яких змін ринкових відсоткових ставок протягом певного зафіксованого періоду шляхом такого підбору

структури балансу, за якої результати переоцінки однаково відображаються на обох сторонах балансу банку і не призводять до негативного впливу на капітал банку.

Сек'юритизація активів (securitization of assets) – спосіб трансформування боргових зобов'язань банку у ліквідні інструменти ринку капіталів шляхом випуску боргових цінних паперів, забезпечених пулом однорідних активів. Сек'юритизація активів є позабалансовим джерелом формування фінансових ресурсів банку. Інколи сек'юритизацію активів називають забезпеченням активів або формою фінансування шляхом випуску цінних паперів, забезпечених активами, які генерують грошові потоки [6]. Найбільш повно, на нашу думку, з точки зору управління ризиками банку, сутність сек'юритизації відображає НБУ, з позиції якого сек'юритизація є перерозподілом ризиків шляхом трансформації активів банку (позик та інших активів) у цінні папери для продажу інвесторам. Банк емітує цінні папери від власного імені або через дочірні установи, однак такі папери «прив'язуються» до конкретних активів банку – сплата доходу та погашення цінних паперів залежить від отримання банком доходу та основної суми кредитів [72].

Як зазначає Л.П. Чубук, сек'юритизація – це метод фінансування та переадресації ризику, що обирається на сьогодні усе більшим числом емітентів цінних паперів та є одним із найпотужніших джерел росту світового ринку капіталів [158].

Метою сек'юритизації активів є перерозподіл ризиків шляхом трансформації активів банку у цінні папери на основі рефінансування.

Сек'юритизація виникла у США у 70-х рр. ХХ ст. як засіб стимулювання житлового іпотечного кредитування і на сьогодні стала одним із найбільш важливих інструментів на ринках капіталу [158].

У науковій літературі зазвичай виділяють три основних типи сек'юритизації:

1) класична сек'юритизація на основі «чистого продажу» (від англ. true sale), яку ще називають традиційною або позабалансовою сек'юритизацією;

2) синтетична сек'юритизація (synthetic), котру ще називають квазі-сек'юритизацією, балансовою сек'юритизацією або сек'юритизацією американського типу;

3) накопичувальна сек'юритизація [56, 160, 168].

Класична сек'юритизація передбачає продаж банком активів цільовій спеціалізованій юридичній компанії – SPV (special purpose vehicle), джерелом коштів для викупу яких є емітовані цінні папери цієї компанії. При синтетичній сек'юритизації активи залишаються на балансі банку при одночасному укладанні деривативних угод між банком і спеціальною компанією, згідно з якими ця компанія бере на себе частину ризиків банку за певну винагороду. Накопичувальна сек'юритизація означає випуск боргових цінних паперів під забезпечення активів, що знаходяться на балансі банку.

Залежно від типу сек'юритизації активів банк обирає різний механізм впливу на ризики, пов'язані з проведенням активних операцій. Так, при класичній сек'юритизації відбувається передача усіх ризиків (кредитного, ринкового, дострокового погашення тощо), пов'язаних з пулом сек'юритизованих активів банку, спеціальній компанії, оскільки ці активи переходять на її баланс. Синтетична сек'юритизація передбачає розподіл ризиків між банком та спеціальною компанією, оскільки компанія бере на себе тільки ризики, чітко обумовлені у деривативній угоді. Під час накопичувальної сек'юритизації, яка передбачає випуск цінних паперів тільки під високоякісні активи, банк повністю залишає на собі усі ризики, пов'язані з такими активами, але, разом з тим, цей вид сек'юритизації дозволяє йому знизити ризик ліквідності активів у цілому.

Економічний ефект сек'юритизації, незалежно від її типу, полягає у тому, що первинний власник, тобто банк або інша фінансова установа, отримує фінансування від інвесторів, надаючи як забезпечення активи, що генерують дохід, зберігаючи при цьому надходження від цих активів і перекладаючи ризик несплати за активами на інвесторів. Первинний власник також покращує власну структуру балансу,

виключаючи з нього зобов'язання третіх осіб перед ним, та власні зобов'язання за залученим фінансуванням під заставу зазначених активів [168].

Сек'юритизація за певних обставин дозволяє досягти наступних цілей, а саме:

- підвищити прибутковість на власний капітал і дотримати вимоги до достатності власного капіталу (для банків), адже частина активів переводиться на іншу юридичну особу;
- залучити дешевші кредитні ресурси з причини високої забезпеченості позики сек'юритизованими активами;
- диверсифікувати джерела фінансування за рахунок випуску компанією спеціального призначення цінних паперів;
- знизити вартість фінансування за рахунок того, що кредитний рейтинг сек'юритизованих цінних паперів може бути вищим, аніж рейтинг емітента;
- залучати фінансування на триваліший термін (порівняно зі звичайним кредитуванням);
- перенести відповідальність за борговими зобов'язаннями на цільову компанію, яка виступає боржником, і будь-яке невиконання нею зобов'язань буде просто дефолтом SPV (Special Purpose Vehicle) [64].

При цьому сек'юритизація має наступні переваги порівняно з іншими методами управління ризиками:

1. Залучення банком довгострокових ліквідних ресурсів замість строкових активів, які можна використати для подальшого розвитку.

2. Привабливі умови фінансування та зниження його вартості, оскільки капітал формується за рахунок фондового ринку, вартість капіталу на якому завжди відносно нижча.

3. Покращання основних фінансово-економічних банківських показників: рентабельності основного капіталу та показників ліквідності за рахунок перетворення низьколіквідних активів у цінні папери.

4. Отримання додаткового прибутку за рахунок підвищення прибутковості банківських операцій шляхом продажу на ринку випущених цінних паперів і вкладення отриманих коштів у менш ризикові або більш ліквідні операції.

5. Зменшення ймовірності виникнення у банку відсоткового й кредитного ризиків, а також ризику втрати ліквідності, оскільки відбувається перерозподіл цих ризиків між банком, інвестором і посередником.

6. Диверсифікація як джерел фінансування, так і ризиків.

7. Банк може позиціонувати себе як фінансову установу, яка здатна працювати зі складними міжнародними фінансовими інструментами.

Разом з тим, доречно виділити і ряд недоліків, притаманних сек'юритизації:

- значні витрати коштів на проведення сек'юритизації;
- тривалий час юридичного оформлення процесу сек'юритизації;
- недосконалість та недостатність законодавства, яке б регулювало механізм сек'юритизації за допомогою різних інструментів (на сьогодні законодавчо врегульовано лише сек'юритизацію іпотечних активів);
- зниження якості наданих кредитів, яке виникає внаслідок пом'якшення стандартів кредитування з боку банку. Можливість швидко продати кредити робить привабливим для банків збільшення їх долі ринку, що, у свою чергу, провокує кредитні буми та наростання бульбашок незабезпечених похідних цінних паперів;
- зниження обсягу регулятивного капіталу за рахунок його зменшення на розмір сек'юритизованих активів з урахуванням вимог Базеля III.

З метою розширення можливостей сек'юритизації для зниження ризиків банку необхідно, перш за все, законодавчо та на рівні НБУ врегулювати використання різних її інструментів. Окрім того, сек'юритизація активів банків потребує розвитку ринку цінних паперів, на якому б оберталися цінні папери, реалізовані при її проведенні.

Хеджування. Одним із найбільш поширених методів зниження впливу негативних цінових тенденцій на фінансових ринках вважають хеджування. Воно передбачає заняття протилежної позиції по відношенню до існуючої за умови чіткої кореляції між відповідними фінансовими інструментами.

Загальне визначення цього терміна надає Л.О. Примостка, яка під хеджуванням (від англ. hedge – захищатися від можливих втрат, ухилятися, обмежувати) розуміє діяльність, спрямовану на створення захисту від можливих фінансових втрат у майбутньому, пов'язаних зі зміною ринкової ціни фінансових інструментів чи товарів [122]. І.І. Вербіцька вважає, що хеджування передбачає частковий або повний перенос ризику несприятливої зміни ринкової ціни об'єкта хеджування [18]. Під хеджуванням також розуміють механізм зменшення ризику фінансових втрат, що базується на використанні похідних цінних паперів (форвардні і ф'ючерсні контракти, опціони, свопи) [161]. У Положенні (стандарті) бухгалтерського обліку 13 «Фінансові інструменти» зазначається, що хеджування застосовується з метою повної чи часткової компенсації змін справедливої вартості об'єкта хеджування або пов'язаного з ним грошового потоку [106]. НБУ вважає його методом пом'якшення ризику, який полягає у компенсації збитків від об'єкта хеджування за рахунок прибутку від інструмента хеджування, які виникають за одних і тих самих умов чи подій [72]. Таким чином, хеджування є методом управління ризиками змін цін на фінансових ринках, який дозволяє уникнути або знизити їхній негативний вплив.

Не зважаючи на те, що хеджування вважають одним із найбільш поширених методів управління валютними ризиками, термін хеджування має досить широке значення і використовується для опису дій з мінімізації цінових ризиків, пов'язаних з імовірністю зміни ринкової ціни інструмента протягом певного часу. За можливими наслідками та масштабами найзначнішими ціновими ризиками у банківській діяльності є ризики зміни відсоткових ставок і обмінних валютних курсів, а також ризик, пов'язаний зі зміною вартості цінних паперів [112].

Хеджування є досить неоднорідним методом управління ціновими ризиками і класифікується за різними ознаками. Проте єдності підходів щодо поділу хеджування в науковій літературі не існує. Так, В.Д. Базилевич [151] класифікує хеджування залежно від позиції (довге й коротке); інструментів (форварди,

ф'ючерси, опціони, свопи); повноти (повне, часткове), відношення до базових активів (пряме, перехресне), виду ризику (систематичного, несистематичного). М.В. Герліванова та К.М. Тростянська, залежно від масштабів застосування, виокремлюють два види хеджування: *мікрохеджування* (хеджування прибутку за окремими активами і зобов'язаннями, або певної комбінації з них. Мікрохеджування використовується для захисту прибутку банку за окремими великими позиціями й угодами) та *макрохеджування* (хеджування прибутку у цілому або чистого відсоткового доходу) [25]. Р.С. Куракін за об'єктом поділяє хеджування на досконале і недосконале. Останнє, у свою чергу, включає звичайне, перехресне, селективне (попереджувальне), арбітражне та довгострокове (календарне) [60, с. 156–158]. За технікою операції виділяють: хедж «без одного», «стрічковий» хедж, хедж «стрічка, що згортається», хедж, який згортається («безперервний» хедж), «спредовий» хедж [147].

Таким чином, узагальнення класифікацій різних авторів дає можливість сформулювати більш повну класифікацію видів хеджування, які можуть використовуватися в управлінні ризиками банків України (табл. 3.4).

Таблиця 3.4

Види хеджування ризиків банку

№ пор.	Класифікаційна ознака	Види хеджування
1	Залежно від позиції	<ul style="list-style-type: none"> • Довге; • коротке
2	За видом інструментів	<ul style="list-style-type: none"> • Форварди; • ф'ючерси; • опціони; • свопи
3	Залежно від повноти	<ul style="list-style-type: none"> • Повне; • часткове
4	За відношенням до базових активів	<ul style="list-style-type: none"> • Пряме; • перехресне
5	За видом ризику	<ul style="list-style-type: none"> • Хеджування систематичного ризику; • хеджування несистематичного ризику
6	Залежно від масштабів застосування	<ul style="list-style-type: none"> • Мікрохеджування; • макрохеджування

Закінчення табл. 3.4

№ пор.	Класифікаційна ознака	Види хеджування
7	За об'єктом	<ul style="list-style-type: none"> • Досконале; • недосконале; • звичайне; • перехресне; • селективне (попереджувальне); • арбітражне; • довгострокове (календарне)
8	За технікою операції виділяють	<ul style="list-style-type: none"> • Хедж «без одного»; • «стрічковий» хедж; • хедж «стрічка, що згортається»; • хедж, який згортається («безперервний» хедж); • «спредовий» хедж

**Узагальнено за [25, 61, 147, 151]*

Розглянуті види хеджування ризиків банку дозволяють зберігати і підвищувати його конкурентоспроможність у короткостроковому періоді, оперативно реагувати на зміни валютного курсу, процентних ставок.

В Україні хеджування як метод управління ризиками банку набуло особливої актуальності під час та після світової фінансової кризи 2008–2009 рр. У першу чергу, цей метод став необхідним для банків у валютній сфері через суттєве та стрімке знецінення національної валюти 2008–2009 рр. та 2014 р. Традиційно інструментами хеджування вважають форвардний і ф'ючерсний контракти, опціон і своп. При цьому в Україні найчастіше з метою хеджування цінних ризиків використовуються форвардні угоди, оскільки вони є позабіржовими інструментами хеджування фінансових ризиків.

Серед основних проблем впровадження похідних фінансових інструментів, які є основними інструментами хеджування ризиків, у практику управління економікою визнають такі:

- недостатня розвиненість окремих сегментів фінансового ринку;
- прогалини у законодавчому забезпеченні;
- високі ризики у діяльності суб'єктів господарської діяльності;
- низький авторитет вітчизняних фондових бірж;
- відсутність посттрейдингового механізму клірингу та розрахунків [17];
- низький рівень розвитку фінансових інструментів, призначених для здійснення хеджування: валютних форвардів, ф'ючерсів, опціонів тощо;
- повільні темпи розгортання економічних реформ;
- несприятливі політичні умови;
- нерозвинутість внутрішнього фондового ринку,
- велика залежність від зовнішніх ринків [122].

Отже, хеджування ризиків банку за допомогою різних похідних фінансових інструментів має перспективи розвитку у банківській системі України, проте низка проблем не дозволяє використовувати цей метод управління ризиками повним чином.

Підвищення ролі цього методу в управлінні цінovими ризиками банку можливе лише за умови стабілізації макроекономічної ситуації у країні, зокрема, на валютному та кредитному ринках; зниження рівня волатильності валютних курсів і процентних ставок на тривалих проміжках часу; законодавчого й нормативно-правового врегулювання використання інструментів хеджування та їхнього обліку тощо.

РОЗДІЛ 4 ІНТЕГРОВАНЕ УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ СИСТЕМНО ВАЖЛИВИХ БАНКІВ

4.1. Глобальні та національні системно важливі банки як носії системного ризику

Поява фінансових ризиків обумовлена як внутрішніми трансформаціями фінансової системи, так і зовнішніми шоками, що пов'язано з наявністю проблем на мікро- і макро-рівнях. Системні ризики, виникаючи на окремому сегменті фінансового ринку, можуть викликати «ланцюгову реакцію» на інші сегменти і справляти шоківий вплив на фінансову систему у цілому. Збереження стійкості фінансового сектора можливе лише за умови своєчасного визначення джерел системних ризиків, розробки та використання у вітчизняній практиці ефективних підходів до їхньої ідентифікації та трансформації.

Провідні науковці та вчені [1, 71] розглядають інтегровану систему управління ризиками як стратегічне управління, котре передбачає як визначення ймовірності криз та катастроф, так і оперує конкретними ризиками й реалізує такі стадії управління ризиками як ідентифікацію ризиків, прийняття рішень та проведення певних заходів. Крім того, існує думка [37], що інтегроване управління ризиками є сукупністю методів, прийомів і заходів, які дозволяють певним чином прогнозувати появу ризикових подій та приймати заходи щодо виключення або зниження негативних наслідків таких подій. Тому, враховуючи сутність і системний характер ІСУР, особливого значення набуває питання забезпечення інтегрованого управління ризиками системно важливих банків.

Уроки світової фінансової кризи продемонстрували, що «генератором» глобального системного ризику виявилися системно важливі фінансові установи (СВФУ), які активно здійснювали міжнародну діяльність, проводили значний обсяг та складні фінансові операції з високим рівнем ризиків, тісно були пов'язані з іншими суб'єктами фінансового ринку [201]. Внаслідок банкрутства системно важливих банків, страхових та інвестиційних компаній, а також інших

фінансових установ, і виникла «ланцюгова реакція» на фінансовому ринку, яка призвела до «фінансового колапсу». З метою врегулювання кризової ситуації уряди більшості країн світу вдалися до фінансового порятунку СВФУ, у тому числі системно важливих банків (СВБ), витративши на це значний обсяг фінансових ресурсів. Більшість СВБ було врятовано за рахунок коштів державного бюджету, тобто платників податків, що сформувало феномен недовіри до банківського сектора [131].

Сам термін «системно важливий банк» (systemically important bank) був офіційно закріплений Радою з фінансової стабільності (РФС) спільно із Базельським комітетом з питань банківського нагляду (БКБН) лише після кризи 2008–2009 рр. у рамках макропруденційної політики, спрямованої на виявлення й оцінку системних ризиків та вжиття заходів щодо їхньої мінімізації. Виникнення поняття «системно важливий банк» пояснюється, насамперед, необхідністю врегулювання системного ризику.

Базельським комітетом з банківського нагляду визначено статус двох типів СВБ – глобального рівня (Global Systemically Important Banks, G-SIBs) [201] та національного рівня (Domestic Systemically Important Banks, D-SIBs) [171], в основі методик ідентифікації яких покладено індикаторний метод.

G-SIBs – це інститути такого розміру, ринкової значимості та глобальної взаємопов’язаності, криза платоспроможності чи банкрутство яких може спричинити суттєві порушення глобальної фінансової системи та негативні економічні наслідки у ряді країн [201].

У листопаді 2011 р. Базельським комітетом було запроваджено методика визначення переліку G-SIBs (уточнена редакція у 2013 р.), яка базується на основі сукупності індикаторів та наглядового судження. Ця методика підлягає періодичному перегляду та удосконаленню, у тому числі на основі виміру показників і відсічення порогових значень, котрі можуть змінюватися кожні три роки [201].

**Розділ 4. Інтегроване управління ризиками
системно важливих банків**

Методика базується на розрахунку 12 показників, які згруповані за такими критеріями як: розмір, складність і взаємопов'язаність банків, активність їх крос-юрисдикційної діяльності, відсутність легко доступних заміників (табл. 4.1). Значення кожного індикатора визначається шляхом ділення відповідного показника банку (сума у євро) на загальну суму показника по всіх банках та множиться на 10000. Отриманий результат виражається у базисних пунктах.

Таблиця 4.1

Критерії та показники для визначення G-SIBs [201]

Критерій (вага, %)	Показник	Вага, %
Розмір (20)	1.1. Сума усіх позицій, визначених для розрахунку коефіцієнта левериджу відповідно до Базеля III	20
Між'юрисдикційна діяльність (20)	2.1. Між'юрисдикційні вимоги.	10
	2.2. Між'юрисдикційні зобов'язання	10
Взаємопов'язаність (20)	3.1. Активи усередині фінансової системи.	6,67
	3.2. Зобов'язання усередині фінансової системи.	6,67
	3.3. Цінні папери емітовані	6,67
Взаємозамінність (20)	4.1. Активи під управлінням.	6,67
	4.2. Об'єм розрахунків, що здійснюються через платіжні системи.	6,67
	4.3. Вартість гарантованих (підписаних) угод на борговому ринку та ринку капіталів	6,67
Ступінь складності (інтеграції) (20)	5.1. Вартість позабіржових деривативів.	6,67
	5.2. Активи 3 рівня.	6,67
	5.3. Цінні папери для торгівлі й продажу	6,67

Рада з фінансової стабільності, створена країнами G20, і Базельський комітет з фінансового нагляду визначають перелік G-SIBs кожного року. Станом на 2017 р. до нього увійшли 8 банків США, 15 банків Європи, 4 банки Китаю і 3 банки Японії [170].

У жовтні 2012 р. Банк міжнародних розрахунків (Bank for International Settlements, BIS) разом із Радою з фінансової стабільності поширили методологічні засади щодо ідентифікації

глобальних системно важливих фінансових інститутів (G-SIFIs) на національні системно важливі банки (Domestic Systemically Important Banks, D-SIBs) [171]. Доцільність запровадження положень щодо ідентифікації системно важливих банків національного рівня (D-SIBs) пов'язана з необхідністю розробки заходів протистояння негативним зовнішнім впливам, які вони справляють на фінансові системи та економіки у різних країнах світу.

БКБН рекомендує визначати D-SIBs національним наглядовим органам з урахуванням методичного підходу ідентифікації G-SIBs, використовуючи наступні критерії: розмір; взаємопов'язаність; взаємозамінність / інфраструктура фінансової установи та ступінь складності. Крім того, національні органи можуть також застосовувати для ідентифікації D-SIBs специфічні показники з урахуванням особливостей банківської системи країни [171].

Базельським комітетом проводиться постійний моніторинг процесу імплементації країнами-членами основних положень регулювання та нагляду за системно важливими банками як глобального (G-SIBs), так і національного рівнів (D-SIBs). Так, у рамках Програми з оцінки узгодженості регулювання (Regulatory Consistency Assessment Programme, RCAP) передбачено проведення у кожній країні аналізу відхилень від прийнятих стандартів Базельським комітетом. Результати цього аналізу знаходять відображення в опублікованих звітах про підсумки оцінки стану імплементації основних засад БКБН щодо G-SIBs і D-SIBs у різних країнах [208].

Методичний підхід до визначення НСВБ в ЄС має певні особливості. У європейських країнах ідентифікація НСВБ здійснюється відповідно до «Методичних рекомендацій щодо критеріїв визначення O-SIIS (інших системно важливих установ)». Доречно зауважити, що у європейському законодавстві замість терміна НСВБ (D-SIB, як це визначено БКБН) вживається термін O-SIIS (Other Systemically Important Institutions, інші системно важливі інститути) [205]. Ідентифікація O-SIIS проходить у два етапи:

**Розділ 4. Інтегроване управління ризиками
системно важливих банків**

• Перший (автоматичний) – розраховується обов’язковий набір показників (табл. 4.2). Наглядові органи мають надавати статус «O-SIIS» банкам, значення загального індикатора яких становить понад 350 базисних пунктів. Однак, вони мають право підняти цей поріг до 425 б. п., як максимум, або зменшити його до 275 б. п., як мінімум, прийнявши до уваги специфіку банківського сектора країни.

Таблиця 4.2

**Основні критерії та показники
для визначення НСВБ в ЄС [206]**

Критерій (вага, %)	Показник	Вага індикатора, %
Розмір (25)	1.1. Сукупні активи	25
Важливість (у тому числі взаємозамінність/інфраструктура) (25)	2.1. Об’єм розрахунків, що здійснюються через платіжні системи.	8,33
	2.2. Депозити приватного сектора від вкладників у ЄС.	8,33
	2.3. Кредити клієнтам приватного сектора у ЄС	8,33
Складність / трансгранична діяльність (25)	3.1. Вартість позабіржових деривативів.	8,33
	3.2. Крос-юрисдикційні вимоги.	8,33
	3.3. Крос-юрисдикційні зобов’язання	8,33
Взаємопов’язаність (25)	4.1. Активи усередині фінансової системи.	8,33
	4.2. Зобов’язання усередині фінансової системи.	8,33
	4.3. Боргові цінні папери	8,33

• Другий (специфічний) – розраховуються додаткові необов’язкові показники, що визначаються наглядовим органом з урахуванням особливостей певної країни, а також встановлюється їхнє порогове значення. За результатами цього етапу виокремлюють додаткові банки, що мають статус

O-SIIS. Перелік можливих додаткових показників включає 49 статей, таких як іпотечні кредити, активи банку / ВВП країни, депозити загальні, депозити, гарантовані системою гарантування вкладів, частка у кліринговій та платіжній системах, кількість іноземних дочірніх компаній, непроцентний дохід / загальний дохід, міжбанківські активи або/і зобов'язання, цінні папери за кредитними операціями тощо [205].

Зокрема, Бельгія визначила вісім банків, котрі набули статус O-SIIS, один з яких був визначений на другому етапі. Додатковими показниками, що розраховувалися на другому етапі, були – кредити банків, депозити, зобов'язання та активи усередині фінансової системи [172].

Центральний банк Португалії (Banco de Portugal) ідентифікував сім банків як O-SIIS, один з яких був визначений за результатами розрахунку додаткових показників, обраних з точки зору банківської діяльності на португальських островах (Азорські острови і Мадейра), а саме: обсягу залучених депозитів і наданих кредитів на цій території [207].

Проведені дослідження дають підставу стверджувати: кожна країна обирає як загальні (рекомендовані БКБН), так і специфічні показники ідентифікації НСВБ. Зокрема, підхід, що використовується органами регулювання та нагляду у Швейцарії для ідентифікації НСВБ, значно відрізняється від рекомендованого підходу БКБН. Так, законом про банки Швейцарії передбачено використання чотирьох індикаторів для визначення системної важливості:

- частка банку на ринку;
- обсяг гарантованих депозитів;
- відношення загальної суми активів банку до ВВП Швейцарії;
- профіль ризику банку, який визначається на основі більш детальних характеристик і показників ризику [174]. За цим підходом у Швейцарії ідентифіковано три D-SIBs – PostFinance AG, Raiffeisen Group та Zürcher Kantonalbank (ZKB).

Специфічна практика ідентифікації НСВБ використовується у США. Так, банки, які отримали статус G-SIBs, автоматично прирівнюються до D-SIBs. За відповідним підходом у США глобальних системно важливих банків визначено вісім, які одночасно є НСВБ. До таких банків відносяться: JPMorgan Chase, Citigroup, Bank of America, Goldman Sachs, Morgan Stanley, Bank of New York Mellon, State Street та Wells Fargo [175].

Разом з тим, законодавством США окремо передбачається визначення також переліку великих ВНС (банківських холдингових корпорацій), в основу ідентифікації яких покладено критерій розміру. Банківський холдинг ідентифікується як великий, якщо обсяг його активів перевищує 50 млрд дол. [175]. До виявлених холдингів застосовуються посилені вимоги з боку регулюючих органів щодо достатності й планування капіталу, розкриття інформації, управління ризиками тощо. Зазвичай, великі банківські холдинги за своєю сутністю наближаються до категорії НСВБ.

До методики ідентифікації СВБ національного рівня (D-SIBs) в Японії включено показники, які, з одного боку, відповідають методиці ідентифікації СВБ глобального рівня (G-SIBs), але з іншого – специфічні показники, зокрема ринкова ціна акцій на продаж та загальні суми депозитів, що перевищують максимальну гарантію у 10 млн єн (табл. 4.3) [176].

Таблиця 4.3

Критерії та показники ідентифікації системно важливих банків національного рівня (D-SIBs) Японії [176]

Критерії	Вага, %	Показник
Розмір	25	Загальні активи
Взаємозамінність	8,33	Платіжна активність у японських єнах
	8,33	Активи на зберіганні
	8,33	Прийняті на страхування угоди з облігаціями, угоди на фондовому ринку

Закінчення табл. 4.3

Критерії	Вага, %	Показник
Складність	8,33	Номінальна вартість похідних фінансових інструментів на позабіржовому ринку
	8,33	Крос-юрисдикційні вимоги
	8,33	Крос-юрисдикційні зобов'язання
Взаємопов'язаність	5	Зобов'язання усередині фінансової системи
	5	Активи усередині фінансової системи
	5	Цінні папери в обігу
	5	Ринкова ціна акцій на продаж
	5	Загальна сума депозитів, яка перевищує максимальну гарантію 10 млн єн (незастрахованих внесків)

Основними відмінностями ідентифікації СВБ національного рівня (D-SIBs) в Японії від рекомендацій Базельського комітету є те, що індикатор загальної суми депозитів було віднесено до критерію «взаємопов'язаність»; індикатори обсягів цінних паперів на продаж (AFS) і активів 3-го рівня було виключено з критерію «складність», у той же час до цього критерію додано індикатори крос-юрисдикційних вимог та крос-юрисдикційних зобов'язань.

Отже, методичні засади ідентифікації СВБ національного рівня (D-SIBs) у країнах ЄС, США, Японії та інших розвинених країнах базуються як на принципах Базельського комітету щодо визначення системної значущості фінансових установ, так і мають суттєві відмінності.

Практика ідентифікації СВБ є доволі новою для України. Національним банком лише наприкінці 2014 р. було затверджено методику їхнього визначення згідно з постановою Правління НБУ «Про затвердження Положення про порядок визначення системно важливих банків» [116] на основі розрахунку показника системної важливості (табл. 4.4).

Банк визначається як D-SIBs за умови, що його показник системної важливості є вищим, аніж розмір середньоарифметичного показника системної важливості банків, котрий розраховується як співвідношення суми показників системної

**Розділ 4. Інтегроване управління ризиками
системно важливих банків**

важливості банків до кількості банків, загальна сума показників системної важливості яких становить не менше 80 відсотків показників по банківській системі [116].

Таблиця 4.4

Показники системної важливості банків в Україні*

Критерій (питома вага, %)	Показник	Вага індикатора, %
Розмір (70)	1.1. Загальні активи	35
	1.2. Кошти фізичних осіб, суб'єктів господарювання та небанківських фінансових установ	35
Напрямок діяльності (15)	2.1. Кредити, надані суб'єктам господарювання за видами економічної діяльності, що класифікуються за секцією «А» (сільське господарство), «В»–«Е» (промисловість), «F» (будівництво)	15
Взаємопов'язаності (15)	3.1. Кошти, залучені від інших банків	7,5
	3.2. Кошти, розміщені в інших банках	7,5

- *Складено на основі [116]*

В основу оцінки системної важливості НБУ покладено три критерії: розмір, взаємопов'язаність та специфічний національний критерій, що відображає обсяг кредитів в окремі сектори економіки. Критерії складності та взаємозамінності у вітчизняній методиці не використовуються, всупереч рекомендаціям БКБН.

Станом на 01.12.2014 р. НБУ було віднесено до системно важливих вісім банків: ПАТ КБ «Приватбанк», АТ «Ощадбанк», АТ «Укресімбанк», АТ «Дельта Банк», АТ «Райффайзен Банк Аваль», ПАТ «Укрсоцбанк», ПАТ «Промінвестбанк», АТ «Сбербанк Росії» [81]. Згідно з рішенням Комітету з питань нагляду та регулювання діяльності банків, нагляду (оверсайту) платіжних систем НБУ від 16.02.2016 р. № 78 було оновлено та скорочено перелік СВБ до трьох установ, а саме ПАТ «Приватбанк», ПАТ «Ощадбанк» та ПАТ «Укресімбанк» [82], які є системно важливими і на 2017 р.

Протягом 2014–2015 рр. окремі банки, що були визначені системно важливими, потерпіли банкрутство, спричинивши значні труднощі для функціонування як банківської системи, так і реального сектора економіки України. Саме тому важливим завданням для вітчизняного наглядового органу є пошук ефективних шляхів управління системними ризиками, які генерує банківський сектор країни. У зв'язку з цим виникає потреба у розробці комплексу заходів раннього попередження виникнення системних ризиків, серед яких першочерговим є удосконалення підходу до ідентифікації та регулювання діяльності СВБ, а також визначення способів мінімізації негативних наслідків у випадку їхнього банкрутства.

Дослідження міжнародного досвіду ідентифікації СВБ дозволяє стверджувати про недостатню комплексність і недосконалість вітчизняної методики для визначення національних СВБ. До того ж, виникають питання, пов'язані з визначенням питомої ваги кожного критерію та індикатора. Не зрозуміло, на основі яких професійних суджень фахівців НБУ були визначені вага критеріїв, котра суттєвим чином відрізняється від рекомендацій Базельського комітету, та директиви Європейського Союзу. Специфічним критерієм ідентифікації СВБ в Україні є «напрям діяльності», у межах якого виокремлюється показник – кредити, надані суб'єктам господарювання у промисловість, сільське господарство та будівництво. Не заперечуючи важливості кредитування пріоритетних галузей народного господарства України, на наш погляд, більш доречним є віднесення цього показника до критерію «розмір» [163, с. 93].

З метою поширення світового і європейського досвіду регулювання системно важливих банківських установ, врахування рекомендацій Європейського банківського регулюючого органу в Україні вважаємо за доцільне переглянути як перелік критеріїв, так і показників, за якими здійснюється ідентифікація СВБ. Доречно розширити кількість показників, на основі яких оцінюється системна важливість банків і започаткувати процедуру оприлюднення банками показників, що використовуються при ідентифікації СВБ.

При встановленні системної важливості банків НБУ надає перевагу масштабам їхньої діяльності. По кожному з показників у межах цього критерію відводиться вага 35%. Не заперечуючи важливість зазначеного критерію, все ж таки дискусійним залишається як перелік показників, так і їхня вага. У рамках критерію «розмір» виявляється доречним додати ще показник – обсяг кредитів, який банк надає юридичним і фізичним особам. Такий підхід обумовлений тим, що у більшості великих банків частка кредитів юридичним і фізичним особам є суттєвою й коливається, як правило, у діапазоні 60–80%. До того ж, при виокремленні цього показника враховуються масштаби не тільки депозитної, але й кредитної діяльності банків. Враховуючи поступову інтеграцію банківської системи України в європейський фінансовий простір, доречно було б показнику «загальні активи» у методиці НБУ присвоїти вагу, яку має аналогічний показник для національно важливих банків країн Єврозони, а саме – 25%. Не змінюючи у цілому вагу критерію, у його межах двом іншим показникам, а саме: обсягу кредитів, який банк надає юридичним та фізичним особам; обсягу коштів, залучених банком від фізичних осіб, суб'єктів господарювання та небанківських фінансових установ, надати однаковою вагу – 12,5%.

Значне падіння довіри населення до банків обумовлює необхідність при визначенні вітчизняних СВБ увести додатковий критерій «довіра суспільства», у межах якого пропонуємо виокремити показник – обсяг депозитів, негарантованих ФГВФО. Адже у разі банкрутства СВБ з Фонду відшкодовуються кошти за депозитом лише фізичній особі у межах 200 тис. грн, а інші виплати здійснюється у порядку, встановленому законодавством. Термін, протягом якого вкладники отримають усю суму депозитів, може тривати декілька років. За цей час в умовах високого рівня інфляції в Україні гроші знеціняться.

Розробка та застосування методик щодо ідентифікації системно важливих банків є важливим кроком на шляху до підвищення ефективності регулювання й нагляду за банківською системою та пов'язана з необхідністю мінімізації наслідків виникнення системних ризиків.

4.2. Діагностика ризиків системно важливих банків як ключовий елемент інтегрованої системи управління ризиками банківської системи

Значні обсяги втрат держави та приватного сектора у зв'язку з дефолтом СВБ України зумовлені, насамперед, під впливом зовнішніх і внутрішніх ризиків, які, у свою чергу, обумовлені військовим конфліктом та анексією Криму, масштабними структурними дисбалансами, акумульованими протягом останнього десятиліття, та високоризиковою політикою вітчизняних банків. До того ж, зазначена проблема ще більш загострюється внаслідок недієвого регулювання й нагляду за діяльністю банків.

Проведені дослідження діяльності СВБ дозволили ідентифікувати ризики, які здійснюють найбільший вплив на їх фінансовий стан, а саме: ризики, які генеруються власне банком (кредитний ризик, ризик ліквідності, валютний ризик, процентний ризик, ринковий ризик) та центральним банком (ризик регулятора). Останній ризик реалізується на рівні банківської системи і передбачає ймовірність настання негативного впливу на неї внаслідок неефективної монетарної політики, а також недосконалого банківського регулювання й нагляду.

Наявність ризику регулятора в Україні протягом останніх років спровокувало виникнення низки проблем у банківському середовищі, а саме: можливість штучного завищення якості активів банків, фальсифікація даних фінансової звітності, виведення капіталу банків за межі країни, несвоечасності дій з боку НБУ та вибірковий характер вимог до

розкриття інформації банками, які у кінцевому рахунку призвели до масштабних втрат для банківської системи, держави і приватного сектора.

Можливість штучного завищення якості активів банків. Вперше проблема низької якості активів банків України набула резонансу та викликала підвищену увагу з боку НБУ внаслідок діагностичного обстеження 2015–2016 рр. найбільших 60 банків (або 97% загальних активів банківського сектора) [41], яким було передбачено:

- перевірку якості активів;
- стрес-тестування, тобто аналіз спроможності банків протистояти макроекономічним шокам.

Обстеження проходило у два етапи: перший – для 20 найбільших банків (до 01.04.2015 р.) і другий – для наступних 21–60 банків за розміром активів (протягом 01.01–01.04.2016 р.) [41, 42].

За результатами обстеження було виявлено певні прогалини у банківському регулюванні, зокрема, штучному завищенні банками якості кредитного та інвестиційного портфелів, що надавало можливість банкам не в повній мірі формувати резерви за активними операціями.

Після перевірки якості активів перших 20 банків було встановлено: частка кредитів 4–5 категорій якості (негативно класифікованої заборгованості) зросла із заявлених банками 27% до 36%. До 4 категорії належать кредити, рівень настання дефолту за якими оцінюється у діапазоні 51–99%, а 5 категорії – дефолтні кредити. За результатами стрес-тестування частка кредитів 4–5 категорій була оцінена фахівцями НБУ на рівні 53%. Найбільш проблемними визнано валютні кредити фізичним особам, серед яких 88% належить до 4–5 категорій. Погіршення якості кредитного портфеля населення було пов'язане з девальвацією гривні більше ніж у 5 разів та значним падінням його доходів [41].

До того ж, у більшості банків України частка кредитного портфеля в активах перевищує позначку у 80–90% (при оптимальному значенні – не більше 60%), що уже є свідченням

агресивної кредитної політики та існування підвищеного ризику банку. Низька частка вкладень у цінні папери, особливо приватні (станом на початок 2017 р. їхня частка по банківській системі складала лише 1,5% від обсягу активів) є результатом нерозвиненості фінансового ринку. До того ж, діагностичне обстеження НБУ виявило непоодинокі випадки придбання та утримання на балансі банків «сміттєвих» цінних паперів, які відрізняються підвищеним ризиком. За результатами обстеження рівень визнання збитків від знецінення приватних цінних паперів зріс із 15% до 75% [41].

Фальсифікація даних фінансової звітності. Проведене дослідження дозволяє стверджувати: ця проблема яскраво відображається на прикладі діяльності двох СББ – «Приватбанку» і «Дельтабанку». Зокрема, в аудиторському висновку від Price Waterhouse Coopers (PwC) [129] реальні дані щодо обсягів кредитування пов'язаних осіб «Приватбанку» не були відображені. Останній такий висновок було підписано у кінці липня 2016 р. [128], коли по ринку вже активно розходилася інформація про складнощі у роботі «Приватбанку». А через 1,5 місяця після цього НБУ почав виступати з офіційними заявами щодо проблем банку – озвучуючи дані, які значно розходилися з висновками однієї з авторитетних аудиторських структур.

Наступним підтвердженням фальсифікації керівництвом банку фінансової звітності, на нашу думку, є показники квартального й річного звітів про фінансовий стан «Дельтабанку» станом на кінець 2014 р. Як видно, окремі показники звіту про фінансовий стан «Дельтабанку» – квартального й річного, складених на одну і ту саму дату, – 01.01.2015 р., значно різняться між собою (табл. 4.5), що дозволяє допустити факти приховування власниками банку реального стану активів. Варто зауважити, що квартальний звіт складався й затверджувався топ-менеджментом банку, а річна фінансова звітність формувалася після введення тимчасової адміністрації у банк і затверджувалася уповноваженою особою ФГВФО 27.04.2015 р.

Таблиця 4.5

**Розбіжності значень окремих показників квартального
й річного звіту про фінансовий стан «Дельтабанку»
за 2014 р., станом на 01.01.2015 р., тис. грн***

Показник	Звіт про фінансовий стан (квартальна звітність)	Звіт про фінансовий стан (річна звітність)	Різниця між річною та квартальною звітністю
Активи	60 303 279	41 893 171	-18 410 108
Грошові кошти та їхні еквіваленти	7 882 761	111 838	-7 770 923
Кредити і заборгованість клієнтів, у тому числі:	44 784 754	34 997 867	-9 786 887
– резерви під знецінення кредитів та заборгованості клієнтів	-3 839 990	-15 034 291	-11 194 301
Нерозподілений прибуток (непокритий збиток)	46 278	-19 087 389	-19 133 667
Власний капітал	4 749 714	-14 383 954	-19 133 668

* Складено за джерелом [148]

Дані таблиці 4.5 свідчать про значне відхилення заявлених у кварталному звіті показників стану діяльності «Дельтабанку» від фактичних. Отож зазначимо, що банком не були належним чином сформовані резерви за кредитними операціями, необхідність у формуванні яких за підсумком року склала 11,2 млрд грн, а обсяг грошових коштів, заявлених на папері, не відповідав дійсності (різниця склала 7,7 млрд грн). Несформовані у достатньому розмірі резерви та завищені обсяги грошових коштів у результаті призвели до завищення обсягів активів і визнання прибутку, хоча фактично банк за підсумками 2014 р. отримав збиток у розмірі 19,1 млрд грн і, як наслідок, – від’ємне значення власного капіталу (-14,4 млрд грн).

Таким чином, «Дельтабанк» станом на 01.01.2015 р. не дотримувався жодного з нормативів достатності капіталу та кредитного ризику і за таких умов повноцінно здійснювати банківську діяльність не міг.

Факти фальсифікації фінансової звітності вищим керівництвом СВБ виявили низку упущень у системі банківського нагляду, які посилили вплив від їхньої неплатоспроможності на фінансовий сектор і збільшили при цьому втрати держави. Реальність активів, зазначених у звітності, – дуже важливе питання для майбутньої стабільності усієї банківської системи. Воно потребує нагального вирішення не лише на рівні СВБ, а й на загально-банківському, оскільки породжує ряд інших проблем, наприклад, невідповідність значень нормативів банківської діяльності та фактичного фінансового стану банку.

Вибірковий характер вимог до розкриття інформації банками. Зокрема, встановлені НБУ нормативи ліквідності у річній фінансовій звітності СВБ та по банківській системі загалом не відображають її фактичного значення. Протягом досліджуваного періоду нормативи миттєвої, поточної і короткострокової ліквідності банківської системи України та СВБ, як у періоди кризи, так і в докризові періоди, у декілька разів перевищували нормативні значення. При цьому НБУ під час останньої кризи неодноразово зазначав існування проблеми низької ліквідності банківського сектора, на вирішення якої направляв значні розміри рефінансування (лише у 2014 р. банки України отримали кредити НБУ на суму 115,6 млрд грн). Отже, оприлюднення нормативів ліквідності станом на певну дату не може слугувати об'єктивним індикатором стану ліквідності банку. Крім того, відсутні вимоги з боку НБУ щодо обов'язкового оприлюднення значень нормативів ліквідності та інвестиційного ризику, що, у свою чергу, не дозволяє сформувати загальну картину ризиковості банку зацікавленими особами. Таким чином, на рівні НБУ має бути встановлена вимога оприлюднення усіх значень нормативів, до того ж не станом на звітну дату, а їх середнього значення за місяць.

Низька прозорість діяльності банків України та проблема достовірності фінансової звітності – це ризик-чинники, настання яких призводить до поглиблення кризи довіри населення до банків. Здійснення фальсифікації даних і неповне їх

відображення у фінансовій звітності СВБ стало можливим для банків через відсутність належного контролю з боку НБУ за достовірністю інформації у фінансовій звітності банків та відсутність заходів впливу за оприлюднення ними неправдивої інформації.

Виведення капіталу з банку відбувається, як правило, на стадії його дефолту. Усього у фінансовій системі України виділяються п'ять проблем, пов'язаних з діями деяких акціонерів і керівників банків, що призводять до їхнього банкрутства. Ці схеми активно використовувалися банками під час кризи 2014–2015 рр., а саме:

- По-перше, виведення коштів через розміщення їх на кореспондентських рахунках в іноземних банках. Вимога до зберігання валюти країн першого рівня (доларів і євро) на коррахунках у банках країн першого рівня встановлена НБУ. Однак, під час псевдобанкрутства українського банку кошти, розміщені на коррахунку у ЄС, списуються під різними приводами. У документах ФГВФО згадуються чотири установи, які спеціалізуються на подібних послугах: Meindl Bank AG з Австрії, Bank Frick and CO AG (Ліхтенштейн), East-West United Bank (Люксембург) та Winter&Co (Австрія). За даними ФГВФО через ці установи було виведено із збанкрутілих банків України 746,5 млн дол. США і 52,9 млн євро [143].

- По-друге, відчуження активів банків за заниженою ціною (зокрема, за рахунок оцінювачів, які здійснюють фіктивно занижену оцінку майна). За цією схемою українська банківська система, а разом з нею – населення й підприємства, втратили більше 4,89 млрд грн.

- По-третє, виведення майна з-під застави. Тут йдеться про збитки у 12,58 млрд грн.

- По-четверте, – схема з переуступкою прав вимоги за кредитами, у якій задіяні фінансові і факторингові компанії, завдяки чому банківська система України втратила 12,43 млрд грн.

- По-п'яте, нецільове використання кредитних коштів зі збитком у 5,58 млрд грн [143].

Так, деякі із цих схем були використані власниками та керівництвом «Дельтабанку». Під час перевірки діяльності цього банку було виявлено: за місяць до уведення тимчасової адміністрації група Cargill (США), що була основним інвестором і співвласником банку, вивела основний ліквідний кредитний портфель банку. Також було викрито факти переуступок за кредитними вимогами на користь компаній, які належали керівництву банку [14, с. 39].

Несвоєчасність дій з боку НБУ (визнання банку неплатоспроможним приймається із запізненням) також призводить до збільшення втрат держави та приватного сектора. Введення у березні тимчасової адміністрації до «Дельтабанку» було здійснено із запізненням не менше ніж на три місяці. Гострі проблеми з платоспроможністю установа відчувала, починаючи ще з листопада 2014 р., а нормативи не виконувалися, як мінімум, з кінця 2014 р. За час зволікання НБУ з визнанням установи неплатоспроможною та уведенням тимчасової адміністрації власники банку встигли вивести основні обсяги активів.

Результатом існування зазначених вище проблем як на рівні банку, так і на рівні регулятора, є значне перевищення балансової вартості активів над ринковою, що у кінцевому рахунку підвищує тиск на державний бюджет. Відповідно до рішення дирекції ФГВФО від 04.08.2016 р. № 1395 [47] щодо визначення ліквідаційної маси ПАТ «Дельтабанк» за результатами інвентаризації активів банку та її незалежної оцінки станом на 2.02.2017 р. маємо наступні дані:

– балансова вартість ліквідаційної маси склала 86 922 754 тис. грн;

– ринкова – 29 187 159 тис. грн.

Таким чином, виникла ситуація, за якої ліквідаційна маса банку може бути реалізована лише за 33,6% від її балансової вартості. Іншими словами, балансова вартість активів майже у три рази перевищує оціночну.

На сьогодні СВБ України сконцентрували високий ризик як за активними, так і за пасивними операціями, що призводить до низької їх капіталізації та у деяких випадках навіть – неплатоспроможності. Дослідження основних фінансових ризиків СВБ – кредитного, ліквідності, валютного й процентного дозволило виокремити наступні проблеми діяльності СВБ: низька якість активів, збитковість та недостатня капіталізація, низький рівень транспарентності, короткостроковість фондування, дефіцит ліквідності.

Низька якість активів СВБ. Здійснення активних операцій більшістю банками України має однонаправлений характер: частка їхнього кредитного портфеля в активах перевищує позначку у 80–90% (при оптимальному значенні – не більше 60%), що уже є свідченням агресивної кредитної політики та існування підвищеного ризику банку. Структура активних операцій СВБ дещо відрізняється у зв'язку з тим, що вони є державними – левову частку займають цінні папери – ОВДП (близько 30–37% від валюти балансу).

Разом з тим, це не дозволяє стверджувати про наявність нижчого рівня ризику активної частини балансу СВБ, порівнюючи з іншими банками України.

По-перше, СВБ акумулювали близько 55% усіх випущених державою ОВДП. Станом на 01.01.2017 р. в інвестиційному портфелі «Ощадбанку» ОВДП становлять 67%, «Укрексімбанку» – 88%. За рекомендаціями БКБН рейтинг державних цінних паперів має оцінюватися відповідно до рейтингу країни. Кредитний рейтинг України станом на 01.01.2017 р. – В-/В [58], прогноз стабільний, тобто є можливість та готовність держави проводити виплати за боргами, однак, існує висока ймовірність впливу несприятливих політичних та економічних умов на погашення заборгованості. Таким чином, значна концентрація в інвестиційному портфелі ОВДП наражає СВБ на ризик неповернення державою заборгованості, який має бути мінімізований за рахунок формування достатнього рівня резервів.

По-друге, зменшення обсягу кредитного портфеля у структурі активів відбулося, насамперед, за рахунок формування значних обсягів резервів за ним, а збільшення обсягу інвестиційного портфеля – здійснення докапіталізації банків державою шляхом емісії ОВДП, що не дозволяє стверджувати про високий рівень ризик-менеджменту СВБ.

Низька якість кредитного портфеля є ключовою проблемою для СВБ України. Із 2011 р. частка простроченої заборгованості по СВБ перевищує її значення по банківській системі. Низький рівень ризик-менеджменту регулярно призводить до погіршення якості кредитного портфеля, особливо державних банків. Частка простроченої заборгованості у кредитному портфелі «Ощадбанку» та «Укрексімбанку» станом на 31.12.2016 р. становила 68% та 63% відповідно, перевищуючи при цьому оптимальне значення у 6–7 разів, «Приватбанку» – 91% (з них 71% непрострочені, але знецінені на індивідуальній основі кредити юридичним особам) з перевищенням у 9 разів (рис. 4.1).

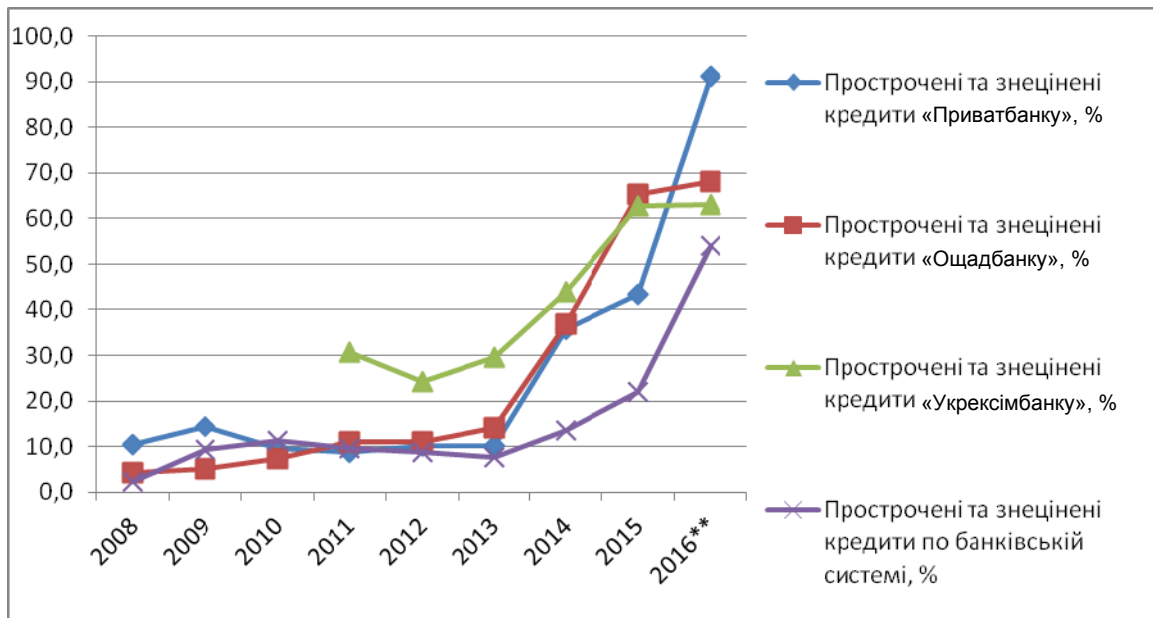

Рис. 4.1. Частка простроченої та знеціненої заборгованості у кредитному портфелі СВБ України станом на 31.12.2008–2016 рр., %*

* Складено за джерелами [86, 105, 129, 149, 150]

Значне зростання частки прострочених кредитів СББ протягом 2013–2016 рр. є наслідком як зовнішніх чинників (економічної й політичної нестабільності у країні), так і внутрішніх (накопичення протягом попередніх років непрацюючих кредитів на балансі банків та завищення оцінки їхньої якості, надмірна концентрація кредитів на одного позичальника і кредитування пов'язаних осіб).

Двадцять найбільших груп позичальників, що об'єднують приватні компанії, контрольовані спільними власниками, займають 49% валових та 32% чистих (після вирахування резервів) корпоративних банківських кредитів. В Україні найбільшими групами позичальників є бізнес-групи зі складною, часто непрозорою структурою, спільним бенефіціаром та, як правило, активами у кількох галузях. Зв'язки між компаніями бізнес-групи зазвичай нестійкі: групи регулярно створюють нових юридичних осіб, можуть переводити центр операційної діяльності та фінансові потоки з однієї компанії на іншу тощо. Кредитування учасників таких груп створює підвищені ризики як для окремих банків, так і для системи, адже фінансові труднощі в одному з напрямів бізнесу у багатьох випадках призводять до припинення обслуговування боргів усієї групи.

Частка непрацюючих кредитів у 20 найбільших груп позичальників станом на 01.04.2017 р. становила 75%, що значно вище від середнього по системі – 55% [43].

Накопичення кредитів бізнес-групами зумовили два основні фактори. Перший – складність оцінки зв'язків між позичальниками у межах групи та її боргового навантаження у цілому, а іноді й небажання банків проводити таку оцінку. Другий – видача кредитів на неринкових умовах, у тому числі кредитування пов'язаних осіб банками, які входять до тієї самої бізнес-групи, що й позичальники. Саме кредитування пов'язаних осіб створює додаткові ризики для банку: у випадку «Приватбанку» – кредитування колишніх акціонерів банку (97% корпоративних кредитів), «Ощадбанку» та «Укрексімбанку» – державних підприємств.

Частка десятих найбільших груп приватних позичальників у сукупних кредитах складає 56% одного банку та 38% іншого. Якість кредитів великим позичальникам набагато нижча, аніж якість кредитного портфеля юридичних осіб у цілому: частка непрацюючих кредитів п'ятьом найбільшим групам позичальників на 30 в. п. вища від середнього рівня і складає для двох банків 94% [51].

Так, значна частка кредитного портфеля державних банків формувалася на неринкових засадах і видавалася компаніям, які не могли залучити кредитні ресурси у приватних банках через незадовільний фінансовий стан. Наприклад, НАК «Нафтогаз України» отримав кредит за процентною ставкою, нижчою ринкової. Кредитування НАК «Нафтогаз України» найбільшими державними банками було насправді використано як інструмент вирішення фіскальних проблем і завдало їм суттєвої шкоди.

Станом на 31.12.2016 та 2015 років обсяг заборгованості за кредитами, наданими державному підприємству НАК «Нафтогаз України», значно зменшився і складав 13% та 14%, відповідно (у 2009 р. – більше 50%), від загального кредитного портфеля до вирахування резерву на покриття збитків від знецінення. Однак, навіть за таких умов, це є свідченням значної концентрації операцій на одного позичальника та операцій з пов'язаними особами, що створює істотні ризики не лише для банку, а для й для усієї банківської системи. При цьому якість цієї заборгованості у фінансовій звітності банку до 2014 р. не відображалася, що є свідченням її низької транспарентності [149].

Висока концентрація кредитів пов'язаним особам стала причиною банкрутства низки банків протягом минулих двох років. Наразі, станом на 31.12.2016 р. норматив максимального розміру кредитного ризику за операціями з пов'язаними з банком особами по банківській системі України значно перевищує нормативне значення – майже на 12% [44]. Національний банк зобов'язав банки привести значення цього показника до нормативного протягом трьох років. Дані щодо дотримання цього нормативу СВБ, на жаль, у їхній фінансовій звітності на сьогодні не відображаються.

Забезпечення контролю з боку НБУ за обсягом операцій банків з пов'язаними особами дасть змогу вивільнити суттєві ресурси для кредитування підприємств на ринкових умовах, зменшити «апетит» банків до кредитного ризику, підвищити достовірність фінансової звітності, що, у кінцевому підсумку, сприятиме підвищенню їхньої фінансової стійкості.

Низька якість кредитного портфеля СВБ, у свою чергу, призводить до їх значних витрат на формування резервів протягом останніх трьох років (рис. 4.2) та, як наслідок, виникнення наступної проблеми – збитковості діяльності СВБ і недостатності їхньої капіталізації.

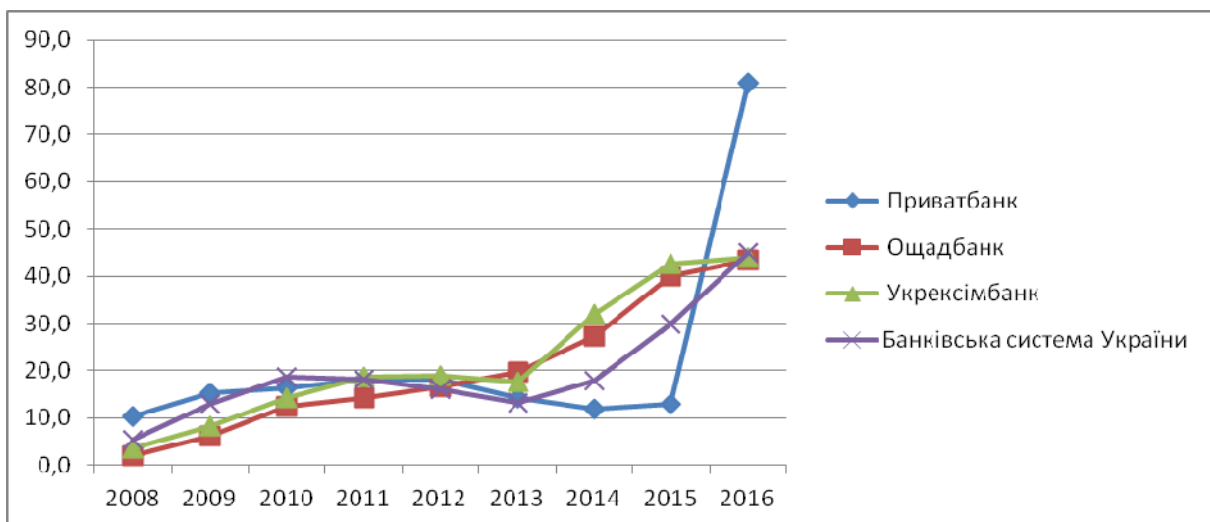

Рис. 4.2. Динаміка коефіцієнта достатності резервів СВБ України за 31.12.2008–2016 рр., %*

* Складено за джерелами [105]

Необхідність підвищення рівня резервування кредитного портфеля за 2016 р. «Приватбанку» до позначки 81%, «Ощадбанку» та «Укрексімбанку» – до 43–44% призвело до збитковості їхньої діяльності, а в окремих випадках навіть до від'ємного показника регулятивного капіталу та неплатоспроможності. Оскільки усі три СВБ є державними, то відповідальність за забезпечення належного рівня капіталізації СВБ і стабільного їхнього функціонування залишається за державою й вирішується, як правило, за рахунок додаткової емісії акцій банків з наступним їх обміном на ОВДП з фіксованою ставкою дохідності.

Так, лише за 2014–2017 рр. держава витратила на докапіталізацію «Приватбанку» 155,4 млрд грн, «Ощадбанку» – 25,5 млрд грн та «Укрексімбанку» – 22 млрд грн. До цього ж, тільки у випадку націоналізованого «Приватбанку» державі по випущеним 15-річним ОВДП щороку потрібно буде сплачувати по 8 млрд грн [51].

Недокапіталізація банків є характерною проблемою для усієї банківської системи України з початку 2015 р. Норматив достатності регулятивного капіталу СВБ, а також банківської системи України у цілому з 2014 р. відображає тенденцію до поступового зниження (рис. 4.3).

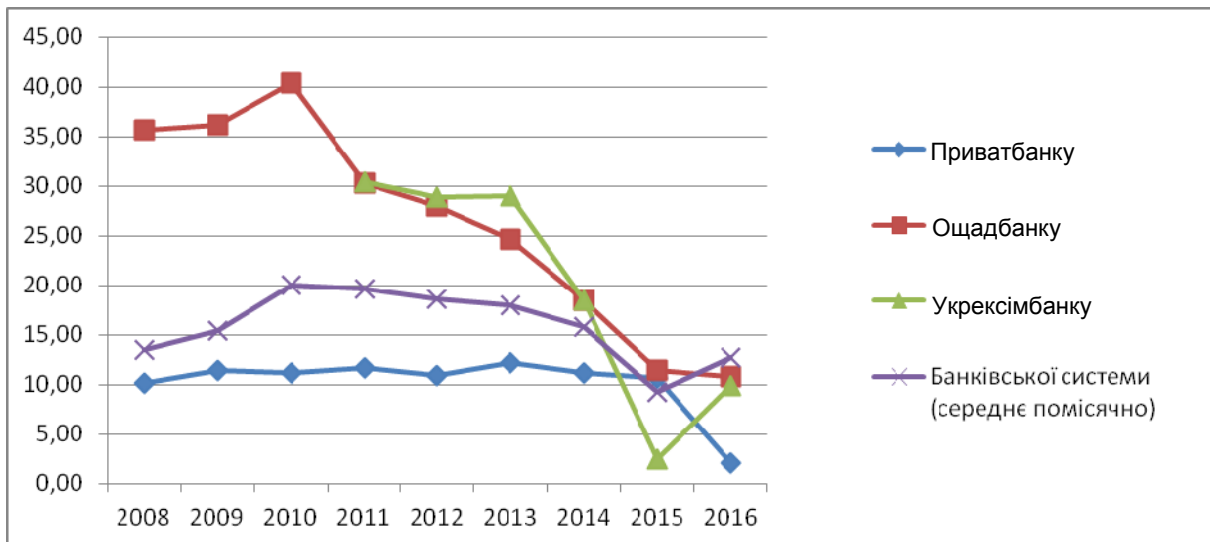

Рис. 4.3. Динаміка нормативу достатності регулятивного капіталу (Н2) СВБ та банківської системи України за 2008–2016 рр., станом на 31.12.2016 р., %*

* Складено за джерелами [44, 129, 149, 150]

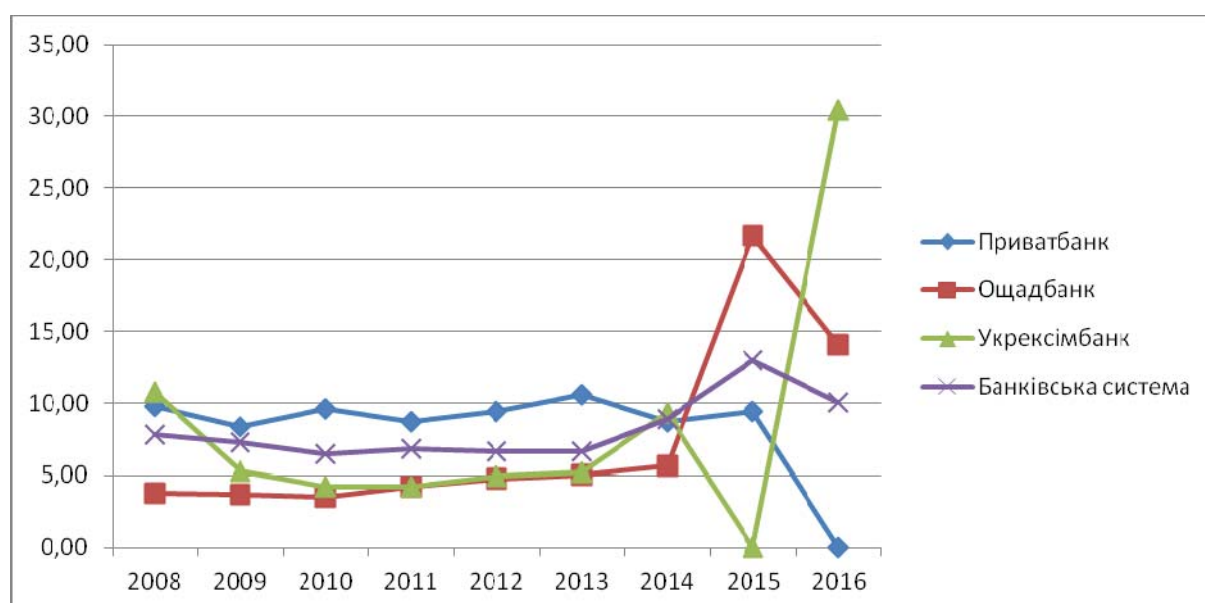
Дані рисунка 4.3 свідчать, що свого історичного мінімуму норматив Н2 досягнув у 2015 р. – він становив по банківській системі у середньому 9,3% при нормативному значенні у 10%. Це пов'язане, насамперед, з проведенням НБУ стрес-тестування 20 найбільших банків, у процесі якого з'ясувалася реальна якість активів і достатність капіталу. За результатами проведеного стрес-тестування рівень адекватності капіталу

Розділ 4. Інтегроване управління ризиками системно важливих банків

багатьох банків протягом 2015 р. перебував нижче 10%. Таке зниження визнано НБУ як допустиме для банків, які пройшли діагностичне обстеження (їм надано три роки для досягнення нормативного значення відповідно до розробленого плану капіталізації).

Слід зауважити, що на кінець 2016 р. середнє значення нормативу достатності капіталу по банківській системі значно перевищує його значення по СВБ. При цьому «Укресімбанком» та «Приватбанком» він взагалі не виконується і становить відповідно 9,89 та 2,10%.

Оскільки норматив достатності регулятивного капіталу може дещо спотворювати реальний стан капіталізації банків за рахунок штучного заниження банками ризику за активними операціями, нами було розраховано також показник мультиплікатора капіталу як відношення активів банку до власного капіталу (рис. 4.4).

*Рис. 4.4. Динаміка мультиплікатора капіталу СВБ та банківської системи України за 2008–2016 рр., станом на 31.12.2016 р., %**

* Складено за джерелом [105]

Суттєве зростання значення показника мультиплікатора капіталу СВБ з 2014 р. є свідченням збільшення їхнього ризику та ймовірності погіршення фінансового стану. Зокрема, у 2015 р. значення мультиплікатора капіталу «Укрексімбанку» та у 2016 р. «Приватбанку» взагалі становило від’ємне значення, що є свідченням їхньої неплатоспроможності та неможливості здійснення банківської діяльності за даних умов. Відносно поліпшення ситуації в «Укрексімбанку» відбулося у 2016 р., при цьому його мультиплікатор капіталу перевищує оптимальне значення (12–15) більше ніж на 200%, що підтверджує високий ризик і недостатній рівень його капіталізації. На сьогодні лише рівень капіталізації «Ощадбанку» відповідає вимогам НБУ та нормативним значенням.

Якість фондування. Частка депозитів населення й бізнесу у фондуванні українських банків протягом 2016 р. та першого кварталу 2017 р. зростала. На кінець квітня 2017 р. рахунки корпорацій становили 34% зобов’язань банків, вклади домогосподарств – 40%. Як і після кризи 2008 р. обсяг клієнтських коштів збільшується. На сьогодні депозити фізичних та юридичних осіб є основою фондування, а їхня вага залишатиметься значною й надалі (рис. 4.5). У цілому структура фондування банків в Україні близька до структури у країнах Центральної та Східної Європи.

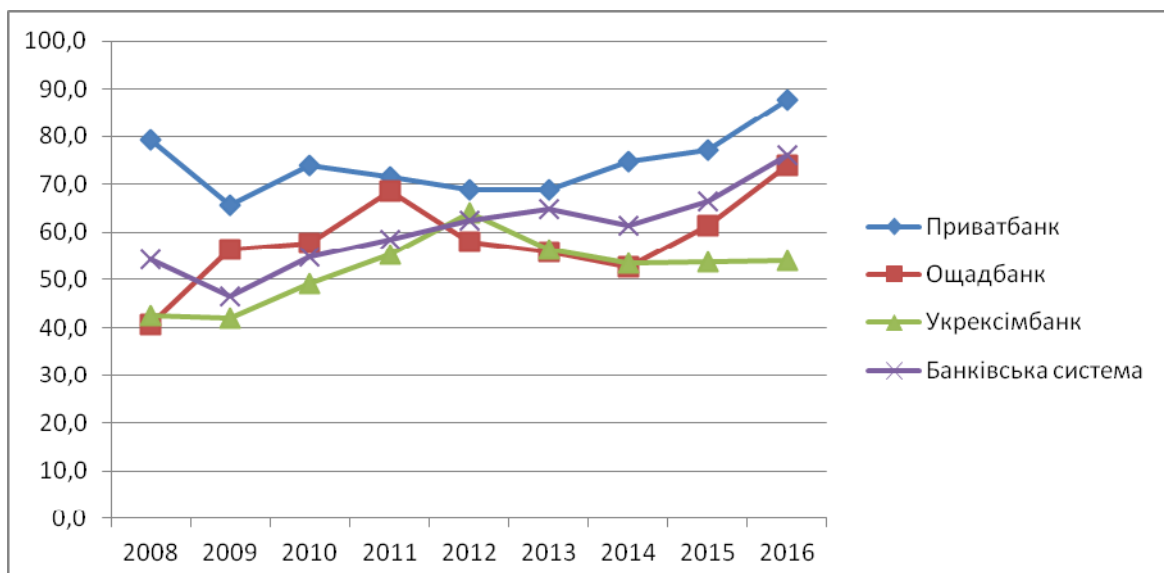
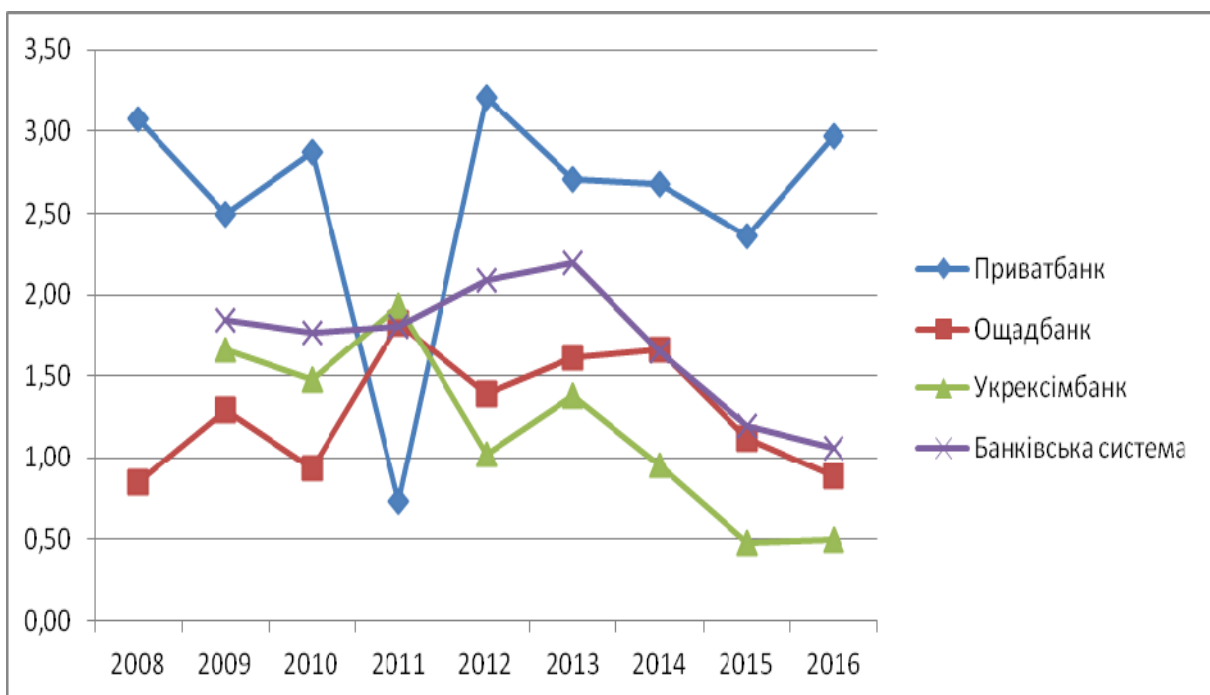

Рис. 4.5. Динаміка частки коштів клієнтів у обсязі зобов’язань по СВБ та банківській системі України за 2008–2016 рр., станом на 31.12.2016 р., %*

* Складено за джерелом [105]

**Розділ 4. Інтегроване управління ризиками
системно важливих банків**

Слід зауважити, що протягом 2013–2016 рр. відбувається значне погіршення строкової структури пасивів банків України. Внутрішнє фондування здебільшого короткострокове. Середня тривалість депозитних договорів коротка. Коефіцієнт співвідношення строкових депозитів і депозитів до запитання демонструє поступове погіршення якості фондування СВБ та банківської системи у цілому з 2013 р. (рис. 4.6). При цьому, строковість депозитів в «Ощадбанку» (0,9) та «Укрексімбанку» (0,5) є нижчою, аніж у середньому по банківській системі (1,1) та становить значно менше оптимального значення (1). Це змушує банки тримати більшу частину активів у формі високоліквідних складових (готівка, ОВДП, депозитні сертифікати НБУ), щоб мати можливість профінансувати можливі непередбачувані відтоки коштів.

*Рис. 4.6. Динаміка коефіцієнта співвідношення строкових депозитів та депозитів до запитання по СВБ і банківській системі України за 2008–2016 рр., станом на 31.12.2016 р. (%)**

* Складено за джерелом [105]

Значне перевищення обсягу строкових коштів над обсягом коштів на поточних рахунках характерне лише для «Приватбанку» з 2012 р., що є свідченням довіри клієнтів до нього та відносної стабільності його ресурсної бази.

Дефіцит ліквідності. Дані нормативів ліквідності СВБ не демонструють наявності у них проблеми дефіциту коштів, а відображають навіть значне перевищення фактичного та нормативного значень. Однак, якщо проаналізувати відповідність зобов'язань і надходжень за термінами, то спостерігаємо обернену ситуацію. Так, стан ліквідної позиції «Приватбанку» (за даними річної фінансової звітності за 2016 р.) свідчить про значну його потребу у коштах: терміном до 1 місяця – 13%, від 1 до 3 місяців – 17%, 3–12 місяців – 35% від загальних активів. Загальний дефіцит ліквідності «Приватбанку» становить 35,5 млрд грн або 17% від загальних активів банку (дод. Ж, табл. Ж1). Разом з тим, за даними фінансової звітності, усі нормативи ліквідності банком перевиконані у декілька разів: норматив миттєвої ліквідності «Приватбанку» становить 63,52% (при нормативному 20%), поточної – 147,43% (при нормативному 40%) та короткострокової – 73,83% (при нормативному 60%).

Розрив ліквідності «Ощадбанку» відповідно до річної фінансової звітності за 2016 р. має від'ємне значення терміном до одного року, що свідчить про наявність дефіциту ліквідних коштів у банку, а саме: терміном до 1 місяця – 24%, від 1 до 3 місяців – 5%, 3–12 місяців – 2% від загального обсягу активів (дод. Ж, табл. Ж2). Відтак перед менеджментом СВБ постає завдання пошуку найдешевших і найдоступніших джерел поповнення ліквідних коштів.

Варто відзначити також про відсутність інформації щодо стану ліквідної позиції «Укрексімбанку» у річній звітності, що є підтвердженням низького рівня транспарентності його ризиків.

Наступною проблемою діяльності СВБ є *низький рівень транспарентності діяльності банку*. Відображення у фінансовій звітності банками неповної інформації стосується, насамперед, примітки «Управління ризиками банку». Постанова НБУ від 29.12.2015 р. № 965 «Про схвалення Методичних рекомендацій щодо порядку складання приміток до фінансової звітності банків України» [120] чітко визначає

Розділ 4. Інтегроване управління ризиками системно важливих банків

вимогу оприлюднення банками у фінансовій звітності нормативів достатності капіталу та кредитного ризику. Однак, нормативи кредитного ризику протягом 2015–2016 рр. не відображаються у річній фінансовій звітності СВБ, що є свідченням факту порушення ними вимог нормативно-правових актів НБУ.

Низька операційна ефективність. На сьогодні державні цінні папери є джерелом значного процентного доходу у державних банках. У I кварталі 2017 р. купонні платежі за ОВДП становили близько 40% усіх їхніх процентних доходів. Це негативно впливає на процентну маржу, адже купонна дохідність за ОВДП зазвичай нижча, ніж ставки за кредитами. Іншим фактором низької процентної маржі є дорогі депозити населення й кошти державних корпорацій та органів влади, які разом займають значну частку фондування. У підсумку процентна маржа у держбанках за 2016 р. найнижча порівняно з іншими групами банків та у середньому по банківській системі (рис. 4.7). Низька операційна ефективність державних банків вказує на необхідність докорінної зміни їхніх бізнес-моделей.

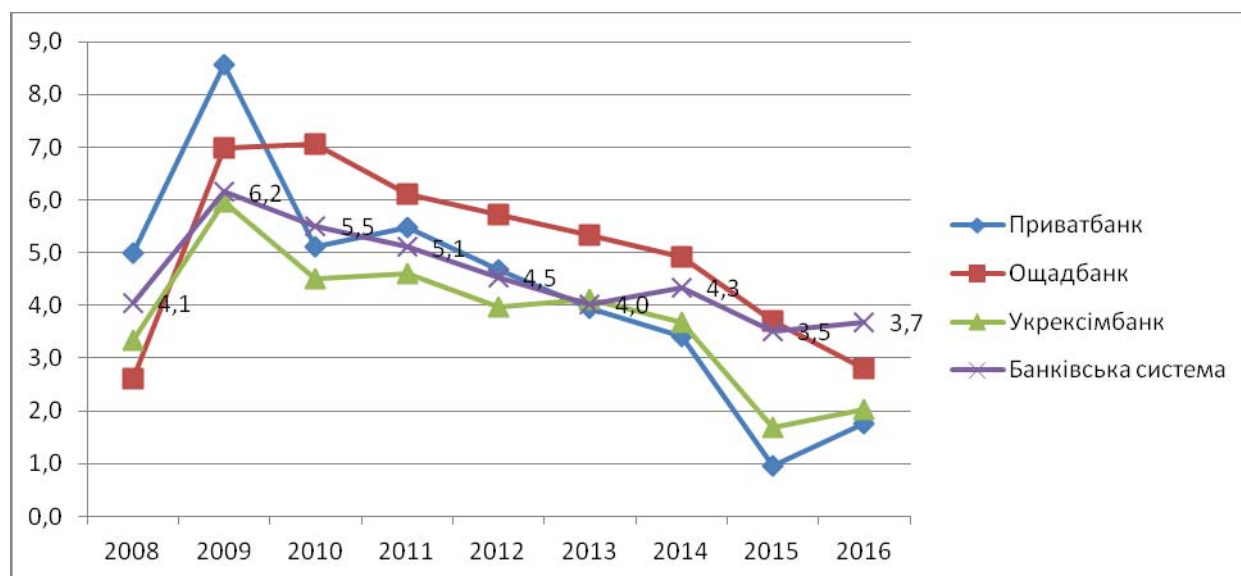

Рис. 4.7. Динаміка чистої процентної маржі СВБ України за 2008–2016 рр., станом на 31.12.2016 р., %*

* Складено за джерелом [105]

Таким чином, проведене дослідження продемонструвало низку недоліків у системі банківського регулювання та нагляду, зокрема, за СВБ, що потребують оперативного вирішення з боку НБУ. Реалізація ризиків на рівні регулятора і СВБ створює серйозні загрози для функціонування й стабільності банківської системи. У зв'язку з цим виникає необхідність вивчення передового зарубіжного досвіду регулювання і нагляду за СВБ та оцінки можливостей його використання в Україні.

4.3. Міжнародна практика управління ризиками системно важливих банків

У період світової фінансової кризи основна увага регуляторів більшості країн була сконцентрована на підтримці платоспроможності та стійкості банків, що, у свою чергу, виявило потребу у вдосконаленні механізму державного регулювання їхньої діяльності. У зв'язку із цим наглядовими органами різних країн ведеться активне впровадження пропозицій БКБН у вітчизняну практику. Зокрема, юрисдикціями, у яких зареєстровані ГСВБ, на сьогодні імплементовані усі вимоги, передбачені Базелем III.

Рекомендації Базельського комітету щодо формування НСВБ буфера системної важливості нині враховані більшістю країн, зокрема й Україною. Так, у ЄС на законодавчому рівні встановлена вимога до НСВБ щодо формування ними буфера системної важливості за рахунок акціонерного капіталу у розмірі до 2% від обсягу активів, зважених за ризиком. Визначення розміру буфера для кожного НСВБ, а також його обґрунтування, здійснюється регулюючими органами країн на індивідуальній основі. До того ж, на індивідуальній основі національними регулюючими органами визначається кількість груп НСВБ та порогові значення для їхнього входження [205].

Відсутність співвідношення між кількістю балів, набраних при ідентифікації банку як НСВБ, та розміром додаткового буфера призводить до ситуації, коли до двох банків з

однаковою кількістю набраних балів (тобто рівнем системної важливості), які працюють у різних країнах ЄС, можуть застосовуватися різні надбавки до капіталу.

Окрім рекомендованих БКБН норм регулювання діяльності НСВБ деякі країни застосовують також додаткові (специфічні для кожної країни). Так, Центральний банк Швейцарії застосовує більш жорсткі вимоги до діяльності СВБ порівняно з мінімальними вимогами Базельського комітету [174, 220]. Окрім вимоги щодо формування буфера системної важливості, яка передбачена БКБН, також висуваються:

- По-перше, вимоги для підтримки капіталу, які визначаються з урахуванням активів, зважених на ризик, з одного боку, та активів, незважених на ризик (які можуть містити також позабалансові операції), з іншого боку [220].

Так, загальний обсяг капіталу має становити не менше 14,3% величини активів, зважених на ризики, з яких 10% мають бути забезпечені капіталом CET1 та 4,3% капіталом AT1 (проти раніше діючих 10% CET1 та 3% AT1).

Показник левериджу ГСВБ до кінця 2019 р. має становити не менше 5% (за Базелем III – не менше 3% [182]). При цьому визначаються вимоги до якості банківського капіталу: відношення капіталу CET1 до загальних активів (балансових і позабалансових) має складати не менше 3,5%, а капіталу AT1 – не менше 1,5%. Базелем III не встановлюються подібні вимоги.

Варто відмітити, що у ЄС вимоги щодо показника левериджу значно нижчі, аніж у Швейцарії, і становлять лише 3%. У США банки мають відповідати коефіцієнту 5% (на рівні банку) або 6% (на рівні холдингової компанії), проте американський підхід розрахунку даного показника дещо відрізняється від стандартного: обсяг активів зменшується на резерви.

Крім того, для двох швейцарських ГСВБ було запроваджено мінімальне значення показника TLAC на рівні 28,6% з урахуванням активів, зважених на ризики [182].

Вимоги Швейцарії щодо TLAC є більш суворими, ніж положення інших юрисдикцій. Наприклад, регулятор Великої Британії передбачає вимогу до показника TLAC на рівні 18%.

- По-друге, вимоги до ліквідності, що є вищими порівняно з банками, які не є системно значущими. Системно важливі банки повинні мати можливість покривати їх чистий відтік готівки з власного буфера ліквідності терміном до 30 днів.

Валютне управління Сингапуру (Monetary Authority of Singapore, MAS), у якості додаткових норм регулювання, також визначає більш високі вимоги щодо капіталу 1-го рівня та його складу. Таким чином, коефіцієнт достатності капіталу CET1 встановлено на рівні 6,5%, коефіцієнт T1 – 8% і достатності сукупного капіталу – 10% [214], порівняно з Базелем III мінімальні вимоги становлять відповідно 4,5%, 6% і 8% [182].

Особливий підхід до регулювання НСВБ використовуються у Росії, зокрема щодо:

- нормативу короткострокової ліквідності (відповідно до рекомендацій Базеля III), мінімально допустиме значення якого становить 60% з підвищенням на 10 процентних пунктів щорічно, починаючи з 1 січня 2016 р. до досягнення величини 100% із 1 січня 2019 р.;

- формування буфера системної важливості, яка визначена у розмірі 0,15%, зважених за ризиком активів, з підвищенням щорічно до досягнення величини в 1% з 1 січня 2019 р. [84].

Запровадження підвищених вимог до ліквідності СВБ Росії є результатом поступового переходу до вимог Базеля III.

Разом з тим, встановлення підвищених вимог до капіталу СВБ регулюючими органами різних країн, а також здійснення аналізу їхнього дотримання на сьогодні є недостатнім. Такий підхід не дає можливості виявляти загрози бізнесу до того, як вони починають впливати на функціонування банку. З урахуванням уроків кризи наглядові органи стали ще більш зацікавлені у посиленні та вдосконаленні підходів здійснення ризик-орієнтованого нагляду, особливо за СВБ.

Фундаментальні засади банківського нагляду визначені документом Базельського комітету «Основні принципи ефективного банківського нагляду» (надалі – Основні принципи) [190], вперше опубліковані у 1997 р., доопрацьовані у 2006 р. та оновлені у березні 2011 р.

Основні принципи – це мінімальні стандарти надійної наглядової практики, які мають універсальне застосування. Переглянуті Основні принципи містять 29 принципів, попередня версія яких мала 25 (попередній 1-й принцип було розділено на три окремі принципи і додано нові, котрі стосуються корпоративного управління, розкриття інформації та прозорості). Усі принципи поділяються на дві групи: перша група (від 1 по 13 принцип) зосереджується на повноваженнях, обов'язках і функціях органів нагляду, а друга (від 14 по 29 принцип) – на пруденційному регулюванні і вимогах до банків. Відповідно до Основних принципів банківський нагляд – це нагляд на основі ризиків [190].

Варто відзначити, що останній перегляд та оновлення Основних принципів не виявили необхідності розробки окремого спеціального принципу стосовно системно важливих банків. Базельський комітет це аргументує наступним чином: очікування органів нагляду мають бути більш пріоритетними стосовно системно важливих банків, узгоджуватися з профілем ризику та їх важливістю для системи загалом. Тобто, кожен принцип має застосовуватися у процесі нагляду за усіма типами банків.

У Базельських документах наголошується на необхідності під час здійснення нагляду оцінювати ризик у більш широкому контексті, аніж представлена інформація у балансових звітах банків. Наприклад, макроекономічне середовище, тенденції економічної діяльності, нагромадження та концентрація ризику у банківському секторі, а також за його межами, впливають, безперечно, на позиції під ризиком окремих банків. Саме тому у процесі нагляду за окремим банком потрібно також враховувати перспективу макроекономічного розвитку країни. Зібрані органами нагляду дані окремих банків, сукупні дані по сектору та агреговані дані

щодо тенденцій мають враховуватися ними при розгляді питань, пов'язаних з фінансовою стабільністю (чи то у рамках, чи то окремо від наглядового процесу), з метою сприяння виявленню та аналізу системного ризику. Регулятори повинні мати спроможність вдаватися до запобіжних заходів для зменшення системних ризиків.

Національні органи влади відповідно до міжнародних стандартів (зокрема, Основних принципів) розробили посилений підхід до нагляду за СВБ, який є більш досконалим та орієнтований на виявлення майбутніх проблем і прогнозування наслідків їхнього впливу на банківську діяльність; використовують ширший і складніший набір інструментів з метою отримання точної та якісної оцінки ризиків і практики управління ними, а також ділової активності.

Удосконалений підхід до нагляду за СВБ включає, як правило, наступні компоненти:

- *По-перше, здійснення комплексної оцінки ризиків.* Більшість країн удосконалили системи оцінки ризиків банків шляхом врахування макроекономічних ризик-факторів.

Удосконалена система оцінки ризиків вимагає від:

- банків – значних обсягів оперативних даних (особливо при оцінці ризику ліквідності), створення ІТ-інфраструктури для проведення порівняння та аналізу існуючих тенденцій;

- регулятора – імплементації макропруденційного нагляду у поєднанні всіх елементів оцінки ризиків СВБ.

Наглядові органи приймають низку заходів щодо інформування банків про власну оцінку макроекономічних ризиків. Так, швейцарський орган нагляду за фінансовими ринками (Financial Market Supervisory Authority, FINMA) публікує два рази на рік звіт, що має назву «Барометр ризиків» [178], у якому інформує про макроекономічні та регулятивні ризики й події, які мають відношення до усіх фінансових установ. Він розкриває тенденції звітного та попереднього періодів за наступними розділами:

- 1) швейцарський банківський сектор;
- 2) чиста прибутковість банків;
- 3) бухгалтерська звітність (щодо тенденцій у структурі балансу банків та сфері кредитування);

- 4) управління капіталом;
- 5) зайнятість у банківському секторі.

Цей звіт допомагає визначити виникаючі ризики, оцінити готовність банків реагувати на них, а також використовується у процесі стрес-тестування їхньої стійкості до реалізації несприятливого макрофінансового сценарію. Ключовим завданням при цьому є встановлення зв'язку між макроекономічними сценаріями та основними фінансовими показниками діяльності банку.

• *По-друге, проведення стрес-тестування й планування капіталу.* У більшості країн стрес-тестування стало важливим інструментом оцінки стійкості СББ до різних стресових сценаріїв, який оцінює майбутні ризики і слугує підставою для планування капіталу на їх покриття. До того ж, результати стрес-тестування (коли вони висвітлюються помірковано й прозоро) розглядаються у деяких країнах як ефективний інструмент підтримки довіри суспільства до банківської системи.

Так, на щорічній основі Федеральна резервна система (ФРС) США здійснює комплексний аналіз та огляд капіталу (Comprehensive Capital Analysis and Review, CCAR [219]) великих банківських холдингів за різними стресовими сценаріями і практикою планування капіталу на фінансування потенційних втрат внаслідок настання ризиків. У межах CCAR ФРС оцінює адекватність капіталу, внутрішні процеси оцінки його достатності, а також індивідуальні плани НСББ щодо розподілу окремих компонентів капіталу (таких як дивіденди або викуп акцій).

Перспективним і додатковим заходом у межах CCAR є проведення стрес-тестування (Dodd-Frank Act stress tests, DFAST) [193, 219]. Зміни до стрес-сценаріїв вносяться кожного року задля ефективної оцінки достатності капіталу банку для поглинання збитків і можливості проведення операцій при несприятливих економічних умовах. У той час як DFAST доповнює CCAR, ФРС координує ці процеси та співставляє їхні результати, аби зменшити дублюючі вимоги.

За результатами ССАР ФРС приймає рішення щодо затвердження Плану капіталізації банку. У випадку відхилення цього плану, банк не може здійснювати заплановані капіталовкладення, без узгодження їх з наглядовим органом. Федеральна резервна система публікує рішення щодо Планів капіталізації кожного банку одночасно із результатами ССАР, а також публічно інформує про суттєві недоліки у діяльності банків, які мають бути враховані до наступного року [193].

У Швейцарії стрес-тести, як правило, проводяться декількома установами одночасно, щоб FINMA могла провести їхнє порівняння та отримати якісну інформацію про профіль ризику установ, які працюють на фінансовому ринку. У випадку невиконання стрес-тесту, наглядовий орган, наприклад, може вимагати від банку зменшення позицій щодо ризиків або підвищення рівня його капіталізації.

• *По-третє, відновлення платоспроможності та вирішення проблем СВБ.* План відновлення платоспроможності або план надзвичайних ситуацій (надалі – План відновлення) має передбачати розробку широкого спектра варіантів нормалізації фінансового стану й низки сценаріїв серйозного макроекономічного та фінансового стресу. Національні органи влади вимагають від системно важливих банків розробляти відновлення для своєї конкретної юрисдикції. Для ГСВБ план вирішення проблем є сукупністю планів відновлення платоспроможності у розрізі кожної країни, де він функціонує. Формування даного плану дозволяє забезпечити врегульований вихід з ринку ГСВБ та НСВБ, при якому зберігаються системно важливі функції банку і мінімізується вплив на національні й міжнародні фінансові ринки. У Швейцарії, зокрема, розробка такого Плану має забезпечити виконання системно важливих функцій ГСВБ та НСВБ навіть у випадку його неплатоспроможності.

Відповідно до законодавства європейських країн План відновлення не повинен допускати отримання надзвичайної державної фінансової підтримки; має містити умови у випадку необхідності використання коштів центрального

банку та визначати перелік активів, які можуть кваліфікуватися як застава за ними. Плани відновлення подаються до розгляду наглядовому органу, який, у свою чергу, направляє їх до уповноваженого органу по роботі з проблемними банками. Останній має розробити для кожного банку План роботи у проблемній ситуації, в якому зазначаються заходи, котрі вживатиме даний орган за умови настання окреслених обставин. Розробка цього Плану роботи є надзвичайно важливим заходом, що сприяє вчасному й більш ефективному вирішенню питання неплатоспроможності СВБ та мінімізує його негативний вплив на фінансовий сектор [192].

Наступним заходом, що активно використовується наглядовими органами різних країн, є залучення акціонерів і кредиторів до процесу порятунку банку. Так, відповідно до законодавства ЄС, Швейцарії, США незахищені боргові вимоги кредиторів у випадку виникнення труднощів у СВБ можуть бути конвертовані в акціонерний капітал. Такий підхід до порятунку банків отримав назву bail-In (або кіпрський). У європейських країнах, наприклад, можливість участі держави у порятунку банку передбачається лише за рахунок використання інструментів державної стабілізації та за умови, що акціонерами й кредиторами банку було погашено не менше ніж 8% його загальних зобов'язань [192].

Застосування у наглядовій практиці даного компонента підвищує стійкість банку до стресових подій, зменшує тиск на фінансові ресурси держави, кошти платників податків та підвищує відповідальність його акціонерів.

• *По-четверте, перегляд корпоративної культури СВБ.* Після кризи деякі країни змінили правила й керівні настанови щодо відповідальності і підзвітності членів правління. Наприклад, у США у 2014 р. затверджено мінімальні стандарти для розробки та впровадження системи управління ризиками для великих банків, у межах яких встановлено мінімальні вимоги до ради директорів. У Франції наглядові органи запровадили нове законодавство, котре забезпечує відокремлення виконавчих (управлінських) та невиконавчих (наглядових) функцій у банку.

В Італії у 2014 р. було переглянуто положення щодо управління та структури внутрішнього контролю й запроваджено більш досконалі положення стосовно компетенцій, складу і функціонування правління. У Німеччині усі керівники, які є потенційними кандидатами до включення у склад правління, оцінюються наглядовим органом [220].

• *По-п'яте, проведення горизонтальних оглядів.* Більшість юрисдикцій частіше стали використовувати горизонтальні огляди як наглядовий інструмент, до яких належать огляди: якості активів, ризиків комерційної нерухомості, управління ризиком ліквідності та впровадження нових продуктів. Ці огляди стали більш цілеспрямованими, а також зросло число і частота їхнього подання.

З метою проведення горизонтальних оглядів наглядові органи окремих юрисдикцій сформували спеціальні підрозділи. Основною перевагою таких оглядів є можливість порівняння подібних банків за обраними темами або ризиками, а також оцінювання даних, які не відносяться до сфери стандартних періодичних вимог до звітності.

• *По-шосте, аналіз бізнес-моделі банку (АБМ).* Регулююче середовище, яке стає усе більш складним у всіх сферах: капіталу і резервів (Базель III), зміни методів розрахунку нормативного капіталу для ключових ризиків, вимоги до структури балансу, планування капіталовкладень, стрес-тестування; інформації та звітності; інших вимог (корпоративної культури тощо), разом із посиленням наглядом, значно впливають на рівень прибутковості банків у коротко-строковій перспективі.

За даними ФРС, фінансова маржа банків знизилася більше ніж на 100 б. п. протягом 2000–2017 рр., з них на 70 б. п. за останні 5 років – як для активів, так і для зобов'язань. Деяким чином це стало результатом фінансової кризи (яка почалася у 2007 р.), що призвело до зниження рівня прибутковості банків. Значення ROE, які часто перевищували 15% до кризи, на сьогодні близькі до вартості капіталу (часто навіть нижче цього рівня) у країнах з розвиненим фінансовим ринком [187].

З боку регуляторів та наглядових органів існує явна занепокоєність з приводу недостатньої рентабельності капіталу задля покриття витрат банків. Так, Федеральний орган фінансового нагляду Німеччини заявив у травні 2017 р. [186], що банкам, можливо, доведеться розглянути питання про створення бізнес-моделі, у якій процентний дохід матиме лише другорядну роль. Хоча інвестори схильні оцінювати виключно прибутковість капіталу банків, наглядові органи прагнуть до того, щоб їхня бізнес-модель та рівень прибутковості були стійкими навіть в умовах економічного спаду.

У межах цього аналіз бізнес-моделі стає все актуальнішим. Основною метою здійснення АБМ є визначення сильних та слабких сторін кожного СВБ як індивідуально, так і в порівнянні з групою аналогічних установ. Це дозволить застосувати заходи раннього попередження банкрутства банку та зменшення потенційного впливу його проблемної діяльності на банківський сектор країни. АБМ дозволяє оцінити бізнес-ризик, котрий визначається як: «поточний або передбачуваний ризик для прибутку й капіталу, що виникає у результаті змін в бізнес-середовищі, несприятливих бізнес-рішень, неналежного виконання рішень або відсутності реакції на зміни у бізнес-середовищі».

Більш того, зростає занепокоєння з приводу потенційного системного характеру бізнес-ризиків, оскільки: низька рентабельність є серйозною проблемою для акціонерів банків та його керівництва. У довгостроковій перспективі низька рентабельність загрожує здатності банків генерувати капітал і отримувати доступ до фінансових ринків. У кінцевому рахунку, відсутність рентабельності впливає на стабільність банків.

Разом з тим, варто відмітити двояке відношення наглядових органів до впровадження даного компонента. Так, представники Британської банківської асоціації (British Banking Association, ВВА [187]) висловлювали сумніви щодо якості отриманого результату від АБМ, оскільки не існує широко визнаних показників життєздатності бізнес-моделі та стійкості бізнес-стратегії.

Німецький комітет з питань банківської справи (German Banking Industry Committee, GBIC) відзначав значення АБМ лише як інструмента збору інформації для оцінки решти компонентів SREP, виступаючи проти втручання наглядових органів у процес прийняття рішень, оскільки вони не в змозі взяти на себе відповідальність за діяльність банку (це завдання для власників банків та топ-менеджменту) [187].

Після світової кризи було визнано необхідність більш глибокого розуміння бізнесу та стратегії банку як передумови для кращого розуміння ризиків. З огляду на це деякі наглядові органи здійснили перехід на поглиблений АБМ, що характеризується здійсненням всеохоплюючих перевірок СВБ на місцях, регулярнішими зустрічами з керівництвом банків для обговорення бізнес-ліній, стратегій і цілей, з метою виявлення нових ризиків та ризик-факторів, виникнення яких обумовлює необхідність наглядового втручання.

У деяких країнах АБМ розвивається як основна частина наглядового підходу до СВБ. Так, у Великій Британії наглядові органи розглядають загрози життєздатності бізнес-моделі банку і способи, якими він може створювати несприятливі наслідки для інших учасників ринку. Наприклад, через низькі процентні ставки, надмірне зростання кредитування (наприклад, комерційної нерухомості) або наявність міжнародних диспропорцій та галузевих ризиків. Проводиться аналіз того, де і як банк отримує доходи та генерує ризики, рівня рентабельності, апетиту до ризику, показників ефективності, базових припущень і прогнозів. Результати аналізу органи нагляду використовують для формування уявлення про здатність банку генерувати прибутки, відповідати профілю ризику та здійснювати фінансування у середньостроковій перспективі.

Наглядові органи ЄС задля оцінювання життєздатності бізнес-моделей СВБ здійснюють комплексну системну оцінку усієї фінансової інформації, аналіз стратегії банку та фінансових планів, зовнішнього середовища, бізнес-процесів, досліджують конкурентні переваги й ключові загрози, що впливають на надійність банку.

Варто зазначити: не всі наглядові органи визначають однаковий рівень важливості для різних компонентів нагляду. До того ж, окремі з них знаходяться на стадії розробки через обмеженість ресурсів і на даний час неповно використовуються деякими юрисдикціями.

Більшість компонентів нагляду, розглянутих вище, застосовуються національними органами нагляду певних країн не лише до СВБ, а також до інших банків. Разом з тим, окремими країнами розроблено індивідуальний (специфічний) підхід до нагляду за СВБ, який значно відрізняється від нагляду за іншими банками.

В умовах євроінтеграції та імплементації директив ЄС важливого значення для України набуває уніфікована практика регулювання та нагляду за СВБ у європейських країнах.

Одним з найважливіших і перспективних інструментів нагляду за більш значущими банками у ЄС є процес нагляду й оцінки (SREP) [204], який передбачає використання набору інструментів для аналізу профілю ризиків банку з огляду визначених пріоритетів [195] (оновлюються на щорічній основі), що на 2017 р. включають:

Аналіз життєздатності поточної бізнес-моделі банку та стійкості його стратегічних планів, метою якого є оцінка здатності банку досягти прийнятного обсягу прибутку в короткостроковому (протягом року) та фінансової стійкості у середньостроковому (протягом 3-х років) періодах.

Основними етапами цього аналізу є:

- збір та аналіз інформації щодо основних показників діяльності банку;
- визначення ключових напрямів діяльності, ризиків, регіональних установ банку тощо;
- оцінка бізнес-середовища функціонування банку;
- проведення кількісного і якісного аналізу поточної бізнес-моделі банку;
- аналіз перспективної стратегії й фінансових планів банку;

- оцінка життєздатності бізнес-моделі і стійкості стратегії банку, виявлення слабких сторін та загроз обраних банком бізнес-моделі і стратегії;

- надання інтегральної оцінки життєздатності бізнес-моделі банку та підготовка висновку наглядовим органом.

Аналіз бізнес-моделі має сприяти виявленню вразливих місць, які не могли бути виявлені під час аналізу ризиків. Наприклад, банк, орієнтований виключно на обслуговування клієнтів у сфері судноплавства, буде дуже вразливий до появи ризиків, викликаних уповільненням глобального товарообороту або надмірним кредитуванням суднобудівників.

Визначення АБМ як одного з ключових пріоритетів наглядового процесу в ЄС пояснюється, насамперед, складним макроекономічним середовищем функціонування банків. Високий рівень безробіття, незначний рівень економічного підйому, низькі відсоткові ставки, посилення конкуренції з боку небанківських установ, результат референдуму Brexit (щодо виходу Великої Британії зі складу ЄС), а також посилення вимог регулятора є вирішальними факторами, що впливають на прибутковість банку.

Оцінка кредитного ризику, перш за все, коефіцієнта непрацюючих кредитів (Non-Performing Loans, NPLs) та рівня концентрації. Деякі банки продовжують демонструвати високе значення коефіцієнта NPLs, на який вплинув значний рівень заборгованості корпоративних клієнтів та банків юрисдикцій, насамперед, таких країн як Греція та Італія, котрі зазнали суттєвих збитків під час останньої світової фінансової кризи. З метою впровадження послідовного наглядового підходу до банків з високим рівнем NPLs у ЄС створено Робочу групу з непрацюючих кредитів.

У зв'язку з майбутнім впровадженням стандарту бухгалтерського обліку «МСФЗ 9» «Фінансові інструменти» (починає діяти з 1 січня 2018 р.) наглядовими органами буде посилено контроль за потенційним впливом цього стандарту

на стан функціонування банків. До того ж увага наглядових органів буде спрямована на оцінку концентрації у кредитному портфелі банків, яка розглядається як джерело підвищення кредитного ризику.

Налагодження інтегрованого управління ризиками, в межах якого наглядові органи особливу увагу концентрують на:

– відповідності діяльності банку принципам Базельського комітету щодо ефективної агрегації ризиків і формування відповідної звітності;

– внутрішніх моделях управління ризиками банку. Зокрема, оцінюється надійність, ефективність та повнота процесів внутрішньої оцінки достатності капіталу (Internal Capital Adequacy Assessment Process, ICAAP) і процесів внутрішньої оцінки достатності ліквідності (Internal Liquidity Adequacy Assessment Process, ILAAP), здатності банку слідувати обраній стратегії ризиків та планам щодо капіталу й ліквідності;

– оцінці якості управління ризиками банків, пов'язаними з аутсорсингом.

Спільні контрольні групи проводять SREP безперервно і готують індивідуальне рішення, адаптоване до індивідуального профілю кожного банку, один раз на рік. Банк отримує лист із зазначенням конкретних заходів, які необхідно реалізувати у наступному році.

У цілому, кожен банк має дотримуватися вимог законодавства, що визначають мінімальний обсяг капіталу, який він повинен утримувати. Зазвичай, ці вимоги визначають як «Стовп 1». SREP розширює вимоги банку у наступний спосіб [204]:

$$\text{Вимоги до банку} = \text{Стовп 1} + \text{Стовп 2}. \quad (4.1)$$

В індивідуальному рішенні SREP наглядовий орган може рекомендувати банку зберегти додатковий капітал і/або встановити якісні вимоги (названі «Стовпом 2»), наприклад,

щодо структури банку або його управління. Як правило, наглядовий орган рекомендує банку утримувати більше капіталу в якості додаткового буфера або продавати певні портфелі позик для зниження кредитного ризику. У винятковому випадку наглядовий орган може рекомендувати банку змінити підхід до управління або адаптувати бізнес-стратегію з метою забезпечення вищого рівня прибутковості. Так, наприклад, за результатами SREP 2016 р. Deutsche Bank має підтримувати коефіцієнт достатності капіталу CET1 на рівні не менше 9,51% (включає вимогу Стовпа 2 – 2,75%) із січня 2017 р. [191].

Особливістю наглядового процесу SREP варто відзначити те, що першим із чотирьох пріоритетів протягом трьох років (з 2014 р.) EVA визначає саме аналіз бізнес-моделей. Аналіз бізнес-моделей, як зазначалося раніше, нині активно впроваджується у діяльність наглядових органів розвинених країн світу.

Специфічний підхід до банківського нагляду застосовується у Швейцарії. Банківський нагляд побудовано наступним чином: усім банкам присвоюється категорія від 1 до 5 на основі наступних критеріїв, а саме, обсягу сукупних активів, активів під управлінням, депозитів і капіталу.

Основні особливості кожної наглядової категорії є наступні: категорія 1 – надзвичайно великий, важливий і складний банк (дуже високий ризик); категорія 2 – дуже важливі, складні банки (високий ризик); категорія 3 – великі і складні банки (значний ризик); категорія 4 – середні учасники ринку (середній ступінь ризику); категорія 5 – дрібні учасники ринку (низький ризик) [189].

Банки, що відносяться до різних категорій ризику, контролюються з різною інтенсивністю й мають диференційовані вимоги щодо достатності капіталу. ГСВБ та НСВБ, що належать до категорій 1 і 2, вимагають більшої уваги через їхню важливість та ризик профіль і, таким чином, пере-

бувають під постійним та інтенсивним наглядом. Такий підхід, на нашу думку, досить прогресивний і повністю відповідає меті здійснення ризик-орієнтованого підходу.

Банки, що належать до категорій нагляду 1 та 2, щонайменше раз на рік, а категорії 3 – раз на два роки проходять офіційну оцінку, яка базується на інформації, зібраній протягом року: звітах внутрішніх аудиторів і аудиторських фірм, річних звітах тощо; а також на наглядовому судженні, оцінці економічних тенденцій і тенденцій у бізнес-середовищі. Мета офіційної оцінки FINMA полягає у визначенні слабких сторін та присвоєнні рейтингу банкам за рівнем ризику. Після завершення формальної оцінки FINMA надсилає банку письмовий лист із деталізацією рейтингу, визначених недоліків та дій, які необхідно вжити його керівництву.

До того ж, FINMA може посилити нагляд за банком, який сконцентрував значні ризики, та застосувати стосовно нього інтенсивний нагляд з метою врегулювання його діяльності. Для вирішення цього формується спеціальна команда, яка детально аналізує ситуацію, а потім розробляє коригувальні заходи – Група інтенсивного нагляду (The Intensive Supervision Team, TIS) [209]. До складу TIS входять фахівці з управління кризовими ситуаціями, які застосовують, зокрема, такі методи: розслідування на місцях; дискусії й переговори; безпосереднє спостереження за робочими процесами. За результатами цього TIS ініціює коригувальні заходи, котрі можуть стосуватися організації, персоналу, операцій чи фінансів банку.

Як свідчить розглянута вище світова практика, органи регулювання та нагляду мають у своєму розпорядженні значний спектр інструментів регулювання й нагляду СВБ, які, на нашу думку, варто розділити на дві групи:

- загального характеру, що застосовуються до всіх банків, незалежно від їх системної важливості;
- індивідуального (специфічного) характеру – застосовуються лише до СВБ.

У різних країнах підходи до регулювання й нагляду за СВБ значно відрізняються. Інструменти регулювання та нагляду можуть застосовуватися в одній країні до усіх банків, в іншій – лише до СВБ.

Нині в Україні розглянуті вище підходи до регулювання та нагляду за СВБ, на жаль, застосовуються фрагментарно. Зокрема, НБУ використовуються лише стрес-тестування кредитного ризику і формування Плану відновлення платоспроможності, а також відповідно до Інструкції про порядок регулювання діяльності банків в Україні визначено дві підвищені вимоги до діяльності СВБ:

1) формування ними буфера системної важливості з 2020 р. на рівні 1–2% (табл. 4.6);

2) дотримання підвищених нормативів миттєвої ліквідності (30%) та кредитного ризику на одного контрагента (20%) [115].

Таблиця 4.6

Розмір буфера системної важливості для СВБ в Україні

Категорія СВБ	Розмір показника системної важливості банку, %	Розмір буфера системної важливості, %
1 категорія	менше 5	1
2 категорія	від 5 до 10	1,5
3 категорія	більше 10	2

За першою вимогою до сьогодні не встановлено відповідності між рівнем системної важливості банку та числовим значенням буфера, за другою – відсутній регулюючий вплив на діяльність СВБ. Зокрема, йдеться про те, що СВБ України перевиконують нормативи, котрі регулюють їхню діяльність на дату подання звітності, інколи більше ніж у два рази, при наявності у них уже серйозних проблем. У зв'язку з цим виникла необхідність внесення зміни до методики та періодичності розрахунку нормативів регулювання банківської діяльності, а також їх оприлюднення на офіційному сайті банку.

До того ж, доречним було б здійснювати НБУ спостереження за дотриманням посилених вимог до нормативів СВБ з дати їхнього встановлення, а заходи впливу у випадку їх недотримання застосовувати лише з 2020 р.

Національний банк України розпочав перехід до ризик-орієнтованого нагляду ще у 2004 р., однак активне його впровадження почалося лише у 2016 р. одночасно з реалізацією проекту «Створення ризик-орієнтованого банківського нагляду». Протягом 2016 р. Національний банк розробив категоризацію банків за бізнес-моделями та здійснив гармонізацію оцінок задля цілісного процесу нагляду за фінансовою стійкістю банків і дотриманням пруденційних вимог.

Протягом 2017–2018 рр. роботу над впровадженням ризик-орієнтованого нагляду планується продовжувати, зокрема за такими напрямками:

- розвиток регуляторного поля щодо забезпечення мандата пруденційного нагляду;
- розробка і впровадження пруденційних вимог до банків, у тому числі щодо корпоративного управління;
- аналіз та оцінка банків за бізнес-моделями;
- запровадження нових підходів у роботі безвізного й виїзного нагляду, а також кураторів.

За результатами проекту Національний банк розробив дорожню карту дій до 2019 р. і встановив пріоритети для впровадження заходів з реалізації основних Базельських принципів ефективного банківського нагляду.

Результати проведення самооцінки відповідності вітчизняної системи банківського нагляду основним Базельським принципам ефективного банківського нагляду засвідчили наближеність нормативно-правової бази та практики банківського нагляду, що використовуються в Україні. Самооцінка проводиться за 231 обов'язковим і 16 додатковими критеріями. Встановлено, що на сьогодні в Україні повної відповідності досягнуто по 11 принципах.

Варто відмітити: Національним банком України планується впровадження АБМ у наглядовий процес, починаючи з 2018 р., тоді як у європейських країнах він активно використовується протягом останніх трьох років.

Перспективним заходом регулювання та нагляду за СВБ є проведення їхнього стрес-тестування, націленого на оцінку майбутньої ситуації банку. З огляду на іноземний досвід пропонується запровадити більш комплексний підхід до його здійснення, тобто проводити стрес-тестування СВБ з урахуванням не лише кредитного ризику, а й ринкового та ризику ліквідності з урахуванням макрореспективи. Це дозволить виявити слабкі місця у системі ризик-менеджменту банку і вчасно зреагувати на них як керівництву банку, так і наглядовому органу.

Разом з тим, ефективність впровадження регулювання та застосування компонентів нагляду за СВБ (аналіз бізнес-моделі та стрес-тестування) в Україні, насамперед, залежить від забезпечення передумов для цього, а саме:

- відмова від повної гарантії депозитів СВБ;
- обмеження частки держави на банківському ринку;

На сьогодні в Україні проблема СВБ лише посилюється через концентрацію ними морального ризику та відсутності практичного впливу на їхню діяльність. За будь-яких умов держава буде надавати цим банкам фінансову допомогу, оскільки їхнє можливе банкрутство спричинить колапс банківського сектора. У свою чергу, це суперечить міжнародній практиці та стандартам банківського нагляду й регулювання.

РОЗДІЛ 5 СТРЕС-ТЕСТУВАННЯ РИЗИКІВ БАНКУ

5.1. Методичні положення стрес-тестування ризиків банку

Внаслідок підвищеної вразливості банків до будь-яких змін кон'юнктури на світовому та національних фінансових ринках виникає потреба у використанні новітніх інструментів реагування й попередження стресових подій задля вчасного їхнього «порятунку». Одним з таких інструментів є стрес-тестування, яке визначається Національним банком України [95] як «метод кількісної оцінки ризику, котрий полягає у визначенні величини неузгодженої позиції, що наражає банк на ризик, та шокової величини зміни зовнішнього фактора – валютного курсу, процентної ставки тощо. Поєднання цих величин дає уявлення про те, яку суму збитків чи доходів отримає банк, якщо події розвиватимуться за закладеними припущеннями».

Дослідженню сутності й особливостей стрес-тестування присвячено наукові праці зарубіжних вчених, серед яких Ж. Лопез, М. Бездудний, М. Марамигін, С. Дубков, І. Андрієвська та інші, а також вітчизняних – Л. Данілової, І. Івасіва, А. Максимової, Л. Прийдун, С. Науменкової, А. Тавасієва тощо.

Певна наукова полеміка ведеться навколо тлумачення визначення терміна «стрес-тестування». Так, на думку С. Дубкова, стрес-тестування слід трактувати як «оцінку потенціального ефекту на фінансовий стан банку при змінах ризиків його діяльності, виходячи з імовірних потенційних подій» [36]. Науковці С. Науменкова та С. Міщенко називають стрес-тестування «інструментом забезпечення фінансової стійкості банків для оцінки спроможності покривати можливі збитки та забезпечувати надійне управління ризиками» [79]. Вітчизняний науковець А. Тавасієв окреслює стрес-тести «різномірною групою методів, які оцінюють вразливість активів або портфелів до змін макроекономічного стану або до екстраординарних, однак правдоподібних подій» [141].

Зауважимо, що кожне наведене вище тлумачення поняття «стрес-тестування» розкриває його сутність лише частково. Так, С. Дубков при визначенні стрес-тестування ризиків робить

акцент на оцінці фінансового стану банку залежно від настання можливих (потенційних) загроз. С. Науменкова та С. Міщенко характеризують стрес-тестування зі сторони його важливості для фінансової стійкості банку й оцінки можливостей для покриття збитків внаслідок настання ризиків. Найбільш повно, напевне, розкриває зміст поняття «стрес-тестування» А. Тавасієв, який окреслює вплив екстраординарних малоймовірних подій на банківські портфелі з урахуванням дії макроекономічних ризик-факторів.

Отже, тлумачення стрес-тестування у наукових джерелах зводиться переважно до визначення його як групи методів оцінки стійкості банку у стресових умовах, або чутливості банківських портфелів до ймовірних шоківих подій та певну модель реакції банку на нетипову зміну умов його діяльності.

При тлумаченні досліджуваної дефініції, видається, доцільно обов'язково враховувати рівень проведення стрес-тесту, а тому визначати *стрес-тестування* як сучасний аналітичний інструмент оцінки потенційних збитків при реалізації маловірогідних подій (шоків), настання яких матиме суттєвий вплив на стабільне функціонування банку (чи банківської системи у цілому) залежно від наперед визначених історичних і гіпотетичних умов (сценаріїв).

На відміну від інших точок зору, у цьому визначенні наголошується на рівнях проведення стрес-тестування (макро- чи мікро-) та подіях з дуже низькою ймовірністю настання, які можуть призвести до катастрофічних наслідків для банку і (або) банківської системи.

Стрес-тестування має певні *особливості*, які вирізняють його з-поміж інших методів оцінки ризиків:

1. Стрес-тестування використовується для аналізу стійкості банківської системи поряд з моделями раннього оповіщення (випереджаючими індикаторами криз) та індикаторами фінансової стійкості (FSI: показниками достатності капіталу, якості активів, прибутковості, ліквідності й чуттєвості до ринкового ризику). Однак стрес-тести, на відміну від зазначених індикаторів, направлені на виявлення прихованих вразливостей, котрі неочевидні у результаті аналізу FSI.

Моделі раннього оповіщення дозволяють тестувати банки щодо чутливості на випадок настання «надзвичайних» подій і фокусуються на розрахунку вірогідності криз. Натомість стрес-тестування оцінює стійкість банків чи банківської системи загалом у разі настання криз.

2. Стрес-тестування не відповідає на питання «яка вірогідність втрат?», але дає відповідь на питання «який об'єм можливих втрат?». Банки використовують стрес-тести для розуміння рівня можливих втрат від їхнього настання.

3. Слід відрізнити стрес-тестування від прогнозування у банківській діяльності, яке на основі історичних даних виявляє найбільш вірогідний результат для банків. При стрес-тестуванні враховується не лише історичний характер настання шоків подій, але й велика кількість інших гіпотетичних та експертних сценаріїв, які дозволяють найповніше оцінити масштаб втрат.

4. Стрес-тестування здійснюється на основі кількісного і якісного аналізу [33]. Кількісний аналіз спрямований, перш за все, на визначення масштабу й послідовності виникнення негативних явищ та їхнього впливу на різноманітні показники банківської діяльності. У той час як якісний – сконцентрований на оцінці можливостей банків щодо мінімізації потенційних втрат і визначенні комплексу можливих заходів, що мають здійснюватися для зниження рівня ризику й збереження необхідного рівня стійкості банківської системи.

Мету стрес-тестування банківських ризиків доцільно розглядати у двох площинах – у межах окремих банків (мікрорівень) та банківської системи у цілому (макрорівень). Стрес-тестування на мікрорівні проводиться задля надання перспективних оцінок меж прийнятих банками ризиків і розробки рекомендацій щодо їхнього зниження, оцінки діапазону збитків і втрат капіталу, прийняття заходів адекватного реагування на випадок непередбачуваних подій при настанні стресових умов. На макрорівні стрес-тестування потрібне, як правило, для оцінки вразливості банків до суттєвих змін на фінансовому й товарному ринках.

Окремі науковці, такі як І. Івасів, А. Максимова [67] та Т. Горюнкова [27] у своїх працях виділяють *цілі стрес-тестування* банківських ризиків, залежно від яких окремим банкам чи національним регуляторам слід обирати стрес-тестові моделі. Якщо стрес-тестування проводиться для внутрішніх цілей, то його результати мають забезпечувати ризик-менеджмент релевантною інформацією стосовно стійкості банку у стресових умовах. Внутрішня спрямованість стрес-тестів опирається на корпоративну структуру ризик-менеджменту банку, залежить від його функцій і завдань. Вище керівництво банку може відслідковувати умови проведення стрес-тестування, враховуючи точність моделювання і його похибки, а також завдяки прогностичній здатності стрес-тестів приймати відповідні рішення для підтримки фінансової стійкості банку й досягати поставлених цілей.

Зовнішня спрямованість стрес-тестування має на меті формування певного інформаційного продукту, який сприйматиметься цільовою аудиторією для розуміння фінансового стану банку. У найпростішому розумінні, стрес-тестування виконує комунікативну функцію, котра через відкритість, ясність і чіткість результатів стрес-тестів повідомлятиме громадськість про стан банку чи банківської системи загалом в умовах настання шоківих подій. Стрес-тестування має бути транспарентним і зрозумілим, аби доступно відобразити дію трансмісійного механізму впливу шоків на кількісні показники та розмір капіталу банків.

Дещо ширше тлумачення цілей стрес-тестування можна зустріти у праці Т. Горюнкової:

- стрес-тести як частина планування капіталу;
- моделі стрес-тестів розширюють розуміння циклічності економіки і дозволяють проводити якісний аналіз низки історичних подій;
- стрес-тести виявляють взаємопов'язаність у системі «банк-ризик»;
- стрес-тести здатні об'єднувати банк і цілу банківську систему завдяки визначенню внутрішнього та зовнішнього впливів факторів ризику;

– стрес-тести активно використовуються при розробці планів зниження ризику і майбутньої роботи банківської установи в умовах стресових ситуацій.

Однак доречно наголосити, що цілі стрес-тестування, визначені Т. Горюнковою, більш доречно віднести до його особливостей.

Своєрідний погляд на цілі програм стрес-тестування мають також аналітики банку Канади, зокрема [67]:

1) ідентифікація та контроль ризиків (стрес-тестування є складовою системи ризик-менеджменту на різних рівнях: від конкретних заходів щодо зниження ризиків певного портфеля активів до формування загальної стратегії банку);

2) доповнення до інших інструментів ризик-менеджменту (стрес-тести використовуються поряд з іншими важливими статистичними моделями оцінки ризиків, наприклад, у поєднанні з *VaR*-моделями, що дає можливість виміряти вплив шоків факторів, які не мали аналогів в історії, через що опиняються поза зоною аналізу стандартних статистичних моделей, котрі ґрунтуються на історичних рядах даних);

3) сприяння адекватному управлінню капіталом (проведення регулярного стрес-тестування дає змогу вчасно ідентифікувати шоківі події, здатні негативно вплинути на обсяги власного капіталу банку);

4) удосконалення систем управління ліквідністю (стрес-тестування є основним інструментом визначення, вимірювання й контролю ризиків ліквідності, особливо під час аналізу ліквідності банку та адекватності буферів ліквідності у разі виникнення стресових подій).

Отже, узагальнення різних точок зору дозволяє стверджувати, що стрес-тестування може використовуватися для таких цілей:

1) ідентифікації та оцінки ризиків банку;

2) планування масштабів банківської діяльності чи прогнозування можливих втрат від настання стресових подій і формування достатнього розміру економічного капіталу;

3) ефективного управління окремими банківськими портфелями та (або) виявлення пріоритетних напрямів удосконалення банківської діяльності.

Дослідження теоретичних основ інструмента стрес-тестування банків вимагає визначення його *завдань*, які доцільно класифікувати за такими ознаками:

1) за рівнем проведення (мікроекономічні або внутрішні, та макроекономічні або зовнішні завдання – залежно від того, чи банк проводить стрес-тестування для власних потреб, чи на вимогу регулятора);

2) за часовим горизонтом (короткострокові і довгострокові завдання, націлені на забезпечення відповідно тактичних та стратегічних цілей банку);

3) за рівнем надання інформації (вищому керівництву банку – донести інформацію щодо вразливих місць його окремих портфелів; регулятору та громадськості (проінформувати про стійкість банку у стресових умовах, забезпечити до нього довіру, залучити нових клієнтів/інвесторів);

4) за спрямуванням (визначення вразливих місць банку; оцінка його фінансової стабільності й стійкості).

Реалізація зазначених вище завдань стрес-тестування можлива за умови дотримання певних його принципів. Так звані «оптимальні» принципи стрес-тестування банків уперше визначив МВФ [27], до яких віднесено:

1) визначення належного інституціонального периметру стрес-тесту;

2) виявлення усіх актуальних каналів поширення стрес-тесту;

3) включення усіх суттєвих ризиків та буферних запасів;

4) використання пропозицій інвесторів при розробці стрес-тесту;

5) «розумне» розголошення результатів тесту;

6) орієнтація на ризики великих відхилень;

7) обережно: «чорний лебідь».

Перші три принципи стосуються знання банку щодо масштабів своєї діяльності і величини його ризику, а також передумов проведення стрес-тесту. Четвертий принцип характеризує важливість врахування при проведенні стрес-тесту думки інвесторів, які можуть надати цінні поради стосовно волатильності ринку, поведінки суб'єктів ринку тощо. «Розумна»

публікація результатів стрес-тестування означає, що національний регулятор має відповідально віднестися до їхнього розголошення, оскільки це суттєво підвищує довіру громадськості до банків і поглиблює їхнє розуміння ризиків, а також покращує ринкову дисципліну учасників ринку тощо. У шостому принципі йдеться про те, що усі фактори впливу на банківську діяльність діють як окремо один від одного, так і у взаємодії, що, у свою чергу, при усій досконалості статистично-аналітичного апарату може призвести до неочікуваних результатів стрес-тесту. Завжди є місце для «чорного лебедя» – дуже малоїмовірного варіанту (сьомий принцип).

Викладена вище інформація, вважається, методологічно не відповідає поняттю «принцип», а тому більше підходить для характеристики процесу стрес-тестування та його необхідності. У науці принципи – це основне вихідне положення якої-небудь наукової системи, теорії, ідеологічного напрямку тощо [9]. Тому, зважаючи на зазначене вище, на підставі узагальнення різних наукових поглядів, пропонуємо наступні *принципи стрес-тестування*:

✓ суттєвості – стрес-тестування безпосередньо вказує на слабкі місця банку та ступінь його вразливості до ризиків;

✓ об'єктивності – математично-статистичне підґрунтя проведення стрес-тестування у поєднанні з експертними судженнями забезпечує адекватні результати оцінки ризиків та визначення суттєвих шоків, які впливають на діяльність банку чи банківської системи;

✓ корисності – результати проведеного стрес-тесту надають релевантну, достовірну й надійну інформацію користувачам і мають велику цінність для прийняття управлінських рішень керівництвом банку, національними регуляторами, інвесторами тощо;

✓ обережності – стрес-тести дозволяють вчасно оцінити вплив банківських ризиків та попередити виникнення криз у банківській системі;

✓ інформативності – розголошення результатів стрес-тестування сприяє підвищенню рівня транспарентності банківської діяльності та активізації ділової активності як у банківському секторі, так і країні у цілому;

✓ неперервності – постійний процес врахування ризик-факторів, їхня оцінка та здійснення стрес-тестування, що дозволяє підвищити ефективність управління банком в умовах стресових подій.

Уперше стрес-тестування почали проводити американські банки на початку 90-х рр. минулого століття, а згодом і європейські запровадили подібний досвід у свою практику. Однак на рівні банківського регулювання стрес-тестування отримало офіційне признание лише у 1996 р., коли були внесені поправки Базельським комітетом до рекомендацій, прийнятих Базелем I, розвинуті у Базелі II та Базелі III.

З метою кількісного вимірювання платоспроможності й стабільності національних фінансових систем у рамках програми оцінки фінансового сектора FSAP (Financial Sector Assessment Program) МВФ і Світовий банк запропонували моделі макроекономічного стрес-тестування банків. Ними розроблено технічні інструкції (Technical note. Stress Testing), в яких описуються цілі, завдання стрес-тестування для банків та страхових компаній, особливості проведення стрес-тестів, сценарії, моделі й процедура аналізу результатів стрес-тестування [92].

У контексті рекомендацій МВФ у Росії була розроблена і впроваджена «Програма оцінки фінансового сектора Росії» («ПОФС»), відповідно до якої у 2002 р. започатковано використання стрес-тестування, основні положення якого оприлюднюються у щорічних Звітах щодо розвитку банківського сектора та банківського нагляду. Уперше Центральний банк Росії (ЦБР) у 2007 р. провів стрес-тестування усіх російських банків.

Методичну допомогу макроекономічного стрес-тестування надав МВФ Національному банку Республіки Білорусь (НБРБ), яка полягала у розробці методики проведення стрес-тестів та автоматизації процедур отримання даних. З 2005 р. НБРБ почав здійснювати щоквартальне стрес-тестування кредитного, ліквідності й ринкового ризиків банківської системи країни.

У рамках програми DFAST (Dodd-Frank Act Stress Test, США) тестуються банківські холдингові групи та небанківські фінансові компанії. ФРС збирає необхідну інформацію на основі регулярних звітів і публічної звітності небанківських фінансових установ та самостійно проводить моделювання. За результатами стрес-тестування проектується баланс, зважені на ризик активи, чистий прибуток і достатність капіталу відповідно до стресових сценаріїв [97].

Принципово інший підхід до стрес-тестування використовують країни ЄС. Євросоюз часто проводить стрес-тестування банківської системи у цілому, за підсумками якого оцінюється її загальна стійкість – на відміну від США, де ФРС тестує лише окремі фінансові інститути. Європейські країни дотримуються більш консервативного підходу й рідко зважуються на прийняття нестандартних рішень.

Стрес-тести у країнах ЄС проводяться за програмою ЄВА (Європейського банківського органу), у рамках якої розроблено методологію стрес-тестування. При цьому кожен банк його проводить самостійно, а місцеві регулятори лише забезпечують підтримку та моніторинг процесу [89].

Центральний банк Великої Британії стрес-тестує банки за програмою Bank of England stress test [99]. Комітет з фінансової політики з 2013 р. рекомендував здійснювати стрес-тестування банківської системи на регулярній основі. Банк Англії пропонує цікавий підхід до проведення стрес-тестів, за яким найбільші банки направляють свої проекти до центрального банку, котрий використовує їх у якості бази для моделювання, додаючи свої власні коригування.

Активний розвиток стрес-тестування зумовив використання широкої палітри інструментарію оцінки ризиків банків, який доречно класифікувати за такими ознаками.

За використаними математичними моделями стрес-тестування може бути детерміністським і стохастичним. Перша група стрес-тестів не враховує розподіл ймовірностей настання подій, що призводять до банківських втрат. Вони забезпечують точну відповідь на поставлену проблему за

чітко окреслених умов, їхні результати зрозумілі та достовірні, однак для досягнення практичної реалізації потребують розроблення великої кількості сценаріїв, що призводить до інформаційного хаосу. Стохастичні ж моделі є більш складними і включають обчислення ймовірності появи факторів ризику.

За періодом прогнозування доречно виокремлювати довгострокові (прогнозний період тестів – понад рік) та короткострокові стрес-тести (прогнозний період яких до року).

За підходом до побудови сценаріїв стрес-тести бувають портфеле-орієнтовані і подіє-орієнтовані. За першим підходом ризик-менеджмент банку визначає ступінь та особливості вразливості до ризиків банківського портфеля. Окреслюються вразливі місця, а уже потім формуються сценарії стрес-тестування [45, 67]. Наприклад, якщо для кредитного портфеля банку основною загрозою є знецінення застави, то майбутній стрес-тест, перш за все, буде націлений на врахування змін цін на нерухомість, особливості її оренди тощо. Подіє-орієнтовані стрес-тести, навпаки, передбачають побудову спочатку сценаріїв на основі визначення ймовірних шоківих подій, а потім ідентифікуються відповідні ризик-фактори. Тобто насамперед аналізуються події на ринку (різка зміна валютного курсу, відсоткових ставок тощо), на основі яких будуються стрес-сценарії.

За масштабом дослідження виділяють макроекономічне (агреговане) та мікроекономічне стрес-тестування. Агреговане стрес-тестування має свою специфіку, однак часто ґрунтується на мікроекономічному моделюванні з подальшими систематизацією та узагальненням результатів стрес-тестів.

Стрес-тести можна поділити на дві великі групи – однофакторні та багатфакторні. Окремі науковці, серед яких І. Івасів, А. Максимова, Б. Кишакевич, М. Чіхак та В. Міщенко додатково виділяють ще й індексний аналіз (або «ефект зараження»), який зазвичай використовується при макроекономічному стрес-тестуванні.

Однофакторні стрес-тести (або аналіз чутливості) розглядають зміну впливу одного із факторів ризику на вартість банківського портфеля. При цьому усі інші фактори ризику вважаються сталими, або константами, тобто робиться припущення, що вони незмінні у часі. Це найпростіша форма сценарного підходу, за яким будується проста економетрична модель з однією залежною змінною.

Для забезпечення коректності та підвищення точності результатів стрес-тестування слід враховувати одночасну зміну усіх факторів ризику. Для цього використовуються багатофакторні стрес-тести, або аналіз сценаріїв. Виокремлюють декілька типів багатофакторних стрес-тестів:

- 1) історичні;
- 2) гіпотетичні: несистематичні, систематичні.

Найбільш поширеними є стрес-тести, які базуються на історичних сценаріях. У таких сценаріях розглядаються фактори ризику, котрі уже мали місце у минулому.

Гіпотетичні сценарії застосовуються, коли історичні сценарії не відповідають характеристикам банківського портфеля та не враховують зазначені фактори ризику, які використовуються у моделях стрес-тестування. При побудові гіпотетичних сценаріїв враховуються варіанти подій, що теоретично можуть статися і не мають аналогів в історії.

Несистематичні гіпотетичні сценарії можуть будуватися на найгірших і на суб'єктивних сценаріях. Найгірші сценарії стрес-тестів базуються на тому, що обираються найбільш вагомимі значення факторів ризику, і на їхній основі проводиться переоцінка банківського портфеля. Стрес-тести, основою яких є суб'єктивні сценарії, базуються на експертних судженнях, як правило, менеджерів банку, щодо зміни масштабів факторів ризику.

Систематичні гіпотетичні сценарії передбачають визначення рівня зміни одних факторів ризику внаслідок заданої зміни інших. Це різноманітні методи кореляцій, які враховують різноманітні взаємозв'язки.

Побудова стрес-сценарію для тестування банківської системи передбачає конструювання розподілу різких змін (шоків) основних макроекономічних показників, що впливають на банківську систему, та вибір на основі такого розподілу сукупності шоків, котрі б відповідали визначенню «значних, але ймовірних». Науковці Л. Краснікова та Г. Бєленька [57] виокремлюють три можливі *методи побудови стрес-сценарію*:

- створення сценарію на основі минулих криз;
- сценарій як сполучення найгірших незалежних шоків з можливих («сценарій максимальних втрат»);
- використання макромоделі.

Перший метод – це стрес-сценарій на основі історичного досвіду. Він найпростіший. Однак застосовувати його у вітчизняній практиці недоцільно через відсутність достатнього досвіду минулих криз в Україні.

Другий метод включає до стрес-сценарію найгірші із шоків, що можуть спостерігатися як історично, так і гіпотетично. Стрес-сценарій максимальних втрат пропонується для аналізу стабільності банківської системи у короткостроковому періоді, оскільки діє припущення, що зміни в усіх макрофакторах відбуваються одночасно.

Третій метод полягає у припущенні про взаємопов'язаність ризик-факторів, а тому характерний для аналізу у довгостроковому періоді та дозволяє на основі макромоделі, що відображає зв'язки між окремими шоками, побудувати внутрішньо узгоджені багатofакторні стрес-сценарії. Стрес-тести, побудовані на основі макромоделей, успішно застосовувалися у рамках Програми оцінки фінансового сектора FSAP (Financial Sector Assessment Program), запровадженої Міжнародним валютним фондом, для оцінки стану банківських систем Великої Британії, Данії, Австрії, Чехії, Угорщини, Канади та інших країн.

Макроекономічне стрес-тестування у світовій практиці за процесом проведення здійснюється за двома *підходами* – «знизу-вгору» (bottom-up) та «зверху-вниз» (top-down).

Перший підхід полягає у проведенні стрес-тестування окремих видів ризику кожним банком самостійно на заданих сценарних умовах. Отримані результати надсилаються до центрального банку країни. За другим підходом наглядовий орган самостійно проводить стрес-тестування за власною методикою на основі агрегованих даних по банках країни. При такому підході певним чином нівелюється проблема зіставлення методологій, що використовуються різними банками.

Базельський комітет рекомендує центральним банкам організовувати стрес-тестування за підходом «знизу-вгору». Однак, як показує практика, не усі банки здатні проводити якісні стрес-тести, а тому виникає необхідність у побудові органами банківського регулювання та нагляду власних моделей за підходом «зверху-вниз».

Найчастіше в економічній літературі виокремлюються етапи стрес-тестування банківських ризиків у працях таких науковців – І. Івасіва, А. Максимової, Н. Богатко, Г. Беленької, П. Житнього, С. Шаповалової та інших. Доречно зауважити, що кількість етапів та їхні назви є різними. Наприклад, Н. Богатко наголошує на трьох основних етапах стрес-тестування, тоді як І. Івасів та А. Максимова – шести. Однак усі вищезазначені автори намагаються максимально повно охопити процес проведення стрес-тестів у банках.

Аналіз різних наукових точок зору щодо етапів проведення стрес-тестування та власні наукові напрацювання з цього питання дозволили сформулювати авторське бачення алгоритму проведення стрес-тестування банківських ризиків на макrorівні (рис. 5.1).

На першому етапі необхідно визначити:

- підрозділи і керівників, відповідальних за проведення стрес-тесту, а також взаємозв'язки між ними;
- регламенти, правила, процедури, положення та інше методичне забезпечення супроводження кожного етапу стрес-тестування;
- перелік вхідної і вихідної інформації у вигляді статистичної, фінансової та управлінської звітності банку, необхідної для стрес-тестування;

- методи й моделі проведення стрес-тесту;
- програмні продукти та системи обробки даних для цілей стрес-тестування.

На другому етапі центральним банком здійснюється вибірка групи банків, на основі яких буде оцінюватися вразливість банківського сектора до ризиків. Як правило, до цієї групи належать банки з найбільшим обсягом активів, які справляють суттєвий вплив на банківську систему.

Вибірка банків має бути достатньо повною та, водночас, не громіздкою, що надасть змогу адекватно відобразити наслідки шоків без ускладнення технічної сторони процесу стрес-тестування.

По банках фокус-групи формується відповідна база даних, яка слугуватиме основою для майбутніх розрахунків, а також проводиться її перевірка на достовірність.

На третьому етапі здійснюється вибір суттєвих макро-економічних ризик-факторів, здатних вплинути на стійкість банківської системи. При цьому слід провести попередній аналіз вибірки банків, які будуть тестуватися, адже перелік факторів для великих транснаціональних банків і банків, діяльність яких переважає на внутрішньому ринку, будуть різними. На четвертому етапі формуються припущення щодо впливу шоків (або подій), котрі викликають ризики. Наприклад, це можуть бути: зростання цін на сировину, зміни відсоткових ставок, падіння ринку нерухомості та інші економічні явища. Доречно наголосити, що шоки мають бути мало-ймовірними, але правдоподібними. Побудова сценаріїв стрес-тестування повинна максимально охоплювати дію усіх шоків і мати практичну спрямованість.

П'ятий етап передбачає розгляд результатів стрес-тестування та формування на його основі рекомендацій щодо реакції банківської системи на стресові чинники, а також прийняття належних управлінських рішень і планування напрямів майбутнього розвитку банківського сектора. Важливим кроком цього етапу є розголошення результатів стрес-тестування широкому колу громадськості, що підвищує транспарентність банківської системи країни і рівень довіри до банків.

Розділ 5. Стрес-тестування ризиків банку

Стрес-тестування		
1.	Формування інфраструктури стрес-тестування:	
	організаційне забезпечення	інформаційне забезпечення
		методичне забезпечення
	програмне забезпечення	аналітичне забезпечення
2.	Вибір масштабу стрес-тестування:	
	вибірка банків	
		формування бази даних
		перевірка достовірності та актуальності інформації
3.	Виявлення ризиків:	
	визначення переліку ризиків, які підлягатимуть стрес-тестуванню	ідентифікація макроекономічних ризик-факторів
4.	Моделювання сценаріїв:	
	визначення шоків стрес-тесту	
		побудова сценаріїв стрес-тесту
		аналіз впливу заданих шоків
5.	Інтерпретація результатів стрес-тестування:	
	розгляд результатів стрес-тестування	
		прийняття відповідних управлінських рішень
		розголошення результатів стрес-тестування

Рис. 5.1. Етапи макроекономічного стрес-тестування банків

Побудова макроекономічної моделі стрес-тестування є найбільш доцільною для національних регуляторів й вимагає попереднього визначення переліку таких макроекономічних показників, які здатні суттєво вплинути на фінансову стабільність банківського сектора країни. Припустимо, що тестуються банки з часткою державної власності. Вони, як правило, мають одні з найбільших за обсягом активи. Їхня діяльність тісно пов'язана з обслуговуванням населення і сконцентрована як на внутрішньому, так і зовнішньому ринках. При стрес-тесті важливо враховувати такі ризик-фактори, які чинять найбільший вплив на розвиток зазначених банків, зокрема: динаміку ВВП, індекси промислової продукції, індекси обсягу продукції сільського господарства, відсоткові ставки, рівень безробіття, ставки за валютними депозитами й кредитами, фондові індекси тощо. Якщо стрес-тестуванню підлягають великі транснаціональні банки, то на передній план виходять не тільки макроекономічні показники розвитку держави, її промисловості та сільського господарства, внутрішньої торгівлі, доходів і витрат населення, але й динаміка світових цін на ресурси (нафту, золото тощо), зміна валютних курсів, фондових індексів, обсягу капітальних інвестицій тощо.

Макроекономічні стрес-тестування банківської системи, які проводить Національний банк України за рекомендаціями МВФ та Світового банку, на жаль, не мають систематичного характеру, а їхні результати вітчизняний регулятор детально не розкриває. У 2004 р. НБУ затвердив необхідність проведення стрес-тестів у банках [72], а у 2009 р. – методичні рекомендації щодо їхнього проведення [119]. Інформація щодо методології проведення стрес-тестів також є закритою. Тож які стресові фактори НБУ використовує при макроекономічному стрес-тестуванні банківських ризиків, у тому числі й кредитному, невідомо. Очевидно, що національний регулятор посилається на дані Держкомстату, які є публічними і відкритими пересічним громадянам. Окрім того, на сайті НБУ є розділ «Статистика», де висвітлюються макроекономічні показники розвитку країни.

Наприклад, центральні банки Російської Федерації, Республіки Білорусь і Казахстану розкривають результати проведених стрес-тестів, а також інформацію щодо стресових факторів, які застосовувалися у моделях. Так, Центральний банк Росії при проведенні стрес-тестування методом сценарного аналізу використовує макромодель, яка є сукупністю регресійних рівнянь, що описують вплив макропараметрів, у тому числі динаміку ВВП, курсу рубля до іноземних валют, інфляції, реальних доходів населення, інвестицій в основний капітал, а також зміни показників банківського сектора – коштів на рахунках організацій, депозитів фізичних і юридичних осіб, переоцінки цінних паперів, кредитів та частки «поганих» кредитів у загальному обсязі. До того ж, враховуються ціна на нафту, приріст вартості бівалютної корзини тощо [100]. Усю інформацію стосовно стрес-тестування російського банківського сектора загалом та у розрізі кожного з ризиків можна знайти у щорічному звіті «Про розвиток банківського сектора та банківського нагляду».

Національний банк Республіки Білорусь розкриває результати стрес-тестів банківської системи в аналітичному огляді «Фінансова стабільність в Республіці Білорусь». Окрім основних макроекономічних факторів у стресових сценаріях чільне місце займають обсяг «поганих» активів, девальвація національної валюти, дохідність цінних паперів у національній та іноземній валютах, вклади громадян і депозити підприємств, кошти нерезидентів в іноземній валюті [194].

Макроекономічні показники, які використовувалися у сценаріях стрес-тестування кредитного ризику, що проводить Національний банк Республіки Казахстан, наступні: ціна на нафту, номінальний обмінний курс, реальний ВВП Росії, реальний ВВП Казахстану, обсяги виробництва гірничодобувної промисловості, обсяги виробництва оброблювальної промисловості, обсяги будівництва й торгівлі [94].

Американські банки при стрес-тестуванні враховують наступні показники: прирости реального і номінального ВВП; прирости реального та номінального доходів громадян;

рівень безробіття; інфляцію; ставки за казначейськими облигаціями на 3 місяці, 5 і 10 років; відсоток по заставі; ринкові ставки; фондові індекси тощо [97].

Європейські банки використовують наступні ключові макропруденційні показники:

- циклічні індикатори (приріст ВВП, індексу промислової продукції, ...);
- індикатори цінової стабільності (інфляція, грошові агрегати М1 та М3, ...);
- індикатори розвитку сектора домогосподарств (споживання, дохід, рівень безробіття, кількість нових зареєстрованих авто, ...);
- індикатори розвитку корпоративного сектора (рівень капіталізації, машинобудування, обсяги будівництва, ...);
- індикатори фондового ринку (індекси на біржах);
- відсоткові ставки (номінальні та реальні, коротко- й довгострокові відсоткові ставки);
- показники зовнішнього сектора (експорт, валютний курс, ціни на ресурси, ...) [90].

Усі без винятку макроекономічні показники чинять суттєвий вплив на банки. Кожен банк, який планує проводити стрес-тестування, має ґрунтовно підійти до визначення переліку ризик-факторів, виходячи зі специфіки своєї діяльності та схильності його до ризиків. З огляду на вищезазначене, вважаємо за доцільне систематизувати і запропонувати комплексний підхід щодо важливих макроекономічних показників, необхідних для побудови макромоделей стрес-тестування банків (табл. 5.1).

Отже, нині механізм стрес-тестування є загальновизнаною необхідною складовою системи ІСУР та важливим аналітичним інструментом для банків. Його застосування дає змогу з відносно помірними витратами оцінити стресостійкість окремих банків і банківської системи у цілому, потенційні збитки за ризиком при настанні кризових подій, а також виділити фактори, які суттєво впливають на ліквідність і платоспроможність. До того ж, стрес-тестування, за умови

його регулярного здійснення, дозволяє банкам, регуляторам та громадськості оперативно володіти інформацією щодо зміни характеру факторів виникнення ризиків та ступеня їхнього впливу на результати банківської діяльності протягом певного періоду часу.

Таблиця 5.1

Систематизація ризик-факторів, які можуть використовуватися при стрес-тестуванні банків*

Група	Показники
Розвиток економіки	Приріст реального ВВП, індексу промислової продукції, індексу продукції сільського господарства; зміна товарообороту підприємств, обсягу капітальних інвестицій, валового нагромадження основного капіталу, фондового індексу, індексу споживчих цін, індексу цін виробників промислової продукції; динаміка обсягів будівництва й торгівлі тощо
Розвиток банківського сектора	Приріст грошових агрегатів (М1, М2 та М3); динаміка облікової ставки, ставки рефінансування, ставки на міжбанківському ринку, ставки за роздрібними кредитами, ставки за оптовими кредитами; зміна відношення банківського капіталу до ВВП, відношення кредитного портфеля банків до ВВП, частки неякісних кредитів; переоцінка цінних паперів, динаміка вкладів населення та підприємств тощо
Сектор домогосподарств	Зростання реального споживання й доходу громадян; зміна доходів від власності та рівня безробіття; динаміка індексу цін на нерухомість, заробітної плати, відношення приросту боргу домогосподарств до приросту ВВП тощо
Зовнішньоекономічна діяльність	Зміна індексів світових цін (на нафту, сталь, золото тощо), валютного курсу, торговельного балансу; приріст золотовалютних резервів тощо

**складено автором*

Проведені дослідження свідчать про активне врахування результатів стрес-тестів при формуванні й коригуванні політики управління ризиками (як на рівні окремих банків, так і центрального банку).

Дія екзогенних та ендогенних чинників на діяльність банків України обумовлює необхідність безперервного процесу удосконалення методів оцінки й регулювання ризиків. З огляду зазначеного, стрес-тестування здатне забезпечити своєчасне виявлення загроз, знизити рівень ризиків і підтримати стабільне функціонування банків та отримання ними прибутку. У межах банківської системи особливо висока цінність стрес-тестування полягає у визначенні величини потенційно можливих втрат банків внаслідок екстраординарних обставин, які здатні призвести до дестабілізації фінансового ринку країни.

5.2. Стрес-тестування кредитного ризику

На сьогодні стрес-тестування у банках є загальновизнаною необхідною складовою системи управління ризиками, метою якого є проведення оцінки різноманітних ризиків та визначення спроможності банків чи банківської системи загалом протистояти потрясінням на фінансовому ринку.

Оцінка ваги видів ризиків як для вітчизняних, так і для зарубіжних банків є майже однаковою. Кредитний ризик посідає перше місце за вагомістю у банківській діяльності, його рівень доволі високий, адже кредитний портфель, портфель цінних паперів та дебіторська заборгованість досі практично в усіх банках займають найбільший відсоток в активах, а, відповідно, і в активах банківського сектора загалом.

На другому місці – ризик ліквідності. Далі – валютний, операційний та процентний ризики відповідно.

Стрес-тестування кредитного ризику є вірогідною оцінкою чутливості портфелів кредитного, цінних паперів, дебіторської заборгованості та позабалансових кредитних зобов'язань банку залежно від дії різних екстремальних подій, які розглядаються як виняткові, але гіпотетично можливі.

У загальному визначенні стрес-тестування кредитного ризику поєднує групу методів оцінки впливу на кредитну діяльність банків несприятливих подій, обумовлених як виняткові, але можливі.

Мета стрес-тестування кредитного ризику для окремого банку має полягати у наданні перспективних оцінок рівню його кредитного ризику та розробці рекомендацій щодо його зниження, оцінці діапазону збитків і втрат капіталу, прийняття заходів адекватного реагування на випадок непередбачуваних подій при настанні стресових умов. Метою стрес-тестування кредитного ризику банківської системи є оцінка вразливості банківського сектора зокрема та економічного стану країни загалом до нестабільності світової кон'юнктури й суттєвого підвищення рівня кредитного ризику.

Стрес-тестування кредитного ризику банків має певні особливості. Аналіз публікацій цієї проблематики дозволив виокремити погляди різних науковців на зазначене питання. Зокрема, Н. Верхуша та Л. Прийдун визначають наступні особливості застосування стрес-тестів для кредитного ризику у банках [19, 110].

По-перше, оскільки кредитний ризик специфічний і не може бути пов'язаний зі зміною лише одного параметра, то задля дослідження впливу різноспрямованих факторів слід застосовувати багатфакторні моделі стрес-тестування. По-друге, слід чітко виділяти ризик окремого позичальника і ризик кредитного портфеля.

Якщо для якісного оцінювання можна використати висновки кредитних фахівців при оцінці кредитоспроможності позичальника, то для кількісного необхідно застосовувати певну модель, яка б дозволила визначити вірогідність дефолту позичальника. У цьому випадку І. Андрієвська рекомендує при оцінці кредитного ризику мати відповідну систему рейтингів позичальників банку, яка відображає вірогідність їх дефолту [3]. Банк може використати як зовнішні рейтинги (наприклад, рейтинги Standard&Poors), так і свої внутрішні оцінки. Залежно від рей-

тингу позичальника банк привласнює кожному з них відповідний показник вірогідності втрат.

Дуже часто використовується наступна формула для оцінки кредитного ризику:

$$\text{Втрати} = \text{сума кредиту} \cdot \text{вірогідність дефолту} \cdot \text{рівень втрат при дефолті} \quad (5.1)$$

В якості стрес-тесту можна розглядати зміну, наприклад, втрат або рівень дефолту. Окрім того, можна використати так звану матрицю переходу, яка складається з вірогідності зміни кредитного рейтингу позичальників за певний проміжок часу. Таку матрицю можна скласти для різних стресових ситуацій і відповідно до неї робити переоцінку портфеля.

По-третє, при управлінні кредитним ризиком портфеля слід враховувати кореляцію між факторами ризику. Саме тому кредитний портфель має бути доволі диверсифікованим. Однак найбільш негативні наслідки стресових явищ полягають у тому, що кореляція, яка переважає у нормальних умовах, змінюється, і ризик-менеджери стикаються з новими кореляціями, що призводить до непрогнозованої концентрації ризику.

Науковці також зазначають, що для достовірної оцінки можливості дефолту при настанні кредитного ризику необхідний значний масив історичних даних за вагому кількість років. На жаль, в Україні це є проблематичним явищем.

Остання особливість стрес-тестування кредитного ризику визначається міжнародною практикою використання методу хеджування кредитних портфелів для зменшення ризику. Однак цей інструмент може не спрацювати у стресових обставинах у нашій країні, оскільки більшість кредитних інструментів вітчизняних банків не продаються на ринку, а, отже, інформація щодо ціни конкретного інструмента відсутня, що робить моделювання кредитного ризику практично неможливою.

Приклади стресових сценаріїв можуть включати зниження темпів росту ВВП, падіння курсу акцій і цін на неру-

хомість, погіршення умов для бізнесу щодо великих позичальників, а також значні зрушення у всіх компонентах ризику. Важливо, аби стрес-сценарій складався з урахуванням характеристик кредитних портфелів, наприклад, галузі чи розміру операцій позичальника.

Макроекономічне стрес-тестування кредитного ризику, або стрес-тестування усієї банківської системи, можна проводити за наступними чотирма підходами.

Перший підхід – найпростіший – ідентифікація кореляційного зв'язку між макрофактором та об'єктом стрес-тестування кредитного ризику з подальшою побудовою однофакторної регресії. Результати стрес-тесту – це коефіцієнти регресії, які, власне, і є еластичностями зміни залежної змінної до незалежної, і трактуються так: зростання на 1 одиницю незалежної змінної дорівнює зростанню залежної на значення коефіцієнта останньої.

Цей метод призначений для аналізу чутливості, що оцінює ризик як результат стандартної зміни ринкових показників, коли неможливо дати ймовірно визначену кількісну оцінку, котра дала б змогу статистично визначити необхідну величину капіталу, резервів тощо. Однак на якісному рівні багато сценарних результатів виявляються досить керованими, а тому ефективними під час моніторингу в управлінні ризикам [13].

Другий метод пов'язаний з аналізом найбільш імовірних подій, або визначенням втрат унаслідок реалізації економічних ризиків. У цьому випадку оцінювання ризику називають очікуваним ризиком, що на рівні окремої події може виглядати парадоксально. Проте очікуваним ризиком є найважливіша статистична характеристика позиції, тож вона є основою для прийняття багатьох управлінських рішень [39].

Третій підхід, сценарний, базується на побудові економіко-математичних моделей векторної авторегресії. Формується система взаємопов'язаних рівнянь, кількість яких строго відповідає значенню незалежних змінних. Основна ідея сценарного методу полягає у порівнянні базового прогнозу динаміки об'єкта стрес-тестування за різних шоків

(змін) з боку економічного середовища. Сценарний метод є найпоширенішим у світовій практиці.

В основу сценарного методу ставиться одна з найпоширеніших нині мір ризику – Value At Risk, або VAR (величина під ризиком). Величина втрат при помірковано несприятливому, тобто можливому (у межах нормальної некризової кон'юнктури) сценарії називається несподіваним ризиком. У сценарному передбачається наявність якісної системи державного прогнозування розвитку економіки (принаймні, у середньо-терміновому періоді – три роки).

Основною проблемою, котра може вплинути на якість результату від застосування сценарного методу, є ймовірність структурних змін в економічній та фінансовій системах.

Такі трансформації змінюють рівень зв'язку між позичальниками і кредиторами, що негативно впливає на якість аналізу, тому значення параметрів моделі варто контролювати й перевіряти як експертними оцінками розвитку секторів, так і результатами аналізу фінансової стійкості інших секторів економіки.

Четвертим, останнім методом, є побудова так званих «індексів ризику», або індексний метод. Динаміка встановлених за результатами стрес-тесту значень індексів залежить від сукупного впливу основних ризиків, які на сьогодні вважаються істотними і впливають на стійкість.

Наприклад, для стрес-тестування кредитного ризику російських банків розробляється модель, яка описує взаємозв'язок між рівнем простроченої заборгованості і дефолтами по кредитних портфелях банків. Аналіз історичних даних свідчить, що основними факторами ризику кредитного портфеля банків є соціально-демографічні показники, параметри кредитного продукту та рівень шахрайства [52]. Результатом сценарного моделювання є розрахунок кінцевого рівня втрат по банківському кредитному портфелю загалом.

У зазначеній моделі використовуються наступні макро-економічні характеристики:

- ціна на нафту;
- інфляція;

- девальвація національної валюти;
- ставка рефінансування центрального банку;
- рівень безробіття.

Можливий також частковий підхід до побудови моделі стрес-тестування кредитного ризику на макрорівні. Він теж базується на сценарному підході і передбачає моделювання математичного очікування рівня фінансової стійкості банків залежно від макроекономічних факторів. Мірою ризику є умовне математичне очікування. Втрати банківської системи від настання кредитного ризику моделюються через фінансовий стан їхніх позичальників [103].

У більшості країн, що розвиваються, серед яких і Україна, стрес-тестування кредитного ризику банків полягає у простому механічному розрахунку, при якому обрані статті фінансової звітності банків (наприклад, прострочені кредити чи резерви під кредитні ризики) прямо піддаються дії заданих шоківих факторів. Кількісні значення шоківих факторів встановлюються виключно на основі експертних суджень розробників стрес-тесту і, на відміну від традиційної практики органів банківського регулювання розвинених країн, взаємозв'язок між макроекономічними параметрами та фінансовим станом банків залишається не обґрунтованим засобами економетричного моделювання.

Такі стрес-тести дозволяють оцінити необхідний рівень додаткової капіталізації банківського сектора відповідно до заданих параметрів погіршення якості кредитів як загального кредитного портфеля, так і окремих його сегментів і, таким чином, визначити необхідні обсяги підвищення резервування втрат за кредитними ризиками. Проте якість вихідних гіпотез стрес-тестів залишає бажати кращого.

Найпоширенішими методами здійснення стрес-тестування в Україні є сценарний аналіз та аналіз чутливості.

Пропонується розробити й здійснити апробацію удосконаленої методики стрес-тестування банківської системи України, яка ґрунтується на сучасних досягненнях макропруденційного нагляду розвинених країн, що полягають у моделюванні прострочених кредитів чи резервів під кредитні ризики як функції від ряду макроекономічних змінних. Схожі підходи до макроеконо-

мічного стрес-тестування використовувалися регуляторами, а також фахівцями Міжнародного валютного фонду у рамках програми *FSAP* при стрес-тестуванні банків Австрії, Чехії, Франції, Ісландії, Ізраїлю, Швеції.

Для проведення стрес-тестування кредитного ризику вітчизняної банківської системи було проаналізовано низку макроекономічних показників на наявність чітко виявленого зв'язку з показником кредитного ризику – часткою резервів під активні операції у кредитному портфелі банків. Це один із найпоширеніших критеріальних показників, динаміка якого тісно корелює з динамікою простроченої заборгованості. Обсяги частки резервів у кредитному портфелі наведені у табл. 5.2. Часовий інтервал дослідження – 16 років.

Таблиця 5.2

Частка резервів під активні операції (у кредитному портфелі) банків України протягом 2000–2016 рр.*

Рік	Частка резервів під активні операції, %
2000	11,58
2001	9,95
2002	8,36
2003	7,29
2004	8,17
2005	5,99
2006	4,93
2007	4,16
2008	6,11
2009	16,38
2010	19,71
2011	19,13
2012	17,33
2013	14,40
2014	20,36
2015	33,29
2016	48,15

* Складено на основі статистичної звітності НБУ [95]

Для проведення макроекономічного стрес-тестування кредитного ризику банків використовується наступна модель:

$$\text{Creditrisk}_{it} = \beta_0 + \beta_n \text{Ec} + \beta_n \text{Bank} + \beta_n \text{Household} + \beta_n \text{Ext}_t, \quad (5.2)$$

де Creditrisk_{it} – змінна, яка відображає якість кредитного портфеля (частка резервів під активні операції);

Ec – показники розвитку економіки;

Bank – показники розвитку банківського сектора;

Household – показники розвитку сектора домогосподарств;

Ext – показники зовнішньоекономічної діяльності, що впливають на рівень кредитного ризику банків.

Шляхом побудови однофакторних регресійних моделей було обрано сім макроекономічних показників (табл. 5.1), які чинять найбільш суттєвий вплив на показник кредитного ризику:

- 1) зміна обсягів ВВП;
- 2) зміна грошового агрегату М3;
- 3) зміна облікової ставки НБУ;
- 4) зміна відношення кредитного портфеля банків України до ВВП;
- 5) зміна показника заробітної плати;
- 6) зміна показника зайнятості;
- 7) зміна валютного курсу.

Динаміку обраних ризик-факторів відповідно до показника кредитного ризику представлено у табл. 5.3. Включення решти аналізованих макроекономічних змінних у рівняння багатфакторної регресії видається недоцільним з огляду на невисокий рівень кореляції між показниками.

Макроекономічна модель набуває вигляду:

$$\text{Creditrisk}_y = \beta_0 + \beta_{x1} \text{Ec} + \beta_{x2} \text{Ec} + \beta_{x3} \text{Bank} + \beta_{x4} \text{Bank} + \beta_{x5} \text{Household} + \beta_{x6} \text{Household} + \beta_{x7} \text{Ext}_t. \quad (5.3)$$

Таблиця 5.3

Вихідні дані для побудови макроекономічної моделі стрес-тестування кредитного ризику банків України за 2000–2016 рр.*

Рік	Частка резервів під активні операції у КП, %	Зміна обсягів ВВП	Зміна грошового агрегату МЗ	Зміна облікової ставки НБУ	Зміна відношення КП до ВВП	Зміна показника заробітної плати	Зміна показника зайнятості	Зміна валютного курсу
	<i>Y</i>	<i>X1</i>	<i>X2</i>	<i>X3</i>	<i>X4</i>	<i>X5</i>	<i>X6</i>	<i>X7</i>
2000	11,58	5,90	46,15	-40,00	16,20	32,12	0,37	31,72
2001	9,95	9,20	41,87	-53,70	13,13	35,22	-1,77	-1,29
2002	8,36	5,20	41,66	-44,00	31,67	20,90	-0,87	-0,74
2003	7,29	9,50	47,28	0,00	32,73	22,87	-0,27	0,00
2004	8,17	12,10	32,36	28,57	2,52	27,71	0,14	-0,19
2005	5,99	3,00	54,27	5,56	32,67	36,61	0,35	-3,76
2006	4,93	7,40	34,52	-10,53	32,45	29,16	-0,16	-1,37
2007	4,16	7,60	51,75	-5,88	36,08	29,78	0,35	0,00
2008	6,11	2,30	30,18	50,00	24,09	33,68	0,34	4,36
2009	16,38	-14,80	-5,51	16,50	-2,08	5,54	-1,10	47,82
2010	19,71	4,10	22,69	24,27	-14,76	17,47	-0,45	1,93
2011	19,13	5,20	14,66	0,00	-10,12	17,60	0,02	0,38
2012	17,33	0,30	12,79	-3,85	-7,84	15,50	-0,21	0,25
2013	14,40	0,00	17,56	-13,33	8,43	7,93	-0,14	0,00
2014	20,36	-6,60	5,25	115,38	1,24	6,03	-9,37	48,81
2015	33,29	-9,90	3,90	57,14	-23,12	20,55	-9,15	83,68
2016	48,81	2,30	4,10	-36,36	-25,32	23,55	-0,80	16,97

* Складено на основі статистичної звітності НБУ [95] та Держкомстату [88]

Інтернаціоналізація фінансового бізнесу призвела до формування глобальних фінансових ринків та світової економіки, а тому зміни й проблеми в одній чи кількох країнах швидко поширюються на інших учасників ринку. Порушення рівноваги на фінансовому ринку виникає внаслідок макроекономічних дисбалансів в економіці, що стає однією з ключових причин розгортання світових фінансових криз [164]. Саме тому при побудові моделі макроекономічного стрес-тестування кредитного ризику банків України враховуються гло-

Розділ 5. Стрес-тестування ризиків банку

бальні дисбаланси, які виникають через диспропорції в економіці основних операторів світового фінансового ринку. До країн фокус-групи, вплив кредитного ризику яких буде враховуватися при моделюванні, обрано США, Китай та Німеччину.

Для врахування впливу глобальних дисбалансів на рівень кредитного ризику банків України було проаналізовано показник частки проблемних кредитів у загальній сумі виданих кредитів країн фокус-групи, дані про які опубліковані Світовим банком за 2000–2016 рр. (табл. 5.4).

Таблиця 5.4

Частки проблемних кредитів у загальній сумі виданих кредитів у країнах фокус-групи протягом 2000–2016 рр.*

Роки	США	Китай	Німеччина
2000	1,10	22,40	4,70
2001	1,30	29,80	4,60
2002	1,40	26,00	5,00
2003	1,10	20,40	5,20
2004	0,80	13,20	4,90
2005	0,70	8,60	4,00
2006	0,80	7,10	3,40
2007	1,40	6,20	2,70
2008	2,97	2,40	2,90
2009	5,00	1,60	3,30
2010	4,40	1,10	3,20
2011	3,80	0,96	3,03
2012	3,30	0,95	2,86
2013	2,45	1,00	2,70
2014	1,85	1,10	2,34
2015	1,52	1,50	2,00
2016	1,32	**	**

* Складено на основі даних Світового банку.

** Дані тимчасово відсутні

Модель макроекономічного стрес-тестування кредитного ризику банківської системи України будуватиметься з урахуванням критеріального показника кредитного ризику США, Німеччини та Китаю (табл. 5.5).

Таблиця 5.5

**Вихідні дані для врахування впливу рівня
кредитного ризику країн фокус-групи
на кредитний ризик банків України
при побудові макроекономічної моделі
його стрес-тестування***

Рік	Частка резервів під активні операції у КП, %	Зміна частки проблемних кредитів у загальному обсязі виданих кредитів США	Зміна частки проблемних кредитів у загальному обсязі виданих кредитів Китаю	Зміна частки проблемних кредитів у загальному обсязі виданих кредитів Німеччини
	<i>Y</i>	<i>Z1</i>	<i>Z2</i>	<i>Z3</i>
2000	11,58	10,00	27,23	2,17
2001	9,95	18,18	33,04	-2,13
2002	8,36	7,69	-12,75	8,70
2003	7,29	-21,43	-21,54	4,00
2004	8,17	-27,27	-35,29	-5,77
2005	5,99	-12,50	-34,85	-18,37
2006	4,93	14,29	-17,44	-15,00
2007	4,16	75,00	-12,68	-20,59
2008	6,11	112,14	-61,29	7,41
2009	16,38	68,35	-33,33	13,79
2010	19,71	-12,00	-31,25	-3,03
2011	19,13	-13,64	-12,73	-5,31
2012	17,33	-13,16	-1,04	-5,61
2013	14,40	-25,76	5,26	-5,59
2014	20,36	-24,49	10,00	-13,33
2015	33,29	-17,84	36,36	-14,53
2016	48,81	-13,16	-	-

* Авторські розрахунки

Макроекономічне стрес-тестування кредитного ризику банків проводиться за допомогою пакету економетричного моделювання Gretl 1.9, що надає змогу побудувати модель регресії на основі часових рядів.

Першим кроком дослідження є перевірка кожного часового ряду на стаціонарність. Під стаціонарністю динамічних рядів розуміють незмінність у часі математичного сподівання, дисперсії та коваріації часового ряду. Вимога стаціонарності є необхідною для отримання незміщених оцінок коефіцієнтів моделі за методом найменших квадратів (табл. 5.6).

Таблиця 5.6

Результати перевірки на стаціонарність показників макромоделі стрес-тестування кредитного ризику банків України

Показник	Висновок
Частка резервів під активні операції у КП, %	Стаціонарність у різницях
Зміна обсягів ВВП	Стаціонарність навколо тренду
Зміна грошового агрегату МЗ	Стаціонарність навколо тренду
Зміна облікової ставки НБУ	Стаціонарність у рівнях
Зміна відношення КП до ВВП	Стаціонарність в різницях
Зміна показника заробітної плати	Стаціонарність у різницях
Зміна показника зайнятості	Стаціонарність в різницях
Зміна валютного курсу	Стаціонарність у різницях
US	Стаціонарність в рівнях
CH	Стаціонарність у різницях
GR	Стаціонарність в різницях

* Визначено за результатами розширеного тесту Дікі-Фуллера

Після приведення даних до стаціонарного виду можна сформулювати рівняння регресії та оцінити його параметри за методом найменших квадратів. Для оцінювання параметрів моделі використовувалася сукупність спостережень з 2000 по 2016 рр.

У багатьох економічних процесах можливе існування залежності не тільки від поточних, але й від попередніх значень показника, відоме як явище авторегресії. Тож доцільно зробити припущення: вплив кредитного ризику США, Китаю та Німеччини спостерігається у нашій економіці із запізненням, що обґрунтовує включення до специфікації моделі не тільки поточних значень цих показників, а й перших лагів.

Для врахування змін у країні, які відбулися з 2014 р., була включена фіктивна змінна, що набуває значення 1 у період 2014–2016 рр., і 0 – у інші роки.

Обсяг наявної сукупності спостережень не дозволяє одночасно включити до складу моделі усі змінні, тому фактори послідовно включалися до її складу і у разі підтвердження статистичної значущості впливу залишалися у її складі, у протилежному – усувалися. Результати факторів проведеного оцінювання параметрів за методом найменших квадратів наведено у таблицях 5.7–5.8.

Таблиця 5.7

Загальна модель регресії впливу макроекономічних показників на рівень кредитного ризику банків України (з урахуванням кредитного ризику країн фокус-групи)

Позначка змінної	Коефіцієнт	Ст. помилка	t – статистика	P – значення	Істотність
const	-0,286963	0,205394	1,3971	0,2349	
uhatx1	-0,277467	0,0159392	17,4079	<0,0001	***
x3	0,0197683	0,00434206	4,5528	0,0104	**
d x4	-0,0868334	0,00313186	27,7258	<0,0001	***
d x6	-0,706818	0,0742628	9,5178	0,0007	***
d x7 1	0,022544	0,00635933	3,5450	0,0239	**
d CH	0,0268167	0,00388094	6,9098	0,0023	***
d GR	-0,0446021	0,0140717	3,1696	0,0339	**
USA 1	0,0362478	0,0042679	8,4931	0,0011	***
os	9,24418	0,584856	15,8059	<0,0001	***

Зірочки у табл. 5.7 вказують на рівень суттєвого впливу ризик-факторів на показник кредитного ризику:

* – на рівні 10%;

** – на рівні 5%;

*** – на рівні 1%.

Побудована модель відповідає достатньому рівню значущості, оскільки скоригований коефіцієнт детермінації R-квадрат є статистично значущим (0,984). Показники якості, зокрема коефіцієнт детермінації моделі та значення її інформаційних критеріїв, зокрема критерію Акаїке, підтверджують адекватність створеної моделі.

Таблиця 5.8

**Показники адекватності регресійної моделі
впливу макроекономічних показників
на рівень кредитного ризику банків
(з урахуванням кредитного ризику країн фокус-групи)**

Середнє зал. змінної	1,667143	Ст. відкл. зав. змін.	4,861444
Сума кв. залишків	1,464902	Ст. помилка моделі	0,605166
R-квадрат	0,995232	Випр. R-квадрат	0,984504
F(8, 26)	17936,43	P-значення (F)	7,60e-09
Лог. правдоподібність	4,064259	Крит. Акаіке	28,12852
Крит. Шварца	34,51909	Крит. Хеннана-Куінна	27,53695
Параметр rho	0,088299	Стат. Дарбіна-Уотсона	1,805098

Залишки моделі не містять автокореляції, про що свідчать дані табл. 5.9, зокрема значення Q-статистики і її рівні значущості, а також тести для перевірки наявності автокореляції.

Для перевірки можливої «хибної регресії» було перевірено стаціонарність залишків моделі. Гіпотеза про наявність одиничного кореня за тестом Дікі-Фуллера відхиляється на рівні ймовірності 0,003912, що підтверджує стаціонарність залишків, а, отже, і відсутність «хибної регресії».

Таблиця 5.9

**Показники автокореляції залишків моделі
стрес-тестування кредитного ризику банків України**

Лаг	ACF	PACF	Q-стат. [p-значення]
1	-0,3796	-0,3796	2,3411 [0,126]
2	-0,1941	-0,3951	3,0089 [0,222]
3	0,1319	-0,1673	3,3480 [0,341]
4	-0,0674	-0,2083	3,4463 [0,486]

Нескоригований R-квадрат = 0,392182.

Тестова статистика: $LMF = 0,645230$,
із р-значенням $= P(F(2,2) > 0,64523) = 0,608$.
Альтернативна статистика: $TR^2 = 5,490550$,
із р-значенням $= P(\chi^2(2) > 5,49055) = 0,0642$.
Ljung-Box $Q' = 0,462512$,
із р-значенням $= P(\chi^2(2) > 0,462512) = 0,794$

Таким чином, існує істотний вплив наступних показників:

- 1) X1 (зміна ВВП);
- 2) X3 (зміна облікової ставки НБУ);
- 3) X4 (зміна відношення КП/ВВП);
- 4) X6 (зміна показника зайнятості);
- 5) X7 (валютний курс);
- 6) Ch (кредитний ризик КНР);
- 7) GR (кредитний ризик Німеччини);
- 8) US (кредитний ризик США).

Коефіцієнт регресії у табл. 5.7 показує, на скільки відсоткових пунктів зміниться показник кредитного ризику (залежна змінна), якщо перемінна величина (ризик-фактор) зміниться на один відсотковий пункт, а знак коефіцієнта вказує на зростання/зменшення цієї зміни. Так, прямий зв'язок з показником кредитного ризику (часткою резервів під кредитні ризики у кредитному портфелі банків) мають облікова ставка НБУ, валютний курс, показники кредитного ризику США та Китаю; а обернений – ВВП, відношення кредитного портфеля до ВВП, показник зайнятості і показник кредитного ризику Німеччини.

Отже, побудована модель дозволяє зробити наступні висновки:

- 1) при зростанні ВВП на 1 в. п., показник кредитного ризику зменшиться на 0,277 в. п.;
- 2) зростання облікової ставки НБУ на 1 в. п. зумовить зростання показника кредитного ризику на 0,020 в. п.;
- 3) приріст відношення кредитного портфеля до ВВП 1 в. п. спровокує зменшення показника кредитного ризику на 0,087 в. п.;

4) при підвищенні показника зайнятості на 1 в. п. показник кредитного ризику зменшиться на 0,707 в. п.;

5) зростання валютного курсу на 1в. п. зумовить приріст показника кредитного ризику на 0,023 в. п.;

6) приріст показників кредитного ризику США та Китаю на 1 в. п. спровокує зростання вітчизняного показника кредитного ризику на 0,036 та 0,027 в. п. відповідно, а показник кредитного ризику Німеччини, навпаки, зменшить його на 0,045 в. п.

Модель дійсно відображає зміст економічних процесів, оскільки зростання ВВП та зайнятості зменшують рівень кредитного ризику у країні, однак підвищення облікової ставки, зростання валютного курсу та кредитного ризику провідних зарубіжних країн, навпаки, генерують його. Цікавим у моделі є вплив показника кредитного ризику Німеччини, який обернено впливає на рівень вітчизняного кредитного ризику, що може бути пов'язано зі слабкими зовнішньоекономічними зв'язками країн.

Показники якості, зокрема коефіцієнт детермінації моделі та значення її інформаційних критеріїв, зокрема критерію Акаїке, підтверджують адекватність створеної моделі.

Розраховані значення достатньо добре відтворюють значення залежної змінної (табл. 5.10).

Таблиця 5.10

Обчислені та реальні значення показника кредитного ризику – частки резервів на покриття кредитного ризику у кредитному портфелі банків України

Рік	Показник кредитного ризику	Передбачення
2009	16,38	16,4
2010	19,71	19,54
2011	19,13	18,92
2012	17,33	17,73
2013	14,4	15,02
2014	20,36	21
2015	33,29	33,91
2016	48,81	43,61

А прогноз на 2016 р. є достатньо точним (середня абсолютна відносна помилка MAPE становить 10,65%) (табл. 5.11).

Таблиця 5.11

**Показники точності прогнозу частки резервів
на покриття кредитного ризику
у кредитному портфелі банків України**

Середня похибка	5,1963
Корінь із середнього квадрату похибки	5,1963
Середня абсолютна похибка	5,1963
Середня відсоткова похибка	10,646
Середня абсолютна відсоткова похибка	10,646

Важливим кроком при стрес-тестуванні є вибір сценаріїв. Світовий досвід показує, що найбільш доцільним є застосування двох макроекономічних сценаріїв розвитку подій – базовий (найбільш ймовірний) та екстремальний.

Базовий сценарій описує можливий стан банківської системи за передбачуваних змін макроекономічних показників у межах часового інтервалу (як правило, від одного до трьох років), тоді як екстремальний – їх шоківі зміни.

У таблиці 5.12 запропоновано розрахунок можливих змін показника ризику банківської системи України залежно від сценарних умов.

Як бачимо, при моделюванні сценаріїв найбільші зміни показника кредитного ризику спостерігаються під впливом змін ВВП, відношення кредитного портфеля до ВВП та показника зайнятості. При базовому сценарії з урахуванням впливу усіх суттєвих факторів частка резервів у кредитному портфелі банків може коливатися у межах від 47,99% до 49,64%, а за умов екстремального сценарію – від 49,56% до 50,35%.

Отже, побудована макроекономічна модель стрес-тестування кредитного ризику загалом є адекватною досліджуваним процесам в економіці та банківській системі України.

Таблиця 5.12

**Можливі зміни частки резервів під кредитні ризики
у кредитному портфелі банків України
за обраними сценаріями***

Базовий сценарій	Екстремальний сценарій	Зміна частки резервів під кредитні ризики у КП, %		
		Поточне значення	Значення при базовому сценарії	Значення при екстремальному сценарії
Зміна ВВП +/- (0-5%)	Зміна ВВП (- 5–10%)	48,81	47,43–50,20	50,20–51,58
Зміна облікової ставки +/- (0-3%)	Зміна облікової ставки (3–5%)	48,81	48,75–48,87	48,87–48,91
Зміна показника зайнятості +/- (0-5%)	Зміна показника зайнятості (- 5–10%)	48,81	45,28–52,35	52,35–55,88
Зміна валютного курсу +/- (0-10%)	Зміна валютного курсу (10–20%)	48,81	48,58–49,04	49,04–49,27
Зміна відношення КП/ВВП +/- (0-10%)	Зміна відношення КП/ВВП (-10–15%)	48,81	47,94–49,68	49,68–50,12
Зміна показника КР США +/- (0-5%)	Зміна показника КР США (5–10%)	48,81	48,63–48,99	48,99–49,17
Зміна показника КР Німеччини +/- (0-5%)	Зміна показника КР Німеччини (-5–10%)	48,81	48,59–49,04	48,36–48,59
Зміна показника КР Китаю +/- (0-5%)	Зміна показника КР Китаю (5–10%)	48,81	48,68–48,95	48,95–49,08
Підсумок			47,99–49,64	49,56–50,35

* Сценарні умови побудовані на основі припущень

Відповідно до моделі, спостерігається суттєвий вплив на рівень кредитного ризику банків валютного курсу, ВВП,

відношення кредитного портфеля банків до ВВП, облікової ставки і показника зайнятості, а також кредитного ризику одних з основних операторів на світовому ринку – Німеччини, Китаю та США. Інші перемінні величини, які включалися до моделі, є суттєвими в окремому співвідношенні до показника ризику, однак їхній вплив нівелюється на кінцевому етапі моделювання.

5.3. Стрес-тестування ризику ліквідності

Ліквідність кожного окремого банку та банківської системи загалом знаходиться під впливом низки факторів, різноспрямована дія яких впливає як на окремі показники, що оцінюють співвідношення активних та пасивних статей балансу як визначальної риси ліквідності банку, так і на загальний стан ліквідності, а саме – середні залишки коштів на кореспондентських рахунках регулятора та банків-контрагентів.

З метою проведення аналізу впливу факторів на ліквідність вітчизняних банків у національній валюті у 2009–2015 рр., вважаємо, доцільно виокремити чинники, наведені у дод. И. Так, серед зовнішніх і внутрішніх факторів є такі, що виражаються показниками, розрахунок та відображення яких у доступних інформаційних джерелах відбувається на постійній основі (можуть бути використані для оцінки впливу на ліквідність). У той же час показники іншої групи факторів є здебільшого суб'єктивними, тому визначити їхній вплив на ліквідність банків можна лише опосередковано. Фактори першої групи назвемо квантифікованими, а фактори другої групи – неквантифікованими.

Для аналізу впливу квантифікованих факторів на ліквідність банківської системи України у вітчизняній валюті за період з 2009 р. по 2015 р. скористаємося багатофакторною кореляційною моделлю, що дозволяє визначити ступінь тісноти зв'язку між вибраними факторами та результирующим показником, а також окремо між факторами.

У якості результуючого показника ліквідності банків України доцільно використати обсяг залишків коштів на кореспондентських рахунках банків у Національному банку України. У табл. 5.13 визначено показники, що будуть використані у кореляційній моделі з метою оцінки факторів впливу на ліквідність банків. Враховуючи періодичність висвітлення в офіційних інформаційних джерелах показників, їхній розрахунок будемо проводити на кварталній основі. Таким чином, у моделі представлено 15 факторних показників та 28 періодів. У дод. К, табл. К1 наведено значення відповідних показників та результуючого показника – середньозваженого обсягу залишків коштів на кореспондентських рахунках банків у НБУ.

Таблиця 5.13

Систематизація факторів та показників впливу на гривневу ліквідність банківської системи України

Фактори	Показники
Активи та їхній розподіл за ступенем ліквідності	Співвідношення готівкових коштів та їх еквівалентів до загальних активів
Стабільність ресурсної бази	<ul style="list-style-type: none"> • Співвідношення коштів фізичних осіб до коштів клієнтів. • Співвідношення коштів на поточних рахунках до коштів клієнтів
Якість кредитно-інвестиційного портфеля	Співвідношення недіючих кредитів (сумнівні і безнадійні – IV та V категорії якості) до сукупних кредитів
Відповідність активів і пасивів за строками	Геп між короткостроковими активами та зобов'язаннями
Загальний стан та розвиток економіки	<ul style="list-style-type: none"> • Обсяг валового внутрішнього продукту. • Індекс споживчих цін
Монетарна політика НБУ	<ul style="list-style-type: none"> • Рівень облікової ставки. • Офіційний курс гривні до долара США. • Обсяг рефінансування НБУ. • Портфель депозитних сертифікатів НБУ
Рівень бюджетного дефіциту	Обсяг бюджетного дефіциту
Ліквідність фінансових ринків	Рівень середньозважених процентних ставок на міжбанківському ринку
Сезонні коливання	Обсяг продукції сільського господарства
Соціальні чинники	Обсяг доходів населення

Першим етапом проведення аналізу впливу факторів на ліквідність банків України є побудова кореляційної матриці на основі розрахункових парних коефіцієнтів кореляції.

Перед проведенням аналізу дані факторних показників обсягу продукції сільського господарства, обсягу доходів населення та обсягу ВВП було скориговано від впливу сезонності за допомогою процедури X-12.

Для отримання статистично значущих результатів важливо уникнути «хибної» регресії, причиною якої є застосування нестационарних часових рядів. З метою перевірки стаціонарності досліджуваних рядів економічних показників доцільно використати тести одиничного кореня та тест стаціонарності. За тестами одиничного кореня основна гіпотеза полягає у його наявності в динамічному ряді, а, отже, нестационарності останнього. За тестами стаціонарності, навпаки, основна гіпотеза полягає у стаціонарності часового ряду навколо певного рівня (константи) або тренду. В останньому випадку ряд розглядається як такий, що є тренд-стаціонарним. Розрахунки було здійснено у середовищі програмування та статистичного аналізу *R* за допомогою пакета *tseries* і базового пакета *Stats*.

Проведені тести дають підстави вважати досліджувані ряди нестационарними. Для приведення їх у стаціонарний вид необхідно обчислити різниці послідовних спостережень. Результати перевірки підтверджують стаціонарність рядів у різницях. Окремо слід зазначити, що часовий ряд показника портфеля депозитних сертифікатів є стаціонарним лише у других різницях.

Таким чином, для обчислення парних коефіцієнтів кореляції будуть використані саме стаціонарні ряди у різницях (дод. К, табл. К2). У табл. К3 наведена кореляційна матриця факторних і результуючого показників, розрахована за допомогою стандартної статистичної функції Microsoft Excel «КОРРЕЛ».

Наступним етапом проведення аналізу впливу факторів на ліквідність банків України є визначення множинного

коефіцієнта міжфакторної кореляції та міжфакторної детермінації з метою встановлення значущості впливу обраних факторних показників на результуючий.

Множинний коефіцієнт міжфакторної кореляції R розраховується за формулою:

$$R = \sqrt{1 - \frac{Dk}{Dm}}, \quad (5.4)$$

де Dk – визначник кореляційної матриці, що розраховується за допомогою стандартної математичної функції Microsoft Excel «МОПРЕД»;

Dm – визначник міжфакторної кореляційної матриці, яка отримується шляхом виключення з кореляційної матриці першого стовпчика та першого рядка (парних коефіцієнтів кореляції результуючого показника окремо з кожним факторним).

Таким чином, значення множинного коефіцієнта міжфакторної кореляції, знайдене відповідно до формули (5.4), складає:

$$R = \sqrt{1 - \frac{3,02 \cdot 10^{-6}}{1,26 \cdot 10^{-5}}} = 0,87.$$

Отже, ступінь тісноти зв'язку між усіма відібраними для аналізу факторними показниками та результуючим показником складає 0,87, що є сильним зв'язком.

Коефіцієнт міжфакторної детермінації P показує, яку частку варіації результуючого показника визначають обрані факторні показники, що розраховується за формулою:

$$P = R^2. \quad (5.5)$$

Таким чином, значення множинного коефіцієнта міжфакторної детермінації, обчислене відповідно до формули (5.5), складає:

$$R = 0,87^2 = 0,76.$$

Отже, на обрані факторні показники припадає 76% сукупного впливу на результуючий показник.

Наступним етапом аналізу є перевірка значущості отриманої матриці за допомогою t-розподілу Ст'юдента, що полягає у порівнянні розрахункового коефіцієнта Ст'юдента і табличного. Значення останнього для нашої моделі з довірчим коефіцієнтом 0,05 (95%) знаходиться на перетині рядка з порядковим номером кількості ступенів свободи (що дорівнює різниці між кількістю періодів виміру та кількістю факторів, зменшеній на одиницю, і складає $27-16=11$) та стовпця із ймовірнісним значенням 95% і становить 2,23.

Формула для обчислення розрахункового значення коефіцієнта Ст'юдента t_D має наступний вигляд:

$$t_p = |R| \cdot \sqrt{\frac{n - m - 1}{1 - R^2}}, \quad (5.6)$$

де R – множинний коефіцієнт міжфакторної кореляції;

n – кількість періодів виміру;

m – кількість факторних показників.

Відповідно до формули (5.6) значення розрахункового коефіцієнта Ст'юдента складає:

$$t_p = |0,87| \cdot \sqrt{\frac{27 - 15 - 1}{1 - 0,87^2}} = 6,16.$$

Як бачимо, розрахункове значення коефіцієнта Ст'юдента більше за табличне, тому отриману кореляційну матрицю можна вважати статистично значимою.

Останнім етапом проведення аналізу впливу факторів на ліквідність банків України є знаходження часткових коефіцієнтів кореляції відібраних факторних показників, що визначають ступінь і напрям впливу останніх на результуючий

показник. Часткові коефіцієнти кореляції знаходяться за формулою:

$$R_{i=} = \frac{D_{1i}}{\sqrt{D_{ii} \cdot D_{11}}}, \quad (5.7)$$

де R_i – частковий коефіцієнт кореляції i -го факторного показника;

D_{1i} – визначник матриці, отриманої шляхом виключення із кореляційної матриці першого рядка та i -го стовпчика;

D_{11} – визначник матриці, отриманої шляхом виключення із кореляційної матриці першого рядка та першого стовпчика;

D_{ii} – визначник матриці, отриманої шляхом виключення із кореляційної матриці i -го рядка та i -го стовпчика (абсолютне значення).

Як видно з наведеної вище таблиці, найбільший вплив на гривневу ліквідність банківської системи України у 2009–2015 рр. мали наступні фактори: грошова й валютна політика НБУ (портфель депозитних сертифікатів та облікова ставка), загальний стан та розвиток економіки (обсяг ВВП та індекс споживчих цін), обсяг дефіциту бюджету, стабільність ресурсної бази (частка коштів фізичних осіб у коштах клієнтів), соціальні чинники (обсяг доходів населення), а також якість кредитно-інвестиційного портфеля (частка недіючих кредитів у загальному обсязі кредитного портфеля).

Зростання доходів населення, разом з позитивною динамікою ВВП, свідчить про покращання умов функціонування наявних та потенційних клієнтів банків і таким чином є фактором, що сприяє поліпшенню стану ліквідності останніх. У той же час, інфляція є фактором, котрий підвищує рівень нестабільності економічних суб'єктів, тому індекс споживчих цін має обернений зв'язок із ліквідністю банків, про що свідчить від'ємне значення часткового коефіцієнта кореляції відповідного показника (табл. 5.14).

Проведене дослідження також підтвердило негативний вплив зростання невідповідності між активами й пасивами на стан ліквідності банків. Крім цього, від'ємні значення

часткових коефіцієнтів кореляції показників долі недіючих кредитів у їхньому загальному обсязі та середньої ставки на міжбанківському ринку вказують на пряму залежність ліквідності банків від факторів якості кредитного портфеля й ліквідності на фінансових ринках (табл. 5.14).

Таблиця 5.14

Часткові коефіцієнти кореляції факторних та результуючого показників ліквідності банків України у 2009–2015 рр.

Назва факторного показника	D_{11}	D_{1i}	D_{ii}	R_i
Частка готівкових коштів у активах	$1,26 \cdot 10^{-5}$	$2,14 \cdot 10^{-6}$	$1,31 \cdot 10^{-5}$	0,17
Частка коштів фізичних осіб у коштах клієнтів	$1,26 \cdot 10^{-5}$	$3,58 \cdot 10^{-6}$	$1,03 \cdot 10^{-5}$	0,31
Частка коштів на поточних рахунках у коштах клієнтів	$1,26 \cdot 10^{-5}$	$2,00 \cdot 10^{-6}$	$1,08 \cdot 10^{-5}$	0,17
Частка недіючих кредитів у загальному обсязі кредитного портфеля	$1,26 \cdot 10^{-5}$	$-3,17 \cdot 10^{-6}$	$1,41 \cdot 10^{-5}$	-0,24
Обсяг гепу до 1 року	$1,26 \cdot 10^{-5}$	$-2,06 \cdot 10^{-6}$	$6,57 \cdot 10^{-6}$	-0,23
Індекс споживчих цін	$1,26 \cdot 10^{-5}$	$-6,31 \cdot 10^{-6}$	$5,93 \cdot 10^{-5}$	-0,23
Обсяг ВВП	$1,26 \cdot 10^{-5}$	$5,07 \cdot 10^{-6}$	$9,79 \cdot 10^{-6}$	0,46
Облікова ставка	$1,26 \cdot 10^{-5}$	$-7,02 \cdot 10^{-6}$	$2,86 \cdot 10^{-5}$	-0,37
Офіційний курс гривні до дол. США	$1,26 \cdot 10^{-5}$	$-1,09 \cdot 10^{-7}$	$5,38 \cdot 10^{-5}$	-0,01
Обсяг рефінансування НБУ	$1,26 \cdot 10^{-5}$	$-3,80 \cdot 10^{-8}$	$1,47 \cdot 10^{-5}$	-0,01
Портфель депозитних сертифікатів НБУ	$1,26 \cdot 10^{-5}$	$7,35 \cdot 10^{-6}$	$1,85 \cdot 10^{-5}$	0,48
Обсяг дефіциту бюджету	$1,26 \cdot 10^{-5}$	$3,17 \cdot 10^{-6}$	$5,68 \cdot 10^{-6}$	0,38
Середня ставка на міжбанківському ринку	$1,26 \cdot 10^{-5}$	$1,80 \cdot 10^{-6}$	$9,94 \cdot 10^{-6}$	0,16
Обсяг с/г продукції	$1,26 \cdot 10^{-5}$	$1,70 \cdot 10^{-6}$	$4,33 \cdot 10^{-6}$	0,23
Обсяг доходів населення	$1,26 \cdot 10^{-5}$	$3,25 \cdot 10^{-6}$	$1,51 \cdot 10^{-5}$	0,24

Позитивна кореляція показника частки високоліквідних активів у їхньому загальному обсязі з динамікою залишків коштів банків на кореспондентському рахунку у НБУ вказує

на пряму залежність ліквідності банків та ступеня ліквідності їхніх активів (табл. 5.14).

Як показують результати дослідження, більшість показників, котрі визначають грошову й валютну політику регулятора, мали від'ємну кореляцію відносно залишків коштів на кореспондентських рахунках. Таким чином, гіпотеза М. Лучетти про обернений зв'язок облікової ставки та ліквідності банків підтверджується для вказаного періоду.

Протягом більшої частини відповідного періоду (2009 – початок 2014 рр.) НБУ проводив переважно валютну політику керованого плавання із встановленням «валютних коридорів», що не є жорстким режимом валютного курсу. Така політика сприяє схильності банків до тримання меншого обсягу ліквідних ресурсів, на що вказує від'ємне значення часткового коефіцієнта кореляції показника офіційного курсу гривні до дол. США. Проте, починаючи з весни 2014 р., НБУ перейшов до екстремального режиму валютного курсу – вільного ринкового курсоутворення, що обумовило низьке значення часткового коефіцієнта кореляції відповідного факторного показника.

У той же час поліпшення стану ліквідності банків значно розширює їхні можливості вкладання вільних коштів у безризикові фінансові інструменти НБУ, про що свідчить додатне значення часткового коефіцієнта кореляції показника портфеля депозитних сертифікатів (табл. 5.14).

Подібний до наведеного вище аналізу мають проводити співробітники казначейства банків у рамках інтегрованої системи управління ліквідністю. Метою такого дослідження, вважаємо, є встановлення класифікації факторів за ступенем їхнього впливу на стан ліквідності банку та визначення плану дій відносно показників, котрі характеризують відповідні фактори. Для проведення цієї класифікації пропонуємо використувати матрицю зон факторних показників, де вертикально відображена шкала рівня кореляції показників з ліквідністю, а горизонтально – шкала ступеня взаємного зв'язку показників між собою. Так, за першою ознакою доцільно

розділити факторні показники відповідно до значень часткових коефіцієнтів кореляції на три групи, а саме:

- $|R_i| > 0,8$ (високий рівень);
- $0,2 < [(|R|)]_{\downarrow i} < 0,8$ (середній рівень);
- $|R_{\downarrow i}| < 0,2$ (низький рівень).

Основною характеристикою для поділу показників за другою ознакою є парні коефіцієнти кореляції цього показника з іншими у міжфакторній кореляційній матриці. Тут також варто виділити три діапазони, а саме:

- кількість $|K_{i,j}|$ показника, що перевищує 0,5, не більше 2 (слабкий зв'язок);
- кількість показника, що перевищує 0,5, більше 2, але не більше половини кількості досліджуваних факторних показників (середній зв'язок);
- кількість $[(|K|)]_{\downarrow (i,j)}$ показника, що перевищує 0,5, більше половини кількості досліджуваних факторних показників (сильний зв'язок).

Сформована матриця відображена у табл. 5.15.

Таблиця 5.15

Матриця зон факторних показників*

Взаємозв'язок	Вплив		
	Високий	Середній	Низький
Слабкий	1	2	6
Середній	3	5	7
Сильний	4	8	9

* Складено авторами

Інформація, за результатами сформованої матриці, від казначейства має надаватися управлінню ринкових ризиків у розподілі факторних показників на три діапазони: «червоний» діапазон (зони 1, 2 і 3), «жовтий» діапазон (зони 4, 5 і 6), «зелений» діапазон (зони 7, 8 і 9).

Варто зазначити, що відповідно до описаного вище алгоритму проаналізовані факторні показники потрапили до таких діапазонів: індекс споживчих цін, частка готівкових коштів у загальних активах, обсяг рефінансування, середня ставка на міжбанківському ринку та частка коштів на поточних рахунках у коштах клієнтів – до жовтого; офіційний курс гривні до дол. США – до зеленого; усі інші факторні показники потрапили до червоного діапазону (табл. 5.15).

Управління ринкових ризиків, на основі отриманої інформації, готує план дій щодо контролю факторів впливу на ліквідність банку відповідно до наступного алгоритму:

- 1) фактори, показники яких потрапили до «червоного» діапазону, мають знаходитись під постійним безперервним контролем і жорстко лімітуватися (останнє стосується внутрішніх факторів);
- 2) фактори, показники котрих потрапили до «жовтого» діапазону, мають контролюватися з певною періодичністю, а лімітування рекомендується проводити у комплексі з пов'язаними факторами;
- 3) фактори, показники яких потрапили до «зеленого» діапазону, мають бути під постійним моніторингом, проте лімітування не рекомендується до наступного перегляду ступеня їхнього впливу або до виникнення ситуації, що потребує встановлення певного ліміту.

Наведений вище алгоритм є інструментом первинного розподілу факторів впливу на ліквідність банку у попередньому періоді з метою планування та реалізації їхнього подальшого контролю.

Отже, на нашу думку, банки мають здійснювати моніторинг як зовнішніх, так і внутрішніх факторів впливу на ліквідність на постійній основі. Ключовим завданням у цьому процесі є виявлення тих факторів, вплив яких ліквідність конкретного банку відчуває найбільше. Одним з варіантів вирішення цього завдання є наведена вище багатфакторна

кореляційна модель, що допомагає визначити як ступінь впливу кожного із досліджуваних факторів на ліквідність, так і силу їхнього зв'язку між собою. Це, у свою чергу, дозволяє сформулювати підхід щодо розподілу факторів за діапазонами впливу та розробити для кожного діапазону свій варіант заходів контролю їхнього впливу на стан ліквідності.

Встановлення лімітів, що є одним із завдань управління ринковими ризиками у рамках інтегрованої системи управління ліквідністю, має відбуватися за підсумками визначення чутливості банку до ризику ліквідності з урахуванням аналізу факторів впливу на ліквідність банку за методикою, наведеною у попередньому пункті розділу. Найоптимальнішим для визначення чутливості банку до ризику ліквідності є метод стрес-тестування.

Для цілей проведення стрес-тестування чутливості вітчизняних банків до ризику ліквідності доречно використати у якості результуючих показників встановлені Національним банком України нормативи ліквідності. У таблиці 5.16 наведені загально-системні значення цих нормативів за останні сім років.

Таблиця 5.16

Значення нормативів ліквідності банківської системи України у 2009–2015 рр.*

Рік / Квартал		Норматив		
		H4	H5	H6
2009	1	60,83	73,08	–
	2	67,91	79,29	–
	3	65,33	71,35	–
	4	65,74	70,3	–
2010	1	63,15	75,53	99,99
	2	65,78	77,76	98,85
	3	56,99	72,51	94,59
	4	55,64	81,11	91,73
2011	1	54,88	74,23	90,41
	2	55,69	75,52	89,6
	3	54,13	68,21	90,75
	4	58,43	73,33	93,97

Розділ 5. Стрес-тестування ризиків банку

Закінчення табл. 5.16

Рік / Квартал		Норматив		
		Н4	Н5	Н6
2012	1	57,97	69,88	93,63
	2	53,39	73,54	94,05
	3	57,47	80,67	91,04
	4	57,38	84,3	90,37
2013	1	59,02	85,92	92,95
	2	55,48	88,69	90,34
	3	57,19	89,58	88,97
	4	50,85	85,81	86,96
2014	1	50,33	85,34	85,10
	2	42,40	76,44	83,46
	3	45,47	76,07	85,18
	4	44,94	81,38	83,85
2015	1	57,94	79,45	80,85
	2	54,27	73,45	78,00
	3	60,69	76,35	82,25
	4	72,25	78,76	88,82

* Складено за даними [95]

При цьому варто зазначити, що до 2010 р. норматив ліквідності Н6 мав відмінні від теперішнього алгоритм розрахунку та ліміт, тому під час проведення стрес-тестування значення цього показника у 2009 р. не використовуються.

Як було зазначено раніше, окремо мають лімітуватися ті факторні показники, що потрапили до так званого «червоного» діапазону впливу на ліквідність. Для прикладу встановлення окремого некомплексного ліміту наведемо алгоритм розрахунку останнього за допомогою аналізу еластичності для факторного показника частки недіючих кредитів у кредитному портфелі банку, що віднесений до «червоного» діапазону.

На першому етапі даного виду стрес-тестування необхідно розрахувати коефіцієнти еластичності кожного нормативу ліквідності до факторного показника за допомогою стандартної функції Microsoft Excel «ЛІНЕЙН».

Зазначені коефіцієнти складають:

- $K = 0,03$ для нормативу Н4;

- $K = 0,06$ для нормативу Н5;
- $K = -0,72$ для нормативу Н6.

Перевіримо статистичну значущість отриманих коефіцієнтів за допомогою стандартної функції Microsoft Excel «СТЮДЕНТ.ТЕСТ», що визначає ймовірність, відповідну t-тесту Стюдента. Отримані значення тесту для даних показника частки недіючих кредитів у кредитному портфелі банку та нормативів Н4, Н5, Н6 дорівнюють відповідно $2,35 \cdot 10^{-20}$, $5,46 \cdot 10^{-23}$, $2,05 \cdot 10^{-23}$. Результати перевірки є меншими за прийнятий довірчий рівень 0,05 (95%), що підтверджує статистичну значущість отриманих результатів.

Математична функція, яка використовується у стрес-тестуванні за методом аналізу еластичності, має лінійний вигляд та формалізується наступним чином:

$$y = K \cdot x, \quad (5.8)$$

де y – результуючий показник;
 x – фактор впливу;
 K – коефіцієнт еластичності.

Припустимо, що визначені експертним шляхом сценарії щодо значення показника частки недіючих кредитів у загальному кредитному портфелі банку складають 30%, 40%, 50% та 70%. Тоді, значення нормативу ліквідності як результуючого показника за кожним із сценаріїв, розраховується за формулою:

$$y_i = y_0 + K \cdot (x_i - x_0), \quad (5.9)$$

де y_0 – значення результуючого показника на останню звітну дату;
 x_0 – значення факторного показника на останню звітну дату;
 x_i – значення факторного показника за i -м сценарієм.

Останнім етапом проведення даного виду стрес-тестування є власне встановлення ліміту факторного показника, що визначається за допомогою проведення так званого зворотного стрес-тесту за наступною формулою:

$$x_{Л} = \frac{y_{Л} - y_0}{K} + x_0, \quad (5.10)$$

де $y_{Л}$ – критичне значення результуючого показника, перевищення якого є недопустимим.

Варто зазначити, що менеджери банку можуть обирати як встановлені НБУ нормативні значення показників ліквідності, так і внутрішні ліміти, які можна використовувати у якості попереджувальних сигналів недопущення порушення зовнішніх вимог регулятора.

У таблиці 5.17 наведено розрахунок ліміту показника частки недіючих кредитів відповідно до описаного вище алгоритму.

При цьому, під час встановлення ліміту, необхідно дотримуватися наступного правила: якщо коефіцієнт еластичності факторного показника та результуючого показника нормативу ліквідності є додатним, то значення $x_{л}$ є нижньою межею, якщо від’ємним, то верхньою.

Як бачимо, у наведеному прикладі факторний показник частки недіючих кредитів може мати критичні значення лише для нормативу короткострокової ліквідності Н6. Так, якщо частка недіючих кредитів перевищить рівень 68,31%, це може стати критичним для виконання нормативу Н6. На основі цих даних, отриманих за результатами зворотного стрес-тесту, може бути встановлений ліміт на відповідний факторний показник.

Таблиця 5.17

Розрахунок ліміту показника частки недіючих кредитів відповідно до стрес-тестування нормативів ліквідності

Сценарій значень показника частки недіючих кредитів, %	Значення показника частки недіючих кредитів на останню звітну дату, %	Приріст показника частки недіючих кредитів (-), %	Сценарне значення нормативу ліквідності, %
Норматив Н4			
30	28,03	1,97	72,31
40	28,03	11,97	72,62

Закінчення табл. 5.17

Сценарій значень показника частки недіючих кредитів, %	Значення показника частки недіючих кредитів на останню звітну дату, %	Приріст показника частки недіючих кредитів (-), %	Сценарне значення нормативу ліквідності, %
50	28,03	21,97	72,92
70	28,03	41,97	73,53
–	28,03	–	20,00*
Норматив Н5			
30	28,03	1,97	78,89
40	28,03	11,97	79,53
50	28,03	21,97	80,17
70	28,03	41,97	81,46
–	28,03	–	40,00*
Норматив Н6			
30	28,03	1,97	87,41
40	28,03	11,97	80,25
50	28,03	21,97	73,10
70	28,03	41,97	58,79
68,31***	28,03	40,28**	60,00*

* Критичне значення результуючого показника нормативу ліквідності $У_{\pi}$;

** приріст факторного показника частки недіючих кредитів згідно зі зворотним стрес-тестом;

*** лімітне значення факторного показника X_{π} .

Щодо показників, які потрапили до так званого «жовтого» діапазону впливу на ліквідність, мають застосовуватися комплексні ліміти. Як приклад, наведемо алгоритм проведення стрес-тестування ліквідності за допомогою індексного методу з метою встановлення комплексного ліміту на показник співвідношення готівкових коштів до загальних активів пов'язаного з показником частки недіючих кредитів.

Розраховані значення коефіцієнтів еластичності нормативів ліквідності Н4, Н5 та Н6 до факторних показників і факторних показників між собою наведені у табл. 5.18.

Таблиця 5.18

**Матриця коефіцієнтів еластичності нормативів
ліквідності до факторних показників
та факторних показників між собою**

Результуючий показник	Факторні показники	
	Частка недіючих кредитів у загальному обсязі кредитного портфеля	Співвідношення готівкових коштів до загальних активів
Н4	0,03	0,46
Н5	0,06	0,26
Н6	-0,72	1,46
Співвідношення готівкових коштів до загальних активів	0,04	1,00

Перевіримо статистичну значущість отриманих коефіцієнтів за допомогою стандартної функції Microsoft Excel «СТЮДЕНТ.ТЕСТ». Отримані значення тесту для даних показника частки недіючих кредитів у загальному обсязі кредитного портфеля та нормативів Н4, Н5, Н6 дорівнюють відповідно $2,36 \cdot 10^{-20}$, $5,46 \cdot 10^{-23}$, $2,55 \cdot 10^{-23}$. Отримані значення тесту для даних показника співвідношення готівкових коштів до загальних активів та нормативів Н4, Н5, Н6 дорівнюють відповідно $3,90 \cdot 10^{-22}$, $8,46 \cdot 10^{-26}$, $4,33 \cdot 10^{-29}$. Результати перевірки є меншими за прийнятий довірчий рівень 0,05 (95%), що підтверджує статистичну значущість отриманих результатів.

Припустимо, що визначені експертним шляхом сценарії щодо показника частки недіючих кредитів у загальному обсязі кредитного портфеля складають 45%, 55%, 65% та 75%. Тоді значення нормативу ліквідності як результуючого показника за кожним із сценаріїв розраховується за наступною формулою:

$$y_i = y_0 + K_1 \cdot (x_{1i} - x_{10}) + K_2 \cdot K_{21} \cdot (x_{1i} - x_{10}), \quad (5.11)$$

де y_0 – значення результуючого показника нормативу ліквідності на останню звітну дату;

K_1 – коефіцієнт еластичності показника нормативу ліквідності до показника частки недіючих кредитів у кредитному портфелі;

x_{1i} – значення показника частки недіючих кредитів у кредитному портфелі за i -м сценарієм;

x_{10} – значення показника частки недіючих кредитів у кредитному портфелі на останню звітну дату;

K_2 – коефіцієнт еластичності нормативу ліквідності до показника співвідношення готівкових коштів до загальних активів;

K_{21} – коефіцієнт еластичності показника співвідношення готівкових коштів до загальних активів до показника частки недіючих кредитів у кредитному портфелі.

У таблиці 5.19 відображений розрахунок сценарних значень нормативів ліквідності відповідно до наведеного вище алгоритму проведення стрес-тестування.

Як бачимо, у даному прикладі факторний показник співвідношення готівкових коштів до загальних активів може мати критичні значення лише для нормативу короткострокової ліквідності Нб. За допомогою зворотного стрес-тесту можна встановити комплексні ліміти для показника частки коштів фізичних осіб у коштах клієнтів.

Так, формула для проведення зворотного стрес-тесту має наступний вигляд:

$$x_{Л2i} = \frac{y_{Л-} - y_i}{K_2} + K_{21} \cdot (x_{1i} - x_{10}) + x_{20}, \quad (5.12)$$

де x_{20} – значення показника співвідношення готівкових коштів до загальних активів на останню звітну дату.

Таблиця 5.19

**Розрахунок сценарних значень нормативу ліквідності
з використанням стрес-тестування з двома показниками**

Сценарій значень частки недіючих кредитів, %	Значення показника частки недіючих кредитів на звітну дату, %	Приріст показника частки недіючих кредитів (-), %	Приріст показника співвідношення готівкових коштів до загальних активів *(-), %	Сценарне значення нормативу ліквідності, %
Н4				
45	28,03	16,97	0,68	73,08
55	28,03	26,97	1,08	73,56
65	28,03	36,97	1,48	74,05
75	28,03	46,97	1,88	74,54
Н5				
45	28,03	16,97	0,68	80,03
55	28,03	26,97	1,08	80,77
65	28,03	36,97	1,48	81,52
75	28,03	46,97	1,88	82,27
Н6				
45	28,03	16,97	0,68	77,67
55	28,03	26,97	1,08	71,10
65	28,03	36,97	1,48	64,53
75	28,03	46,97	1,88	57,95

Розраховані відповідно до наведеної вище формули комплексні ліміти для показника співвідношення готівкових коштів до загальних активів становлять:

- 1) для сценарію частки недіючих кредитів 45% – 0,89%;
- 2) для сценарію частки недіючих кредитів 55% – 5,79%;
- 3) для сценарію частки недіючих кредитів 65% – 10,68%;
- 4) для сценарію частки недіючих кредитів 75% – 15,58%.

Варто зазначити, що якість встановлення ліміту на факторний показник залежить у тому числі від кількості факторів, котрі аналізують менеджери банку під час проведення стрес-тестування. Для прикладу наведемо алгоритм встановлення комплексного ліміту з урахуванням трьох факторних показників, а саме: співвідношення готівкових коштів до загальних активів і частки поточних рахунків у коштах

клієнтів, де у ролі сценарію використаємо варіацію значень показника частки недіючих кредитів у кредитному портфелі банку. В якості інструмента реалізації такого лімітування знову використаємо індексний метод стрес-тестування.

Розраховані значення коефіцієнтів еластичності наведених вище факторних показників між собою та із результуючими нормативами ліквідності Н4, Н5 і Н6 наведені у табл. 5.20.

Таблиця 5.20

Матриця коефіцієнтів еластичності нормативів ліквідності до факторних показників та факторних показників між собою

Результуючий показник	Фактори впливу		
	Частка недіючих кредитів	Частка коштів на поточних рахунках у коштах клієнтів	Співвідношення готівкових коштів до загальних активів
Н4	0,03	0,36	0,46
Н5	0,06	-0,44	0,26
Н6	-0,72	-0,56	1,46
Співвідношення готівкових коштів до загальних активів	0,7	0,82	1,00
Частка поточних рахунків у коштах клієнтів	-0,39	1,00	9,19

Перевіримо статистичну значущість отриманих коефіцієнтів за допомогою стандартної функції Microsoft Excel «СТЬЮДЕНТ.ТЕСТ». Отримані значення тесту для даних показника частки недіючих кредитів у загальному обсязі кредитного портфеля та нормативів Н4, Н5, Н6 дорівнюють відповідно $2,35 \cdot 10^{-20}$, $5,46 \cdot 10^{-23}$, $2,05 \cdot 10^{-23}$. Отримані значення тесту для даних показника частки поточних рахунків у коштах клієнтів та нормативів Н4, Н5, Н6 дорівнюють відповідно $8,59 \cdot 10^{-14}$, $2,54 \cdot 10^{-18}$, $5,32 \cdot 10^{-21}$. Отримані значення тесту для даних показника співвідношення готівкових коштів

до загальних активів і нормативів Н4, Н5, Н6 дорівнюють відповідно $3,90 \cdot 10^{-23}$, $8,46 \cdot 10^{-26}$, $4,33 \cdot 10^{-29}$. Результати перевірки є меншими за прийнятий довірчий рівень 0,05 (95%), що підтверджує статистичну значущість отриманих результатів.

Припустимо, що визначені експертним шляхом сценарії щодо показника частки недіючих кредитів у загальному обсязі кредитного портфеля складають 45%, 55%, 65%, 75%.

Значення нормативу ліквідності як результуючого показника за кожним із сценаріїв розраховується за наступною формулою:

$$y_i = y_0 + K_1 \cdot (x_{1i} - x_{10}) + K_2 \cdot K_{21} \cdot (x_{1i} - x_{10}) + K_3 \cdot (K_{31} \cdot (x_{1i} - x_{10}) + K_{32} \cdot K_{21} \cdot (x_{1i} - x_{10})), \quad (5.13)$$

де y_0 – значення результуючого показника нормативу ліквідності на останню звітну дату;

K_1 – коефіцієнт еластичності показника нормативу ліквідності до показника співвідношення готівкових коштів до загальних активів;

x_{1i} – значення показника співвідношення готівкових коштів до загальних активів за i -м сценарієм;

x_{10} – значення показника співвідношення готівкових коштів до загальних активів на останню звітну дату;

K_2 – коефіцієнт еластичності показника нормативу ліквідності до показника частки поточних рахунків у коштах клієнтів;

K_{21} – коефіцієнт еластичності показника частки поточних рахунків у коштах клієнтів до показника співвідношення готівкових коштів до загальних активів;

K_3 – коефіцієнт еластичності показника нормативу ліквідності до показника частки коштів фізичних осіб у коштах клієнтів;

K_{31} – коефіцієнт еластичності показника частки коштів фізичних осіб у коштах клієнтів до показника співвідношення готівкових коштів до загальних активів;

K_{32} – коефіцієнт еластичності показника частки коштів фізичних осіб у коштах клієнтів до показника частки поточних рахунків у коштах клієнтів.

При цьому сценарне значення показника частки поточних рахунків у коштах клієнтів визначається за формулою:

$$x_{2i} = x_{20} + K_{21} \cdot (x_{1i} - x_{10}), \quad (5.14)$$

де x_{20} – значення показника співвідношення готівкових коштів до загальних активів на останню звітну дату.

У дод. Л. табл. Л1–Л3 наведений розрахунок сценарних значень нормативів ліквідності з використанням стрес-тестування з трьома показниками.

Як бачимо, у даному прикладі факторний показник співвідношення готівкових коштів до загальних активів може мати критичні значення тільки для нормативу короткострокової ліквідності Н6.

За допомогою зворотного стрес-тесту можна встановити комплексні ліміти для зазначеного показника. Так, формула для проведення зворотного стрес-тесту має наступний вигляд:

$$x_{ЛЗi} = \frac{y_{Л} y_i}{K_3} + K_{31} \cdot (x_{1i} - x_{10}) + K_{32} \cdot (x_{2i} - x_{20}) + x_{20}, \quad (5.15)$$

де x_{30} – значення показника частки коштів фізичних осіб у коштах клієнтів на останню звітну дату.

Таким чином, розраховані комплексні ліміти для цього показника мають наступний вигляд:

1) для сценарію частки недіючих кредитів у кредитному портфелі 45–6,43%;

2) для сценарію частки недіючих кредитів у кредитному портфелі 55–14,59%;

3) для сценарію частки недіючих кредитів у кредитному портфелі 65–22,76%;

4) для сценарію частки недіючих кредитів у кредитному портфелі 75–30,92%.

Отже, вважаємо, описані вище алгоритми проведення стрес-тестування є дієвим механізмом визначення чутливості банку до ризику ліквідності як одного з ключових етапів управління ліквідністю у рамках ІСУЛ. До того ж такий алгоритм є досить гнучким і може застосовуватися не лише як елемент прогнозування та лімітування, а й під час виникнення конкретної стресової ситуації. У цьому випадку замість сценарних значень x_{1i} або x_{2c} використовуються фактичні (стресові) значення відповідних показників для визначення цільових рівнів інших показників, що дозволять компенсувати наслідки стресу і забезпечити необхідний для банку обсяг ліквідності.

Таким чином, стрес-тестування на сьогодні дозволяє оперативно управляти ліквідністю банків. У сучасних умовах високої волатильності фінансових ринків та проблеми зростання ризику незбалансованої ліквідності для багатьох банків нагальною є необхідність застосування цього сучасного інструмента ризик-менеджменту. Стрес-тести здатні забезпечити банку базу для розробки комплексного механізму визначення чутливості до ризику ліквідності, що, у свою чергу, дозволить банкам удосконалити процес встановлення внутрішньобанківських лімітів та зменшити порушення нормативів ліквідності.

РОЗДІЛ 6

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТРАНСПАРЕНТНОСТІ ІНФОРМАЦІЇ ПРО РИЗИКИ БАНКУ

6.1. Сутність та принципи транспарентності інформації у системі ризик-менеджменту банку

Поняття «транспарентність» має іноземне походження (англ. *transparent* – прозорий, зрозумілий, явний; франц. *transparent* – прозорий). Етимологічно воно утворилося від латинських слів *trans* – у перекладі визначається як «прозорий наскрізь» та *pareo*, що перекладається як «бути очевидним» [70, с. 1].

За результатами аналізу тлумачень сутності поняття «транспарентність діяльності» у цілому та в контексті ринку банківських послуг, зокрема, у науковій літературі, законодавчих і нормативних документах було встановлено, що практично усі з них є ідентичними або дуже близькими за своїм змістом. Так, більшість вчених та наглядові органи зазначають, що транспарентність діяльності банків – це процес розкриття ними усім зацікавленим особам (клієнтам, контрагентам, інвесторам, вкладникам, кредиторам, рейтинговим агентствам, наглядовим органам, співробітникам, акціонерам тощо) інформації про свою діяльність [6, 63, 70, 197] або система відносин, що складаються між банками та учасниками ринку у процесі такого розкриття [31, 153]. Надалі у межах кожного визначення надається деталізація з точки зору переліку інформації, яку банки мають оприлюднювати зовнішнім і внутрішнім користувачам, а також її властивостей.

У жодному з визначень поняття «транспарентність діяльності банків», вважаємо, не розкрито повним чином його зміст. Насамперед, слід зауважити, що у межах існуючих тлумачень воно розглядається однобічно. Це обумовлює необхідність визначення тлумачення поняття «транспарентність діяльності банків» у контексті двох векторів:

✓ у широкому розумінні – розкриття банками повної й достовірної інформації, необхідної усім зацікавленим особам

для прийняття економічних рішень на її основі (понад законодавчо встановлений мінімум) як в офіційних, так і в неофіційних джерелах;

✓ у вузькому розумінні – це висвітлення інформації банками в офіційних джерелах, обов'язковість розкриття якої закріплена на законодавчому рівні.

Доречно також зауважити: жоден з авторів, наводячи основний перелік характеристик інформації, що розкривається банками учасникам ринку, не зазначає, у чому полягає необхідність і наслідки такого розкриття. Тобто науковці при дослідженні сутності цього поняття не враховують ефект зворотного зв'язку, що у контексті підвищення рівня прозорості діяльності банків відіграє вагомий роль.

Враховуючи вищезазначене, прозорість діяльності банків – це процес розкриття ними повної, суттєвої, достовірної, зрозумілої й точної інформації про свій фінансовий стан і результати діяльності, а також пов'язані з нею ризики, на своєчасній та регулярній основі через офіційні й неофіційні джерела поширення даних усім зацікавленим особам для забезпечення прийняття останніми зважених економічних рішень і здійснення зворотного впливу на банки завдяки стимулюванню їх до здійснення постійного моніторингу рівня ефективності та ризику банківської діяльності.

У зв'язку з ускладненням архітектури фінансового ринку і розвитком процесів глобалізації та концентрації банківського капіталу відбувається перехід банків на ризикоорієнтоване управління. Тому вважаємо за доцільне ввести у науковий обіг поняття «прозорість ризиків діяльності банків» як процес розкриття банками на постійній та своєчасній основі усім зацікавленим особам суттєвої, зрозумілої, достовірної, повної й точної інформації про систему управління ризиками (порядок їхнього виявлення, вимірювання, контролю й моніторингу), зокрема, поточний рівень фінансових і нефінансових ризиків; розміру капіталу на їх покриття та його прогностичні зміни у майбутньому з урахуванням можливих коливань кон'юнктури фінансових і товарних

ринків. Це забезпечить прийняття суб'єктами ринку виважених економічних рішень та здійснення зворотного впливу на банки.

Проведене дослідження дозволяє стверджувати, що в наукових працях зарубіжних і вітчизняних авторів не розглядаються принципи транспарентності діяльності банків як у цілому, так і їхніх ризиків, зокрема, а також роль останніх у процесі її забезпечення. Фрагментарна інформація зустрічається у рекомендаціях Базельського комітету та нормативних документах НБУ. Однак підхід наглядових органів до формулювання принципів транспарентності діяльності банків вважаємо дискусійним, оскільки він передбачає ототожнення принципів розкриття інформації та її якісних властивостей. Наприклад, Базельський комітет відповідно до Опори III «Ринкова дисципліна» «Міжнародної конвергенції оцінки капіталу й стандартів капіталу» (Базеля II) [180] зазначає, що розкриття банками інформації має базуватися на таких принципах як суттєвість, періодичність та своєчасність. НБУ у «Методичних рекомендацій щодо удосконалення корпоративного управління в банках України», затверджених постановою Правління НБУ № 98 від 28.03.2007 р.[118] до цих принципів також додає принципи повноти й достовірності. При цьому акцент ставиться виключно на принципах транспарентності діяльності банків у цілому без врахування специфіки розкриття інформації про ризики їхньої діяльності.

Враховуючи специфіку діяльності банків, вважаємо за доцільне розглядати принципи транспарентності ризиків діяльності банків у розрізі загальних, що стосуються їх транспарентності, та специфічних, котрі враховують вимоги до розкриття банками інформації про ризики, на які вони наражаються. При цьому як загальні, так і специфічні принципи, з огляду на їхнє значення у забезпеченні транспарентності ризиків діяльності банків, можна об'єднати в окремі групи.

До загальних принципів транспарентності діяльності банків у цілому вважаємо за доцільне віднести наступні їхні групи.

Перша група принципів пов'язана з нормативними вимогами до прозорості, у межах якої можна виділити:

✓ *Принцип конфіденційності*, згідно з яким поряд з інформацією, висвітлення котрої є важливою умовою досягнення банками високого рівня прозорості, окремо виділяється перелік даних, розкриття яких забороняється у рамках законодавчого поля кожної країни. Для вітчизняних банків перелік цієї інформації регламентований у ст. 60 «Банківська таємниця та конфіденційність інформації» Закону України «Про банки й банківську діяльність». До неї віднесено дані щодо діяльності та фінансового стану клієнтів, що стали відомими банку у процесі їхнього обслуговування.

✓ *Принцип стандартизації*, відповідно до якого на міжнародному й національному рівнях мають бути розроблені загальні стандарти прозорості діяльності банків та їхніх ризиків у вигляді рекомендацій відповідних регулятивних органів. Як уже зазначалося, основними міжнародними стандартами розкриття інформації про діяльність банків та їхніх ризиків є рекомендації Базельського комітету з банківського нагляду.

✓ *Принцип регульованості* означає, що регулятор має чітко визначити перелік інформації про діяльність банків та їхні ризики, яка має обов'язково розкриватися ними в офіційній фінансовій звітності та інших джерелах поширення даних. Це є необхідною передумовою прозорості діяльності національної банківської системи.

✓ *Принцип відповідальності*, згідно з яким на законодавчому рівні має бути закріплено положення про відповідальність власників банку й членів правління за порушення нормативних вимог розкриття інформації про банківську діяльність і ризики з нею пов'язані у публічній фінансовій звітності та інших джерелах. Обов'язковою умовою підтримки рівня прозорості на належному рівні є застосування санкцій до банків, зокрема, у вигляді штрафів, при порушенні законодавчих вимог щодо розкриття інформації.

✓ *Принцип інтернаціоналізації*, необхідність дотримання якого пов'язана з ускладненням архітектури фінансового ринку й розвитком процесів глобалізації та концентрації банківського капіталу. У зв'язку з цим актуальним постає питання закріплення вимоги щодо розкриття інформації про діяльність вітчизняних банків та їхні ризики кількома мовами, згідно як з національними, так і міжнародними стандартами бухгалтерського обліку й звітності. Це надасть можливість банкам отримати більш вільний доступ до міжнародних ринків капіталу та залучати іноземних інвесторів, що є запорукою нарощення капітальної бази, підвищення рівня ліквідності, а, отже, зміцнення їхньої фінансової стійкості.

Друга група принципів стосується механізмів взаємодії банків та суб'єктів ринку. До них доцільно віднести:

✓ *Принцип рівнонапруженості (рівного доступу)* – усі без винятку суб'єкти ринку (клієнти, контрагенти, вкладники, кредитори, інвестори, наглядові органи, рейтингові агентства, акціонери, працівники) повинні мати вільний і безперешкодний доступ до надійної та достовірної інформації про фінансовий стан і результати діяльності банків та ризики, що її супроводжують. Це досягається за рахунок оптимального поєднання різноманітних каналів поширення даних у вигляді офіційних і неофіційних джерел, кожен з яких характеризується високим рівнем достовірності. При цьому інформація, отримана суб'єктами ринку, має бути релевантною для прийняття ними обґрунтованих економічних рішень.

✓ *Принцип зворотного зв'язку* передбачає, що розкриття банками повної, суттєвої й точної інформації про їхню діяльність та ризики, з нею пов'язані, в зрозумілій і доступній формі суб'єктам ринку, має супроводжуватися можливістю здійснення останніми зворотного впливу на банки через економічні рішення, що приймаються ними на базі такої інформації завдяки активізації дії механізму ринкової дисципліни.

✓ *Принцип двостороннього розкриття інформації* означає, що для забезпечення належного рівня транспа-

розкриття інформації у системі відносин «клієнт-банк» необхідною є умова двостороннього розкриття даних про свою діяльність та ризики, з нею пов'язані, з боку обох учасників банківської операції.

Третя група принципів пов'язана з особливостями організації внутрішньобанківської діяльності, до яких віднесено:

✓ *Принцип захисту* передбачає виділення окремої категорії даних, що можуть бути охарактеризовані як «власна банківська інформація», а саме: дані про інформаційно-насичені продукти й технології (наприклад, про продукти або системи), розкриття яких конкурентам призведе до втрати цінності капіталовкладень банків у них і до зниження їхньої конкурентоспроможності на ринку. Згідно з цим принципом банки мають забезпечувати оптимальний баланс між рівнем їхньої прозорості для суб'єктів ринку та необхідністю захисту своїх комерційних інтересів.

✓ *Принцип ефективності* полягає у тому, що додаткові витрати банків, пов'язані з уведенням в експлуатацію та підтримкою на високому рівні функціонування інформаційних систем, у тому числі систем бухгалтерського обліку, а також оплатою праці співробітників ІТ-підрозділів, бухгалтерії та ризик-менеджерів, мають бути нижчими від позитивних ефектів, які банки отримують у разі розкриття інформації про свою діяльність та її ризики суб'єктам ринку.

Окрім загальних принципів, що стосуються прозорості діяльності банків у цілому, вважаємо за доцільне окремо розглянути специфічні принципи, які необхідно враховувати при розкритті банками інформації про ризики їхньої діяльності, серед яких можна виділити наступні групи:

Перша група принципів пов'язана з мінливістю зовнішнього середовища та коливаннями кон'юнктури фінансових і товарних ринків, до яких доцільно віднести такі:

✓ *Принцип реалістичності*, згідно з яким банки мають розкривати інформацію про усі фактичні ризики, на які вони наражаються у процесі своєї діяльності, з урахуванням поточної ситуації на національних та міжнародних фінансо-

вих ринках, і специфіки здійснюваних операцій, у тому числі структури активних та пасивних статей балансу.

✓ *Принцип завчасності* означає, що банки мають розкривати суб'єктам ринку інформацію про всі потенційні ризики, які можуть виникнути у процесі здійснення тієї чи іншої операції або надання конкретної послуги та їх вразливості до змін кон'юнктури фінансових і товарних ринків.

✓ *Принцип причинно-наслідкового зв'язку* є важливим для проведення адекватної оцінки поточного фінансового стану банків та їхньої здатності підтримувати позитивні показники розвитку у майбутньому. При цьому банки мають розкривати інформацію не тільки про загальний рівень ризику, на який вони наражаються та його значення за окремими видами, але й про вплив кожного з ризиків і сукупної їхньої величини на загальний фінансовий результат та розмір капіталу банків.

✓ *Принцип контрциклічності* означає, що розкриття банками повної, суттєвої й точної інформації про основні види ризиків у доступній і зрозумілій формі усім суб'єктам ринку, є одним з основних засобів попередження виникнення криз ліквідності та подолання наслідків фінансових потрясінь. Підтримка високого рівня транспарентності ризиків діяльності банків дозволяє обмежити системні ефекти дестабілізації ринку або значно зменшити їхні негативні прояви завдяки можливості стейкхолдерів у стресових умовах розвитку подій приймати обґрунтовані економічні рішення й здійснювати зворотний вплив на банки у напрямі стримання ними «апетиту до ризику».

Друга група принципів пов'язана зі складністю й особливостями ризик-профілю банків, у рамках якої варто виділити такі:

✓ *Принцип інтегрованості*, виходячи з якого банки мають розкривати інформацію про окремі види й категорії ризиків, на які вони наражаються у процесі своєї діяльності, не відокремлено один від одного, а з урахуванням взаємозв'язків і взаємозалежностей між ними, а також впливу

кожного з них на загальний рівень ризику та окремі види банківських операцій.

Отже, досягнення високого рівня прозорості ризиків вітчизняних банків є неможливим без формування системи принципів їхнього забезпечення як методологічних основ розкриття й представлення банками інформації усім зацікавленим особам.

Закріплення цих принципів та внесення відповідних змін до законодавчих документів, що регламентують порядок розкриття інформації вітчизняними банками, дозволить значно підвищити рівень їхньої прозорості й створить їм додаткові конкурентні переваги у міжнародному банківському просторі.

6.2. Вплив рівня прозорості діяльності банків на вірогідність їхнього банкрутства

При високому рівні прозорості діяльності банків створюються об'єктивні передумови для забезпечення їх стабільного функціонування й протистояння непередбаченим змінам зовнішнього середовища в умовах постійного коливання кон'юнктури фінансових і товарних ринків. Розкриття банками повної, суттєвої й точної інформації про свій фінансовий стан, результати діяльності та ризики, з нею пов'язані, у доступній і зрозумілій формі усім учасникам (суб'єктам) ринку, є одним з основних засобів попередження виникнення фінансової кризи на рівні національної банківської системи. Підтримка високого рівня прозорості діяльності банків та їхніх ризиків дозволяє обмежити системні ефекти дестабілізації ринку або значно зменшити їхні негативні прояви, завдяки можливості учасників ринку у стресових умовах приймати обґрунтовані економічні рішення та здійснювати зворотний вплив на банки у напрямі стимулювання їх стримувати свій «апетит» до ризику.

Низький рівень прозорості банків, скоріш за все, свідчить про появу певних недоліків у їх функціонуванні фінансового або організаційного характеру й може слугувати раннім індикатором прояву більш масштабних змін, а саме, порушення показників їхньої діяльності за гранично допустимий рівень. Оцінювання рівня прозорості діяльності банків та його зміни у динаміці за декілька років дозволить наглядовим органам завчасно ідентифікувати виникнення проблем у банках та вжити необхідні превентивні заходи для попередження їх банкрутства.

Приховування банками негативної інформації про умови й результати функціонування призводить до суперечливого (неоднозначного) сприйняття їх суб'єктами ринку та неможливості останніх приймати обґрунтовані економічні рішення про вкладення коштів або укладання депозитних чи кредитних угод. Це пояснюється тим, що у разі відсутності достатнього обсягу достовірної інформації про діяльність банків та ризики, з нею пов'язані, їх клієнти й контрагенти мають схильність використовувати інші доступні джерела отримання таких даних, у тому числі неофіційні, як базу для прийняття рішення щодо перспектив встановлення чи підтримки довгострокових відносин з ними. При цьому така інформація, отримана із сумнівних джерел (пліток, засобів масової інформації, коментарів представників банків-конкурентів тощо), як правило, характеризується досить низьким рівнем надійності й призводить до викривленого сприйняття банків суб'єктами ринку. Отже, банки, у яких вже з'явилися проблемні зони, навмисно приховують їх від учасників ринку, чим спонукають останніх використовувати інші джерела отримання даних. Внаслідок цього підвищується вірогідність посилення проблем у банках і, як результат, розкручується так звана «спіраль банкрутства».

Слід зауважити, що сам факт розкриття інформації банками не є достатнім для діагностики їхнього фінансового стану та ідентифікації появи певних відхилень у результатах діяльності. Важливим у цьому контексті є оприлюднення

якісної й кількісної інформації, котра є не лише відкритою для учасників ринку, але й достатньою для аналізу фінансової стійкості та надійності банків. До того ж, слід враховувати регулярність оприлюднення банками інформації про виникнення певних недоліків і проблем у їх функціонуванні з метою:

- забезпечення правильного формування в учасників ринку уявлення про результати діяльності банків та ризики, з нею пов'язані;
- можливості прийняття наглядовими органами превентивних заходів попередження їхнього банкрутства та необхідності виведення з ринку.

Необхідно враховувати, що більшість проблемних банків протягом тривалого періоду приховують інформацію, яка може свідчити про появу передкризових змін у їхній діяльності, або навмисно викривлюють окремі дані з метою створення ілюзії позитивного стану справ, намагаючись тим самим зберегти або підвищити рівень довіри до себе з боку суб'єктів ринку. Така поведінка фактично призводить до загострення проблем. За неможливості приховування дійсного стану справ банки раптово оприлюднюють негативну інформацію про свою діяльність, що призводить до шокового сприйняття її учасниками ринку. Поряд з цим, поступове й регулярне розкриття даних про появу певних відхилень у діяльності банків від запланованих або нормативних показників легше сприймається суб'єктами ринку і, у деяких випадках, може навіть підвищити рівень довіри до них. Таким чином, для завчасної ідентифікації проблем і вжиття необхідних заходів для реабілітації банків необхідним є оприлюднення ними інформації, що є:

- ✓ відкритою, тобто доступною для всіх учасників ринку;
- ✓ повною, точною, достатньою й суттєвою з точки зору можливості її використання суб'єктами ринку для прийняття зважених економічних рішень;

✓ зрозумілою, тобто придатною для її адекватного сприйняття та інтерпретації суб'єктами ринку, враховуючи рівень їх фінансової грамотності;

✓ своєчасною, тобто корисною для визначення значних відхилень у діяльності банків на початковому етапі виникнення та вжиття превентивних заходів для стабілізації їхнього функціонування.

Вищевикладене дозволило схематично представити взаємозв'язок між рівнем транспарентності та можливістю банкрутства банку (рис. 6.1).

Рис. 6.1. Зв'язок транспарентності банків з вірогідністю їхнього банкрутства*

* Авторська розробка

Для підтвердження або спростування зазначених положень було висунуто низку гіпотез стосовно взаємозв'язку між рівнем прозорості та вірогідністю банкрутства банку:

1) рівень прозорості банку є раннім індикатором появи кризових змін у його функціонуванні;

2) динаміка індексу прозорості, який характеризує рівень розкриття банками інформації про свою діяльність та ризики, з нею пов'язані, відповідно до нормативно встановлених вимог протягом декількох періодів сигналізує про покращання фінансового стану банку або загострення проблем, що були ідентифіковані раніше;

3) сам факт розкриття даних про діяльність банків та їхні ризики не гарантує високий рівень прозорості останніх для суб'єктів ринку; важливою також є якісна інформація, що оприлюднюється, тобто рівень її прозорості.

Для перевірки висунутих гіпотез розраховано індекс прозорості банків України, що були визнані проблемними протягом 2014–2016 рр., та проаналізуємо динаміку його змін (розрахунок проведено з 2010 по 2016 рр. на базі даних, розміщених на інтернет-сайтах банків станом на 01.10.2016 р.). У дод. М наведено характеристику основних методик оцінки прозорості діяльності банків та їх ризиків з визначенням переваг і недоліків кожної з них. У якості базових для розрахунку індексу прозорості були використані методичні підходи до оцінки рівня інформаційної прозорості банків, запропоновані рейтинговим агентством «Кредит-рейтинг», враховуючи повноту охоплення критеріїв для проведення оцінки. Згідно з цією методикою аналізується розкриття банками інформації за 105 видами публічної інформації, розподіленими за трьома блоками, а саме: перший блок – структура власності та корпоративна структура, другий блок – фінансова й операційна інформація, третій блок – інформація про спостережну раду та менеджмент (детальна інформація стосовно критеріїв оцінки у межах кожного блоку наведена у дод. Н). При цьому

перший і третій блоки охоплюють критерії, які стосуються нефінансових ризиків діяльності банків, а другий – відповідно фінансових. За кожний із запропонованих видів публічної інформації, залежно від якості її розкриття, присвоюється певна кількість балів з урахуванням рівня його значущості.

На підсумкову суму балів впливає повнота й актуальність даних за відповідним видом публічної інформації, кількість джерел, у яких вона представлена, а також кількість мов, якими вона оприлюднена. Оскільки ця методика описана лише в загальних рисах без деталізації кількості балів та вагових коефіцієнтів за кожним видом публічної інформації, які обрані в якості базових, для подальшого дослідження були зроблені наступні припущення.

По-перше, кількість балів, що присвоюється банку за кожним з обраних видів публічної інформації, залежить від рівня її повноти та актуальності:

а) у випадку, якщо інформація за відповідним видом розкривається банком повністю в обсязі й порядку, передбаченому нормативно-правовими вимогами центрального банку (якщо вимога про розкриття такої інформації закріплена у нормативних документах), то присвоюється 1 бал;

б) у випадку часткового розкриття даних за відповідним видом публічної інформації присвоюється 0,5 балів;

в) у випадку нерозкриття інформації за відповідним видом присвоюється 0 балів.

По-друге, основним джерелом інформації для оцінки рівня транспарентності банків є річний фінансовий звіт. До того ж додатково аналізується повнота й точність представлення інформації на офіційному сайті та у складі річного звіту емітента цінних паперів.

По-третє, індекс транспарентності розраховується як процентне співвідношення кількості балів, що банк набрав за результатами аналізу до максимальної кількості балів у цілому та окремо за кожним блоком.

**Розділ 6. Забезпечення прозорості інформації
про ризики банку**

По-четверте, для узагальнення результатів аналізу розрахункові значення індексу прозорості було поділено на 4 групи залежно від величини відхилення їх від максимально можливого результату (табл. 6.1):

Таблиця 6.1

**Шкала оцінювання прозорості
діяльності банків***

Значення індексу	Рівень прозорості	Інтерпретація
100–75%	Зона високого рівня прозорості (Зона А)	Банки розкривають повну й точну інформацію про свою діяльність в обсязі й порядку, передбаченому нормативно-правовими вимогами. На основі цієї інформації виникає можливість у суб'єктів ринку приймати виважені економічні рішення
74,9–50%	Зона середнього рівня прозорості (Зона Б)	Банки розкривають повну й точну інформацію, яка характеризує результати їх діяльності та ризики, з нею пов'язані. Однак дані за окремими видами публічної інформації представлені в агрегованому або загальному вигляді без деталізації за окремими складовими, що створює певні труднощі у суб'єктів ринку у процесі прийняття управлінських рішень
49,9–25%	Зона низького рівня прозорості (Зона В)	Банки розкривають в агрегованому форматі дані за більшістю з аналізованих видів публічної інформації, що є недостатнім для прийняття суб'єктами ринку виважених економічних рішень
24,9–0%	Зона критичного рівня прозорості (Зона Г)	Банки розкривають в агрегованому форматі дані за окремими аналізованими видами публічної інформації або не розкривають її взагалі. При цьому дані, представлені банками, не є суттєвими і не відображають їх реальний фінансовий стан та рівень ризиків

* Авторська розробка

По-п'яте, у разі, якщо банк не представив річний фінансовий звіт за відповідний рік на офіційному сайті у строки, передбачені нормативно-правовими вимогами НБУ, значення індексу транспарентності для нього автоматично приймається за нуль, тобто потрапляє у зону критичного рівня транспарентності.

Агреговані результати діагностики рівня транспарентності проблемних банків України за період з 2010 р. по 2016 р. представлені у табл. 6.2 та дод. П1.

Індекс транспарентності практично для всіх з аналізованих проблемних банків не перевищував середнього значення протягом усього досліджуваного періоду, тобто потрапляв до зони її низького рівня, а за рік до введення тимчасової адміністрації досягав критичного значення або наближався до нього. Це підтверджує висунуту гіпотезу про те, що рівень транспарентності банку може бути використаний в якості раннього індикатора появи певних проблем у його функціонуванні, зниження якого нижче критично допустимого значення, має слугувати сигналом для наглядових органів у напрямі підвищення контролю за діяльністю банку та необхідності застосування превентивних оздоровчих заходів.

Увагу серед обраної вибірки привертає ПАТ «ВіЕйБі Банк», розрахований індекс транспарентності якого на базі обраних критеріїв досягав високого значення протягом усього аналізованого періоду. Слід зазначити, що в межах дослідження, яке проводилося рейтинговим агентством «Кредит-рейтинг», та власне автором самостійно, ПАТ «ВіЕйБі Банк» входив до 10 найбільш транспарентних, а у 2011 р. навіть очолював цей рейтинг. Виникає питання: чому захисна роль транспарентності не спрацювала у цьому випадку?

На нашу думку, може бути декілька причин:

- По-перше, недостатня увага наглядових органів до транспарентності як важливого індикатора поточного фінансового стану банків, оскільки розрахунок індексу інформаційної прозорості в Україні на даному етапі та складання рейтингу банків за його значенням скоріш має комерційний характер і проводиться на замовлення банків, які мають на меті підвищення свого іміджу й репутації.

Таблиця 6.2

Розподіл проблемних банків України за рівнем прозорості з 2010 по 2016 рр.*

341

Зона прозорості	2010		2011		2012		2013		2014		2015		2016	
	Кількість банків	Питома вага, %	Кількість банків	Питома вага, %	Кількість банків	Питома вага, %	Кількість банків	Питома вага, %	Кількість банків	Питома вага, %	Кількість банків	Питома вага, %	Кількість банків	Питома вага, %
Зона високого рівня прозорості (А)	0	0,0	1	1,9	1	1,9	1	1,9	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Зона середнього рівня прозорості (Б)	7	13,2	7	13,2	9	17,0	3	5,7	1	1,9	0	0,0	0	0,0
Зона низького рівня прозорості (В)	34	64,2	34	64,2	31	58,5	36	67,9	18	34,0	8	15,1	3	5,7
Зона критичного рівня прозорості (Г)	12	22,6	11	20,8	12	22,6	13	24,5	34	64,2	45	84,9	50	94,3
Усього	53	100,0	53	100,0	53	100,0	53	100,0	53	100,0	53	100,0	53	100,0

* Розроблено на підставі даних сайтів банків. Деякі з банків вибіркової сукупності не оприлюднили річний звіт за 2014–2016 рр., тому значення індексу інформаційної прозорості для них за відповідний рік дорівнює 0

Наглядові органи, зокрема НБУ, хоч і наголошують на необхідності підвищення рівня транспарентності на рівні національної банківської системи й констатують факт того, що вона відіграє вагомe значення у процесі діагностики та оцінки фінансового стану банків, на практиці не приділяють цьому питанню достатньої уваги;

- По-друге, учасники ринку фінансових послуг через невисокий рівень фінансової грамотності й неможливість коректним чином інтерпретувати інформацію, що розкривається банками в офіційних джерелах, нездатні приймати зважені й адекватні економічні рішення на її основі.

Не зважаючи на поодинокі відхилення у рамках досліджуваної сукупності, можна стверджувати про доцільність використання індексу транспарентності банків в якості індикатора їх поточної фінансової стійкості та надійності. Остаточне підтвердження вищевикладеного в згруповану інформацію щодо відповідності між індексом транспарентності проблемних банків України та часом прийняття рішення про введення до них тимчасової адміністрації наведено у табл. 6.3 і дод. П2.

Таблиця 6.3

Відповідність між індексом транспарентності проблемних банків України та часом прийняття рішення про введення до них тимчасової адміністрації*

Кількість років	Від моменту зниження індексу інформаційної прозорості нижче середнього значення до моменту введення тимчасової адміністрації		Від моменту зниження індексу інформаційної прозорості нижче критичного значення до моменту введення тимчасової адміністрації	
	Кількість банків	Питома вага, %	Кількість банків	Питома вага, %
Такого факту не спостерігалось	0	0,0	3	5,7
До 1 року	1	1,9	13	24,5
Від 1 року (включно) до 2 років	1	1,9	8	15,1
Від 2 років (включно) до 3 років	2	3,8	2	3,8

**Розділ 6. Забезпечення прозорості інформації
про ризики банку**

Закінчення табл. 6.3

Кількість років	Від моменту зниження індексу інформаційної прозорості нижче середнього значення до моменту введення тимчасової адміністрації		Від моменту зниження індексу інформаційної прозорості нижче критичного значення до моменту введення тимчасової адміністрації	
	Кількість банків	Питома вага, %	Кількість банків	Питома вага, %
Від 3 років (включно) до 4 років	18	34,0	9	17,0
Від 4 років (включно) до 5 років	20	37,7	4	7,5
Від 5 років (включно) до 6 років	10	18,9	0	0,0
Після дати введення тимчасової адміністрації	1	1,9	14	26,4
Усього	53	100,0	53	100,0

* Авторська розробка

Оскільки розрахунок індексу прозорості проводився на кінець року, а тимчасова адміністрація у половині з банків вибіркової сукупності була введена протягом 2014–2016 рр., то значення індексу для деяких з них досягнуло критичного рівня після часу визнання їх проблемними.

Поряд з дослідженням рівня прозорості проблемних банків України було проведено аналогічне дослідження серед найбільших банків за розміром активів станом на 01.01.2017 р. з метою порівняння отриманих результатів у межах двох вибірковок сукупностей. Результати дослідження свідчать про невисокий рівень прозорості найбільших банків України протягом 2010–2012 рр., не дивлячись на те, що розраховані значення індексу для них у межах кожного з обраних періодів у середньому на 20% вищі за аналогічні для проблемних банків. Поряд з цим спостерігалось різке зростання рівня прозорості банків першої групи у 2013 та 2014 рр. після впровадження вимоги регулятора щодо обов'язковості публікації звітності за міжнародними стандартами бухгалтерського обліку, особливо для банків з іноземним капіталом (табл. 6.4, дод. ПЗ).

Таблиця 6.4

**Розподіл найбільших за розміром активів банків України
за рівнем прозорості протягом 2010–2016 рр.**

344

Зона прозорості	2010		2011		2012		2013		2014		2015		2016	
	Кількість банків	Питома вага, %	Кількість банків	Питома вага, %	Кількість банків	Питома вага, %	Кількість банків	Питома вага, %	Кількість банків	Питома вага, %	Кількість банків	Питома вага, %	Кількість банків	Питома вага, %
Зона високого рівня прозорості (А)	0	0,0	0	0,0	0	0,0	1	7,7	2	15,4	1	7,7	1	7,7
Зона середнього рівня прозорості (Б)	3	23,1	7	53,8	8	61,5	10	76,9	8	61,5	10	76,9	11	84,6
Зона низького рівня прозорості (В)	10	76,9	6	46,2	5	38,5	2	15,4	3	23,1	2	15,4	1	7,7
Зона критичного рівня прозорості (Г)	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,00	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Усього	13	100,0	13	100,0	13	100,0	13	100,0	13	100,0	13	100,0	13	100,0

* Розроблено на підставі даних сайтів банків

Так, для банків України першої групи коливання розрахункових значень індексу прозорості було суттєвим у напрямі позитивних змін в останні два роки. Динаміка аналогічного показника для проблемних банків практично відсутня протягом перших 3 років (можна стверджувати про незначне його зниження у 2013 р., яке не перевищує 5 в. п.). При цьому спостерігалось суттєве зниження індексу прозорості для проблемних банків у 2014 р. за декілька місяців або після часу введення тимчасової адміністрації, що в основному пов'язано з неоприлюдненням річного звіту за відповідний рік.

Отже, коливання індексу протягом тривалого періоду хоч і свідчить про можливі позитивні й негативні зрушення у рівні прозорості банків, але не є підставою для констатації факту загострення або послаблення деструктивних явищ усередині банку. Рівень прозорості для банку, в якому відбуваються негативні кризові процеси, може залишатися на стабільно низькому рівні протягом тривалого періоду до моменту остаточного банкрутства без суттєвих стрибків у сторону його подальшого зниження.

Доречно зауважити, що розрахункові значення індексу прозорості за увесь період спостереження для ПАТ «Дельта Банк» та ПАТ «Фінанси і кредит» хоча й були вищими за середній рівень цього показника у цілому по сукупності проблемних банків і приблизно дорівнювали середньому значенню аналогічного індексу за банками першої групи, протягом 2013–2014 рр. значно відхилялися від останнього. Тобто, у той момент, коли рівень прозорості найбільших банків України в кризових умовах розвитку подій значно зріс, у ПАТ «Дельта Банк» та ПАТ «Фінанси і кредит» спостерігалось, навпаки, його незначне зниження.

У рамках проведеного аналізу прозорості діяльності проблемних банків нашу увагу привернув той факт, що протягом досліджуваного періоду були зафіксовані факти зменшення розрахункових значень індексів їхньої прозорості поряд із зростанням кількості видів публічної інформації, що розкривалася ними для учасників ринку (рис. 6.2).

Інтегрована система управління ризиками банків

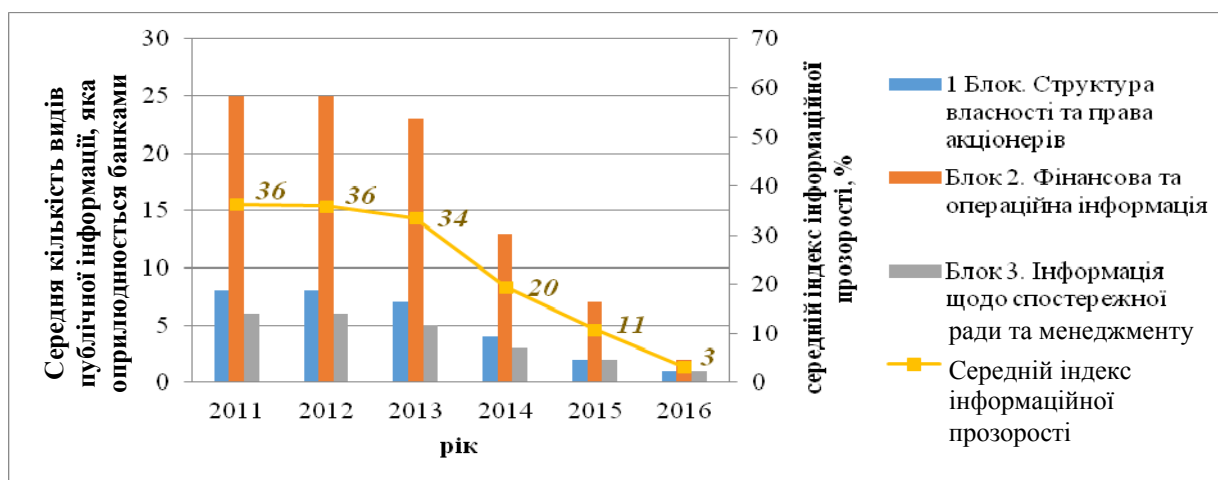

Рис. 6.2. Середня кількість видів публічної інформації, яка розкривалася проблемними банками України, та середнє значення розрахованого індексу транспарентності для них за 2011–2016 рр.

Для найбільших за розміром активів банків (за виключенням проблемних) у цілому темпи росту індексу протягом досліджуваного періоду були меншими, ніж кількості видів публічної інформації, що оприлюднювалася ними (у середньому на 5–10% у межах вибіркової сукупності) (рис. 6.3).

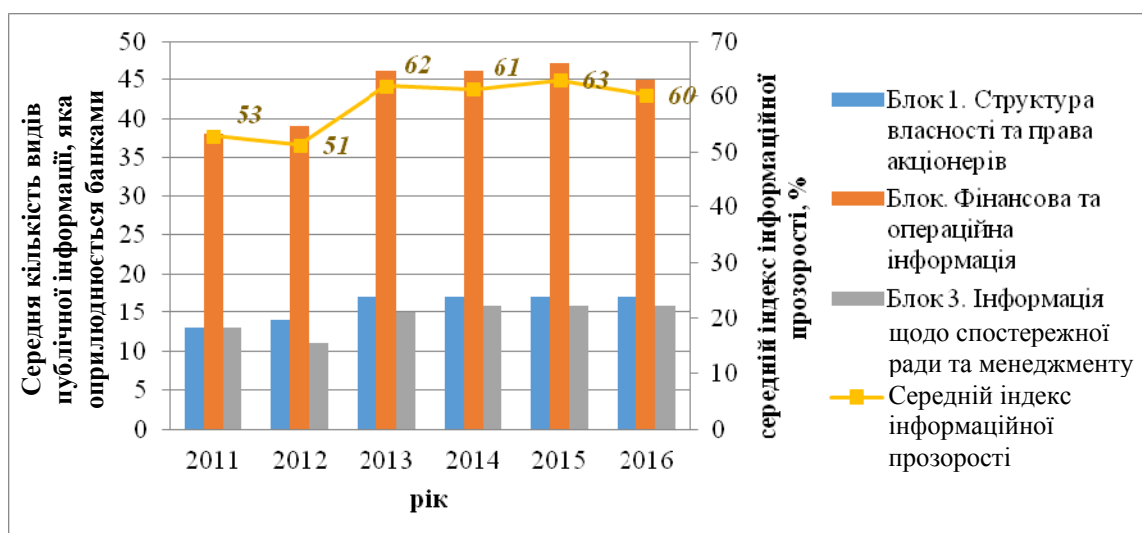

Рис. 6.3. Середня кількість видів публічної інформації, яка розкривалася найбільшими за розміром активів банками України, та середнє значення розрахованого індексу транспарентності для них за 2011–2016 рр.

Розділ 6. Забезпечення прозорості інформації про ризики банку

Під час проведеного дослідження було встановлено, що загальна кількість видів публічної інформації, яка розкривалася проблемними банками України згідно з вищевикладеними припущеннями, є вищою за кількість балів, отриманих ними. Причому цей розрив суттєво зростає у 2013 р. і дещо зменшується у наступних досліджуваних періодах. Це пов'язане з тим, що більшість із банків фокус-групи не оприлюднили річну фінансову звітність за 2014–2016 рр. До того ж, напрями зміни середньої кількості видів публічної інформації й середньої суми балів для проблемних банків України мали різні тенденції практично за увесь аналізований період. У більшості випадків при рості середньої кількості видів публічної інформації, що оприлюднювалася ними, спостерігалася зниження середньої суми отриманих балів, особливо яскраво це ілюструється у 2013 р. Таким чином, навіть при збільшенні обсягу інформаційних даних, що розкривалися проблемними банками, загальний рівень їх прозорості залишався на тому самому рівні або зменшувався через брак прозорості інформації, тобто низькі її якісні характеристики з точки зору можливості прийняття виважених економічних рішень учасниками ринку. Цим можна пояснити низький рівень розрахованих значень індексів прозорості для проблемних банків України при зростанні обсягів публічної інформації, що розкривалася ними (рис. 6.4).

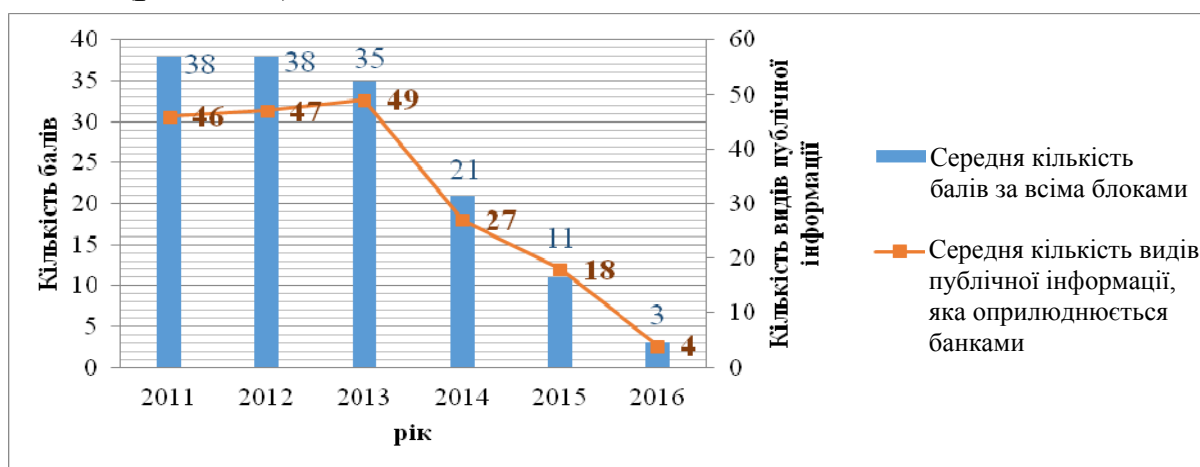

Рис. 6.4. Співвідношення між середньою кількістю видів публічної інформації, що оприлюднювалася проблемними банками, та середньою кількістю балів, отриманих ними при розрахунку індексу прозорості за період 2011–2016 рр.

Слід зазначити й те, що за найбільшими банками України розрив між кількістю видів публічної інформації, яка оприлюднювалася згідно з визначеними критеріями, та балів, отриманих ними, хоч і менший, порівняно з проблемними банками, але все ж таки є досить значним. Тобто можна зробити висновок: банки-лідери хоч і характеризуються вищим рівнем прозорості інформації порівняно з іншими банками, але все ж таки до сих пір залишаються недостатньо прозорими для учасників ринку. Це частково можна пояснити тим, що НБУ хоч і зобов'язав банки з іноземним капіталом починаючи з 2013 р. в обов'язковому порядку оприлюднювати звітність за міжнародними стандартами, при цьому не розробив чітких форм її представлення. Особливо це стосується даних про кількісні та якісні характеристики ризиків. Оновлення редакції «Інструкції про порядок складання та оприлюднення фінансової звітності банків України» при частковому врахуванні міжнародних стандартів фінансової звітності відбулося тільки після прийняття постанови НБУ від 18.08.2015 р. № 540. Таким чином, банки у довільній формі оприлюднюють інформацію, яка у більшості випадків характеризується низьким рівнем корисності (рис. 6.5).

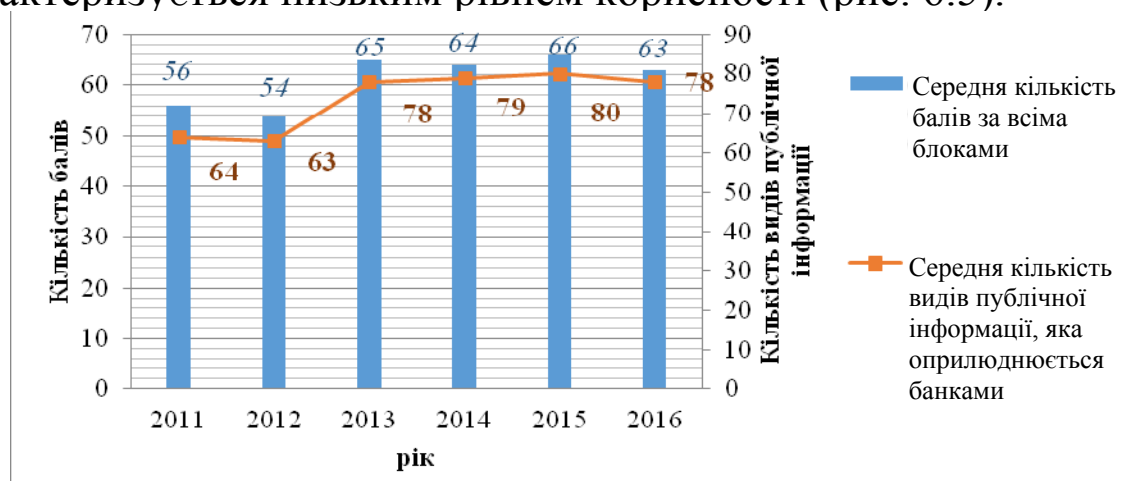

Рис. 6.5. Співвідношення між середньою кількістю видів публічної інформації, що оприлюднювалася найбільшими банками України за розміром активів, та середньою кількістю балів, отриманих ними при розрахунку індексу прозорості за період 2011–2016 рр.

**Розділ 6. Забезпечення прозорості інформації
про ризики банку**

Зазначені закономірності виявлені при оцінці співвідношення кількості критеріїв і балів, отриманих банками для двох вибіркової сукупностей, як у цілому, так і у розрізі окремих блоків. Це свідчить про те, що навіть за високого рівня відкритості банків при зростанні загального обсягу інформації, що розкривається ними, рівень їх прозорості може залишатися на низькому рівні через брак їхньої прозорості для учасників ринку. Інакше кажучи, фіксується сам факт розкриття даних, які не несуть ніякого змістовного наповнення. Вищевикладене підтверджує висунуту гіпотезу про те, що оприлюднення інформації, яка характеризується низькими якісними характеристиками, не гарантує високого рівня прозорості для банку та позитивного сприйняття його суб'єктами ринку. Дані, використані для проведення аналізу, представлені у дод. П4.

Порівняльний аналіз рівня прозорості банків України першої групи за розміром активів та проблемних банків подано у табл. 6.5.

Таблиця 6.5

**Рівень прозорості найбільших банків
за розміром активів і проблемних банків України**

Критерій порівняння	Проблемні банки	Найбільші банки за розміром активів (за винятком проблемних)
Індекс прозорості	Індекс прозорості був нижчим середнього значення протягом усього досліджуваного періоду та у більшості випадків досягав критичного значення за рік до банкрутства банків	Індекс прозорості був вищим середнього значення протягом досліджуваного періоду
Динаміка зміни індексу прозорості	Значення індексу прозорості було приблизно однаковим протягом 2011–2013 рр., (коливання є незначним і не перевищує 5 в. п.), однак спостерігалось його різке зниження у 2014–2016 рр. перед визнанням банків проблемними	Динаміка зміни індексу прозорості незначна протягом 2010–2012 рр. і спостерігається різке його зростання, починаючи з 2013 р., після запровадження обов'язкової вимоги для банків з іноземним капіталом публікувати звітність згідно з МСФЗ

Закінчення табл. 6.5

Критерій порівняння	Проблемні банки	Найбільші банки за розміром активів (за винятком проблемних)
Співвідношення кількості та якості інформації, що розкривається	Фіксувався факт розкриття інформації, однак її корисність з точки зору можливості прийняття виважених економічних рішень була низькою	Обсяг інформації, що розкрився, є значним. Однак великий пласт даних, розкриття яких пов'язане з переходом до МСФЗ, оприлюднювався у довільній формі при низьких якісних характеристиках, що перешкоджає прийняттю учасниками ринку економічних рішень
Мова представлення інформації	Інформація як на офіційному сайті, так і в річному звіті у половині із сукупності досліджуваних банків представлена виключно українською чи російською мовами, що обмежує можливість її використання лише на рівні національного ринку	Інформація, що розкривається банками на офіційному сайті та, в одиничних випадках, – річному звіті, представлена трьома мовами (українською, російською та англійською), що підвищує її корисність для іноземного інвестора
Джерело розкриття інформації	Поряд з річним звітом, банки публікують щорічні звіти емітентів цінних паперів за відносно тривалий період, що можуть бути використані в якості додаткового інформаційного джерела	

Таким чином, рівень транспарентності банків може бути використаний як додатковий індикатор ранньої діагностики появи кризових ситуацій у їх діяльності. Наглядові органи, аналізуючи повноту й актуальність інформації, котра розкривається банками, та діагностуючи стабільно низький її рівень або негативну динаміку протягом тривалого періоду, мають можливість вжити превентивні оздоровчі заходи, що дозволить попередити банкрутство банків у майбутньому й підвищити рівень фінансової безпеки на рівні національної банківської системи.

6.3. Напрями підвищення прозорості ризиків банків України

Рівень прозорості вітчизняних банків з точки зору якості та структури інформації, яка розкривається в офіційних джерелах, поки що значно відрізняється від аналогічного рівня провідних міжнародних банків.

Низький рівень прозорості ризиків вітчизняних банків обумовлений об'єктивними та суб'єктивними проявами інформаційної асиметрії на ринку банківських послуг. До об'єктивних причин доречно віднести наступні:

- використання банками конфіденційної інформації, що апріорі не може бути доступною для учасників ринку, оскільки її нерозголошення гарантується законом і забезпечене регулятором;

- несприятливе конкурентне середовище на ринку банківських послуг. Розкриття інформації про унікальні продукти й технології, власні інформаційні розробки призводить до втрати банками конкурентних переваг на ринку, тому більшість з них не оприлюднюють зазначену інформацію широкому загалу.

До суб'єктивних причин низького рівня прозорості українських банків можна віднести такі:

- небажання власників банків розкривати усю інформацію, що обумовлено їхніми комерційними інтересами. Так, вітчизняні банки були зобов'язані в обов'язковому порядку протягом трьох місяців після прийняття Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності пов'язаних із банком осіб» від 02.03.2015 р. № 218-VIII [113] оприлюднити дані про власників істотної участі. При цьому уже в березні 2016 р. НБУ визнав два українських банки проблемними через нерозкриття інформації про реальних власників на вимогу регулятора. Тобто навіть ризик застосування заходів впливу не стимулює віт-

чизняні банки розкривати прозору інформацію про структуру їх власності [83];

– не сформовано у структурі банку спеціальних органів чи структур, які б могли своєчасно та на високому рівні проводити формування й подання звітності щодо якісних та кількісних характеристик ризиків як електронним, так і документарним способом. До того ж через недостатність коштів значно обмежуються можливості вітчизняних банків використовувати сучасні інформаційні технології, які значно спрощують процес розрахунку та агрегування інформації про результати їхньої діяльності у цілому та ризики, зокрема;

– недосконалість транспарентних вимог Національного банку України у контексті переліку інформації про ризики, що має розкриватися вітчизняними банками у складі офіційної фінансової звітності. Розглянемо прояви впливу цього фактора на рівень транспарентності вітчизняних банків більш детально у практичному аспекті.

Так, поза увагою вітчизняного законодавства залишаються питання розкриття інформації про:

– Ризик сек'юритизованих активів та інших структурованих фінансових інструментів, позабалансові операції, яким приділяється найбільша увага Базельським комітетом. Уроки світової фінансової кризи довели, що значний обсяг операцій з похідними фінансовими інструментами, які генерують високий рівень ризиків, стало причиною банкрутства потужних транснаціональних банків. В Україні масштаби таких операцій є незначними, що пояснюється недостатнім рівнем розвитку фондового та іпотечного ринків. Це поки що обмежує можливість використання вітчизняними банками різноманітних схем сек'юритизації. Але ці операції, хоча і не в значних обсягах, здійснюються великими банками, особливо з іноземним капіталом, що обумовлює потребу посилення вимог зі сторони НБУ щодо транспарентності відповідної інформації.

– Операційний ризик, відомості про який або взагалі не розкриваються у річних звітах банків, або надається загальна інформація без зазначення конкретних стратегій і методів управління ним та його оцінки й моніторингу, хоча вплив цього ризику на результати банківської діяльності може бути достатньо високим. Адже протягом останніх десяти років стрімкими темпами почали розвиватися банківські інформаційні технології, що призвело до підвищення рівня операційного ризику. Усе частіше почали зустрічатися випадки настання цього ризику та зростання втрат банків. НБУ має адекватно реагувати на цю тенденцію, зобов'язавши банки проводити розрахунок величини економічного капіталу на покриття втрат за операційним ризиком, а також закріпивши вимогу оприлюднювати цю інформацію, включаючи методику його розрахунку.

– Стрес-тестування кредитного, операційного ризиків та ризику ліквідності, кількісні результати у межах кожного сценарію, а також бек-тестування внутрішніх моделей на предмет їх релевантності в умовах національного банківського ринку. Так, НБУ вимагає від банків оприлюднення інформації про аналіз чутливості їх до валютного і процентного ризиків як один з підходів до стрес-тестування. Лише окремі банки України надають загальний опис процесу стрес-тестування цих ризиків, а результати проведених стрес-тестів відображено у складі відповідної примітки тільки у звітах банків з іноземним капіталом (це стосується лише аналізу чутливості до валютного ризику). При цьому вимога про розкриття інформації про стрес-тестування кредитного та операційного ризиків й ризику ліквідності, що, як правило, проводяться за індивідуально розробленими на рівні банку моделями та сценаріями, не закріплена у законодавчих документах НБУ й залишається не розкритою у звітах усіх вітчизняних банків. Слід наголосити, що Базельський комітет вимагає проведення стрес-тестування цих видів ризику й роз-

криття інформації про них. Необхідність закріплення вимоги на законодавчому рівні щодо оприлюднення зазначеної інформації банками України є особливо актуальною проблемою, враховуючи значну волатильність цін на товарних і фінансових ринках та високу ступінь вразливості банків до зміни ринкової кон'юнктури.

– Достатність капіталу з точки зору його розподілу на покриття кредитного, ринкового й операційного ризиків та розмір економічного капіталу й методику його розрахунку. Банки України мають у законодавчому порядку розкривати лише інформацію про загальний розмір нормативу адекватності (достатності) регулятивного капіталу (Н2) та основного капіталу (Н3) і мінімальний розмір регулятивного капіталу (Н1). Це пояснюється тим, що відповідно до проекту постанови Правління НБУ «Про підходи до запровадження Базеля II» планується остаточно перейти до Опори I до 2020 р. (але відповідно до цього документа складова Опори I «Мінімальні вимоги до капіталу: Операційний ризик – Підхід базового індикатора» має була бути введеною до 2010 р.) [167].

Слід зазначити, що НБУ були зроблені певні кроки у напрямі впровадження складової Опори I «Базеля II», яка стосується кредитного ризику. Зокрема, 30.06.2016 р. НБУ прийняв постанову № 351 «Про затвердження Положення про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями», яка вступила в силу з 03.01.2017 р. [114]. Порядок розрахунку кредитного ризику за окремими активними операціями банків, закріплений у цій постанові, є максимально наближеним до міжнародних стандартів з точки зору його компонентів (експозиція під ризиком (EAD), ймовірність дефолту боржника (PD), втрати у разі дефолту (LGD)). Прийняття цього документа є подальшим кроком з боку НБУ на шляху запровадження вимог Базельського комітету з точки зору розрахунку капіталу на покриття

кредитного ризику. Однак при цьому регулятором так і не було закріплено вимогу для банків оприлюднювати цю інформацію учасникам ринку.

– Нефінансові ризики (стратегічний, комплаєнс, юридичний, форс-мажорний тощо), які, незважаючи на складність їх кількісного вимірювання, можуть спричинити суттєвий вплив на банк й призвести до збитків значно вищих за втрати, пов'язані з фінансовими ризиками. На жаль, у звітах більшості банків України інформація такого характеру відсутня або розкрита лише у загальних рисах без акцентування уваги на особливостях процесу управління кожним із зазначених видів ризиків, що пов'язане з відсутністю законодавчо закріпленої вимоги щодо їхнього оприлюднення.

Для посилення транспарентності банків України та досягнення відповідності вимог законодавства в цій сфері стандартам Базельського комітету, вважаємо, слід зобов'язати їх розкривати детальну кількісну та якісну інформації про компенсаційну практику й обсяги винагород, які виплачуються працівникам різних рівнів. Вітчизняні банки в офіційних річних звітах практично не розкривають інформацію про практику винагород, обмежуючись лише загальною сумою виплат членам правління і спостережної ради, без пояснення причин, що вплинули на той чи інший вибір (іноді з розбивкою на премії – змінна частина винагороди та заробітну плату – постійна частина винагороди). При цьому у звітах усіх вітчизняних банків відсутня інформація про винагороди співробітників, що приймають на себе суттєві ризики. Якісні аспекти політики винагород фактично залишаються прихованими від учасників ринку.

Окремо доречно зауважити, що стандарти Базельського комітету у сфері розкриття інформації про компенсаційну практику банків не є ідеалом і потребують адаптації з урахуванням національної специфіки. У зв'язку із цим, логічною є розробка НБУ на базі Базельських рекомендацій власних

національних стандартів розкриття інформації про винагороди членів спостережної ради та правління. Вітчизняні банки мають раз на рік у формі щорічної доповіді детально розкривати разом з іншою фінансовою звітністю кількісні і якісні аспекти винагород не тільки на своїх веб-сайтах, але й на сайті НБУ.

Щорічна доповідь про компенсаційну практику банку має в обов'язковому порядку містити наступні аспекти:

– опис процесу прийняття рішень про розмір винагород і визначення компенсаційної політики, у тому числі склад та повноваження комітету з винагород, якщо такий створений у банку (або інформація про інший орган, що приймає участь у цьому процесі);

– опис найбільш важливих характеристик системи компенсацій, включаючи критерії, які використовуються для оцінки ефективності роботи працівників, що приймають на себе суттєві ризики, та її взаємозв'язку з кінцевою сумою виплат; політику відстрочки виплат; параметри, які використовуються для розподілу винагород за формами виплат (готівкова й безготівкова, основна і додаткова);

– агреговану кількісну інформацію про компенсації з розбивкою за вищими посадовими особами банку, дії яких мають суттєвий вплив на вразливість банку до ризику, з обов'язковим зазначенням інформації про: суму винагороди за фінансовий рік із розбивкою на постійну й змінну частини; розмір і форми змінної винагороди з подальшою деталізацією на готівкові кошти, акції, інші інструменти; сумарний розмір відкладених компенсацій; виплати під час прийняття на роботу та виплати вихідної допомоги, призначені протягом фінансового року.

Розкриття вищезазначеної інформації про систему винагород стане першим кроком на шляху впровадження міжнародної практики у національний банківський сектор і дозволить сформувати чітке уявлення в учасників ринку про

рівень відповідності між розміром оплати праці та рівнем ризику, що приймає на себе кожен конкретний працівник у процесі своєї діяльності (як щодо вищого керівництва, так і по відношенню менеджерів середньої та нижчої ланок управління).

Необхідно зауважити, що згідно з новими вимогами не обов'язково примушувати усі банки розкривати інформацію (як щодо якісних і кількісних характеристик ризиків, так і політики винагород). Для початку слід зобов'язати системно важливі банки оприлюднювати вищезгадану інформацію.

У процесі удосконалення законодавства, яким регламентовано порядок публічного оприлюднення інформації банками України, НБУ має враховувати той факт, що поки не усі з них здійснюють розрахунки показників, за якими у міжнародній практиці оцінюють ризики.

Для забезпечення й підтримки високого рівня прозорості діяльності банків пропонується ввести зміни у діючу «Інструкцію про порядок складання та оприлюднення фінансової звітності банків України», затвердженою постановою Правління НБУ (зі змінами та доповненнями) від 24.10.2011 р. № 373. Зокрема, розширити перелік інформації, яка в обов'язковому порядку має розкриватися банками у складі офіційної фінансової звітності у спеціальній примітці, назву якої доцільно уточнити у такий спосіб: «Управління фінансовими та нефінансовими ризиками». Важливим з огляду можливості прийняття учасниками ринку виважених управлінських рішень є розкриття банками інформації у розрізі наступних категорій ризиків:

- кредитного з деталізацією за видами кредитних послуг і типами контрагентів;
- ринкового ризику – з виокремленням валютного, процентного, фондового й торгового;

- операційного ризику – за напрямками економічної діяльності відповідно до стандартизованого підходу Базельського комітету;
- ризику ліквідності – за часовими горизонтами розриву між надходженнями та виплатами коштів банком.

Такий підхід формує підґрунтя для максимального наближення національних вимог оприлюднення якісної й кількісної інформації про ризики до передової міжнародної практики.

З метою ліквідації часових дисбалансів розкриття банками інформації доцільним є закріплення вимоги до них в обов'язковому порядку оприлюднювати кількісні параметри ризиків на щоквартальній основі, незалежно від наявності суттєвих змін у величині ризикових позицій. Якісну ж інформацію про специфіку функціонування системи управління ризиками у кожному конкретному банку слід розкривати у складі річного фінансового звіту за відсутності вагомих змін. При цьому, на наш погляд, додатково має бути закріплена вимога до банків у річній звітності оприлюднювати якісну інформацію про нефінансові ризики, такі як комплаєнс, юридичний, стратегічний, форс-мажорний, що тісно пов'язані з діловою репутацією та іміджем банків. До складу цієї інформації доречно віднести: стратегії, політики та цілі управління кожним видом нефінансових ризиків; методики, які використовуються для попередження їхнього виникнення та/або зниження; опис органів, що беруть участь у процесі управління ризиками, та порядок взаємодії між ними, перелік внутрішніх звітів, які формуються за результатами аналізу ризикових позицій.

- Для кожного із фінансових видів ризиків необхідно виділити стандартні звіти у закріпленій регулятором формі та перелік даних, порядок представлення яких може визначатися банками самостійно. До останньої

**Розділ 6. Забезпечення прозорості інформації
про ризики банку**

групи можна віднести інформацію, що стосується внутрішніх процесів управління та оцінки ризиків, які визначаються на базі положень і регламентів банків.

Від оприлюднення зазначеної кількісної інформації про кожен окремих ризик у складі річної та квартальної фінансової звітності банків учасники ринку отримують додаткові вигоди (табл. 6.6).

Таблиця 6.6

**Вигоди для учасників ринку від розширення переліку
публічної інформації про ризики діяльності банків***

Вид ризику, за яким розкривається інформація	Додаткові вигоди для учасників ринку
Кредитний ризик	Оцінка концентрації кредитного ризику за типами контрагентів і видами активних операцій та використання інструментів портфельної диверсифікації й хеджування у якості методів зменшення кредитного ризику. Оцінка якості активів у розбивці за класами, що відповідають певній ймовірності дефолту боржника, згідно з класифікацією, запропонованою регулятором. Аналіз втрат банку у разі дефолту боржника за окремими продуктами та якості забезпечення за активними операціями банків згідно з класифікацією за рівнем його ліквідності, запропонованою НБУ
Ринковий ризик	Аналіз відповідності структури активно-пасивних операцій банку щодо строків при відповідному напрямі зміни процентних ставок і валют не тільки за балансовими статтями, але й активів, що обліковуються поза балансом. Оцінка впливу коливання курсів іноземних валют та процентних ставок за різними сценаріями зміни кривої їх руху на розмір капіталу та прибутку/збитку банку. Аналіз максимально можливого розміру збитків, які може понести банк за кожним видом ринкового ризику при різних рівнях ймовірності

Закінчення табл. 6.6

Вид ризику, за яким розкривається інформація	Додаткові вигоди для учасників ринку
Ризик ліквідності	Аналіз структури джерел залучення коштів, не пов'язаних з клієнтськими угодами, на основі чого можна зробити опосередкований висновок про витрати, які понесе банк через необхідність залучення додаткових коштів для ліквідації глибоких розривів ліквідності
Операційний ризик	Оцінка загального рівня операційного ризику за основними напрямками діяльності та наявності й достатності капіталу на його покриття; аналіз додаткових збитків, які може понести банк при настанні окремих операційних подій у розрізі причин їхнього виникнення

** Авторська розробка*

Додаткові витрати для банків на оприлюднення зазначеної інформації про ризики їхньої діяльності пов'язані з розробкою та інсталяцією програмного забезпечення й методик розрахунку, сплатою заробітної плати співробітникам або аутсорсингом процесів.

Отже, для посилення рівня транспарентності банків України органи регулювання й нагляду мають враховувати практику зарубіжних банків і рекомендації Базельського комітету під час розробки та удосконалення законодавства, що регламентує питання розкриття інформації в офіційних джерелах. Це сприятиме кращому розумінню політики управління ризиками усіма учасниками ринку, що дозволить зміцнити довіру до банків, а, відтак забезпечить їхнє довгострокове функціонування на ринку, зростання прибутковості та підвищення рівня конкурентоспроможності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адамчук Н. Управление риском на предприятии и страхование / Н. Адамчук // Управление риском. – 2001. – № 1. – С. 32–39.
2. Аналіз банківської діяльності : підручник / А.М. Герасимович, М.Д. Алексеєнко, І.М. Парасій-Вергуненко та ін. ; за ред. А.М. Герасимовича. – Київ : КНЕУ, 2004. – 599 с.
3. Андриевская И. Стресс-тестирование: обзор методологий / И. Андриевская // Управление в кредитной организации. – 2007. – № 5. – С. 88–96.
4. Ансофф И. Стратегическое управление / И. Ансофф. – М. : Экономика, 1989. – 519 с.
5. Аньшин В.М. Инвестиционный анализ : учеб. пособие / В.М. Аньшин. – М. : Дело, 2000. – 280 с.
6. Арбузов С.Г. Банківська енциклопедія / С.Г. Арбузов, Ю.В. Колобов, В.І. Міщенко, С.В. Науменкова. – Київ : Центр наук. дослідж. Нац. банку України ; Знання, 2011. – 504 с.
7. Арсенова Л.А. Посткризисные стратегии транснациональных банков / Л.А. Арсенова // Рос. предпринимательство. – 2011. – Вып. 1. – № 2. – С. 98–102.
8. Бабенко О. Сучасні банківські технології: нові загрози та захист / О. Бабенко // Фінансовий ринок України. – 2012. – № 1. – С. 5.
9. Словник укр. мови [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://sum.in.ua>
10. Балабанов И.Т. Риск-менеджмент / И.Т. Балабанов. – М. : Финансы и статистика, 1996. – 192 с.

11. Банковский менеджмент : учеб. пособие / Н.И. Куликов, И.Р. Унанян, Л.С. Тишина. – Тамбов : Изд-во ГОУ ВПО ТГТУ, 2010. – 80 с.
12. Банковский менеджмент : учебник / кол. авт. под ред. О.И. Лаврушина. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : КНОРУС, 2009. – 560 с.
13. Банн Ф. Стресс-тестирование как метод оценки системных рисков / Ф. Банн // Банки: мировой опыт. – 2006. – № 1. – С. 33–35.
14. Белінська Г.В. Актуальні проблеми банківської системи України: причини виникнення та шляхи розв'язання / Г.В. Белінська // Финансы, учет, банки. – 2016. – № 1 (21). – С. 34–42.
15. Белоглазова Г.Н. Банковское дело. Организация деятельности коммерческого банка : учебник / Г.Н. Белоглазова, Л.П. Кроливецкая. – М. : Изд-во Юрайт ; ИД Юрайт, 2011. – 422 с.
16. Бернстайн П. Против богов: Укрощение риска ; пер. с англ. / П. Бернстайн. – М. : Олимп-Бизнес, 2000. – 400 с.
17. Буренко К.В. Світовий досвід хеджування валютних ризиків та його використання в Україні / К.В. Буренко // Вісн. Одес. нац. ун-ту. – Сер. : Економіка. – 2014. – Т. 19. – Вип. 2 (5). – С. 110–114 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vonu_econ_2014_19_2%285%29_28
18. Вербіцька І.І. Хеджування валютних ризиків / І.І. Вербіцька // Сталий розвиток економіки. – 2013. – № 4. – С. 374–380 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/sre_2013_4_79
19. Верхуша Н. Стрес-тестування кредитного ризику банку / Н. Верхуша // Проблеми і перспективи розвитку банк.

- системи України. – Зб. тез доп. – 2010. – Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ». – Т. 2. – С. 88–91.
20. Вітковський О.С. Диверсифікація виробництва як спосіб підвищення ефективності діяльності підприємства / О.С. Вітковський // Теорет. та приклад. питання економіки. – 2009. – Вип. 19. – С. 343–347.
21. Вітлінський В.В. Аналіз, оцінка і моделювання економічного ризику / В.В. Вітлінський. – Київ : Деміур, 1996. – 212 с.
22. Вітлінський В.В. Економічний ризик: ігрові моделі : навч. посіб. / В.В. Вітлінський, П.І. Верченко, А.В. Сігал, Я.С. Наконечний ; за ред. В.В. Вітлінського. – Київ : КНЕУ, 2002. – 446 с.
23. Вітлінський В.В. Аналіз, моделювання та управління економічним ризиком : навч.-метод. посіб. [для самост. вивч. дисц.] / В.В. Вітлінський, П.І. Верченко. – Київ : КНЕУ, 2000. – 292 с. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ubooks.com.ua/books/00039/inx24.php>
24. Впровадження нових вимог до капіталу відповідно до норм Базеля та законодавства ЄС : презентація НБУ. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=47725151>
25. Герліванова М.В. Хеджування ризиків банківської сфери України / М.В. Герліванова, К.М. Тростянська // Стратег. складові фінансової стійкості та безпеки банк. системи та фінансових ринків України : зб. наук. пр. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Дніпропетровськ, 15–16 трав. 2014 р.) ; Дніпропетр. нац. ун-т ім. О. Гончара, екон. ф-т, каф. банк. справи та ін. – Дніпропетровськ : Біла, 2014. – С. 23–25.
26. Глущенко В.В. Управление рисками. Страхование / В.В. Глущенко // ТОО ППЦ «Крылья». – 1999. – 336 с.

27. Горюнкова Т.Ю. Принципы стресс-тестирования / Т.Ю. Горюнкова // Актуал. вопросы экон. наук. – 2014. – № 39. – С. 96–101.
28. Гранатуров В.М. Экономический риск: сущность, методы измерения, пути снижения : учеб. пособие / В.М. Гранатуров. – М. : Дело и сервис, 1999. – 112 с.
29. Гринько Е.Л. Основные направления совершенствования методологии диверсификации кредитного портфеля банка / Е.Л. Гринько // Вісн. Черкас. ун-ту. – Сер. : Економічні науки. – 2009. – Вип. 153. – С. 134–139.
30. Гринько О. Теоретичні аспекти сутності та визначення диверсифікації кредитного портфеля банку / О. Гринько // Вісн. НБУ. – 2011 – № 4. – С. 38–45.
31. Гунін Д.І. Транспарентність і таємниця інформації: теоретико-правовий аспект : автореф. дис. ... канд. юр. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія права і держави; історія вчень про право та державу» / Д.І. Гунін // Краснояр. гос. ун-т. – Екатеринбург, 2008. – 31 с.
32. Дамодаран А. Стратегический риск-менеджмент: принципы и методики ; пер. с англ. / А. Дамодаран. – М. : И.Д. Вильямс, 2010. – 496 с.
33. Даньків В.Й. Теоретичні основи управління операційними ризиками / В.Й. Даньків // Наук. вісн. Ужгород. ун-ту. – Сер. : Економіка. – 2009. – Вип. 27. – С. 158–162.
34. Дейнека О.Г. Диверсифікація як складова реформування залізничного транспорту / О.Г. Дейнека, Д.Г. Йолкін, Джамаль Каді // Вісн. економіки транспорту і промисловості. – 2011. – № 34. – С. 171–173.
35. Донець Л.І. Обґрунтування господарських рішень та оцінювання ризиків : навч. посіб. / Л.І. Донець, О.В. Шепе-

- ленко, С.М. Баранцева та ін. ; за заг. ред. Л.І. Донець. – Київ : Центр навч. літ., 2012. – 472 с. – С. 193.
36. Дубков С. Стресс-тестирование – инструмент оценки банковских рисков / С. Дубков // Банкаускі веснік. – 2008. – № 13 (414). – С. 17–23.
37. Егорова Е.Е. Еще раз о сущности риска и системном подходе / Е.Е. Егорова // Управление риском. – 2002. – № 2. – С. 9–12.
38. Економічний ризик та методи його вимірювання. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ukrkniga.org.ua/ukrkniga-text/books/_book-634.htm
39. Житний П.Є. Світова практика стрес-тестування у банках України / П.Є. Житний, С.М. Шаповалова, Г.М. Карамішева // Вісн. Укр. акад. банк. справи. – Наук.-практ. журн. – 2011. – № 1 (30). – С. 67–72.
40. Загородній А.Г. Кредитування : термін. слов. / А.Г. Загородній, Г.Л. Вознюк, Г.О. Партин. – Київ : Кондор, 2007. – 168 с.
41. Звіт про фінансову стабільність НБУ : № 1 (черв. 2016 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=32241744>
42. Звіт про фінансову стабільність НБУ : № 2 (груд. 2016 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=40819104>
43. Звіт про фінансову стабільність НБУ : № 3 (черв. 2017 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=50604896>
44. Значення економічних нормативів в цілому по системі : статистика НБУ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=34661578>

45. Івасів І. Макроекономічне стрес-тестування банків: сутність, підходи та основні етапи / І. Івасів, А. Максимова // Фінанси, облік і аудит. – 2011. – № 18. – С. 75–85.
46. Ілляшенко С.М. Економічний ризик : навч. посіб. / С.М. Ілляшенко. – Київ : Центр навч. літ, 2004.– 220 с.
47. Інформація щодо неплатоспроможних банків [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.fg.gov.ua/pot-paying/informatsiya-shchodo-neplatospromozhnykh-bankiv>
48. Кишакевич Б.Ю. Задачі багатокритеріальної оптимізації портфеля активів банку / Б.Ю. Кишакевич // Наук. вісн. НЛТУ України. – 2012. – Вип. 22.10 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nltu.edu.ua/nv/Archive/2012/22_10/336_Kys.pdf
49. Классенс С. Перестройка глобальной банковской системы / С. Классенс, Х.А. Маркетти // Финансы и развитие. – 2013. – Дек. – С. 14–17.
50. Коваленко Ю.М. Портфельні теорії кризь призму сучасних кризових явищ / Ю.М. Коваленко // Актуал. проблеми економіки. – 2010. – № 8. – С. 5–9.
51. Кожен українець заплатить 7 тис. грн за держпідтримку банків [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://finbalance.com.ua/news/Kozhniy-ukranets-zaplatit-ponad-7-tisyach-hriven-za-derzhpodtrimku-bankiv>
52. Коновалихин М.Ю. Использование макроэкономических параметров при стресс-тестировании кредитных рисков / М.Ю. Коновалихин, С.Ю. Кузин, А.К. Соколов // Управление финансовыми рисками. – 2009. – № 1 (17). – С. 28–46.

53. Корчунов В.А. Экономический капитал коммерческого банка / В.А. Корчунов : автореф. дис. ... канд. экон. наук. – СПб., 2008. – 26 с.
54. Косовских Е.А. Риск как экономическая категория / Е.А. Косовских, Ю.В. Трифонов, А.А. Косовских // Вестн. Нижегород. ун-та им. Н.И. Лобачевского. – 2009. – № 2. – С. 156–160.
55. Котова М.В. Сек'юритизація як інструмент управління активами / М.В. Котова // Пр. Одес. політехн. ун-ту. – 2012. – № 2. – С. 305–308. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Poru_2012_2_52
56. Кох Тимоти У. Управление банком ; пер. с англ. / Тимоти У. Кох. – Ч. II. – Уфа : Спектр, 1993. – 164 с.
57. Краснікова Л. Моделювання потенційних кризових явищ у банківській системі на основі аналізу динаміки макроекономічних показників / Л. Краснікова, Г. Беленька [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/2400>
58. Кредитні рейтинги державних цінних паперів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.minfin.gov.ua/news/view/kredytnyi-reitynh-derzhanykh-tsinykh-paperiv?category=borg>
59. Криклій О.А. Управління кредитним ризиком банку : монографія / О.А. Криклій, Н.Г. Маслак. – Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2008. – 86 с.
60. Куракин Р.С. Правовое регулирование биржевого срочного рынка / Р.С. Куракин. – Науч. изд. – М. : Волтерс Клувер, 2010. – 194 с.
61. Кучеренко В.Р. Економічний ризик та методи його вимірювання : навч. посіб. / В.Р. Кучеренко, В.А. Карпов, А.В. Карпов. – Одеса, 2011. – 199 с.

62. Лефевр В.А. Формула человека: Контуры фундаментальной психологии ; пер. с англ. / В.А. Лефевр. – М. : Прогресс, 1991. – 108 с.
63. Литовских А.М. Транспарентность и ее влияние на деятельность банковского сектора / А.М. Литовских // Извест. ТРТУ. – Темат. вып. : Системный анализ в экономике и управлении. – 2006. – № 17 (22). – С. 310–313.
64. Лобода Д.Л. Перспективи використання сек'юритизації комерційними банками України / Д.Л. Лобода, К.Ф. Черкашина // Актуал. проблеми економіки. – 2006. – № 2. – С. 200–208.
65. Логвінова О.П. Обґрунтування господарських рішень і оцінювання ризиків : навч. посіб. / О.П. Логвінова, І.М. Семененко. – Харків : Вид-во «Лідер», 2015. – 370 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://pidruchniki.com/86425/ekonomika/naryami_metodi_regulyuvannya_znizhennya_stupenya_riziku
66. Лютий І. Особливості глобального економічного середовища діяльності банків / І. Лютий, О. Юрчук // Вісн. Нац. банку України. – 2008. – № 4. – С. 46–51.
67. Макроекономічне стрес-тестування банків : монографія / І.Б. Івасів, А.В. Максимова, Р.В. Корнилюк. – Київ : КНЕУ, 2014. – 186 с.
68. Малютин К.Г. Финансовые риски и управление ими / К.Г. Малютин, В.И. Мищенко // Вісн. Укр. акад. банк. справи. – 2000. – № 2. – С. 33–38.
69. Мамонтов А. Новая революция в банковском деле / А. Мамонтов // Банков. практика за рубежом. – 2012. – № 6. – С. 30–35.
70. Мельник К.К. Транспарентність як необхідна умова забезпечення ефективності системи комунікацій центрального

- банку / К.К. Мельник // Проблеми і перспективи розвитку банк. системи України. – 2010. – Вип. 29. – С. 23–29.
71. Мельничук М. До питань сутності інтегрованої системи управління ризиками в банку / М. Мельничук // Журн. РЦПУ : Банк. операції. – 2014. – № 8. – С. 101–106.
72. Методичні рекомендації щодо організації та функціонування систем ризик-менеджменту в банках України : Постанова Нац. банку України від 02.08.2004 р. № 361 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document;jsessionid=e653198c9b7c79d897cb9d48f5fff065?id=36985>
73. Мищенко В.И. Механизм передачи кредитного риска в современных условиях / В.И. Мищенко // Банков. дело. – 2009. – № 3. – С. 36–40.
74. Міщенко В.І. Банківський нагляд : підручник / В.І. Міщенко, С.В. Науменкова. – Київ : ЦНД НБУ, УБС НБУ, 2011. – 498 с.
75. Міщенко В.І. Проблеми функціонування механізму передачі кредитного ризику / В.І. Міщенко, О.П. Кандиба // Банк. справа. – 2009. – № 2. – С. 13–22.
76. Міщенко В.І. Удосконалення управління банківським кредитуванням на прикладі країн Східної Європи / В.І. Міщенко, О.В. Кравець // Вісн. НБУ. – 2006. – № 9. – С. 5–10.
77. Міщенко В.І. Управління ризиками в платіжних системах / В.І. Міщенко, А.С. Савченко та ін. – Суми : Ініціатива, 2011. – 168 с.
78. Найт Ф. Понятия риска и неопределенности / Ф. Найт // THESIS. – 1994. – Вып. 5. – 28 с.

79. Науменкова С. Стрес-тестування як інструмент діагностики фінансової стійкості банків / С. Науменкова, С. Міщенко // Вісн. НБУ. – 2008. – № 5. – С. 18–28.
80. Науменкова С.В. Использование методов количественного прогнозирования в процессе финансового планирования деятельности предприятия / С.В. Науменкова, О.И. Глазун // Вісн. Укр. акад. банк. справи. – 2002. – № 1 (12). – С. 32–36.
81. Національний банк України затвердив методику визначення системно важливих банків : прес-релізи 2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=13264033
82. Національний банк України затвердив методику визначення системно важливих банків : прес-реліз 2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=27652722
83. НБУ заставить банки обнародувати інформацію про реальних власників [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.facenews.ua/news/2015/268269/view_print/
84. О мерах по реализации Базеля III и о регулировании деятельности системно значимых банков : пресс-служба Банка России [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.cbr.ru/press/PR.aspx?file=15072015_190947ik2015-07-15T19_06_47.htm
85. Обґрунтування методичних підходів до оцінки стійкості фінансової системи : інформ.-аналіт. матеріали / С.В. Науменкова, В.І. Міщенко, Р.С. Лисенко, С.В. Міщенко, Д.С. Попов. – Вип. 6. – Київ : НБУ ; Центр наук. дослідж., 2006. – 162 с.

86. Обсяги активних операцій та частка непрацюючих активів в цілому по системі [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=48421072>
87. Основні принципи ефективного банківського нагляду. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=45216
88. Офіційний сайт Державної служби статистики [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>
89. Офіційний сайт ЕВА [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.eba.europa.eu/
90. Офіційний сайт Комісії по нагляду за європейськими банками (CEBS) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.eba.europa.eu>
91. Офіційний сайт Комітету організацій-спонсорів Комісії Тредвея [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.coso.org/>
92. Офіційний сайт МВФ [Електронний ресурс] – Режим доступу : www.imf.org/
93. Офіційний сайт Національного банку Республіки Білорусь [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.nbrb.by/>
94. Офіційний сайт Національного банку Республіки Казахстан [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nationalbank.kz/>
95. Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua>
96. Офіційний сайт ПАТ КБ «Приватбанк» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://privatbank.ua>

97. Офіційний сайт Федеральної резервної системи [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.federalreserve.gov/>
98. Офіційний сайт Фонду гарантування вкладів фізичних осіб [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.fg.gov.ua
99. Офіційний сайт Центрального банку Англії [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bankofengland.co.uk/>
100. Офіційний сайт Центрального банку Росії. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.cbr.ru/>
101. Пасічник І.В. Капіталізація як метод підвищення надійності банку / І.В. Пасічник, Я.О. Адамський // Зб. наук. пр. : Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики. – 2016. – № 21. – Т. 2. – С. 23–31.
102. Павлов А.Н. Принятие решений в условиях нечеткой информации : учеб. пособие / А.Н. Павлов, Б.В. Соколов. – СПб., 2006. – 72 с.
103. Пестова А. Стресс-тестирование в системе раннего оповещения о финансовых кризисах: применение к анализу устойчивости российской банковской системы / А. Пестова, О. Солнцев [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://publications.hse.ru/chapters/76947782>
104. Погореленко Н.П. Місце системи управління ризиками у процесі функціонування банківської установи / Н.П. Погореленко // Проблеми і перспективи розвитку банк. системи України : зб. тез доп. VII Всеукр. наук.-практ. конф. (25–26 листоп. 2004 р.). – Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2004. – С. 121–123 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dspace.uabs.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/2344/1/121.pdf>

105. Показники фінансової звітності банків України за 2002–2017 рр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=34661442&cat_id=34798593
106. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 13 «Фінансові інструменти» : Наказ М-ва фінансів України від 30.11.2001 р. № 559 // Офіц. сайт Верховної ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=123718
107. Положення банківської групи «Приватбанк» про систему управління ризиками : затв. рішенням Наглядової ради ; протокол № 20 від 26.12.2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://static.privatbank.ua/files/Polozheniye_ro_upravleniyu_riskami.pdf
108. Поправка О.Г. Формування системи контрциклічного регулювання банківської діяльності / О.Г. Поправка // Екон. науки. – Сер. : Облік і фінанси. – 2012. – Вип. 9 (4). – С. 321–331 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://nbuv.gov.ua/j-pdf/ecnof_2012_9\(4\)__36.pdf](http://nbuv.gov.ua/j-pdf/ecnof_2012_9(4)__36.pdf)
109. Порох А. Управление финансовыми рисками – теория и практика. Банковские технологии в области управления рисками / А. Порох // Банк. технологии. – 2002. – № 3 (77) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.finrisk.ru/article/bank_tech/index.html
110. Прийдун Л. Стрес-тестування кредитного ризику банку: загальна характеристика та особливості практичного застосування / Л. Прийдун // Вісн. ТНЕУ. – 2011. – № 2. – С. 67–74.
111. Примостка Л.О. Аналіз банківської діяльності: сучасні концепції, методи та моделі : монографія / Л.О. Примостка. – Київ : КНЕУ, 2002. – 316 с.

112. Примостка Л.О. Фінансовий менеджмент банку : навч. посіб. / Л.О. Примостка. – Київ : КНЕУ, 1999. – 280 с.
113. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності пов'язаних із банком осіб : Закон України від 02.03.2015 р. № 218-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T150218.html
114. Про затвердження «Положення про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями» : постанова Нац. банку України від 30.06.2016 р. № 351 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0351500-16/page>
115. Про затвердження «Змін до Інструкції про порядок регулювання діяльності банків в Україні» : постанова правл. Нац. банку України від 12.05.2015 р. № 312 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0312500-15>
116. Про затвердження «Положення про порядок визначення системно важливих банків» : постанова правл. Нац. банку України від 25.12.2014 р. № 863 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v0863500-14>
117. Про приведення статутного капіталу банків у відповідність до мінімально встановленого розміру : постанова правл. Нац. банку України від 06.08.2014 р. № 464 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0464500-14>
118. Про схвалення «Методичних рекомендацій щодо вдосконалення корпоративного управління в банках України» : постанова Нац. банку України від 28.03.2007 р. № 98

- [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://search.ligazakon.ua>
119. Про схвалення «Методичних рекомендацій щодо порядку проведення стрес-тестування в банках України» : постанова Нац. банку України від 06.08.2009 р. № 460.
120. Про схвалення «Методичних рекомендацій щодо порядку складання приміток до фінансової звітності банків України» : постанова правл. Нац. банку України від 29.12.2015 р. № 965 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/v0965500-15>
121. Про схвалення процедур інспектування : рішення Правл. Нац. банку України від 01.11.2016 р. № 393-рш.
122. Прогнозування та хеджування фінансових ризиків : монографія / за ред. Л.О. Примостки. – Київ : КНЕУ, 2014. – 424 с.
123. Проект «Положення про організацію системи управління ризиками в банках України» // Офіц. сайт Нац. банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://bank.gov.ua/doccatalog/document;jsessionid=49307D221AE8F5D3B2224DE34097D130?id=44982363>
124. Пшик Б.І. Фінансово-кредитні відносини в Україні: становлення, розвиток, напрями вдосконалення : монографія / Б.І. Пшик ; Ін-т регіон. дослідж. НАН України. – Київ : УБС НБУ, 2011. – 551 с.
125. Пылев А.П. Формирование эффективной системы управления рисками в банковской деятельности / А.П. Пылев : автореф. дис. ... канд. экон. наук. – Ижевск, 2005. – 28 с.
126. Риск-менеджмент в коммерческом банке : монография / кол. авт. ; под ред. И.В. Ларионовой. – М. : КНОРУС, 2014. – 456 с.

127. Риск-менеджмент : учеб. пособие / В.Н. Вяткин, И.В. Вяткин, В.А. Гамза и др. ; под ред. И. Юргенса. – М. : Дашков и Ко, 2003. – 512 с.
128. Річна фінансова звітність ПАТ КБ «Приватбанк» за 2015 р.» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://static.privatbank.ua/files/sud/PB_GROUP_REPORT_Ua_Cy_UKR%20final%20signed.pdf
129. Річна фінансова звітність ПАТ КБ «Приватбанк» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://privatbank.ua/ru/about/finansovaja-otchetnost/>
130. Річний звіт АТ «Райффайзен Банк Аваль» за 2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.aval.ua/about/bank_reports/
131. Самсонов М.І. Передумови та науково-методичні підходи до виокремлення системно важливих банків / М.І. Самсонов // Механізм регулювання економіки. – 2013. – № 1. – С. 244–251.
132. Семенова К.Д. Обґрунтування господарських рішень та оцінювання ризиків : навч. посіб. / К.Д. Семенова. – Одеса : ОНЕУ, ротапінт, 2013 р. – 194 с. – С. 182.
133. Система CAMELSO // Офіц. сайт Нац. банку України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=123651
134. Слобода Л.Я. Динамічне резервування у міжнародній практиці регулювання банківського капіталу та перспективи його впровадження в Україні / Л.Я. Слобода // Фондовый рынок : еженедел. информ.-аналит. журн. – 2011. – № 30. – С. 8–13.
135. Словник-довідник банківської термінології / за ред. В.І. Міщенко. – Київ : Нац. банк України ; Центр наук. дослідж., 2013. – 176 с.

136. Смирнов А.Д. Макрофинансы: методология моделирования пузырей и кризисов / А.Д. Смирнов // Экон. журн. высшей шк. экономики. – 2010. – Т. 14. – № 3. – С. 275–310. – Т. 14. – № 4. – С. 401–439.
137. Сохацька О.М. Біржова справа : підручник / О.М. Сохацька. – Тернопіль : Карт-бланш ; Київ : Кондор, 2008. – 632 с.
138. Стратегии бизнеса : аналит. справ. / под общ. ред. Г.Б. Клейнера. – М. : КОНСЭКО, 1998 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.aup.ru/books/m71/5_3.htm
139. Стратегия и тактика антикризисного управления фирмой / под ред. А.П. Градова, Б.И. Кузина. – СПб. : Спец. лит., 1996. – 510 с.
140. Страхование и управление рисками : учеб. [для бакалавров] / под ред. Г.В. Черновой. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Изд-во «Юрайт», 2014. – 768 с.
141. Тавасиев А.М. Антикризисное управление кредитными организациями : учеб. пособие / А.М. Тавасиев. – М. : Изд-во «Юнити-Дана», 2010. – 480 с.
142. Талисманов Ю.Л. Совершенствование государственного регулирования деятельности системообразующих российских банков : автореф. дис. ... канд. экон. наук / Ю.Л. Талисманов. – М., 2010. – 25 с.
143. Топ-5 схем виведення грошей із банків [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://forbes.net.ua/ua/business/1405705-top-5-shem-vivedennya-groshej-iz-bankiv>
144. Управління банківськими ризиками : навч. посіб. / Л.О. Примостка та ін. ; за заг. ред. Л.О. Примостки ; М-во освіти і науки України ; Держ. вищ. навч. закл.

- «Київ. нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана». – Київ : КНЕУ, 2007. – 595 с.
145. Управління міжнародною конкурентоспроможністю підприємств : навч. посіб. / за ред. І.Ю. Сіваченка, Ю.Г. Козака, Ю.І. Єханурова. – Київ : Центр навч. літ., 2006. – 456 с.
146. Управління ризиками банку : навч. посіб. / Н.П. Шульга, Т.М. Гордієнко, М. Мельничук та ін. ; за наук. ред. Н.П. Шульги. – Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2016. – 628 с.
147. Фельдман А.Б. Основы рынка производных ценных бумаг / А.Б. Фельдман. – М. : ИНФРА-М, 1996. – С. 5; Сохацька О.М. Біржова справа : підручник / О.М. Сохацька. – 2-ге вид., змін. і допов. – Тернопіль : Карт-бланш ; Київ : Кондор, 2008. – 632 с.
148. Фінансова звітність АТ «Дельта банк» за 2006–2015 рр. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://deltabank.com.ua/about/financial_results/
149. Фінансова звітність АТ «Ощадбанк» за 2004–2017 рр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.oschadbank.ua/ua/about/reporting/>
150. Фінансова звітність АТ «Укресімбанк» за 2004–2017 рр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.eximb.com/ukr/about/report/2015/>
151. Фондовий ринок : підручник : у 2 кн. – Кн. 2 / В.Д. Базилевич, В.М. Шелудько, В.В. Вірченко та ін. ; за ред. В.Д. Базилевича ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – Київ : Знання, 2016. – 686 с.
152. Фрасинюк А.М. Інноваційний розвиток інвестиційного бізнесу ТНБ / А.М. Фрасинюк // Інвестиції: практика та досвід. – 2011. – № 13. – С. 8–11.

153. Хубієв Р.К. Транспарентність як фактор конкурентоспроможності / Р.К. Хубієв : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.01 «Економічна теорія»; Держ. ун-т упр. – М., 2009. – 31 с.
154. Цены и ценообразование : учеб. [для вузов]. – 3-е изд. / под ред. В.Е. Есипова. – СПб. : Изд-во «Питер», 2000. – 464 с.
155. Черненко Ю.О. Вибір методів управління ризиками на промисловому підприємстві / Ю.О. Черненко // Вісн. Одес. нац. ун-ту. – Сер. : Економіка. – 2014. – Т. 19. – Вип. 1 (2). – С. 36–39 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vonu_econ_2014_19_1%282%29__11
156. Чернова В.Г. Управление рисками : учеб. пособие / В.Г. Чернова, А.А. Кудрявцев. – М. : ТК Велби ; Изд-во «Проспект», 2003. – 160 с.
157. Чернова Г.В. Практика управления риском на уровне предприятия : учеб. пособие / Г.В. Чернова. – СПб. : Питер, 2000. – 170 с.
158. Чубук Л.П. Механізм сек'юритизації та його роль для підвищення конкурентоспроможності фінансових інститутів / Л.П. Чубук // Теорет. та приклад. питання економіки : зб. наук. пр. – Київ : Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка ; Ін-т конкурент. сусп-ва, 2009. – Вип. 18. – С. 324–332.
159. Шапкин А.С. Экономические и финансовые риски. Оценка, управление, портфель инвестиций : монография / А.С. Шапкин. – М. : Издат.-торговая корпорация «Дашков и Ко», 2003. – 544 с.
160. Шейко О.П. Сек'юритизація фінансових активів – інноваційний механізм рефінансування та управління

- ризи́ками / О.П. Шейко // Фін.-кредит. діяльн.: пробл. теорії та практики. – 2011. – Вип. 2. – С. 154–160.
161. Шибаршина Е.И. Способы управления предпринимательскими рисками / Е.И. Шибаршина, Ю.В. Чорный // Тр. конф. «Итоги и перспективы интегрированной системы образования в высшей школе России: образование – наука – инновационная деятельность». – М., 2011. – С. 710–715.
162. Шульга Н.П. Банківський контролінг: теорія, методологія, практика : монографія / Н.П. Шульга. – Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2004. – 325 с.
163. Шульга Н.П. Ідентифікація системно важливих банків / Н. Шульга, С. Колодізева // Вісн. КНТЕУ. – 2016. – № 5. – С. 82–97.
164. Шульга Н.П. Вплив глобальних дисбалансів на кредитний ризик банків / Н.П. Шульга, А.Ю. Чорний, А.П. Гусач // Вісн. КНТЕУ. – 2014. – № 6. – С. 70–84.
165. Що таке мінімізація : довідка [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://slovopedia.org.ua/42/53404/286193.html>
166. Що таке оптимізація : довідка [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://glossary.starbasic.net/index.php?title=Оптимізація>
167. Щодо розгляду проекту постанови Правління НБУ : лист від 30.12.2004 р. № 42-412/4010-13749 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.uazakon.com/document/fpart55/idx55691.htm>
168. Ярошенко А.С. Механізм сек'юритизації банківських активів як засіб оптимізації проектного портфеля банку / А.С. Ярошенко, О.С. Кобичева // Актуал. проблеми економіки. – 2012. – № 4. – С. 259–265.

169. 10 Global systemically important banks: updated assessment methodology and the higher loss absorbency requirement, July 2013 // Сайт Банку міжнар. розрахунків [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bis.org/publ/bcbs255.pdf>
170. 2016 list of global systemically important banks (G-SIBs) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.fsb.org/wp-content/uploads/2016-list-of-global-systemically-important-banks-G-SIBs.pdf>
171. A framework for dealing with domestic systemically important banks // Сайт Банку міжнар. розрахунків [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bis.org/publ/bcbs233.pdf>
172. Annual disclosure regarding the designation of and capital surcharges on Belgian O-SIIs (1 January 2016) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.nbb.be/doc/cp/eng/2015/20151218_o-sii.pdf
173. Assessing the economic costs and benefits of TLAC implementation [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bis.org/publ/othp24.pdf>
174. Assessment of Basel III G-SIB framework and review of D-SIB frameworks – Switzerland [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bis.org/bcbs/publ/d370.pdf>
175. Assessment of Basel III G-SIB framework and review of D-SIB frameworks – United States [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bis.org/bcbs/publ/d369.pdf>
176. Assessment of Basel III G-SIB framework and review of D-SIB frameworks – Japan [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bis.org/bcbs/publ/d371.pdf>

177. Balla, Eliana and Andrew McKenna, 2009. Dynamic Provisioning: A Countercyclical Tool for Loan Loss Reserves, FRB-Richmond Economic Quarterly, Fall 2009, Volume 95 (4), Pages 383–418.
178. Banking Barometer 2017. Economic trends in the Swiss banking industry [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.swissbanking.org/en/media/positions-and-press-releases/banking-barometer-2017-stability-despite-unfavourable-environment/20170831-5130-dok-bankenbarometer-2017_en.pdf
179. Basel «IV»: What's next for banks? Implications of intermediate results of new regulatory rules for European banks [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.mckinsey.com/~media/mckinsey/business%20functions/risk/our%20insights/basel%20iv%20whats%20next%20for%20european%20banks/basel-iv-whats-next-for-banks.ashx>
180. Basel II: International Convergence of Capital Measurement and Capital Standards: A Revised Framework – Comprehensive Version, BCBS, Jun 2006. – 347 p.
181. Basel III Monitoring Report, September 2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.bis.org/bcbs/publ/d416.pdf>
182. Basel III: A global regulatory framework for more resilient banks and banking systems, December 2010 (rev. June 2011). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.bis.org/publ/bcbs189.pdf>
183. Basel III: The Liquidity Coverage Ratio and liquidity risk monitoring tools, January 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.bis.org/publ/bcbs238.pdf>

184. Basel III: The net stable funding ratio, October 2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.bis.org/bcbs/publ/d295.pdf>
185. Beck U. Was ist Globalisierung? – Frankfurt. – М., 1998.
186. Bonomo Giorgio, Schneider Sebastian, Turchetti Paolo, Vettori Marco SREP: How Europe's banks can adapt to the new risk-based supervisory playbook [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.mckinsey.com/business-functions/risk/our-insights/srep-how-europes-banks-can-adapt-to-the-new-risk-based-supervisory-playbook>
187. Business model analysis, an essential management tool [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.managementsolutions.com/sites/default/files/publicaciones/eng/business-model-analysis.pdf>
188. Caprio, Gerald Jr., Daniela (1996). «Bank In solvency: Bad Luck, Bad Policy, or Bad Banking?» In: Michael Bruno and Boris Pleskovic eds., Annual World Bank Conference on Development Economics.
189. Categorisation of banks and securities dealers [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.finma.ch/en/supervision/banks-and-securities-dealers/categorisation/>
190. Core principles for effective banking supervision (september 2012) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.bis.org/publ/bcbs230.pdf>
191. Deutsche Bank publishes 2017 SREP requirements [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.db.com/newsroom_news/2016/medien/deutsche-bank-publishes-2017-srep-requirements-en-11793.htm
192. Directive 2014/59/EU of the European Parliament and of the Council of 15 May 2014 establishing a framework for the recovery

- and resolution of credit institutions and investment firms [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32014L0059>
193. Dodd-Frank Act Stress Test 2017: Supervisory Stress Test Methodology and Results June 2017. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.federalreserve.gov/publications/files/2017-dfast-methodology-results-20170622.pdf>
194. Dodge R. The Concise Guide to Auditing Standards and Guidelines. – Chapman & Hall, London, 1990. – 217 p.
195. ECB Banking Supervision: SSM supervisory priorities 2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.bankingsupervision.europa.eu/ecb/pub/pdf/publication_supervisor_u_priorities_2017.en.pdf
196. End of «Too-Big-to-Fail» Banking Era Endorsed by World Leaders [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bloomberg.com/news/articles/2015-11-15/end-of-too-big-to-fail-banking-era-endorsed-by-world-leaders>
197. Enhancing bank transparency, BCBS, Sep. 1998. – 29 p.
198. Fernandez De Lis, S., Garcia-Herrero, A., 2009: The Spanish Approach: Dynamic Provisioning and other Tools. BBVA Bank Working Paper, 0903.
199. Future Global Shocks. Improving Risk Governance / OECD Review of Risk Management Policies. – OECD Publishing, 2011. – P. 12.
200. Galindo, A., L. Rojas-Suárez and M. del Valle (2013), «Macropprudential regulations in Andean countries», Policy Brief, № 186, Inter-American Development Bank, Washington, DC.
201. Global systemically important banks: updated assessment methodology and the higher loss absorbency requirement,

- July 2013 // Сайт Банку міжнар. розрахунків [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bis.org/publ/bcbs255.pdf>
202. Gruning H. Analyzing Banking Risk A Framework for Assessing Corporate Governance and Risk Management / Hennie van Greuning, Sonja Brajovic Bratanovic. – The International Bank for Reconstruction and Development / The World Bank. – 2009. – 442 p.
203. Guidance for national authorities operating the countercyclical capital buffer, December 2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bis.org/publ/bcbs187.pdf>
204. Guidelines on common procedures and methodologies for the supervisory review and evaluation process (SREP) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.eba.europa.eu/documents/10180/935249/EBA-GL-2014-3+%28Guidelines+on+SREP+methodologies+and+processes%29.pdf>
205. Guidelines on criteria for the assessment of O-SIIS [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [https://www.eba.europa.eu/documents/10180/930752/EBA-GL-2014-10+\(Guidelines+on+O-SIIs+Assessment\).pdf](https://www.eba.europa.eu/documents/10180/930752/EBA-GL-2014-10+(Guidelines+on+O-SIIs+Assessment).pdf)
206. Guidelines on criteria to assess other systemically important institutions (O-SIIs) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.eba.europa.eu/documents/10180/930752/EBA-GL-2014-10+%28Guidelines+on+O-SIIs+Assessment%29.pdf/964fa8c7-6f7c-431a-8c34-82d42d112d91>
207. Identification of other systemically important institutions (O-SIIs) and calibration of O-SIIs capital buffers [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.bpportugal.pt/en-US/EstabilidadeFinanceira/MedidasMacroprudenciais/Documents/Doc_OSII_E.pdf

208. Implementation of the Basel standards [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.bis.org/bcbs/implementation.htm?m=3%7C14%7C656>
209. Intensive supervision in a crisis [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.finma.ch/en/supervision/banks-and-securities-dealers/supervisory-instruments/intensive-supervision/>
210. Кароунек S., Каšпаровскá V., 2013. Dynamic Provisions in the context of the financial crisis: Empirical Study of V4 countries. Mendel University, Brno, Czech Republic; Маһаратра В., 2012. Underlying Concepts and Principles of Dynamic Provisioning. Mumbai, 21 September 2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.asbasupervision.com>
211. Маһаратра В., 2012. Underlying Concepts and Principles of Dynamic Provisioning. Mumbai, 21 September 2012. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.asbasupervision.com>
212. Markowitz H.M. Portfolio Selection // Journal of Finance. – 1952. – № 7. – P. 77–91.
213. Markowitz H.M. Portfolio Selection: Efficient Diversification of Investments. – London.: John Wiley & Sons, Inc., New York Chapman & Hall, Limited, 1959. – 356 p.
214. MAS Publishes Framework for Domestic Systemically Important Banks in Singapore : press-realize of MAS [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.mas.gov.sg/news-and-publications/media-releases/2015/mas-publishes-framework-for-domestic-systemically-important-banks-in-singapore.aspx>
215. New «too big to fail» capital requirements for global systemically important banks in Switzerland / SIIS [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.finma.ch/>

- en/~media/finma/dokumente/dokumentencenter/myfinma/faktenblaetter/faktenblatt-to-big-to-fail-regime-verstaerkt.pdf? la=en
216. RCAP on consistency: jurisdictional assessments [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.bis.org/bcbs/implementation/rcap_jurisdictional.htm
217. Saurina J., 2009. Loan Loss Provisions In Spain. A Working Macroprudential Tool. *Estabilidad Financiera*, Núm. 17, Banco de España. – P. 11–26.
218. Strategor, *Politique general de l'entreprise*. Dunod, Paris, 1997. – 163 p.
219. Stress Tests and Capital Planning [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.federalreserve.gov/supervisionreg/stress-tests-capital-planning.htm>
220. Thematic Review on Supervisory Frameworks and Approaches for SIBs [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.fsb.org/wp-content/uploads/Thematic-Review-on-Supervisory-Approaches-to-SIBs.pdf>
221. Wezel, T., 2010. Dynamic Loan Loss Provisions in Uruguay: Properties, Shock Absorption Capacity and Simulations Using Alternative Formulas. *International Monetary Fund Working paper*, WP/10/125.
222. Wezel T., Jorge A. Chan-Lau, Francesco Columba, 2012. Dynamic Loan Loss Provisioning: Simulation on Effectiveness and Guide to Implementation. *IMF Working Papers 12/110*, International Monetary Fund. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2012/wp12110.pdf>
223. World Bank Group – IFC [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ifc.org>

ДОДАТКИ

Додаток А

Показники розвитку банківської системи в Україні протягом 2009–2016 рр. (на кінець періоду), млн грн

Показник	2009 рік	2010 рік	2011 рік	2012 рік	2013 рік	2014 рік	2015 рік	2016 рік
Чисті активи	873449	942083	1054272	1127179	1277508	1316717	1254385	1256299
У т.ч. активи в іноземній валюті	424202	396011	416980	450863	470211	575858	581701	519 058
Валові активи, не скориговані на резерви за активними операціями	980635	1081709	1202034	1259284	1399909	1505958	1565484	1727903
Валовий кредит- ний портфель	770349	788564	857305	852567	941630	1075438	1046304	1046575
Сформовані резерви	107186	139626	147762	132105	122401	189241	311099	471604
Чистий кредит- ний портфель, за мінусом резервів	663163	648938	709543	720462	819229	886197	735205	574971
Пасиви	873449	942083	1054272	1127179	1277508	1316717	1254385	1256299
Власний капітал	120207	146100	155486	170196	192598	148062	103713	123784
Статутний капітал	119188	156542	171864	176238	183978	179207	222170	414668
Зобов'язання банків	753241	804358	898785	956983	1084909	1168655	1150672	1132515
Зобов'язання в іноземній валюті	452570	446788	479184	500057	499385	636819	667246	644223
Депозити клієнтів, у т.ч.	334748	420380	497687	576849	675863	684900	735203	832467
У т.ч. кошти суб'єктів госпо- дарювання	120650	145287	187297	207585	233912	266765	324308	387791
У т.ч. кошти фізичних осіб	214098	275093	310390	369264	441951	418135	410895	444676

Джерело: складено на основі статистичних даних Національного банку України [95]

Чинники стану кризогенності вітчизняної банківської системи протягом 2009–2016 рр.

	2009 рік	2010 рік	2011 рік	2012 рік	2013 рік	2014 рік	2015 рік	2016 рік
Чинники – сигналізатори кризогенного стану системи								
Динаміка чистих активів системи, %	-4,9	7,9	11,9	6,9	13,3	3,1	-4,7	0,2
Співвідношення чистих активів до ВВП, %	95,6	87,0	81,0	79,9	87,8	84,0	63,4	52,7
Прибутковість банківських активів після формування резервів, %	-4,4	-1,5	-0,7	0,5	0,3	-4,2	-5,5	-12,5
Сукупні ризики кредитного портфеля, %, у тому числі	13,9	17,7	17,2	15,5	13,0	17,6	29,7	45,1
Ризики портфеля юридичних осіб, %	11,2	14,9	14,3	12,7	10,7	14,5	27,2	44,7
Ризики портфеля фізичних осіб, %	22,5	30,4	31,9	27,3	23,2	31,1	45,1	52,9
Чинники – збудники кризогенного стану системи								
Динаміка реального ВВП, %	-14,8	4,1	5,1	0,3	0	-6,8	-10,5	-13,6
Індекс промислового виробництва, % до попереднього року	-21,9	11,2	8	-0,5	-4,3	-10,1	-11,4	4,7
Індекс реальної заробітної плати, %	-9,2	10,2	8,7	14,4	8,2	-5,7	-20,2	9,1
Інфляція, %	14,3	18,7	14,2	0,3	1,7	24,9	43,3	12,4
Середньозважені % ставки банківського ринку	16,7	11,6	12,4	8,1	7,1	18,0	22,1	16,5
Курс гривні до дол. США	795	794	798	806	811	1196	2192	2560
Зовнішній борг України, % до ВВП	88	86	76	76	79	96	131	122
Частка агрегату М0 у грошовій масі, %	32	31	28	26	26	30	31	29
Рівень прибутковості/збитковості підприємств, % до ВВП	-4,9	5,4	7,0	7,2	2,0	-33,4	-17,2	-1,0

Інтегрована система управління ризиками банків

Закінчення дод. Б

	2009 рік	2010 рік	2011 рік	2012 рік	2013 рік	2014 рік	2015 рік	2016 рік
Чинники – каталізатори кризогоенного стану системи								
Покриття валютних зобов'язань валютними активами, %	93,7	88,6	87,0	90,2	94,2	90,4	87,2	80,6
Частка депозитів клієнтів відносно кредитного портфеля, %	43,5	53,3	58,1	67,7	71,8	63,7	70,3	79,5
Питома вага коштів на вимогу, %	35,8	36,6	35,6	32,4	30,7	37,1	42,6	45,9
Норматив адекватності регулятивного капіталу Н2, %	18,08	20,83	18,9	18,06	18,26	15,6	12,31	13,34
Покриття депозитів клієнтів власним капіталом, %	40,6	38,3	35,8	31,0	30,3	27,6	17,7	16,6
Профіцит/дефіцит валютних ресурсів відносно власного капіталу, %	-23,6	-34,8	-40,0	-28,9	-15,1	-41,2	-82,5	-101,1
Частка залучених коштів у ресурсах банків, %	47,9	39,9	38,0	33,7	32,0	36,7	33,1	23,9
Процентна маржа, %	39,7	41,0	45,8	43,6	38,6	36,2	30,4	32,6
Частка процентних доходів у сукупному доході, %	67,5	67,3	64,5	63,0	59,9	49,7	39,0	49,5
Маржинальність валового кредитного портфеля до формування резервів, %	14,5	13,8	14,3	15,0	13,1	12,6	10,8	10,9
Частка капіталу 1-го рівня у структурі власного капіталу, %	78,7	72,5	74,0	76,2	76,1	71,9	67,4	67,2

Джерело: авторська систематизація

Додатки

Додаток В

Фінансовий результат діяльності підприємств України до оподаткування у 2009–2016 рр., млн грн

№ пор.	Показники	2009 рік	2010 рік	2011 рік	2012 рік	2013 рік	2014 рік	2015 рік	2016 рік
1	Фінансовий результат (до оподаткування), млрд грн	-45,0	58,3	91,0	101,9	29,3	-523,6	-340,1	-22,9
2	Фінансовий результат підприємств, які отримали прибуток (млрд грн)	1,4	2,1	169,1	277,9	234,5	334,5	475,3	524,2
3	Частка прибуткових підприємств, %	60,1	59	59,2	64,5	65,9	66,3	73,7	73,4
4	Фінансовий результат підприємств, які отримали збиток (млрд грн)	-46,4	56,2	-78,0	-176,1	-205,2	-858,1	-815,4	-547,0
5	Частка збиткових підприємств, %	39,9	41	40,8	35,5	34,1	33,7	26,3	26,6
6	Фінансовий результат до оподаткування відносно ВВП, %	-4,9	5,4	7,0	7,2	2,0	-33,4	-17,2	-1,0

Джерело: складено на основі статистичних даних Національного банку України [95]

Додаток Г

Показники розвитку зовнішнього сектора економіки України у 2009–2016 рр.

№ пор.	Показники	2008 рік	2009 рік	2010 рік	2011 рік	2012 рік	2013 рік	2014 рік	2015 рік	2016 рік
1	Експорт, млн дол. США	85612	54253	69255	88844	90035	85312	68 485	47910	46011
2	% до ВВП	47,1	46,3	50,7	53,8	51,1	47,2	52,3	52,7	49,3
3	Імпорт товарів і послуг, млн дол. США	99 962	56 206	73239	99001	104361	100796	73768	49610	51801

Інтегрована система управління ризиками банків

Закінчення дод. Г

№ пор.	Показники	2008 рік	2009 рік	2010 рік	2011 рік	2012 рік	2013 рік	2014 рік	2015 рік	2016 рік
4	% до ВВП	55,1	48	53,7	59,9	59,2	55,8	56,4	54,6	55,5
5	Сальдо поточного рахунку, млн дол. США	-14 350	-1 953	-3 984	-10 157	-14 326	-15 484	-5 283	-1 700	-5 790
6	% до зовнішньоекономічного товарообороту	-7,7	-1,8	-2,8	-5,4	-7,4	-8,3	-3,7	-1,7	-5,9
7	% до ВВП	-7,9	-1,7	-2,1	-6,1	-7,9	-8,7	-3,4	-0,2	-4,1
8	Валютний курс, грн за 100 дол. США	623	795	794	798	806	811	1196	2192	2560

Додаток Д

**Основні показники монетарної сфери в Україні
за 2008–2016 рр.**

№ пор.	Показники	2008 рік	2009 рік	2010 рік	2011 рік	2012 рік	2013 рік	2014 рік	2015 рік	2016 рік
1	Грошовий агрегат М0, млрд грн	154,8	157,0	183,0	192,7	203,2	237,8	282,9	308,2	314,4
2	Грошовий агрегат М1, млрд грн	225,1	233,7	289,9	311,0	323,2	383,8	435,5	472,2	529,9
3	Грошовий агрегат М2, млрд грн	512,5	484,8	596,8	681,8	771,1	906,2	955,3	993,8	1102,4
4	Грошовий агрегат М3 (грошова маса), млрд грн	515,7	487,3	597,9	685,5	773,2	909,0	956,7	994,1	1102,7
5	Монетарна база, млрд грн	186,7	195,0	225,7	239,9	255,3	307,1	333,2	336,0	381,6
6	М0 у структурі грошової маси, %	30,0	32,2	30,6	28,1	26,3	26,2	29,6	31,0	28,5
7	Темпи приросту монетарної бази, %	31,6	4,4	15,8	6,3	6,4	20,3	8,5	0,8	13,6
8	Темп приросту грошової маси, %	30	-6	23	15	13	18	5	4	11
9	Темпи інфляції, %	23	14,3	18,7	14,2	0,3	1,7	24,9	43,3	12,4
10	Швидкість обігу грошей (ВВП/М3)	1,84	1,87	1,81	1,90	1,83	1,60	1,64	1,99	2,16

Джерело: складено на основі статистичних даних Національного банку України [95]

**Динаміка середньозважених процентних ставок
за кредитами та депозитами у розрізі секторів в Україні
протягом 2009–2016 рр., %**

Ставки за кредитами												
Роки	Фізичні особи						Суб'єкти господарювання					
	Національна валюта			Іноземна валюта			Національна валюта			Іноземна валюта		
	Усього	Коротко-строкові	Довгострокові	Усього	Коротко-строкові	Довгострокові	Усього	Коротко-строкові	Довгострокові	Усього	Коротко-строкові	Довгострокові
2010	22,4	21,1	23,8	13,4	15,6	13,1	12,8	11,8	17,0	10,1	10,2	12,6
2011	24,1	24,4	24,4	13,7	15,2	13,2	14,4	14,2	15,8	9,4	9,0	10,7
2012	27,8	27,3	28,6	12,8	8,0	12,6	17,5	17,5	17,7	8,3	7,9	10,7
2013	28,2	27,9	28,9	6,1	1,8	5,1	14,4	13,8	18,0	9,3	9,1	10,7
2014	27,2	26,8	27,9	3,7	1,9	2,2	16,4	16,2	17,9	8,9	8,6	10,8
2015	30,2	29,0	30,8	6,9	5,8	1,9	20,8	20,8	21,4	8,2	8,1	10,7
2016	31,7	32,8	31,4	3,6	2,5	1,3	17,5	17,5	20,4	8,0	7,9	9,7
Ставки за депозитами												
Роки	Фізичні особи						Суб'єкти господарювання					
	Національна валюта			Іноземна валюта			Національна валюта			Іноземна валюта		
	Усього	Коротко-строкові	Довгострокові	Усього	Коротко-строкові	Довгострокові	Усього	Коротко-строкові	Довгострокові	Усього	Коротко-строкові	Довгострокові
2010	15,8	14,2	17,5	7,8	8,1	9,0	4,8	4,0	13,4	5,5	5,7	7,5
2011	14,7	13,5	15,9	6,9	6,3	7,8	5,9	5,5	11,5	4,2	3,4	6,5
2012	18,4	18,3	18,5	7,5	7,1	8,2	11,4	11,3	14,5	4,7	3,9	7,2
2013	18,0	17,5	18,9	7,3	6,6	7,9	6,7	6,3	14,1	4,3	3,8	7,1
2014	19,5	19,4	20,1	8,5	8,1	9,3	9,7	9,6	15,2	4,9	4,7	7,5
2015	21,5	21,2	22,8	8,7	8,1	10,0	12,4	12,3	17,1	4,9	4,9	6,3
2016	18,2	18,0	18,9	6,3	5,9	7,3	11,3	11,3	17,4	3,7	3,6	5,9

Джерело: складено на основі статистичних даних Національного банку України [95]

Додаток Ж

Таблиця Ж1

**Динаміка стану ліквідної позиції «Приватбанку»
за 21.12.2012–2015 рр., млн грн**

Рік	Показник	До запитання та до одного місяця	1–3 місяці	3–12 місяців	Понад рік	Строк погашення не визначений	Усього
2016	Розрив ліквідності	-25994	-35270	-71160	96446	433	-35545
	Сукупний розрив	-25994	-61264	-132424	-35978	-35545	
2015	Розрив ліквідності	-24904	-21658	35665	35204	2168	26475
	Сукупний розрив	-24904	-46562	-10897	24307	26475	
2014	Розрив ліквідності	389	-28505	19157	30519	1416	22976
	Сукупний розрив	389	-28116	-8959	21560	22976	
2013	Розрив ліквідності	3549	-9426	3141	21774	1697	20735
	Сукупний розрив	3549	-5877	-2736	19038	20735	
2012	Розрив ліквідності	-5735	-4507	35304	-10219	400	15243
	Сукупний розрив	-5735	-10242	25062	14843	15243	

Таблиця Ж2

**Динаміка стану ліквідної позиції «Ощадбанку»
за 21.12.2012–2016 рр., млн грн**

Рік	Показник	До запитання та до одного місяця	1–3 місяці	3–12 місяців	Понад рік	Строк погашення не визначений	Усього
2016	Розрив ліквідності	-50317	-12303	-3383	74436	58	8491
	Сукупний розрив	-50317	-62620	-66003	8433	8491	

Додатки

Закінчення дод. Ж Закінчення табл. Ж2

Рік	Показник	До запитання та до одного місяця	1–3 місяці	3–12 місяців	Понад рік	Строк погашення не визначений	Усього
2015	Розрив ліквідності	-14841	-11605	2700	26463	143	2860
	Сукупний розрив	-14841	-26446	-23746	2717	2860	
2014	Розрив ліквідності	-18075	-8978	16811	25456	132	15346
	Сукупний розрив	-18075	-27053	-10242	15214	15346	
2013	Розрив ліквідності	-16118	-3371	1567	32932	0	15010
	Сукупний розрив	-16118	-19489	-17922	15010	15010	
2012	Розрив ліквідності	-5643	-766	-3530	23980	626	14667
	Сукупний розрив	-5643	-6409	-9939	14041	14667	

Додаток И

Групування факторів ліквідності банків за ознакою квантифікованості

Квантифіковані фактори	Неквантифіковані фактори
Обсяг активів та їх розподіл за ступенем ліквідності	Наявність адекватної внутрішньої нормативної бази
Стабільність ресурсної бази, ступінь концентрації	Адекватність інформаційних систем
Якість кредитно-інвестиційного портфеля	Якість персоналу
Відповідність активів та пасивів за строками	Ефективність системи банківського нагляду
Загальний стан і розвиток економіки	Політична ситуація
Грошова й валютна політика НБУ	Ділова репутація
Рівень бюджетного дефіциту	
Ліквідність фінансових ринків	
Сезонні коливання	
Соціальні чинники	

Значення показників впливу на ліквідність банківської системи України та обсягів залишків коштів банків на кореспондентських рахунках у НБУ у 2009–2015 рр. *

Рік	Квартал	Залишки коштів на коррахунках у НБУ, млн грн	Індекс споживчих цін, %	Обсяг с/г продукції, млн грн	Обсяг доходів населення, млн грн	Обсяг ВВП, млн грн	Обсяг дефіциту бюджету, млн грн	Облікова ставка, %	Частка прошових коштів у активах, %	Частка коштів фіз. осіб у коштах клієнтів, %	Частка коштів на пот. рахунках у коштах клієнтів, %	Обсяг гелу до 1 року, млн грн	Офіційний курс гривні до дол. США	Середня ставка на міжбанківському ринку, %	Частка нелінійних кредитів, %	Обсяг рефінансування, млн грн	Портфель депозитних сертифікатів, млн грн
2009	1	18185	120,4	11500	191940	189028	479	12,0	8,8	57,5	31,2	0	770,0	24,6	6,1	191,0	134,6
	2	19842	117,6	21410	217068	214103	10605	11,8	9,9	58,9	34,9	0	767,8	5,1	8,9	9,0	306,4
	3	19292	116,8	85370	234523	250306	24019	10,6	9,8	58,3	34,0	0	772,5	4,4	9,6	2,6	537,4
	4	15103	115,9	35520	254138	259908	35517	10,3	11,1	61,0	35,2	0	779,1	4,2	13,7	0,8	404,9
2010	1	18421	111,2	14100	229106	217286	5470	10,3	12,1	62,5	35,0	3363	798,8	3,4	13,7	0,1	923,7
	2	21050	109,8	25040	267973	256754	26534	10,1	13,6	63,3	36,5	1123	793,7	2,2	14,7	0	993,3
	3	26157	109,3	101370	288714	301251	52780	8,2	13,2	62,5	37,5	25202	793,6	1,7	15,4	0	1609,7
	4	20200	109,4	44430	315222	307278	64266	7,8	14,0	62,6	36,1	40732	794,5	3,0	15,3	9,6	403,5
2011	1	19162	107,7	17290	265528	257682	903	7,8	14,3	61,5	38,2	44536	795,8	2,2	15,5	0,4	659,4
	2	18925	109,2	30295	299957	311022	10957	7,8	13,1	60,4	37,6	55956	796,3	2,8	15,4	0,3	1452,5
	3	14916	109,0	141655	328461	369818	8224	7,8	13,2	60,1	36,6	43158	796,8	5,0	15,3	26,8	477,9
	4	17120	108,0	75860	357059	363557	23558	7,8	13,4	59,1	35,7	28275	798,8	8,6	14,7	53,2	126,1
2012	1	20216	102,9	18974	296569	292894	979	7,7	11,7	61,8	35,2	37797	798,9	3,8	14,9	28,6	28,8
	2	19018	101,2	35341	345295	347842	6707	7,5	12,1	63,2	34,6	31539	799,0	5,6	14,1	90,7	250,2
2012	3	18862	100,8	127004	371244	389213	24378	7,5	12,2	63,0	33,3	56606	799,1	10,0	13,8	198,2	0,6
	4	20243	100,6	76951	394089	381289	53445	7,5	14,6	61,9	32,4	61453	799,3	13,2	16,5	311,1	5,8

Продовження дод. К
Закінчення табл. К1

Рік	Квартал	Залишки коштів на коррахунках у НБУ, млн грн	Індекс споживчих цін, %	Обсяг с/г продукції, млн грн	Обсяг доходів населення, млн грн	Обсяг ВВП, млн грн	Обсяг дефіциту бюджету, млн грн	Облікова ставка, %	Частка грошових коштів у активах, %	Частка коштів фіз. осіб у коштах клієнтів, %	Частка коштів на пот. рахунках у коштах клієнтів, %	Обсяг гелу до 1 року, млн грн	Офіційний курс гривні до дол. США	Середня ставка на міжбанківському ринку, %	Частка неліючих кредитів, %	Обсяг рефінансування, млн грн	Портфель депозитних сертифікатів, млн грн
2013	1	25547	99,5	21270	329252	302864	4523	7,5	12,5	62,6	32,8	44407	799,3	2,7	15,9	15,1	656,8
	2	24442	99,5	43946	372030	353025	22741	7,4	12,3	63,7	32,8	65910	799,3	2,9	15,2	39,8	542,4
	3	26672	99,6	126452	394857	394731	35209	6,7	12,4	63,3	32,9	83288	799,3	3,1	14,0	86,3	1681,7
	4	24568	99,7	116432	433267	404311	64708	6,5	11,7	62,8	31,3	81807	799,3	6,2	12,9	374,4	1348,9
2014	1	26827	101,7	22546	329335	313568	4094	6,5	10,0	62,4	32,4	135998	879,3	8,2	13,3	421,6	3817,4
	2	29734	105,8	42188	374407	375903	22686	9,0	10,1	62,0	32,9	118515	1169,7	8,0	14,6	519,1	6704,5
	3	29858	108,8	155536	395314	434166	40105	12,0	10,1	58,6	38,3	108613	1255,8	10,7	16,3	307,5	6676,7
	4	30295	112,1	83831	417712	443091	78070	13,3	11,2	58,8	37,8	115129	1444,2	17,6	19,0	1120,9	6274,9
2015	1	30445	136,3	21419	356075	375525	4168	19,8	11,9	56,9	42,8	204399	2090,3	21,2	24,7	776,3	10966,7
	2	24004	148,1	37969	409777	455245	2109	30,0	12,6	55,5	43,3	176415	2167,9	23,3	24,3	207,7	9461,3
	3	24309	149,9	149315	450496	563907	8794	28,2	14	52,6	44,5	133468	2174,6	18,6	25,6	12,0	11073,5
	4	26237	148,7	78801	527631	584781	45150	22,0	12,3	52,5	45,5	56257	2291,1	16,9	28,0	15,7	13881,3

* Розраховано за даними [95, 105]

**Значення стаціонарних рядів у різницях показників впливу на ліквідність
банківської системи України та обсягів залишків коштів банків
на кореспондентських рахунках у НБУ у 2009–2015 рр.***

Період	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
1**	1657,0	-2,8	4473,1	-4586,2	-7973,9	13139,3	-0,2	1,1	1,4	3,8	0,0	-2,2	-19,6	2,8	-182,0	0,0
2	-550,0	-0,8	-947,0	2647,6	-1358,0	2705,6	-1,2	-0,1	-0,6	-1,0	0,0	4,7	-0,7	0,7	-6,4	59,2
3	-4189,0	-0,9	-3012,4	1670,8	17137,4	-3370,1	-0,4	1,3	2,7	1,3	0,0	6,7	-0,1	4,1	-1,8	-363,5
4	3318,0	-4,7	7652,6	38102,8	22154,3	31926,8	0,0	1,0	1,4	-0,3	3363,0	19,7	-0,8	0,0	-0,7	651,3
5	2629,0	-1,4	3033,4	8496,7	4639,7	-4700,8	-0,2	1,5	0,9	1,5	-2240,0	-5,1	-1,2	1,0	-0,1	-449,2
6	5107,0	-0,5	324,3	5613,7	5610,5	1459,3	-1,9	-0,4	-0,9	1,0	24079,0	-0,2	-0,6	0,7	0,0	546,8
7	-5957,0	0,1	-3412,6	8211,7	14165,2	-15422,3	-0,4	0,8	0,1	-1,4	15530,0	0,9	1,3	-0,2	9,6	-1822,6
8	-1038,0	-1,7	10958,4	15327,9	19064,3	-22626,2	0,0	0,3	-1,1	2,1	3804,0	1,3	-0,8	0,2	-9,2	1462,1
9	-237,0	1,5	1693,5	2878,2	14980,6	11065,2	0,0	-1,2	-1,1	-0,6	11420,0	0,5	0,6	0,0	-0,1	537,2
10	-4009,0	-0,2	11041,5	12700,9	18598,5	-11099,6	0,0	0,1	-0,4	-1,0	-12798,0	0,5	2,1	-0,1	26,5	-1767,7
11	2204,0	-1,0	3588,9	10013,7	1786,1	3197,9	0,0	0,2	-1,0	-0,9	-14883,0	2,1	3,7	-0,6	26,4	622,8
12	3096,0	-5,1	-8578,5	6807,2	4371,1	-2440,1	0,0	-1,7	2,7	-0,5	9522,0	0,1	-4,8	0,1	-24,6	254,5
13	-1198,0	-1,7	2327,8	16105,3	11127,4	3232,6	-0,2	0,4	1,3	-0,6	-6258,0	0,1	1,8	-0,8	62,1	318,7
14	-156,0	-0,4	-2963,1	9488,4	773,4	10745,9	0,0	0,1	-0,2	-1,3	25067,0	0,1	4,3	-0,3	107,5	-471,0
15	1381,0	-0,2	7162,2	3090,6	-953,6	2036,4	0,0	2,4	-1,2	-0,9	4847,0	0,2	3,4	2,7	112,9	254,8
16	5304,0	-1,1	3280,2	5627,8	3116,0	13886,3	0,0	-2,1	0,7	0,4	-17046,0	0,0	-10,6	-0,6	-296,0	645,8
17	-1105,0	0,0	8167,0	8713,2	1946,5	805,8	-0,1	-0,2	1,1	0,0	21503,0	0,0	0,2	-0,7	24,7	-765,4
18	2230,0	0,1	-18425,9	5959,0	436,9	-6819,2	-0,7	0,1	-0,4	0,1	17378,0	0,0	0,2	-1,2	46,5	1253,7
19	-2104,0	0,1	40725,2	17561,0	15184,4	-2768,1	-0,2	-0,7	-0,5	-1,6	-1481,0	0,0	3,1	-1,1	288,1	-1472,1
20	2259,0	2,0	-24823,0	-31054,8	-3773,7	2849,3	0,0	-1,7	-0,4	1,1	54191,0	80,0	2,0	0,4	47,2	2801,3
21	2907,0	4,1	-372,6	10089,7	11002,8	7603,1	2,5	0,1	-0,4	0,5	-17483,0	290,5	-0,2	1,4	97,5	418,6

Продовження дод. К

Закінчення табл. К2

Період	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
22	124,0	3,0	-1470,5	4080,0	16109,8	-873,9	3,0	0,0	-3,4	5,3	-9902,0	86,2	2,7	1,7	-211,6	-2914,9
23	437,0	3,3	-1907,3	160,5	14390,8	-4759,1	1,3	1,1	0,2	-0,5	6516,0	188,4	6,9	2,7	813,4	-374,0
24	150,0	24,2	-273,0	13126,4	21842,2	-1647,3	6,5	0,7	-2,0	5,1	89270,0	646,1	3,7	5,7	-344,6	5093,6
25	-6441,0	11,8	-3357,1	18038,6	27293,2	-28775,6	10,2	0,7	-1,4	0,5	-27984,0	77,6	2,0	-0,4	-568,6	-6197,2
26	305,0	1,8	2088,4	23916,8	65516,8	4911,2	-1,8	1,4	-2,9	1,2	-42947,0	6,7	-4,7	1,3	-195,7	3117,6
27	1928,0	-1,2	-2403,5	54425,0	26859,0	10858,1	-6,2	-1,7	0,0	1,0	-77211,0	116,5	-1,7	2,5	3,7	1195,6

* Нумерація показників факторів відповіді наведеній у табл. К1.

** Номер періоду розрахунку різниці між суміжними кварталами

**Матриця парних коефіцієнтів кореляції факторних та результуючого показників
ліквідності банківської системи України у 2009–2015 рр.**

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
1	1,00	-0,25	-0,19	-0,05	-0,30	0,63	-0,36	-0,31	0,08	0,15	0,04	0,05	-0,33	0,03	0,10	0,53
2	-0,25	1,00	-0,11	-0,03	0,27	-0,30	0,73	0,14	-0,50	0,46	0,41	0,86	0,32	0,48	-0,35	0,14
3	-0,19	-0,11	1,00	0,37	0,17	0,02	-0,05	0,15	-0,04	-0,17	-0,21	-0,13	0,00	-0,13	0,14	-0,20
4	-0,05	-0,03	0,37	1,00	0,57	0,16	-0,19	0,04	-0,04	-0,08	-0,58	0,06	0,03	-0,02	-0,13	-0,04
5	-0,30	0,27	0,17	0,57	1,00	-0,12	0,08	0,20	-0,40	0,14	-0,40	0,18	0,11	0,16	-0,21	0,08
6	0,63	-0,30	0,02	0,16	-0,12	1,00	-0,43	-0,17	0,22	-0,02	-0,05	-0,02	-0,32	0,08	0,10	0,41
7	-0,36	0,73	-0,05	-0,19	0,08	-0,43	1,00	0,24	-0,28	0,30	0,32	0,49	0,23	0,13	-0,41	-0,35
8	-0,31	0,14	0,15	0,04	0,20	-0,17	0,24	1,00	-0,10	0,11	0,04	0,06	0,13	0,38	0,07	-0,11
9	0,08	-0,50	-0,04	-0,04	-0,40	0,22	-0,28	-0,10	1,00	-0,31	0,02	-0,29	-0,33	-0,08	0,24	-0,05
10	0,15	0,46	-0,17	-0,08	0,14	-0,02	0,30	0,11	-0,31	1,00	0,19	0,50	-0,30	0,61	-0,47	0,23
11	0,04	0,41	-0,21	-0,58	-0,40	-0,05	0,32	0,04	0,02	0,19	1,00	0,40	0,23	0,18	0,05	0,36
12	0,05	0,86	-0,13	0,06	0,18	-0,02	0,49	0,06	-0,29	0,50	0,40	1,00	0,24	0,64	-0,11	0,40
13	-0,33	0,32	0,00	0,03	0,11	-0,32	0,23	0,13	-0,33	-0,30	0,23	0,24	1,00	-0,05	0,40	-0,12
14	0,03	0,48	-0,13	-0,02	0,16	0,08	0,13	0,38	-0,08	0,61	0,18	0,64	-0,05	1,00	-0,04	0,36
15	0,10	-0,35	0,14	-0,13	-0,21	0,10	-0,41	0,07	0,24	-0,47	0,05	-0,11	0,40	-0,04	1,00	0,08
16	0,53	0,14	-0,20	-0,04	0,08	0,41	-0,35	-0,11	-0,05	0,23	0,36	0,40	-0,12	0,36	0,08	1,00

**Розрахунок сценарних значень нормативу ліквідності Н4
з використанням стрес-тестування з трьома показниками**

Сценарій значень показника частки недіючих кредитів у кредитному портфелі, %	Приріст показника частки недіючих кредитів у кредитному портфелі ($X_{11}-X_{10}$), %	Приріст показника частки поточних рахунків у коштах клієнтів $K_{21} \cdot (X_{11}-X_{10})$, %	Сценарне значення показника частки поточних рахунків у коштах клієнтів X_{21} , %	Приріст частки співвідношення готівкових коштів до загальних активів $K_{31} \cdot (X_{11}-X_{10}) + K_{32} \cdot K_{21} \cdot$ $(X_{11}-X_{10})$, %	Сценарне значення співвідношення готівкових коштів до загальних активів X_{31} ,	Сценарне значення нормативу ліквідності Н5 Y_1 , %
45	16,97	11,83	57,30	0,99	13,29	92,77
55	26,97	18,80	64,27	1,58	13,88	101,03
65	36,97	25,77	71,24	2,17	14,47	109,29
75	46,97	32,74	78,21	2,75	15,05	117,54

**Розрахунок сценарних значень нормативу ліквідності Н5
з використанням стрес-тестування з трьома показниками**

Сценарій значень показника частки недіючих кредитів у кредитному портфелі, %	Приріст показника частки недіючих кредитів у кредитному портфелі, $(x_{11}-x_{10}), \%$	Приріст показника частки поточних рахунків у коштах клієнтів $K_{21} \cdot (x_{11}-x_{10}), \%$	Сценарне значення показника частки поточних рахунків у коштах клієнтів $x_{2i}, \%$	Приріст частки співвідношення готівкових коштів до загальних активів $K_{31} \cdot (x_{11}-x_{10}) +$ $K_{32} \cdot K_{21} \cdot$ $(x_{11}-x_{10}), \%$	Сценарне значення співвідношення готівкових коштів до загальних активів $x_{3i}, \%$	Сценарне значення нормативу ліквідності Н5 $u_i, \%$
45	16,97	11,83	57,30	0,99	13,29	92,77
55	26,97	18,80	64,27	1,58	13,88	101,03
65	36,97	25,77	71,24	2,17	14,47	109,29
75	46,97	32,74	78,21	2,75	15,05	117,54

**Розрахунок сценарних значень нормативу ліквідності Н6
з використанням стрес-тестування з трьома показниками**

Сценарій значень показника частки недіючих кредитів у кредит- ному портфелі, %	Приріст показника частки недіючих кредитів у кредитному портфелі ($X_{11}-X_{10}$), %	Приріст показника частки поточних рахунків у коштах клієнтів $K_{21} \cdot (X_{11}-X_{10})$, %	Сценарне значення показника частки поточних рахунків у коштах клієнтів X_{2i} , %	Приріст частки співвідношення готівкових коштів до загальних активів $K_{31} \cdot (X_{11}-X_{10}) +$ $K_{32} \cdot K_{21} \cdot$ $(X_{11}-X_{10})$, %	Сценарне значення співвідношення готівкових коштів до загальних активів, %	Сценарне значення нормативу ліквідності Н6 U_i , %
45	16,97	11,83	57,30	0,99	13,29	70,03
55	26,97	18,80	64,27	1,58	13,88	58,96
65	36,97	25,77	71,24	2,17	14,47	47,88
75	46,97	32,74	78,21	2,75	15,05	36,81

Методики розрахунку інтегрального індексу транспарентності банків

Назва методики розрахунку індексу транспарентності діяльності банку	Характеристика	Переваги	Недоліки
<p>Методика розрахунку індексу транспарентності центрального банку Ейфінгера-Герааца (Eijffinger Geraatstransparency index)</p>	<p>Метою цієї методичної політики транспарентності грошово-кредитної політики центрального банку. Виділено п'ять блоків інформації, яка має розкриватися центральним банком в офіційних джерелах, відповідно до видів транспарентності грошово-кредитної політики, а саме оцінюється: розкриття інформації про цілі грошово-кредитної політики (політична транспарентність), економічні дані, моделі та прогнози (економічна транспарентність), механізми прийняття рішень грошово-кредитної політики (процедурна транспарентність), заходи та дії центрального банку на фінансових ринках і помилки регулювання (операційна транспарентність), мотиви прийняття рішень про можливі майбутні дії (стратегічна транспарентність). Кожен вид транспарентності оцінюється за 3-бальною шкалою шляхом виділення трьох підвидів інформаційних даних у межах кожного блоку, що має розкривати центральний банк на базі офіційних джерел. Кінцевий індекс є сумою проміжних індексів і його максимальне значення (15) свідчить про найвищий рівень транспарентності</p>	<p>Простота та універсальність розрахунку індексу, що дозволяє проводити оцінку рівня транспарентності центральних банків будь-якої країни; адаптація індексу до загальних теоретичних підходів з формалізації видів транспарентності центральних банків</p>	<p>Однорічність в оцінці транспарентності діяльності центрального банку, оскільки оцінюється лише одна сторона його діяльності, а саме: грошово-кредитна сфера; недостатня деталізація критеріїв для кожного виду транспарентності грошово-кредитної політики; недосконалість методика оцінки та виставлення балів, оскільки приймається до уваги лише факт наявності інформації і не враховується її повнота</p>

Назва методики розрахунку індексу транспарентності діяльності банку	Характеристика	Переваги	Недоліки
<p>Методика розрахунку індексу транспарентності фінансової стабільності центрального банку, розроблена на базі Інституту економічних досліджень Карлова університету у Празі (автори Роман Горват та Дан Васко) – Financial Stability Transparency Index</p>	<p>Індекс транспарентності фінансової стабільності центрального банку складається з 12 субіндексів, які визначаються шляхом оцінки 12 інформаційних блоків, пов'язаних із: розкриттям інформації стосовно питань фінансової стабільності центрального банку та періодичності її публікації; наявністю сформованої стратегії у цій сфері та відповідних організаційних структур, що несуть відповідальність за розробку та оприлюднення питань з фінансової стабільності. Кожен блок інформації оцінюється від 0 до 1 згідно зі встановленими критеріями. Виняток становить інформаційний блок, присвячений питанням, що розкриті у звіті з фінансової стабільності (блок 4), максимальна кількість балів за яким дорівнює 1.5 і котрий пов'язаний з оцінкою наявності на офіційній інтернет-сторінці центрального банку історичної інформації за результатами обговорення питань, що стосуються фінансової стабільності (блок 12), максимальний бал за яким дорівнює 0.5. Кінцевий індекс є сумою проміжних індексів і його максимальне значення (12) свідчить про найвищий рівень транспарентності</p>	<p>Урахування не лише факту розкриття інформації, але і її повноти та якості при виставленні балів за кожним критерієм; проведення комплексного аналізу за трьома напрямками – якість інформації, періодичність та своєчасність її публікації й організаційне забезпечення і підтримка процесу розкриття даних</p>	<p>Неуніверсальність з точки зору можливості застосування для оцінки транспарентності діяльності центрального банку усіх країн і необхідність модифікації відповідно до специфіки національного законодавства</p>

Продовження дод. М

Назва методики розрахунку індексу транспарентності діяльності банку	Характеристика	Переваги	Недоліки
<p>Методика розрахунку зведеного індексу транспарентності Найєра (Банк Англії)</p>	<p>Оцінка транспарентності діяльності банків та їхніх ризиків</p> <p>Ця методика базується на даних, розміщених в інформаційній базі Bankscore, що передбачає розрахунок 17 субіндексів, які характеризують розкриття банками інформації за 4 категоріями ризику (кредитний, процентний, ризик ліквідності та ринковий), для опису яких обрані 17 видів статей банківського балансу, що згруповані у 6 груп: кредити, інші активи, що приносять дохід, депозити, інші джерела ресурсів, резервні позиції (капітал), прибутки та збитки. Якщо зазначена стаття або група статей розкривається банком в офіційних джерелах, то субіндекс відповідно дорівнює 1, а якщо ні, то 0. Виняток становлять статті: цінні папери за типами, для яких значення субіндексу дорівнює 0 у випадку, якщо інформація зовсім не розкрита банком, 1 – якщо інформація розкрита лише відповідно до загального поділу цінних паперів та 2 – коли інформація також розкрита для детального поділу; капітал, для якого значення субіндексу дорівнює 0 – якщо інформація зовсім не розкрита банком, 1 – якщо інформація розкрита лише за однією групою, що передбачена методикою, 2 – за двома групами та 3 – за 3 або 4 групами. Зведений індекс розраховується за формулою: $1/21 \cdot \sum Si$</p>	<p>Простота у застосуванні, оскільки передбачається аналіз виключно офіційної фінансової звітності банків; можливість застосування для банків практично усіх країн, оскільки оцінюється розкриття інформації за основними активними та пасивними статтями</p>	<p>Однобічність з точки зору аналізу, оскільки він проводиться на базі єдиного інформаційного джерела – банківського балансу; неповнота охоплення ризиків згідно з класифікацією Базельського комітету – не проводиться оцінка транспарентності операційного ризику та ризику сек'юритизованих активів</p>

Продовження дод. М

Назва методики розрахунку індексу транспарентності банку	Характеристика	Переваги	Недоліки
Методика розрахунку зведеного індексу транспарентності Світового банку (автор Рокко Хуанг)	Ця методика є удосконаленням попередньої й передбачає поділ критеріїв оцінки транспарентності, запропонованих Найером, на основні або базові та додаткові, які розглядаються як рекомендаційні. Вони розбиті за 3 блоками, котрі об'єднують дані, що характеризують кредитний ризик, ринковий ризик та ринкову дисципліну банків. У кожному блоці виділяється певна кількість питань, розкриття яких банками оцінюється	Високий рівень деталізації завдяки введенню додаткових критеріїв оцінки, що дозволяє найбільш повно враховувати вимоги Базельського комітету у сфері забезпечення транспарентності банків	Відсутність чітких вказівок і пояснень щодо порядку врахування додаткових критеріїв при розрахунку індексу транспарентності банків; неможливість застосування для банків усіх країн, оскільки на рівні місцевого законодавства не було повністю адаптовано національні вимоги до транспарентності відповідно до рекомендацій Базельського комітету
Методика оцінки транспарентності банків на основі опитувань, що проводяться на рівні Світового банку	Ця методика передбачає аналіз відповідей на наступні три питання анкети, що готується на рівні Світового банку: 1) чи розкриває банк інформацію про позабалансові операції; 2) чи розкриває банк інформацію про процедури ризик-менеджменту; 3) чи несуть менеджери банку з юридичної точки зору відповідальність за помилки і неточність у розкритті інформації. Позитивна відповідь на	Простота застосування, відсутність необхідності у обробці великого блоку інформації, може бути використана в якості додаткової до основних методик	Загальний характер оцінки рівня транспарентності банків, що заснований виключно на експертній думці без належного наукового та методичного обґрунтування, неможливість відокремленого

Назва методики розрахунку індексу транспарентності діяльності банку	Характеристика	Переваги	Недоліки
	кожне із цих питань свідчить про більш високий рівень розкриття банками інформації та додає 1 бал до загального індексу транспарентності. Таким чином, він може дорівнювати від 1 до 3		використання для оцінки рівня транспарентності банків
Методика оцінки транспарентності банків рейтинговим агенством Standard&Poog's (індекс інформаційної прозорості) [7]	Дослідження ґрунтується на методології, розробленій Службою рейтингів корпоративного управління Standard & Poog's. Анкета дослідження складається із 116 пунктів, розділених на три блоки: блок 1 «Структура власності та права акціонерів», що включає 28 критеріїв; блок 2 «Фінансова та операційна інформація», що включає 64 критерії; блок 3 «Склад та процедури Спостережної Ради та менеджменту», що включає 24 критерії. Методологія передбачає розгляд та аналіз загальнодоступної інформації, що міститься у трьох основних джерелах: річні звіти; офіційні інтернет-сайти банків; звітність, що надається до органів регулювання: інформація у відкритому доступі, що надається НБУ, ДКЦПФР, фондовим біржам чи така, яку банки публікують відповідно до вимог указаних органів. До цього джерела також відносяться інформація, що міститься у проспектах емісій публічних випусків цінних паперів. За кожен з аналізованих критеріїв, залежно від якості розкриття	Є максимально деталізованою з точки зору охоплення критеріїв, за якими аналізується розкриття інформації банками; передбачає оцінку на базі кількох інформаційних джерел, що враховується під час виставлення кінцевого балу за кожним критерієм; врахування корисності інформації з точки зору міжнародного інвестора та факту розкриття даних кількома мовами	Непрозорість методики з точки зору бальної оцінки та вагових коефіцієнтів для кожного критерію; комерційний характер оцінки; неможливість проведення оцінки суб'єктом ринку самостійно; недостатність врахування специфіки національного законодавства, що регулює питання транспарентності банків; не є достатньою для оцінки транспарентності ризиків діяльності банків, оскільки розкрито інформації про практику управління ризиками присвячено лише декілька критеріїв без достатньої деталізації

Назва методики розрахунку індексу транспарентності діяльності банку	Характеристика	Переваги	Недоліки
Методика оцінки транспарентності банків рейтингового агентства «Кредит-рейтинг» спільно з Агентством фінансових ініціатив (індекс інформаційної прозорості) [83]	<p>інформації, присвоюється певна кількість балів. Максимально можлива сума балів за конкретним критерієм залежить від ступеня його значущості. Результат по кожному блоку розраховується шляхом підсумовування балів окремих критеріїв, помножених на їх вагові коефіцієнти. Індекс інформаційної прозорості банку характеризує відсоток розкриття інформації та розраховується як відношення набраної суми балів до максимальної можливої суми</p> <p>Загальні підходи цієї методики оцінки транспарентності діяльності банків є аналогічними підходам, що було запропоновано у методичці Standard&Poog's. Оцінка про- водиться за аналогічними блоками, різниця полягає лише у кількості оцінюваних критеріїв за кожним бло- ком та вагових коефіцієнтах, що для них встановлені. Інформаційною базою дослідження є три основні дже- рела: річні звіти; офіційні інтернет-сайти банків; інтер- нет-сайти регуляторів та бірж. До третьої групи інфор- маційних джерел відносяться: загальнодоступна інфор- мація бази даних Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку (у тому числі сайт системи «Ескрін», сайт Агентства по розвитку інфраструктури фондового ринку України, сайт НБУ, сайти бірж (ПФТС, Українська біржа). Порядок розрахунку індексу інформаційної прозорості співпадає із запропонованим у методичці S&P</p>	Адаптація до місцевого законодавства з точки зору критеріїв та інформацій- них джерел оцінки тран- спарентності діяльності банків	Непрозорість методики з точки зору бальної оцінки та вагових коефіцієнтів для кожного критерію; комерцій- ний характер оцінки; немож- ливість проведення оцінки суб'єктом ринку самостійно; нецриятність для оцінки транспарентності ризиків діяльності банків, оскільки розкриття інформації про практику управління ризи- ками охоплює лише декілька критеріїв без достатньої деталізації

Назва методики розрахунку індексу транспарентності діяльності банку	Характеристика	Переваги	Недоліки
<p>Методика оцінки транспарентності банків рейтингового агентства «UCRA – Українське кредитно-рейтингове агентство» (індекс інформаційної прозорості) [84]</p>	<p>Методика за підходами до розрахунку індексу інформаційної прозорості є аналогічною попереднім двом, однак вводиться перелік диференціальних критеріїв, сума балів за якими додатково аналізується для ранжування банків, що отримали однакову кількість балів, а, відповідно, й індекс інформаційної прозорості, за загальною методикою. При цьому сама кількість критеріїв, що аналізується, є значно меншою, ніж у методиках запропонованих рейтинговими агентствами «S&P» та «Кредит-рейтинг»</p>	<p>Адаптація до місцевого законодавства з точки зору критеріїв та інформаційних джерел оцінки транспарентності діяльності банків; врахування додаткових критеріїв для врегулювання спірних питань при ранжуванні банків за рівнем транспарентності</p>	<p>Непрозорість методики з точки зору бальної оцінки та вагових коефіцієнтів для кожного критерію; комерційний характер оцінки; неможливість проведення оцінки суб'єктом ринку самостійно; обмеженість загальних критеріїв оцінки – недостатній рівень їх деталізації; неприйнятність для оцінки транспарентності ризиків діяльності банків, оскільки розкриття інформації про практику управління ризиками охоплює лише декілька критеріїв без достатньої деталізації</p>

**Критерії оцінки транспарентності діяльності банків
згідно з методикою рейтингового агентства «Кредит-
рейтинг» спільно з Агентством фінансових ініціатив**

Номер	Критерії
1. Структура власності та корпоративна структура	
1	Кількість і номінал випущених звичайних акцій
2	Кількість та номінал інших типів випущених акцій
3	Кількість і номінал заявлених, але не випущених акцій усіх типів
4	Найбільший власник
5	Інформація про акціонерів
6	Перелік зовнішніх активів, що належать власникам блокуючих пакетів акцій
7	Пакети акцій банку, які належать конкретним членам спостережної ради
8	Пакети акцій банку, що належать конкретним членам правління
9	Опис класів випущених акцій
10	Структура акціонерів за типами
11	Відсоток акцій, які знаходяться у перехресному володінні
12	Інформація про непряме володіння (наприклад, інструменти, що підлягають конвертації)
13	Список афілійованих компаній, у яких банк є міноритарієм (5–50%)
14	Список дочірніх компаній (більше 50%)
15	Структура власності дочірніх та афілійованих компаній
16	Інформація про інші пов'язані компанії (спільні власники, керівники, спільне володіння активами тощо)
17	Зміст кодексу або положення про корпоративне управління
18	Зміст кодексів корпоративної поведінки та етики
19	Положення статуту банку (повний текст, включаючи зміни)
20	Наявність документально оформленої дивідендної політики
21	Огляд останнього засідання зборів акціонерів (загальна інформація про результати голосування)
22	Розкриття інформації про засідання зборів акціонерів, що плануються
23	Розкриття інформації про розмір дивідендів, сплачених за попередній період
24	Детальні прес-релізи, які описують останні корпоративні події
25	Політика розкриття інформації
2. Фінансова та операційна інформація	
26	Облікова політика банку

Інтегрована система управління ризиками банків

Продовження дод. Н

Номер	Критерії
27	Щорічна звітність, що надається НБУ
28	Щоквартальні звіти про прибутки й збитки
29	Примітки до річного фінансового звіту згідно з національними стандартами бухгалтерського обліку
30	Примітки до квартального фінансового звіту згідно з національними стандартами бухгалтерського обліку
31	Висновок незалежного аудитора стосовно річної фінансової звітності згідно з національними стандартами бухгалтерського обліку
32	Огляд незалежного аудитора стосовно квартальної фінансової звітності згідно з національними стандартами бухгалтерського обліку
33	Річна фінансова звітність згідно з міжнародними стандартами без приміток
34	Примітки до річної фінансової звітності згідно з МСФО
35	Висновок незалежного аудитора стосовно річної фінансової звітності згідно з МСФО
36	Інформація про політику кредитування пов'язаних осіб
37	Розкриття інформації про угоди з пов'язаними сторонами
38	Квартальна фінансова звітність згідно з міжнародними стандартами бухгалтерського обліку
39	Примітки до вказаної фінансової звітності
40	Інформація про проведення аудиту й огляду квартальної фінансової звітності за міжнародними стандартами бухгалтерського обліку
41	Короткий прогноз доходів від основної діяльності
42	Детальний прогноз доходів
43	Сегментний аналіз (за основними видами діяльності)
44	Детальна структура доходів
45	Детальна структура витрат
46	Політика ротації аудитора
47	Розмір винагороди, що виплачується аудитору за аудиторські послуги
48	Інформація про надання аудитором будь-яких послуг, які не пов'язані з аудиторською діяльністю
49	Винагороди, що виплачуються аудитору за надання послуг, які не пов'язані з аудиторською діяльністю
50	Методи оцінки активів, у тому числі порядок розрахунку амортизаційних відрахувань
51	Інформація про середній рівень ставок по кредитах, депозитах та векселях
52	Інформація про дотримання нормативів, встановлених НБУ
53	Показники ліквідності (миттєвої, поточної, загальної та розрив ліквідності)

Додатки

Продовження дод. Н

Номер	Критерії
54	Детальна інформація про продукти й послуги
55	Обсяг послуг, що надаються у натуральному виразі (кількість клієнтів – фізичних осіб, корпоративних клієнтів тощо)
56	Показники ефективності
57	Основні положення стратегії банку
58	Аналіз валютного ризику (опис, характеристика можливого впливу на банк)
59	Аналіз процентного ризику (опис, характеристика можливого впливу на банк)
60	Аналіз ризику ліквідності (опис, характеристика можливого впливу на банк)
61	Політика управління ризиками (кредитним, ліквідності, ринковим, валютним, процентним, операційним тощо)
62	Коротка інформація про інвестиційні плани на найближчі роки
63	Детальна інформація про інвестиційні плани на найближчі роки
64	Прогноз величини активів чи капіталу
65	Огляд регулятивного середовища галузі (наприклад, пруденційні вимоги до банківської системи)
66	Частка ринку по окремих видах послуг або у цілому для банку
67	Соціальна звітність
68	Принципи корпоративного громадянства
69	Перелік 5 основних джерел фінансування (кредиторів)
70	Перелік 5 основних отримувачів фінансування (позичальників)
71	Політика резервування
72	Структура кредитного портфеля за валютами
73	Структура кредитного портфеля за групами ризику
74	Інформація про заборгованість, що була реструктуризована
75	Інформація про кредитні рейтинги
76	Рейтингові звіти
77	Розшифровка простроченої та реструктуризованої заборгованості банку перед НБУ та іншими зовнішніми кредиторами або інформація про її відсутність
78	Інформація відносно лістингу (делістингу) акцій банку
79	Звіт про результати внутрішнього контролю
3. Інформація про спостережну раду й менеджмент	
80	Список членів спостережної ради (СР) (прізвища)
81	Дані про поточну роботу (посади) членів СР
82	Інша інформація (попередні місця роботи, посади, освіта)
83	Інформація про те, коли кожен член СР увійшов до її складу
84	Чи вказаний голова СР у списку членів СР

Інтегрована система управління ризиками банків

Закінчення дод. Н

Номер	Критерії
85	Інформація про роль СР
86	Перелік питань, які виносяться на затвердження СР
87	Перелік комітетів при СР
88	Прізвища, імена членів кожного з існуючих комітетів
89	Положення про службу внутрішнього аудиту
90	Інформація про співвідношення чергових і позачергових засідань СР
91	Інформація стосовно рівня відвідування засідань СР її членами (скільки членів були присутні на кожному засіданні, або середньорічна чисельність)
92	Перелік представників вищого керівництва, що не входять до складу СР
93	Біографії керівництва банку
94	Детальна інформація про умови контракту з головою правління
95	Організаційна структура банку
96	Регіональна мережа банку
97	Кількість акцій афілійованих компаній, які знаходяться у власності менеджерів банку
98	Процес прийняття рішень про винагороди членів СР
99	Розкриття детальної інформації про винагороди СР (рівень винагород тощо)
100	Форми винагороди членів СР (наприклад, у грошовій формі, у формі акцій)
101	Розкриття інформації про прив'язку рівня винагороди членів СР до результатів діяльності банку
102	Процес прийняття рішень про винагороди менеджменту
103	Розкриття детальної інформації про винагороди менеджменту (що не є членами СР), у тому числі рівень заробітної плати й бонусів
104	Форми винагороди менеджменту (що не є членами СР)
105	Розкриття інформації стосовно прив'язки рівня винагороди менеджменту до результатів діяльності банку

Додаток II

Аналіз прозорості проблемних банків України та найбільших банків України за розміром активів

Додаток III

Розраховані значення індексу прозорості проблемних банків України за період з 2010 по 2016 рр.¹

Банк	Прийняття рішення виконавчою дирекцією ФГВФО про введення тимчасової адміністрації	Рік, %						
		2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
ПАТ «УПБ»	28.05.2015 (28.08.2015 – рішення про ліквідацію)	41,90	45,71	46,67	49,52	44,76	27,48	0,00
ПАТ «Банк національний кредит»	05.06.2015 (28.08.2015 – рішення про ліквідацію)	47,62	51,43	50,48	49,52	46,67	30,43	0,00
ПАТ «ЧБРР»	03.09.2015 (рішення про ліквідацію)	29,52	32,38	31,43	27,14	23,81	0,00	0,00
ПАТ банк «Морський»	04.09.2015 (рішення про ліквідацію)	28,57	30,00	31,90	27,62	24,29	0,00	0,00
ПАТ «Укргаз-промбанк»	07.04.2015 (14.09.2015 – рішення про ліквідацію)	29,52	30,95	29,52	22,85	22,38	0,00	0,00
ПАТ АБ «Столичний»	09.07.2015 (17.09.2015 – рішення про ліквідацію)	19,52	20,48	20,95	20,48	18,10	15,60	0,00
ПАТ «Астра Банк»	19.03.2015 (17.07.2015 – виведення тимчасової адміністрації, продаж банку інвестору AGRO HOLDINGS (UKRAINE) LIMITED	22,86	23,81	23,33	21,90	21,43	0,00	0,00
АТ «Банк «Фінанси і кредит»	17.09.2015	50,00	53,33	52,38	46,67	45,71	40,19	39,52
АТ «Банк «Національні інвестиції»	17.09.2015	49,52	50,48	50,00	47,14	45,71	0,00	0,00
ПАТ «Інтеграл-Банк»	16.09.2015	50,48	50,00	50,47	49,05	46,19	0,00	0,00
ПАТ «АКБ «Капітал»	20.07.2015	46,19	47,14	47,62	45,24	42,38	26,00	0,00

¹ Дані станом на 01.01.2017 р.

Інтегрована система управління ризиками банків

Продовження дод. III

Банк	Прийняття рішення виконавчою дирекцією ФГВФО про введення тимчасової адміністрації	Рік, %						
		2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
ПАТ «Радикал Банк»	09.07.2015	36,67	37,14	38,57	33,33	31,43	0,00	0,00
ПАТ «КБ «Фінансова Ініціатива»	23.06.2015	44,29	46,19	46,67	43,33	40,95	45,47	44,14
АТ «Дельта Банк»	02.03.2015	55,24	56,67	52,86	51,43	50,00	44,33	42,43
ПАТ «ВБР»	27.11.2014	18,57	20,48	21,90	17,14	0,00	0,00	0,00
ПАТ «Омега Банк»	02.03.2015 (06.07.2015 – рішення про ліквідацію)	22,86	24,29	24,76	27,62	0,00	0,00	0,00
ПАТ «КБ «Стандарт»	19.02.2015 (19.06.2015 – рішення про ліквідацію)	23,81	24,76	24,29	25,23	23,33	0,00	0,00
ПАТ «КБ «Надра»	05.02.2015 (05.06.2015 – рішення про ліквідацію)	37,14	38,57	43,81	40,00	37,62	21,23	0,00
ПАТ «Кредит-промбанк»	02.03.2015 (03.06.2015 – рішення про ліквідацію)	40,00	45,71	46,67	40,95	40,95	23,62	0,00
АБ «Укооспілка»	22.01.2015 (23.04.2015 – рішення про ліквідацію)	28,10	30,48	30,00	23,81	21,05	0,00	0,00
ПАТ «Профін Банк»	19.01.2015 (20.04.2015 – рішення про ліквідацію)	27,62	30,00	33,33	30,95	0,00	0,00	0,00
ПАТ «ВіЕйБі Банк»	20.11.2014 (20.03.2015 – рішення про ліквідацію)	74,29	76,67	77,14	78,57	0,00	0,00	0,00
Пат «Банк Камбіо»	04.12.2014 (02.03.2015 – рішення про ліквідацію)	31,43	33,81	34,29	31,90	0,00	0,00	0,00
ПАТ «БГ Банк»	27.11.2014 (27.02.2015 – рішення про ліквідацію)	26,67	24,29	25,23	25,71	0,00	0,00	0,00
ПАТ «Легбанк»	27.11.2014 (27.02.2015 – рішення про ліквідацію)	20,00	22,38	22,86	25,71	0,00	0,00	0,00
ПАТ «Меліор Банк»	09.10.2014 (11.02.2015 – рішення про ліквідацію)	27,62	26,67	29,52	26,19	0,00	0,00	0,00
ПАТ «КБ «Аксіома»	09.10.2014 (30.01.2015 – рішення про ліквідацію)	20,48	25,24	22,38	20,48	0,00	0,00	0,00
Банк «Демарк»	26.09.2014 (30.01.2015 – рішення про ліквідацію)	32,86	34,29	30,00	31,90	0,00	0,00	0,00
ПАТ «Інтер-кредитбанк»	09.10.2014 (17.01.2015 – рішення про ліквідацію)	24,76	21,90	25,24	21,43	0,00	0,00	0,00
ПАТ «Грін Банк»	25.09.2014 (23.01.2015 – рішення про ліквідацію)	18,10	21,43	20,48	20,00	0,00	0,00	0,00

Додатки

Продовження дод. ПІ

Банк	Прийняття рішення виконавчою дирекцією ФГВФО про введення тимчасової адміністрації	Рік, %						
		2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
ПАТ «КБ «Актив-Банк»	02.09.2014 (24.12.2014 – рішення про ліквідацію)	34,29	36,19	34,76	31,90	30,95	0,00	0,00
АТ «Банк «Золоті Ворота»	01.08.2014 (05.12.2014 – рішення про ліквідацію)	33,33	36,19	34,76	29,52	0,00	0,00	0,00
АТ «Фінростбанк»	15.07.2014 (16.10.2014 – рішення про ліквідацію)	20,00	21,43	22,86	21,90	0,00	0,00	0,00
ПАТ «КБ «Південком- банк»	26.05.2014 (26.09.2014 – рішення про ліквідацію)	29,52	36,19	37,62	32,38	0,00	0,00	0,00
ПАТ «Старокиїв- ський банк»	17.06.2014 (17.09.2014 – рішення про ліквідацію)	18,57	21,43	25,71	22,86	0,00	0,00	0,00
ПАТ «КБ «Промеконом- банк»	21.05.2014 (08.09.2014 – рішення про ліквідацію)	25,24	26,19	20,48	23,33	0,00	0,00	0,00
ПАТ «Західнком- банк»	29.05.2014 (23.07.2014 – рішення про ліквідацію)	23,33	25,24	22,38	22,86	0,00	0,00	0,00
ПАТ «Банк Форум»	14.03.2014 (16.06.2014 – рішення про ліквідацію)	49,52	52,86	48,10	50,48	0,00	0,00	0,00
АТ «Брокбізнес- банк»	28.02.2014 (11.06.2014 – рішення про ліквідацію)	47,14	49,05	50,00	53,81	0,00	0,00	0,00
ПАТ «Банк Софіївський»	22.12.2015 (22.04.2016 – рішення про ліквідацію)	33,33	36,19	31,43	25,24	22,14	14,43	0,00
ПАТ КБ «ТК Кредит»	09.02.2016 (07.04.2016 – рішення про ліквідацію)	40,29	39,24	31,90	30,52	20,71	18,33	16,71
ПАТ КБ «Преміум»	10.02.2016 – рішення про ліквідацію	35,19	30,90	31,43	28,71	23,33	20,24	13,00
ПАТ «Родовід Банк»	25.02.2016	52,38	54,62	51,38	45,10	37,19	20,76	11,62
ПАТ «Банк Петрокоммерц Україна»	17.03.2016 (21.04.2016 – рішення про ліквідацію)	46,19	43,86	48,05	35,90	28,95	15,48	0,00
ПАТ КБ «Хрещатик»	05.04.2016 (02.06.2016 – рішення про ліквідацію)	54,14	56,81	51,57	44,67	31,86	21,33	0,00
ПАТ «Фідобанк»	20.05.2016 (18.07.2016 – рішення про ліквідацію)	55,62	49,19	50,38	43,71	33,95	24,00	0,00
ПАТ «Смартбанк»	24.05.2016 (21.07.2016 – рішення про ліквідацію)	30,10	28,24	22,62	31,38	25,71	21,24	0,00

Інтегрована система управління ризиками банків

Закінчення дод. ПІ

Банк	Прийняття рішення виконавчою дирекцією ФГВФО про введення тимчасової адміністрації	Рік, %						
		2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
ПАТ «Інвестиційно-трастовий банк»	31.05.2016 – рішення про ліквідацію	41,05	42,86	41,14	40,43	36,48	30,19	21,05
ПАТ «Класик Банк»	14.06.2016 (11.08.2016 – рішення про ліквідацію)	36,62	34,29	35,43	25,19	27,24	26,81	0,00
ПАТ «Євробанк»	17.06.2016 (16.08.2016 – рішення про ліквідацію)	31,05	31,00	28,81	23,67	21,10	23,95	0,00
ПАТ «Держзембанк»	26.07.2016 (27.09.2016 – рішення про ліквідацію)	34,90	32,05	33,33	25,81	23,19	20,00	0,00
ПАТ «Фінексбанк»	18.11.2016 – рішення про ліквідацію	36,14	28,05	28,90	25,24	20,10	21,95	0,00
Середнє значення		35,25	36,32	35,94	33,52	19,52	10,86	3,97

Додаток ПІ2

**Аналіз відповідності між значенням індексу
транспарентності проблемних банків України
та часом прийняття рішення про введення тимчасової
адміністрації**

Банк	Кількість років від моменту зниження індексу інформаційної прозорості нижче середнього значення до часу уведення тимчасової адміністрації	Кількість років від моменту зниження індексу інформаційної прозорості нижче критичного значення до часу уведення тимчасової адміністрації	Чи перевищувало значення індексу середнє значення протягом досліджуваного періоду
ПАТ «УПБ»	4 роки 5 місяців	після банкрутства	ні
ПАТ «Банк національний кредит»	4 роки 5 місяців	після банкрутства	так
ПАТ «ЧБРР»	4 роки 8 місяців	8 місяців	ні
ПАТ Банк «Морський»	4 роки 8 місяців	8 місяців	ні
ПАТ «Укргазпромбанк»	4 роки 3 місяці	1 рік 3 місяці	ні
ПАТ АБ «Столичний»	4 роки 6 місяців	4 роки 6 місяців	ні
ПАТ «Астра Банк»	4 роки 3 місяці	4 роки 3 місяці	ні

Додатки

Продовження дод. П2

Банк	Кількість років від моменту зниження індексу інформаційної прозорості нижче середнього значення до часу уведення тимчасової адміністрації	Кількість років від моменту зниження індексу інформаційної прозорості нижче критичного значення до часу уведення тимчасової адміністрації	Чи перевищувало значення індексу середнє значення протягом досліджуваного періоду
АТ «Банк «Фінанси і кредит»	4 роки 9 місяців	–	так
АТ «Банк «Національні інвестиції»	4 роки 9 місяців	9 місяців	так
ПАТ «Інтеграл-Банк»	1 рік 9 місяців	9 місяців	так
ПАТ «АКБ «Капітал»	4 роки 7 місяців	після банкрутства	ні
ПАТ «Радикал Банк»	4 роки 6 місяців	7 місяців	ні
ПАТ «КБ «Фінансова Ініціатива»	4 роки 6 місяців	–	ні
АТ «Дельта Банк»	2 місяці	–	так
ПАТ «ВБР»	3 роки 11 місяців	3 роки 11 місяців	ні
ПАТ «Банк «Київська Русь»	4 роки 3 місяці	3 місяці	ні
ПАТ «Омега Банк»	4 роки 2 місяці	4 роки 2 місяці	ні
ПАТ «КБ «Стандарт»	4 роки 2 місяці	4 роки 2 місяці	ні
ПАТ «КБ «Надра»	4 роки 1 місяць	1 місяць	ні
ПАТ «Кредитпромбанк»	4 роки 2 місяці	2 місяці	ні
АБ «Укооспілка»	4 роки 1 місяць	1 рік 1 місяць	ні
ПАТ «Профін Банк»	4 роки 1 місяць	1 місяць	ні
ПАТ «ВіЕйБі Банк»	після банкрутства	після банкрутства	так
Пат «Банк Камбіо»	3 роки 11 місяців	після банкрутства	ні
ПАТ «БГ Банк»	3 роки 11 місяців	2 роки 11 місяців	ні
ПАТ «Легбанк»	3 роки 11 місяців	3 роки 11 місяців	ні
ПАТ «Меліор Банк»	3 роки 10 місяців	після банкрутства	ні
ПАТ «КБ «Аксиома»	3 роки 10 місяців	3 роки 10 місяців	ні
Банк «Демарк»	3 роки 10 місяців	після банкрутства	ні
ПАТ «Інтеркредитбанк»	3 роки 10 місяців	3 роки 10 місяців	-
ПАТ «Грін Банк»	3 роки 10 місяців	3 роки 10 місяців	ні
ПАТ «КБ «Актив-Банк»	3 роки 9 місяців	після банкрутства	ні
АТ «Банк «Золоті Ворота»	3 роки 8 місяців	після банкрутства	ні
АТ «Фінростбанк»	3 роки 7 місяців	3 роки 7 місяців	ні
ПАТ «КБ «Південкомбанк»	3 роки 5 місяців	після банкрутства	ні
ПАТ «Старокиївський банк»	3 роки 5 місяців	3 роки 5 місяців	ні
ПАТ «КБ «Промекономбанк»	3 роки 5 місяців	1 рік 5 місяців	ні
ПАТ «Західінкомбанк»	3 роки 5 місяців	3 роки 5 місяців	ні

Інтегрована система управління ризиками банків

Закінчення дод. П2

Банк	Кількість років від моменту зниження індексу інформаційної прозорості нижче середнього значення до часу уведення тимчасової адміністрації	Кількість років від моменту зниження індексу інформаційної прозорості нижче критичного значення до часу уведення тимчасової адміністрації	Чи перевищувало значення індексу середнє значення протягом досліджуваного періоду
ПАТ «Банк Форум»	3 роки 4 місяці	після банкрутства	так
АТ «Брокбізнесбанк»	3 роки 3 місяці	після банкрутства	так
ПАТ «Банк Софіївський»	5 років	1 рік	ні
ПАТ КБ «ТК Кредит»	5 років 2 місяці	1 рік 2 місяці	ні
ПАТ КБ «Преміум»	5 років 2 місяці	1 рік 2 місяці	ні
ПАТ «Родовід Банк»	2 роки 3 місяці	3 місяці	так
ПАТ «Банк Петрокоммерц Україна»	5 років 4 місяці	4 місяці	ні
ПАТ КБ «Хрещатик»	2 роки 3 місяці	3 місяці	так
ПАТ «Фідобанк»	4 роки 5 місяців	5 місяців	так
ПАТ «Смартбанк»	5 років 5 місяців	3 роки 5 місяців	ні
ПАТ «Інвестиційно-трастовий банк»	5 років 5 місяців	після банкрутства	ні
ПАТ «Класик Банк»	5 років 6 місяців	після банкрутства	ні
ПАТ «Євробанк»	5 років 6 місяців	2 роки 6 місяців	ні
ПАТ «Держзембанк»	5 років 7 місяців	1 рік 7 місяців	ні
ПАТ «Фінексбанк»	5 років 11 місяців	1 рік 11 місяців	ні

**Розраховані значення індексу прозорості
найбільших банків України за розміром активів станом
на 01.01.2017 рік за 2010–2016 роки**

Банк	Рік, %						
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Приватбанк	55,24	56,67	59,05	73,81	77,14	71,43	68,50
Ощадбанк	45,24	45,71	47,14	46,67	48,57	54,33	55,38
Укрексімбанк	46,19	49,05	50,95	54,29	55,24	58,24	58,00
Промінвестбанк	45,71	46,19	42,38	40,71	41,90	43,00	43,81
Укрсоцбанк	46,19	51,85	52,91	75,48	61,90	70,14	60,81
Райффайзен Банк Аваль	49,05	58,66	55,00	63,50	63,81	65,19	66,33
Дочірній банк «Сбербанка Росії»	46,19	48,57	42,38	66,79	67,62	67,00	54,00
Альфа-Банк	47,14	46,19	43,81	73,19	63,81	65,24	65,81
ВТБ Банк	43,33	55,71	55,24	67,43	72,38	72,91	52,00
ПУМБ	55,24	59,52	60,00	72,19	75,24	75,33	75,57
Укрсиббанк	39,52	46,19	44,29	50,00	56,19	60,67	67,71
ОТП Банк	55,71	57,14	60,47	65,92	63,81	64,14	62,00
Укргазбанк	41,90	65,71	52,38	53,33	48,57	49,29	53,57
Середнє значення	47,43	52,86	51,23	61,79	61,25	62,84	60,27

Аналіз рівня транспарентності банків України за 2011–2016 роки

Аналіз рівня транспарентності проблемних банків України за 2011–2017 роки (загальна кількість видів публічної інформації, що оприлюднювалася банками, та загальна кількість балів, отриманих за усіма блоками)

Банк	Відхилення індексу інформаційної прозорості, в. п.										Бали у цілому за всіма блоками							Загальна кількість видів публічної інформації, що оприлюднюється банками						
	2010/2011	2011/2012	2012/2013	2013/2014	2014/2015	2015/2016	2011 рік	2012 рік	2013 рік	2014 рік	2015 рік	2016 рік	2016 рік	2015 рік	2014 рік	2013 рік	2012 рік	2011 рік						
ПАТ «УІБ»	3,81	0,96	2,85	-4,76	-17,28	-27,48	48,0	49,0	52,0	47,0	28,9	0,0	0,0	28,9	63	74	62	57						
ПАТ «Банк національний кредит»	3,81	-0,95	-0,96	-2,85	-16,24	-30,43	54,0	53,0	52,0	49,0	32,0	0,0	0,0	32,0	71	74	67	64						
ПАТ «ЧБРР»	2,86	-0,95	-4,29	-3,33	-23,81	0,00	34,0	33,0	28,5	25,0	0,0	0,0	0,0	0,0	5	36	40	40						
ПАТ «Банк «Морський» ПАТ	1,43	1,90	-4,28	-3,33	-24,29	0,00	31,5	33,5	29,0	25,5	0,0	0,0	0,0	0,0	5	37	41	37						
«Укргазпромбанк»	1,43	-1,43	-6,67	-0,47	-22,38	0,00	32,5	31,0	24,0	23,5	0,0	0,0	0,0	0,0	4	34	34	38						
ПАТ АБ «Столичний»	0,96	0,47	-0,47	-2,38	-2,50	-15,60	21,5	22,0	21,5	19,0	16,4	0,0	0,0	0,0	21	28	31	25						
ПАТ «Астра Банк»	0,95	-0,48	-1,43	-0,47	-21,43	0,00	25,0	24,5	23,0	22,5	0,0	0,0	0,0	0,0	3	33	33	30						
АТ «Банк Фінанси і кредит»	3,33	-0,95	-5,71	-0,96	-5,52	-0,67	56,0	55,0	49,0	48,0	42,2	41,5	52	54	70	70	69	66						
АТ «Банк «Національні інвестиції»	0,96	-0,48	-2,86	-1,43	-45,71	0,00	53,0	52,5	49,5	48,0	0,0	0,0	0,0	0,0	8	70	70	63						
ПАТ «Інтеграл-Банк»	-0,48	0,47	-1,42	-2,86	-46,19	0,00	52,5	53,0	51,5	48,5	0,0	0,0	0,0	0,0	8	71	73	62						
ПАТ «АКБ «Капітал»	0,95	0,48	-2,38	-2,86	-16,38	-26,00	49,5	50,0	47,5	44,5	27,3	0,0	0,0	0,0	37	65	67	58						

Продовження дод. П4.1

Банк	Відхилення індексу інформаційної прозорості, в. п.										Бали у цілому за всіма блоками										Загальна кількість видів публічної інформації, що оприлюднюється банками				
	2010/2011	2011/2012	2012/2013	2013/2014	2014/2015	2015/2016	2011 рік	2012 рік	2013 рік	2014 рік	2015 рік	2016 рік	2016 рік	2015 рік	2014 рік	2013 рік	2012 рік	2011 рік	2016 рік	2015 рік	2014 рік	2013 рік	2012 рік	2011 рік	
	р	р	р	р	р	р	р	р	р	р	р	р	р	р	р	р	р	р	р	р	р	р	р	р	р
ПАТ «Радикал Банк»	0,47	1,43	-5,24	-1,90	-31,43	0,00	39,0	40,5	35,0	33,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
ПАТ «КБ «Фінансова Ініціатива»	1,90	0,48	-3,34	-2,38	4,52	-1,33	48,5	49,0	45,5	43,0	47,7	46,3	58	60	63	65	62	57							
АТ «Дельта Банк»	1,43	-3,81	-1,43	-1,43	-5,67	-1,90	59,5	55,5	54,0	52,5	46,5	44,6	56	59	76	77	70	70							
ПАТ «ВБР»	1,91	1,42	-4,76	-17,14	0,00	0,00	21,5	23,0	18,0	0,0	0,0	0,0	0	3	0	26	29	25							
ПАТ «Банк «Київська Русь»	1,90	0,95	1,91	-14,10	-2,24	-0,57	38,0	39,0	41,0	26,2	23,8	23,2	29	32	0	58	49	45							
ПАТ «Омега Банк»	1,43	0,47	2,86	-27,62	0,00	0,00	25,5	26,0	29,0	0,0	0,0	0,0	0	4	0	41	33	30							
ПАТ «КБ «Стандарт»	0,95	-0,47	0,94	-1,90	-23,33	0,00	26,0	25,5	26,5	24,5	0,0	0,0	0	4	36	38	32	31							
ПАТ «КБ «Надра»	1,43	5,24	-3,81	-2,38	-16,39	-21,23	40,5	46,0	42,0	39,5	22,3	0,0	0	31	57	60	58	48							
ПАТ «Кредит-промбанк»	5,71	0,96	-5,72	0,00	-17,33	-23,62	48,0	49,0	43,0	43,0	24,8	0,0	0	34	63	61	62	57							
АБ «Укоосплка»	2,38	-0,48	-6,19	-2,76	-21,05	0,00	32,0	31,5	25,0	22,1	0,0	0,0	0	5	0	36	40	38							
ПАТ «Профін Банк»	2,38	3,33	-2,38	-30,95	0,00	0,00	31,5	35,0	32,5	0,0	0,0	0,0	0	5	0	46	44	37							
ПАТ «ВіЙбі Банк»	2,38	0,47	1,43	-78,57	0,00	0,00	80,5	81,0	82,5	0,0	0,0	0,0	0	12	0	117	102	95							
ПАТ «Банк Камбіо»	2,38	0,48	-2,39	-31,90	0,00	0,00	35,5	36,0	33,5	0,0	0,0	0,0	0	5	0	48	45	42							
ПАТ «БГ Банк»	-2,38	0,94	0,48	-25,71	0,00	0,00	25,5	26,5	27,0	0,0	0,0	0,0	0	4	0	38	33	30							
ПАТ «Легбанк»	2,38	0,48	2,85	-25,71	0,00	0,00	23,5	24,0	27,0	0,0	0,0	0,0	0	3	0	38	30	28							
ПАТ «Меллор Банк»	-0,95	2,85	-3,33	-26,19	0,00	0,00	28,0	31,0	27,5	0,0	0,0	0,0	0	4	0	39	39	33							
ПАТ «КБ «Аксіома»	4,76	-2,86	-1,90	-20,48	0,00	0,00	26,5	23,5	21,5	0,0	0,0	0,0	0	3	0	31	30	31							
Банк «Демарк»	1,43	-4,29	1,90	-31,90	0,00	0,00	36,0	31,5	33,5	0,0	0,0	0,0	0	5	0	48	40	42							
ПАТ «Інтеркредит-банк»	-2,86	3,34	-3,81	-21,43	0,00	0,00	23,0	26,5	22,5	0,0	0,0	0,0	0	4	0	32	33	27							
ПАТ «Грін Банк»	3,33	-0,95	-0,48	-20,00	0,00	0,00	22,5	21,5	21,0	0,0	0,0	0,0	0	3	0	30	27	27							
ПАТ «КБ «Актив-Банк»	1,90	-1,43	-2,86	-0,95	-30,95	0,00	38,0	36,5	33,5	32,5	0,0	0,0	0	5	47	48	46	45							
АТ «Банк «Золоті Ворота»	2,86	-1,43	-5,24	-29,52	0,00	0,00	38,0	36,5	31,0	0,0	0,0	0,0	0	5	0	44	46	45							

Закінчення дод. П4.1

Банк	Відхилення індексу інформаційної прозорості, в. п.										Бали у цілому за всіма блоками							Загальна кількість видів публічної інформації, що оприлюднюється банками			
	2010/2011	2011/2012	2012/2013	2013/2014	2014/2015	2015/2016	2011 рік	2012 рік	2013 рік	2014 рік	2015 рік	2016 рік	2015 рік	2014 рік	2013 рік	2012 рік	2011 рік				
АТ «Фінростбанк»	1,43	1,43	-0,96	-21,90	0,00	0,00	22,5	24,0	23,0	0,0	0,0	0,0	0	0	3	0	33	27			
ПАТ «КБ «Південкомбанк»	6,67	1,43	-5,24	-32,38	0,00	0,00	38,0	39,5	34,0	0,0	0,0	0	0	6	0	0	48	45			
ПАТ «Старокіївський банк»	2,86	4,28	-2,85	-22,86	0,00	0,00	22,5	27,0	24,0	0,0	0,0	0	0	4	0	0	34	27			
ПАТ «КБ «Промекономбанк»	0,95	-5,71	2,85	-23,33	0,00	0,00	27,5	21,5	24,5	0,0	0,0	0	0	3	0	0	35	32			
ПАТ «Західнкомбанк»	1,91	-2,86	0,48	-22,86	0,00	0,00	26,5	23,5	24,0	0,0	0,0	0	0	3	0	0	34	31			
ПАТ «Банк Форум»	3,34	-4,76	2,38	-50,48	0,00	0,00	55,5	50,5	53,0	0,0	0,0	0	0	7	0	0	75	65			
АТ «Брокбізнесбанк»	1,91	0,95	3,81	-53,81	0,00	0,00	51,5	52,5	56,5	0,0	0,0	0	0	8	0	0	80	64			
ПАТ «Банк Софіївський»	2,86	-4,76	-6,19	-3,10	-7,71	-14,43	38,0	33,0	26,5	23,2	15,2	0,0	0	21	29	33	41	47			
ПАТ КБ «ГК Кредит»	-1,05	-7,34	-1,38	-9,81	-2,38	-1,62	41,2	33,5	32,0	21,7	19,2	17,5	22	26	27	40	42	52			
ПАТ КБ «Преміум»	-4,29	0,53	-2,72	-5,38	-3,09	-7,24	32,4	33,0	30,1	24,5	21,3	13,7	17	28	31	38	41	41			
ПАТ «Родовід Банк»	2,24	-3,24	-6,28	-7,91	-16,43	-9,14	57,4	53,9	47,4	39,0	21,8	12,2	15	32	49	59	67	72			
ПАТ «Банк Петрокоммерц Україна»	-2,33	4,19	-12,15	-6,95	-13,47	-15,48	46,1	50,5	37,7	30,4	16,3	0,0	0	25	38	47	63	58			
ПАТ КБ «Хрещатик»	2,67	-5,24	-6,90	-12,81	-10,53	-21,33	59,7	54,1	46,9	33,5	22,4	0,0	0	32	42	59	68	75			
ПАТ «Фідобанк»	-6,43	1,19	-6,67	-9,76	-9,95	-24,00	51,6	52,9	45,9	35,6	25,2	0,0	0	35	45	57	66	65			
ПАТ «Смартбанк»	-1,86	-5,62	8,76	-5,67	-4,47	-21,24	29,7	23,8	32,9	27,0	22,3	0,0	0	28	34	41	30	37			
ПАТ «Інвестиційно-трастовий банк»	1,81	-1,72	-0,71	-3,95	-6,29	-9,14	45,0	43,2	42,5	38,3	31,7	22,1	28	41	48	53	54	56			
ПАТ «Класик Банк»	-2,33	1,14	-10,24	2,05	-0,43	-26,81	36,0	37,2	26,4	28,6	28,2	0,0	0	36	36	33	47	45			
ПАТ «Євробанк»	-0,05	-2,19	-5,14	-2,57	2,85	-23,95	32,6	30,3	24,9	22,2	25,1	0,0	0	32	28	31	38	41			
ПАТ «Держзембанк»	-2,85	1,28	-7,52	-2,62	-3,19	-20,00	33,7	35,0	27,1	24,3	21,0	0,0	0	28	30	34	44	42			
ПАТ «Фінексбанк»	-8,09	0,85	-3,66	-5,14	1,85	-21,95	29,5	30,3	26,5	21,1	23,0	0,0	0	30	26	33	38	37			
Середнє значення	1,07	-0,38	-2,42	-14,00	-8,66	-6,89	38	38	35	21	11	4	5	18	27	49	47	46			

**Аналіз рівня прозорості проблемних банків України за 2011–2017 роки
(кількість видів публічної інформації, які оприлюднювалися банками за кожним блоком)**

Банк	Кількість видів публічної інформації, що оприлюднюється банками																							
	2016 рік			2015 рік			2014 рік			2013 рік			2012 рік			2011 рік								
	1 блок	2 блок	3 блок	1 блок	2 блок	3 блок	1 блок	2 блок	3 блок	1 блок	2 блок	3 блок	1 блок	2 блок	3 блок	1 блок	2 блок	3 блок						
ПАТ «УПБ»	0	0	0	7	25	7	14	39	9	17	47	10	15	38	9	12	37	7						
ПАТ «Банк національний кредит»	0	0	0	8	27	8	15	47	10	17	47	10	16	41	10	14	42	8						
ПАТ «ЧБРР»	0	0	0	0	0	5	8	24	5	9	26	6	10	26	6	8	27	5						
ПАТ Банк «Морський»	0	0	0	0	0	5	8	24	5	9	26	6	10	26	6	8	25	5						
ПАТ «Укргазпромбанк»	0	0	0	0	0	4	7	23	5	8	22	5	9	24	6	8	25	5						
ПАТ АБ «Столичний»	0	0	0	4	14	3	6	18	4	7	19	4	7	17	4	5	17	3						
ПАТ «Астра Банк»	0	0	0	0	0	3	7	22	4	7	21	4	7	19	4	6	20	4						
АТ «Банк Фінанси і кредит»	10	35	6	11	36	8	14	46	9	16	44	10	16	43	10	14	44	8						
АТ «Банк «Національні інвестиції»	0	0	0	0	0	8	14	46	9	16	45	10	16	41	9	13	41	8						
ПАТ «Інтергал-Банк»	0	0	0	0	0	8	15	47	9	17	46	10	16	41	10	13	41	8						
ПАТ «АКБ «Капітал»	0	0	0	7	23	7	13	43	9	15	43	9	15	39	9	12	39	7						
ПАТ «Радикал Банк»	0	0	0	0	0	6	10	32	6	11	31	7	12	32	7	10	30	6						
ПАТ «КБ «Фінансова Ініціатива»	12	39	7	12	41	7	13	41	8	15	41	9	15	38	9	12	38	7						
АТ «Дельта Банк»	11	38	7	12	40	8	16	50	10	18	49	11	17	43	10	15	46	9						
ПАТ «ВБР»	0	0	0	0	0	3	0	0	0	6	16	4	7	18	4	5	17	3						
ПАТ «Банк «Київська Русь»	6	20	3	6	20	6	0	0	0	13	37	8	12	30	7	9	30	6						
ПАТ «Омега Банк»	0	0	0	0	0	4	0	0	0	9	26	6	8	20	5	6	20	4						
ПАТ «КБ «Стандарт»	0	0	0	0	0	4	7	24	5	9	24	5	8	20	5	6	20	4						
ПАТ «КБ «Надра»	0	0	0	6	19	7	12	38	8	14	38	8	14	36	8	10	32	6						
ПАТ «Кредитпромбанк»	0	0	0	6	21	7	13	41	8	14	39	8	15	38	9	12	37	7						
АБ «Укооспілка»	0	0	0	0	0	5	0	0	0	8	23	5	9	25	6	8	25	5						
ПАТ «Профін Банк»	0	0	0	0	0	5	0	0	0	11	29	6	10	27	6	8	25	5						
ПАТ «Віейбі Банк»	0	0	0	0	0	12	0	0	0	27	74	16	24	63	15	20	63	12						
ПАТ «Банк Камбіо»	0	0	0	0	0	5	0	0	0	11	30	7	11	28	6	9	28	5						

Закінчення дод. П4.2

Банк	Кількість видів публічної інформації, що оприлюднюється банками																										
	2016 рік			2015 рік			2014 рік			2013 рік			2012 рік			2011 рік											
	1 блок	2 блок	3 блок	1 блок	2 блок	3 блок	1 блок	2 блок	3 блок	1 блок	2 блок	3 блок	1 блок	2 блок	3 блок	1 блок	2 блок	3 блок									
ПАТ «БГ Банк»	0	0	0	0	0	4	0	0	0	0	0	9	24	5	8	21	5	6	20	4							
ПАТ «Легбанк»	0	0	0	0	0	3	0	0	0	0	9	24	5	7	19	4	6	18	4								
ПАТ «Меліор Банк»	0	0	0	0	0	4	0	0	0	0	9	25	5	9	24	6	7	22	4								
ПАТ «КБ «Аксіома»	0	0	0	0	0	3	0	0	0	0	7	19	4	7	18	4	7	21	4								
Банк «Демарк»	0	0	0	0	0	5	0	0	0	0	11	30	7	9	25	6	9	28	5								
ПАТ «Інтеркредитбанк»	0	0	0	0	0	4	0	0	0	0	7	20	4	8	21	5	6	18	3								
ПАТ «Грін Банк»	0	0	0	0	0	3	0	0	0	0	7	19	4	6	17	4	6	18	3								
ПАТ «КБ «Актив-Банк»	0	0	0	0	0	5	10	31	6	11	30	7	7	11	28	7	9	30	6								
АТ «Банк «Золоті Ворота»	0	0	0	0	0	5	0	0	0	10	28	6	6	11	28	7	9	30	6								
АТ «Фінростбанк»	0	0	0	0	0	3	0	0	0	7	21	4	4	7	19	4	6	18	3								
ПАТ «КБ «Півден-комбанк»	0	0	0	0	0	6	0	0	0	11	31	7	7	12	31	7	9	30	6								
ПАТ «Старокиївський банк»	0	0	0	0	0	4	0	0	0	8	22	5	5	8	21	5	6	18	3								
ПАТ «КБ «Промеко-номбанк»	0	0	0	0	0	3	0	0	0	8	22	5	5	6	17	4	7	21	4								
ПАТ «Західкомбанк»	0	0	0	0	0	3	0	0	0	8	22	5	5	7	18	4	7	21	4								
ПАТ «Банк Форум»	0	0	0	0	0	7	0	0	0	17	48	10	10	15	39	9	14	43	8								
АТ «Брокбізнесбанк»	0	0	0	0	0	8	0	0	0	18	51	11	11	16	41	9	13	44	8								
ПАТ «Банк Софіївський»	0	0	0	4	13	5	6	20	3	7	23	4	4	8	28	5	9	32	6								
ПАТ КБ «ТК Кредит»	4	15	3	5	16	5	5	18	3	8	27	5	5	8	28	5	10	35	6								
ПАТ КБ «Преміум»	3	12	2	5	18	5	6	21	4	8	26	5	5	8	28	5	8	28	5								
ПАТ «Родовід Банк»	3	10	2	5	19	8	10	33	6	12	40	7	7	13	46	8	14	49	9								
ПАТ «Банк Петрокоммерц Україна»	0	0	0	4	14	7	8	26	5	9	32	6	6	13	43	8	12	39	7								
ПАТ КБ «Хрещатик»	0	0	0	6	19	8	8	28	5	12	40	7	7	14	46	8	15	51	9								
ПАТ «Фідобанк»	0	0	0	6	21	8	9	30	5	11	39	7	7	13	45	8	13	44	8								
ПАТ «Смарбанк»	0	0	0	6	19	3	7	23	4	8	28	5	5	6	20	4	7	25	4								
ПАТ «Інвестиційно-трастовий банк»	6	19	3	8	27	6	10	33	6	11	36	6	6	11	37	6	11	38	7								
ПАТ «Класик Банк»	0	0	0	7	24	5	7	24	4	7	22	4	4	9	32	6	9	31	5								
ПАТ «Свробанк»	0	0	0	6	21	4	6	19	3	6	21	4	4	8	26	5	8	28	5								
ПАТ «Держзембанк»	0	0	0	5	18	5	6	21	4	7	23	4	4	9	30	5	8	29	5								
ПАТ «Фінексбанк»	0	0	0	6	20	4	5	18	3	7	23	4	4	8	26	5	7	25	4								
Середнє значення	1,04	3,55	0,63	2,85	9,70	5,39	5,53	17,93	3,51	10,81	31,25	6,48	6,50	10,84	30,11	6,50	9,53	30,52	5,72								

**Аналіз рівня транспарентності проблемних банків України
за 2011–2016 роки (кількість балів, отриманих банками за кожним блоком)**

Банк	Кількість балів, отриманих банками за кожним інформаційним блоком																							
	2016 рік			2015 рік			2014 рік			2013 рік			2012 рік			2011 рік								
	1 блок	2 блок	3 блок	1 блок	2 блок	3 блок	1 блок	2 блок	3 блок	1 блок	2 блок	3 блок	1 блок	2 блок	3 блок	1 блок	2 блок	3 блок						
ПАТ «УПБ»	0	0	0	0	0	0	9	31	7	10	34	8	10	32	7	10	31	7						
ПАТ «Банк національний кредит»	0	0	0	6	21	5	10	32	7	10	34	8	11	34	8	11	35	8						
ПАТ «ФБР»	0	0	0	0	0	0	5	16	4	6	19	4	7	21	5	7	22	5						
ПАТ Банк «Морський»	0	0	0	0	0	0	5	17	4	6	19	4	7	22	5	6	20	5						
ПАТ «Укргазпромбанк»	0	0	0	0	0	0	5	15	4	5	16	4	6	20	5	6	21	5						
ПАТ АБ «Столичний»	0	0	0	3	11	2	4	12	3	4	14	3	4	14	3	4	14	3						
ПАТ «Астра Банк»	0	0	0	0	0	0	5	15	3	5	15	3	5	16	4	5	16	4						
АТ «Банк Фінанси і кредит»	8	27	6	8	27	6	10	31	7	10	32	7	11	36	8	11	36	8						
АТ «Банк «Національні інвестиції»	0	0	0	0	0	0	10	31	7	10	32	7	11	34	8	11	34	8						
ПАТ «Інтеграл-Банк»	0	0	0	0	0	0	10	32	7	10	33	8	11	34	8	11	34	8						
ПАТ «АКБ «Капітал»	0	0	0	5	18	4	9	29	7	10	31	7	10	33	8	10	32	7						
ПАТ «Радикал Банк»	0	0	0	0	0	0	7	21	5	7	23	5	8	26	6	8	25	6						
ПАТ «КБ «Фінансова Ініціатива»	9	30	7	10	31	7	9	28	6	9	30	7	10	32	7	10	32	7						
АТ «Дельта Банк»	9	29	7	9	30	7	11	34	8	11	35	8	11	36	8	12	39	9						
ПАТ «ВБР»	0	0	0	0	0	0	0	0	0	4	12	3	5	15	3	4	14	3						
ПАТ «Банк «Київська Русь»	5	15	3	5	15	4	5	17	4	8	27	6	8	25	6	8	25	6						
ПАТ «Омега Банк»	0	0	0	0	0	0	0	0	0	6	19	4	5	17	4	5	17	4						
ПАТ «КБ «Стандарт»	0	0	0	0	0	0	5	16	4	5	17	4	5	17	4	5	17	4						
ПАТ «КБ «Надра»	0	0	0	4	14	3	8	26	6	8	27	6	9	30	7	8	26	6						
ПАТ «Кредитпромбанк»	0	0	0	5	16	4	9	28	6	9	28	6	10	32	7	10	31	7						
АБ «Укооспллка»	0	0	0	0	0	0	4	14	3	5	16	4	6	20	5	6	21	5						
ПАТ «Профін Банк»	0	0	0	0	0	0	0	0	0	6	21	5	7	23	5	6	20	5						
ПАТ «Віейбі Банк»	0	0	0	0	0	0	0	0	0	16	54	12	16	53	12	16	52	12						
Паг «Банк Камбіо»	0	0	0	0	0	0	0	0	0	7	22	5	7	23	5	7	23	5						

Закінчення дод. П4.3

Банк	Кількість балів, отриманих банками за кожним інформаційним блоком																	
	2016 рік			2015 рік			2014 рік			2013 рік			2012 рік			2011 рік		
	1 блок	2 блок	3 блок	1 блок	2 блок	3 блок	1 блок	2 блок	3 блок	1 блок	2 блок	3 блок	1 блок	2 блок	3 блок	1 блок	2 блок	3 блок
ПАТ «БГ Банк»	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
ПАТ «Легбанк»	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
ПАТ «Меллор Банк»	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
ПАТ «КБ «Аксіома»	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Банк «Демарк»	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
ПАТ «Інтеркредитбанк»	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
ПАТ «Грін Банк»	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
ПАТ «КБ «Актив-Банк»	0	0	0	0	0	0	6	21	5	7	22	5	7	24	5	8	25	6
АТ «Банк «Золоті Ворота»	0	0	0	0	0	0	0	0	0	6	20	5	7	24	5	8	25	6
АТ «Фінростбанк»	0	0	0	0	0	0	0	0	0	5	15	3	5	16	4	5	15	3
ПАТ «КБ «Південкомбанк»	0	0	0	0	0	0	0	0	0	7	22	5	8	26	6	8	25	6
ПАТ «Старокиївський банк»	0	0	0	0	0	0	0	0	0	5	16	4	5	18	4	5	15	3
ПАТ «КБ «Пром-економікбанк»	0	0	0	0	0	0	0	0	0	5	16	4	4	14	3	5	18	4
ПАТ «Західкомбанк»	0	0	0	0	0	0	0	0	0	5	16	4	5	15	4	5	17	4
ПАТ «Банк Форум»	0	0	0	0	0	0	0	0	0	11	34	8	10	33	8	11	36	8
АТ «Брокбізнесбанк»	0	0	0	0	0	0	0	0	0	11	37	8	11	34	8	10	33	8
ПАТ «Банк Софіївський»	0	0	0	0	0	0	0	0	0	5	17	4	7	21	5	8	25	6
ПАТ КБ «ГК Кредит»	4	11	3	4	13	3	4	14	3	6	21	5	7	22	5	8	27	6
ПАТ КБ «Преміум»	3	9	2	4	14	3	5	16	4	6	20	5	7	21	5	6	21	5
ПАТ «Родовід Банк»	2	8	2	4	14	3	8	25	6	9	31	7	11	35	8	11	37	9
ПАТ «Банк Петрокоммерц Україна»	0	0	0	3	11	2	6	20	5	8	25	6	10	33	8	9	30	7
ПАТ КБ «Хрещатик»	0	0	0	4	15	3	7	22	5	9	30	7	11	35	8	12	39	9
ПАТ «Фідобанк»	0	0	0	5	16	4	7	23	5	9	30	7	11	34	8	10	34	8
ПАТ «Смартбанк»	0	0	0	4	14	3	5	18	4	7	21	5	5	15	4	6	19	4
ПАТ «Інвестиційно-трастовий банк»	4	14	3	6	21	5	8	25	6	8	28	6	9	28	6	9	29	7
ПАТ «Класик Банк»	0	0	0	6	18	4	6	19	4	5	17	4	7	24	6	7	23	5
ПАТ «Свробанк»	0	0	0	5	16	4	4	14	3	5	16	4	6	20	5	7	21	5
ПАТ «Держзембанк»	0	0	0	4	14	3	5	16	4	5	18	4	7	23	5	7	22	5
ПАТ «Фінексбанк»	0	0	0	5	15	3	4	14	3	5	17	4	6	20	5	6	19	4
Середнє значення	0,83	2,71	0,63	2,28	7,41	1,71	4,10	13,32	3,07	7,04	22,88	5,28	7,55	24,53	5,66	7,63	24,79	5,72

Аналіз рівня транспарентності проблемних банків України за 2011–2016 роки (індекс транспарентності за кожним блоком)

Банк	Індекс інформаційної прозорості, за кожним інформаційним блоком, %																	
	2016 рік			2015 рік			2014 рік			2013 рік			2012 рік			2011 рік		
	1 блок	2 блок	3 блок	1 блок	2 блок	3 блок	1 блок	2 блок	3 блок	1 блок	2 блок	3 блок	1 блок	2 блок	3 блок	1 блок	2 блок	3 блок
ПАТ «УПБ»	0,00	0,00	0,00	23,08	34,73	16,65	37,60	56,57	27,11	41,60	62,59	30,00	39,20	58,99	28,27	38,40	57,77	27,69
ПАТ «Банк національний кредит»	0,00	0,00	0,00	25,56	38,46	18,43	39,20	58,99	28,27	41,60	62,59	30,00	42,40	63,80	30,58	43,20	65,00	31,15
ПАТ «ЧБРР»	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	20,00	30,09	14,42	22,80	34,30	16,44	26,40	39,72	19,04	27,20	40,92	19,61
ПАТ Банк «Морський»	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	20,40	30,70	14,71	23,20	34,91	16,73	26,80	40,32	19,32	25,20	37,92	18,17
ПАТ «Укргазпромбанк»	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	18,80	28,29	13,56	19,19	28,88	13,84	24,80	37,31	17,88	26,00	39,12	18,75
ПАТ АБ «Столичний»	0,00	0,00	0,00	13,10	19,72	9,45	15,20	22,88	10,96	17,20	25,88	12,41	17,60	26,48	12,69	17,20	25,88	12,41
ПАТ «Астра Банк»	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	18,00	27,09	12,98	18,40	27,68	13,27	19,60	29,49	14,13	20,00	30,09	14,42
АТ «Банк «Фінанси і кредит»	33,20	49,95	23,94	33,76	50,80	24,35	38,40	57,77	27,69	39,20	58,99	28,27	44,00	66,20	31,73	44,80	67,40	32,31
АТ «Банк «Національні інвестиції»	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	38,40	57,77	27,69	39,60	59,58	28,56	42,00	63,19	30,29	42,40	63,80	30,58
ПАТ «Інтергал-Банк»	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	38,80	58,38	27,98	41,20	61,99	29,71	42,39	63,79	30,57	42,00	63,19	30,29
ПАТ «АКБ «Капітал»	0,00	0,00	0,00	21,84	32,86	15,75	35,60	53,56	25,67	38,00	57,18	27,41	40,00	60,19	28,85	39,60	59,58	28,56
ПАТ «Радикал Банк»	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	26,40	39,72	19,04	28,00	42,13	20,19	32,40	48,75	23,36	31,20	46,94	22,50
ПАТ «КБ «Фінансова Ініціатива»	37,08	55,79	26,74	38,19	57,47	27,54	34,40	51,76	24,81	36,40	54,76	26,25	39,20	58,99	28,27	38,80	58,38	27,98
АТ «Дельта Банк»	35,64	53,63	25,70	37,24	56,03	26,85	42,00	63,19	30,29	43,20	65,00	31,15	44,40	66,81	32,02	47,60	71,62	34,33
ПАТ «ВБР»	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	14,40	21,66	10,38	18,40	27,68	13,27	17,20	25,88	12,41
ПАТ «Банк «Київська Русь»	18,60	27,98	13,41	19,08	28,70	13,76	20,96	31,53	15,11	32,80	49,35	23,66	31,20	46,94	22,50	30,40	45,74	21,92
ПАТ «Омега Банк»	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	23,20	34,91	16,73	20,80	31,29	15,00	20,40	30,70	14,71
ПАТ «КБ «Стандарт»	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	19,60	29,49	14,13	21,19	31,89	15,28	20,40	30,70	14,71	20,80	31,29	15,00
ПАТ «КБ «Надра»	0,00	0,00	0,00	17,83	26,83	12,86	31,60	47,55	22,79	33,60	50,56	24,23	36,80	55,37	26,54	32,40	48,75	23,36
ПАТ «Кредитпромбанк»	0,00	0,00	0,00	19,84	29,85	14,31	34,40	51,76	24,81	34,40	51,76	24,81	39,20	58,99	28,27	38,40	57,77	27,69
АБ «Укооспшк»	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	17,68	26,60	12,75	20,00	30,09	14,42	25,20	37,92	18,17	25,60	38,52	18,46
ПАТ «Профін Банк»	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	26,00	39,12	18,75	28,00	42,13	20,19	25,20	37,92	18,17
ПАТ «ВШІБІ Банк»	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	66,00	99,30	47,60	64,80	97,50	46,73	64,40	96,90	46,44
ПАТ «Банк Камбіо»	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	26,80	40,32	19,32	28,80	43,34	20,77	28,40	42,73	20,48

Закінчення дод. П4.4

Банк	Індекс інформаційної прозорості, за кожним інформаційним блоком, %																							
	2016 рік			2015 рік			2014 рік			2013 рік			2012 рік			2011 рік								
	1 блок	2 блок	3 блок	1 блок	2 блок	3 блок	1 блок	2 блок	3 блок	1 блок	2 блок	3 блок	1 блок	2 блок	3 блок	1 блок	2 блок	3 блок						
ПАТ «БГ Банк»	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	21,60	32,49	15,57	21,19	31,89	15,28	20,40	30,70	14,71
ПАТ «Легбанк»	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	21,60	32,49	15,57	19,20	28,89	13,85	18,80	28,29	13,56
ПАТ «Меліор Банк»	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	22,00	33,10	15,87	24,80	37,31	17,88	22,40	33,71	16,16
ПАТ «КБ «Аксіома»	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	17,20	25,88	12,41	18,80	28,29	13,56	21,20	31,90	15,29
Банк «Демарк»	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	26,80	40,32	19,32	25,20	37,92	18,17	28,80	43,34	20,77
ПАТ «Інтеркредитбанк»	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	18,00	27,09	12,98	21,20	31,90	15,29	18,40	27,68	13,27
ПАТ «Грін Банк»	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	16,80	25,88	12,41	17,20	25,88	12,41	18,00	27,09	12,98
ПАТ «КБ «Актив-Банк»	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	26,00	39,12	18,75	29,20	43,93	21,06	30,40	45,74	21,92
АТ «Банк «Золоті Ворота»	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	24,80	37,31	17,88	29,20	43,93	21,06	30,40	45,74	21,92
АТ «Фінростбанк»	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	18,40	27,68	13,27	19,20	28,89	13,85	18,00	27,09	12,98
ПАТ «КБ «Південкомбанк»	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	27,20	40,92	19,61	31,60	47,55	22,79	30,40	45,74	21,92
ПАТ «Старокиївський банк»	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	19,20	28,89	13,85	21,60	32,49	15,57	18,00	27,09	12,98
ПАТ «КБ «Промекобанк»	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	19,60	29,49	14,13	17,20	25,88	12,41	22,00	33,10	15,87
ПАТ «Західкомбанк»	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	19,20	28,89	13,85	18,80	28,29	13,56	21,20	31,90	15,29
ПАТ «Банк Форум»	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	42,40	63,80	30,58	40,40	60,79	29,14	44,40	66,81	32,02
АТ «Брокбізнесбанк»	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	45,20	68,01	32,60	42,00	63,19	30,29	41,20	61,99	29,71
ПАТ «Банк Софіївський»	0,00	0,00	0,00	12,12	18,24	8,74	18,60	27,98	13,41	21,20	31,90	15,29	26,40	39,72	19,04	21,20	31,90	15,29	26,40	39,72	19,04	30,40	45,74	21,92
ПАТ КБ «ТК Кредит»	14,04	21,12	10,12	15,40	23,17	11,10	17,40	26,18	12,55	25,64	38,57	18,49	26,80	40,32	19,32	25,64	38,57	18,49	26,80	40,32	19,32	32,96	49,60	23,77
ПАТ КБ «Преміум»	10,92	16,43	7,88	17,00	25,58	12,26	19,60	29,49	14,13	24,12	36,29	17,39	26,40	39,72	19,04	24,12	36,29	17,39	26,40	39,72	19,04	25,96	39,05	18,72
ПАТ «Родовід Банк»	9,76	14,69	7,04	17,44	26,24	12,58	31,24	47,00	22,53	37,88	57,00	27,32	43,16	64,94	31,12	37,88	57,00	27,32	43,16	64,94	31,12	45,88	69,03	33,09
ПАТ «Банк Петрокоммерц Україна»	0,00	0,00	0,00	13,00	19,57	9,38	24,32	36,59	17,54	30,16	45,37	21,75	40,36	60,73	29,11	30,16	45,37	21,75	40,36	60,73	29,11	36,84	55,43	26,57
ПАТ КБ «Хрещатик»	0,00	0,00	0,00	17,92	26,96	12,92	26,76	40,27	19,30	37,52	56,46	27,06	43,32	65,18	31,24	37,52	56,46	27,06	43,32	65,18	31,24	47,72	71,80	34,41
ПАТ «Фідобанк»	0,00	0,00	0,00	20,16	30,33	14,54	28,52	42,91	20,57	36,72	55,24	26,48	42,32	63,67	30,52	36,72	55,24	26,48	42,32	63,67	30,52	41,32	62,17	29,80
ПАТ «Смартбанк»	0,00	0,00	0,00	17,84	26,85	12,87	21,60	32,49	15,57	26,36	39,66	19,01	19,00	28,59	13,70	26,36	39,66	19,01	19,00	28,59	13,70	23,72	35,69	17,11
ПАТ «Інвестиційно-трастовий банк»	17,68	26,60	12,75	25,36	38,16	18,29	30,64	46,11	22,10	33,96	51,10	24,49	34,56	52,00	24,92	33,96	51,10	24,49	34,56	52,00	24,92	36,00	54,17	25,96
ПАТ «Класик Банк»	0,00	0,00	0,00	22,52	33,88	16,24	22,88	34,43	16,50	21,16	31,84	15,26	29,76	44,78	21,46	21,16	31,84	15,26	29,76	44,78	21,46	28,80	43,34	20,77
ПАТ «Свробанк»	0,00	0,00	0,00	20,12	30,27	14,51	17,72	26,67	12,78	19,88	29,92	14,34	24,20	36,41	17,45	19,88	29,92	14,34	24,20	36,41	17,45	26,04	39,18	18,78
ПАТ «Держзембанк»	0,00	0,00	0,00	16,80	25,28	12,12	19,48	29,31	14,05	21,68	32,62	15,63	28,00	42,13	20,19	21,68	32,62	15,63	28,00	42,13	20,19	26,92	40,51	19,41
ПАТ «Фінексбанк»	0,00	0,00	0,00	18,44	27,74	13,30	16,88	25,40	12,18	21,20	31,90	15,29	24,28	36,53	17,51	21,20	31,90	15,29	24,28	36,53	17,51	23,56	35,45	16,99
Середнє значення	3,34	5,02	2,41	9,13	13,73	6,58	16,40	24,67	11,83	28,16	42,36	20,30	30,19	45,43	21,77	30,19	42,36	20,30	30,19	45,43	21,77	30,51	45,90	22,00

Аналіз рівня прозорості найбільших банків України за розміром активів за 2011–2016 роки (загальна кількість видів публічної інформації, що оприлюднювалася банками, та загальна кількість балів, отриманих за всіма блоками)

Банк	Відхилення індексу інформаційної прозорості, в. п.										Бали у цілому за всіма блоками							Загальна кількість видів публічної інформації, що оприлюднюється банками						
	2010/2011	2011/2012	2012/2013	2013/2014	2014/2015	2015/2016	2010 рік	2011 рік	2012 рік	2013 рік	2014 рік	2015 рік	2016 рік	2016 рік	2016 рік	2015 рік	2014 рік	2013 рік	2012 рік	2011 рік				
	11	12	13	14	15	16																		
Приватбанк	1,43	2,38	14,76	3,33	-5,71	-2,93	58,0	59,5	62,0	77,5	81,0	75,0	71,9	81	84	90	90	68	74					
Ощадбанк	0,47	1,43	-0,47	1,90	5,76	1,05	47,5	48,0	49,5	49,0	51,0	57,0	58,1	72	71	65	64	56	55					
Укресімбанк	2,86	1,90	3,34	0,95	3,00	-0,24	48,5	51,5	53,5	57,0	58,0	61,2	60,9	79	79	76	73	63	62					
Промінвест-банк	0,48	-3,81	-1,67	1,19	1,10	0,81	48,0	48,5	44,5	42,7	44,0	45,2	46,0	63	62	61	55	53	51					
Укросоцбанк	5,66	1,06	22,57	-13,57	8,24	-9,33	48,5	54,4	55,6	79,2	65,0	73,6	63,9	81	91	82	88	64	67					
Райффайзен Банк Аваль	9,61	-3,66	8,50	0,31	1,38	1,14	51,5	61,6	57,8	66,7	67,0	68,4	69,6	82	80	79	83	66	70					
Дочірній банк «Сбербанк Рос-сии»	2,38	-6,19	24,41	0,83	-0,62	-13,00	48,5	51,0	44,5	70,1	71,0	70,4	56,7	73	86	87	85	52	59					
Альфа-Банк	-0,95	-2,38	29,38	-9,38	1,43	0,57	49,5	48,5	46,0	76,8	67,0	68,5	69,1	83	83	81	84	57	58					
ВТБ Банк	12,38	-0,47	12,19	4,95	0,53	-20,91	45,5	58,5	58,0	70,8	76,0	76,6	54,6	68	90	89	85	70	66					
ПУМБ	4,28	0,48	12,19	3,05	0,09	0,24	58,0	62,5	63,0	75,8	79,0	79,1	79,3	90	90	90	83	70	76					
Укрсиббанк	6,67	-1,90	5,71	6,19	4,48	7,04	41,5	48,5	46,5	52,5	59,0	63,7	71,1	88	81	76	71	60	57					
ОТП Банк	1,43	3,33	5,45	-2,11	0,33	-2,14	58,5	60,0	63,5	69,2	67,0	67,3	65,1	79	81	81	84	73	74					
Укргазбанк	23,81	-13,33	0,95	-4,76	0,72	4,28	44,0	69,0	55,0	56,0	51,0	51,8	56,2	70	66	65	70	66	68					
Середнє значення	5,42	-1,63	10,56	-0,55	1,59	-2,57	49,81	55,50	53,79	64,88	64,31	65,98	63,28	77,59	80,29	78,62	77,96	63,02	64,26					

Аналіз рівня транспарентності найбільших банків України за розміром активів за 2011–2016 роки (кількість видів публічної інформації, що оприлюднювалася банками за кожним блоком)

Банк	Кількість видів публічної інформації, за якими банки розкривають інформацію																	
	2016 рік			2015 рік			2014 рік			2013 рік			2012 рік			2011 рік		
	1 блок	2 блок	3 блок	1 блок	2 блок	3 блок	1 блок	2 блок	3 блок	1 блок	2 блок	3 блок	1 блок	2 блок	3 блок	1 блок	2 блок	3 блок
Приватбанк	16	49	16	17	51	16	18	55	17	20	52	18	14	42	11	15	44	15
Ощадбанк	18	43	12	17	42	12	16	38	11	13	37	14	11	35	10	12	34	9
Укрексімбанк	18	45	16	18	45	16	18	43	16	16	43	14	15	37	12	12	37	13
Промінвестбанк	15	33	15	15	32	15	15	32	15	12	32	11	12	33	9	11	32	8
Укросоцбанк	16	48	18	18	54	19	16	48	18	16	57	16	14	40	9	13	39	15
Райффайзен Банк Аваль	18	50	13	18	49	13	17	49	13	19	48	15	14	40	13	14	42	14
Дочірній банк «Сбербанка России»	15	42	16	18	51	18	18	51	18	18	51	17	11	33	9	12	31	16
Альфа-Банк	16	50	17	16	50	17	15	49	17	15	54	15	13	35	9	12	33	14
ВТБ Банк	15	37	15	19	52	18	19	51	18	18	50	17	16	43	12	14	40	13
ПУМБ	19	54	18	19	53	18	19	53	18	18	49	15	15	43	12	14	46	15
Укрсиббанк	19	51	18	18	46	17	17	43	16	17	40	14	14	34	11	13	34	10
ОТП Банк	15	47	17	15	49	17	15	49	17	18	50	16	15	46	13	15	46	12
Укргазбанк	14	41	15	13	38	15	13	37	15	16	40	13	14	41	11	17	41	10
Середнє значення	16,50	45,29	15,80	17,04	47,04	16,20	16,71	45,95	15,95	16,59	46,40	14,96	13,60	38,58	10,84	13,33	38,35	12,58

Аналіз рівня прозорості найбільших банків України за розміром активів за 2011–2016 роки (індекс транспарентності за кожним блоком)

Банк	Індекс інформаційної прозорості, за кожним інформаційним блоком																	
	2016 рік			2015 рік			2014 рік			2013 рік			2012 рік			2011 рік		
	1 блок	2 блок	3 блок	1 блок	2 блок	3 блок	1 блок	2 блок	3 блок	1 блок	2 блок	3 блок	1 блок	2 блок	3 блок	1 блок	2 блок	3 блок
Приватбанк	57,54	86,58	41,50	60,00	90,28	43,27	64,80	97,50	46,73	62,00	93,29	44,71	49,60	74,63	35,77	47,60	74,63	44,71
Ощадбанк	46,52	69,99	33,55	45,64	68,67	32,91	40,80	61,39	29,42	39,20	58,99	28,27	39,60	59,58	28,56	38,40	59,58	28,27
Укресімбанк	48,72	73,31	35,13	48,92	73,61	35,28	46,40	69,81	33,46	45,60	68,62	32,89	42,80	64,40	30,86	41,20	64,40	32,89
Промінвестбанк	36,80	55,37	26,54	36,12	54,35	26,05	35,20	52,96	25,38	34,20	51,46	24,66	35,60	53,56	25,67	38,80	53,56	24,66
Укросоцбанк	51,08	76,86	36,84	58,92	88,65	42,49	52,00	78,24	37,50	63,40	95,39	45,72	44,44	66,87	32,05	43,56	66,87	45,72
Райффайзен Банк Аваль	55,72	83,83	40,18	54,76	82,39	39,49	53,60	80,65	38,65	53,34	80,26	38,47	46,20	69,51	33,32	49,28	69,51	38,47
Дочірній банк «Сбербанка России»	45,36	68,25	32,71	56,28	84,68	40,59	56,80	85,46	40,96	56,10	84,41	40,46	35,60	53,56	25,67	40,80	53,56	40,46
Альфа-Банк	55,28	83,18	39,87	54,80	82,46	39,52	53,60	80,65	38,65	61,48	92,50	44,33	36,80	55,37	26,54	38,80	55,37	44,33
ВТБ Банк	43,68	65,72	31,50	61,24	92,15	44,17	60,80	91,48	43,85	56,64	85,22	40,85	46,40	69,82	33,46	46,80	69,82	40,85
ПУМБ	63,48	95,51	45,78	63,28	95,21	45,63	63,20	95,09	45,58	60,64	91,24	43,73	50,40	75,83	36,35	50,00	75,83	43,73
Укресімбанк	56,88	85,58	41,02	50,96	76,68	36,75	47,20	71,02	34,04	42,00	63,19	30,29	37,20	55,98	26,83	38,80	55,98	30,29
ОТП Банк	52,08	78,36	37,56	53,88	81,07	38,85	53,60	80,65	38,65	55,37	83,32	39,93	50,79	76,43	36,63	48,00	76,43	39,93
Укргазбанк	45,00	67,71	32,45	41,40	62,30	29,86	40,80	61,39	29,42	44,80	67,41	32,31	44,00	66,20	31,73	55,20	66,20	32,31
Середнє значення	50,63	76,17	36,51	52,78	79,42	38,07	51,45	77,41	37,10	51,91	78,10	37,43	43,03	64,75	31,03	44,40	64,75	37,43

**Аналіз рівня прозорості вітчизняних банків
за джерелами та мовами розкриття інформації**

**Аналіз рівня прозорості найбільших банків України
за розміром активів за джерелами та мовами розкриття інформації**

Банк	Представлення інформації на сайті декількома мовами (окрім української)	Представлення інформації річних звітів декількома мовами (окрім української)	Публікація на сайті річного звіту емітента цінних паперів
Приватбанк	+ (англійська, російська)	+ (англійська – річний та піврічний за міжнародними стандартами з 2011 р. по 2015 р. (піврічний))	+ (починаючи з 2011 р. по 2015 р.)
Ощадбанк	+ (англійська, російська)	–	+ (починаючи з 2012 р. по 2015 р.)
Укрексімбанк	+ (англійська, російська)	–	+ (починаючи з 2011 р. по 2015 р.)
Промінвестбанк	+ (англійська, російська)	–	+ (починаючи з 2011 р. по 2015 р.)
Укрсоцбанк	+ (англійська, російська)	–	+ (починаючи з 2011 р. по 2015 р.)
Райффайзен Банк Аваль	+ (англійська, російська)	–	+ (починаючи з 2009 р. по 2015 р.)
Дочірній банк «Сбербанка Росії»	+ (англійська, російська)	+ (англійська – річний з 2007 по 2014 рр., проміжна з 2010 р. по 2014 р.)	+ (починаючи з 2010 р. по 2015 р.)

Закінчення дод. П5.1

Банк	Представлення інформації на сайті декількома мовами (окрім української)	Представлення інформації річних звітів декількома мовами (окрім української)	Публікація на сайті річного звіту емітента цінних паперів
Альфа-Банк	+ (англійська, російська)	-	+ (починаючи з 2010 р. по 2015 р.)
ВТБ Банк	-	-	+ (починаючи з 2010 р. по 2015 р.)
ПУМБ	+ (англійська, російська)	-	+ (починаючи з 2010 р. по 2015 р.)
Укрсиббанк	+ (англійська, російська)	-	+ (починаючи з 2011 р. по 2015 р.)
ОТП Банк	+ (англійська, російська)	-	-
Укргазбанк	+ (англійська, російська)	-	+ (починаючи з 2008 р. по 2015 р.)

Додаток П5.2

Аналіз рівня транспарентності проблемних банків України за джерелами та мовами розкриття інформації

Банк	Представлення інформації на сайті декількома мовами (окрім української)	Представлення інформації річних звітів декількома мовами (окрім української)	Публікація на сайті річного звіту емітента цінних паперів
ПАТ «УПБ»	+ (англійська, російська)	-	+ (починаючи з 2007 р. по 2014 р.)
ПАТ «Банк національний кредит»	-	-	-
ПАТ «ЧБРР»	тільки російська	-	-

Продовження дод. П5.2

Банк	Представлення інформациі на сайті декількома мовами (окрім української)	Представлення річних звітів декількома мовами (окрім української)	Публікація на сайті річного звіту емітента цінних паперів
ПАТ Банк «Морський»	тільки російська	-	-
ПАТ «Укргазпромбанк»	+ (російська)	-	-
ПАТ АБ «Столичний»	-	-	+ (починаючи з 2009 р. по 2014 р.)
ПАТ «Астра Банк»	+ (англійська, російська)	-	-
АТ «Банк Фінанси і кредит»	+ (англійська, російська)	-	+ (починаючи з 2010 р. по 2014 р.)
АТ «Банк «Національні інвестиції»	+ (російська)	-	+ (починаючи з 2006 р. по 2014 р.)
ПАТ «Інтеграл-Банк»	+ (англійська, російська)	-	+ (починаючи з 2011 р. по 2014 р.)
ПАТ «АКБ «Капітал»	+ (англійська, російська)	-	-
ПАТ «Радикал Банк»	+ (російська)	-	+ (починаючи з 2010 р. по 2014 р.)
ПАТ «КБ «Фінансова Ініціатива»	+ (російська)	-	+ (починаючи з 2010 р. по 2014 р.)
АТ «Дельта Банк»	+ (англійська, російська)	-	+ (починаючи з 2010 р. по 2016 р.)
ПАТ «ВБР»	+ (російська)	-	-
ПАТ «Банк «Київська Русь»	+ (англійська, російська)	-	+ (починаючи з 2011 р. по 2014 р.)
ПАТ «Омега Банк»	+ (англійська, російська)	-	-
ПАТ «КБ «Стандарт»	-	-	-
ПАТ «КБ «Надра»	+ (російська)	-	+ (за 2013, 2014 рр.)
ПАТ «Кредитпромбанк»	-	-	-
АБ «Укооспілка»	-	-	-

Продовження дод. П5.2

Банк	Представлення інформації на сайті декількома мовами (окрім української)	Представлення інформації річними звітів декількома мовами (окрім української)	Публікація на сайті річного звіту емітента цінних паперів
ПАТ «Профін Банк»	+ (російська)	-	-
ПАТ «ВіЕйБі Банк»	+ (російська)	-	+ (починаючи з 2010 року по 2014 рік)
ПАТ «Банк Камбіо»	+ (англійська, російська)	-	-
ПАТ «БГ Банк»	+ (російська)	-	+ (починаючи з 2011 р. по 2013 р.)
ПАТ «Легбанк»	-	-	-
ПАТ «Меліор Банк»	+ (англійська, російська)	-	+ (за 2012, 2013 рр.)
ПАТ «КБ «Аксіома»	-	-	-
Банк «Демарк»	+ (англійська, російська)	-	+ (за 2013, 2014 рр.)
ПАТ «Інтеркредитбанк»	+ (англійська, російська)	-	+ (починаючи з 2011 р. по 2013 р.)
ПАТ «Грін Банк»	-	-	-
ПАТ «КБ «Актив-Банк»	+ (англійська, російська)	-	+ (починаючи з 2010 р. по 2013 р.)
АТ «Банк «Золоті Ворота»	+ (російська)	-	+ (за 2011, 2012, 2014 рр.)
АТ «Фінростбанк»	+ (англійська, російська)	-	+ (починаючи з 2010 р. по 2012 р.)
ПАТ «КБ «Південкомбанк»	+ (російська)	+ англійська (за 2010, 2011, 2012 рр.)	-
ПАТ «Старокиївський банк»	-	-	+ (починаючи з 2011 р. по 2013 р.)
ПАТ «КБ «Промекономбанк»	+ (англійська)	-	+ (за 2012, 2013 рр.)
ПАТ «Західкомбанк»	-	-	-
ПАТ «Банк Форум»	+ (англійська, російська)	-	-
АТ «Брокбізнесбанк»	+ (російська)	-	-
ПАТ «Банк Софіївський»	+ (російська)	-	-

Закінчення дод. П5.2

Банк	Представлення інформації на сайті декількома мовами (окрім української)	Представлення річних звітів декількома мовами (окрім української)	Публікація на сайті річного звіту емітента цінних паперів
ПАТ КБ «ГК Кредит»	–	–	–
ПАТ КБ «Преміум»	+ (англійська, російська)	–	–
ПАТ «Родовід Банк»	+ (англійська, російська)	–	+(починаючи з 2010 р. по 2016 р.)
ПАТ «Банк Петрокоммерц Україна»	+ (російська)	–	+(починаючи з 2010 р. по 2016 р.)
ПАТ КБ «Хрещатик»	–	–	+(починаючи з 2010 р. по 2015 р.)
ПАТ «Фідобанк»	+ (російська)	–	+(починаючи з 2010 р. по 2015 р.)
ПАТ «Смартбанк»	–	–	+(починаючи з 2010 р. по 2015 р.)
ПАТ «Інвестиційно-гравстовий банк»	–	–	+(починаючи з 2010 р. по 2016 р.)
ПАТ «Класик Банк»	–	–	+(починаючи з 2010 р. по 2015 р.)
ПАТ «Свробанк»	+ (англійська, російська)	–	+(починаючи з 2010 р. по 2015 р.)
ПАТ «Держзембанк»	+ (англійська, російська)	–	+(починаючи з 2010 р. по 2016 р.)
ПАТ «Фінексбанк»	+ (англійська, російська)	–	+(починаючи з 2010 р. по 2016 р.)

Слід зауважити, що деякі банки, які були визнані проблемними у 2014–2015 роках, були виключені з вибірки або через закритий режим доступу до їх внутрішнього сайту, або через відсутність на офіційному сайті інформації для аналізу, у тому числі річних фінансових звітів у відкритому доступі (зазначається лише загальна інформація для вкладників, кредиторів та клієнтів). Серед них: АТ «Східно-промисловий комерційний банк», ПАТ «Укркомунбанк», ПАТ «АКБ «КІІВ», ПАТ «ЕнергоБанк», АТ «Імексбанк», ПАТ «Златобанк», ПАТ «Укрбізнесбанк», ПАТ «Міський комерційний банк», АБ «Порто-Франко», АТ «КБ «Експобанк», ПАТ «Актабанк», ПАТ «Прайм-Банк», ПАТ «Терра-Банк», АТ «Сврогазбанк», ПАТ «КБ «УФС», ПАТ «АКБ Банк», ПАТ «КБ «Інтербанк», АТ Банк «Меркурій», ПАТ «Реал Банк», ПАТ «КБ «Даніель» (станом на 01.09.2015 р.).

Наукове видання

ШУЛЬГА Наталія Петрівна,
МІЩЕНКО Володимир Іванович,
АНІСІМОВА Лідія Леонідівна,
БУСЬКО Катерина Андріївна,
БУРА Віталіна Ігорівна,
ГЕРБИЧ Людмила Анатоліївна,
ГОРДІЄНКО Тетяна Миколаївна,
КОЛОДІЗЄВА Світлана Олегівна,
НЕТРЕБЧУК Лариса Олександрівна,
ФУКСМАН Олександр Юрійович,
ШАПОВАЛ Олексій Андрійович,
ХОРУЖИЙ Дмитро Григорович

ІНТЕГРОВАНА СИСТЕМА УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ БАНКУ

Монографія

Редактор Н.Ю. Ананьїна
Комп'ютерне верстання Л.І. Власової
Дизайн обкладинки Г.В. Поліщук

Формат 60x84/16. Ум. друк. арк. 22,73. Тираж 300 пр. Зам. 774.

Видавець і виготовлювач

Київський національний торговельно-економічний університет
вул. Кіото, 19, м. Київ-156, Україна, 02156

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи серія ДК № 4620 від 03.10.2013 р.